

Juozas Barisa

Gyvenome vien tik viltimi

JUOZAS BARISA

GYVENOME VIEN TIK VILTIMI

Kaunas 1998 m.

ISTORIJA

Lietuva, ką aš dar galiu Tau padovanoti? Už Tavo laisvę atidaviau gražiausius savo jaunystės metus. Ant Tavo Laisvės Aukuro ir aš išliejau lašelių savo kraujo. Dėl Tavo ir savo laimės ėjau ilgus gulago kelius. Gaila, padariau tiek nedaug, kad priartėtų Laisvės diena. Džiaugiuosi ir dėkoju likimui, kad jos sulaukiau. Dėkoju ir už tuos, kurie tos išsvajotos Laisvės nebesulaukė, bet dabar gali būti tikri, kad jų atminimas iš tautos atminties neišblės.

Mieli kovos draugai, aš palieku jums pasodintus ąžuolus, kryžiais pažymėtas Jūsų žūties ir amžinojo poilsio vietas. Jaučiuosi išpildęs mūsų priesaiką - Jūsų pageidavimą.

Mama, Tu buvai pasiaukojimo, ramybės ir tvirtybės pavyzdys. Atleisk, kad mes tavo vaikai suteikėme tau tiek skausmo. Ačiū, kad tą sunkų gyvenimo kryžių nešei taip kantriai, be aimanų ir priekaištų mums, viską pavesdama Dievo valiai. Taip buvo lemta...

Šiuose knygos puslapiuose noriu palikti tai, ką budeliai norėjo sunaikinti, nušluoti nuo žemės paviršiaus. Jiems nepasisėkė iš mūsų širdžių išrauti Tėvynės meilės ir noro užbaigti pradėtą darbą - atgauti Lietuvos Nepriklausomybę, dėl kurios Jūs, mieli kovos draugai, paaukojote brangiausią turtą - gyvybę.

Noriu sugrįžti į praeitį. Praeiti tais jaunystės takeliais, kurie dar neužžėlė žole. Sustoti prie gimtinės pamatų, kuriuos sulygino sovietiniai buldozeriai. Prisiminti kaimus, kurių jau niekada nebus, tėvų kapus, kuriuos Jiems savo rankom supylėm ir į kuriuos patys netrukus atsigulsim. Būkit laimingi išsaugoję Lietuvą, garbingą istoriją. Jei dar galim jai palikti nors vieną puslapį, lai būna mano ši menkutė dovana.

1998 m. birželio 29 d. sukanka 50 metų, kai žuvo Vytauto apygardos štabo adjutantas Mindaugas Barisa-Rimtautas (mano brolis), o liepos 7 d. - 40 metų, kai mirė iš sovietinių lagerių grįžusi mūsų mama - Marija Kviklytė-Barisienė. Ta proga jaučiu pareigą išleisti prisiminimus. Jeigu ne aš, tai kas papasakos apie tuos baisius karo laikus, apie tą skausmą, kurį teko išgyventi tūkstančiams Lietuvos šeimų, tūkstančiams Lietuvos Motinų?

Kartais atrodė, kad ta kova bevaisė, kad kovotojai - tai aukos ant laisvės aukuro. Jei būtų žila senovė, sakytumė, kad Dievai reikalavo aukų. Išnyko šventieji ąžuolynai, išnyko ir aukos senovės dievams. Lietuvos sūnūs šventai mylėjo savo žemę. Dėl jos aukojosi, kad neišnyktų Lietuvos var-

das, kad atėjūnai negalėtų pasakyti - lietuviai nemokėjo branginti savo laisvės. Sūnų krauju ir motinų ašaromis pasruvo upeliai, kupinos sielvarto ir skausmo skambėjo liūdnos dainos. Net gegutė kukavo liūdnei, net berželis, brėkstant aušrai, varvino ne rasas, bet ašaras. Susigūžė bakūžės, netekusios savo vaikų. Čia Lietuvos močiutės savo vaikams įžiebė šventą Tėvynės meilės ugnį. Su jų rankų palaiminimu į tamsią nežinios naktį išeidavo jų vaikai. Jos laukė jų sugrįžtant. Džiaugėsi sugrįžimu, širdis virpėjo vėl išleidžiant. Ir tai ne dienos, ne mėnesiai, o metų metai... Kiek reikėjo pasiaukojimo, kiek nerimo, kiek laukimo naktų. Kas įvertins mūsų Motinų pasiaukojimą, ryžtą ir šventą meilę? Kas pasakys, iš kur sėmėsi stiprybės? Pasiliko dainų žodžiai, kuriuos kartojo skausmu sukepę lūpos:

*O močiut, močiute, motina sena.
Neraudok prie vartų, ašarų gana.
Gal praeis pro šalį dar dienelių daug,
Bet aš vėl sugrįšiu, tu tikėk ir lauk.*

*O jei bus skirta man žiauri lemtis -
Sibiras, Uralas, svetima šalis,
Tuo keliu sugrįšiu, laistytu krauju,
Nes tave, Tėvyne, aš karštai myliu.*

Kai dainavau šią dainą, dar nenujaučiau, kad tai - mano lemtis... Ji atėjo nelaukta ir nekviesta...

ŽUVUSIEMS DRAUGAMS

Mindaugai, Aleksai, Domai, Vytautai! Jūs žuvote 1948 m. birželio 29 d. garbingoje kovoje. Ji truko iki paskutinio šovinio visą dieną.

Kai tik grįžau į Lietuvą - 1955 m. sužinojau Jūsų kapo vietą ir padariau (slapta, nes buvo pavojinga) nuotrauką. Atleiskite, kad tada ant kapo nepadėjau gėlių. Tik širdyje Jums žemai lenkiausi ir gerbiau už tai, kad nenusilenkėt priespaudai ir ryžotės geriau mirti negu vergauti. Būdamas Uralo taigoje, sužinojęs apie Jūsų mirtį, aš pavydėjau ir labai gailėjausi, kad nebuvo kartu. Tuo metu buvau tiek nualintas, kad sunkiai pavilkdavau kojas iki barako gultų. Jei kas būtų leidę pasirinkti, būčiau pasirinkęs Jūsų dalią... Tik noras numirti Tėvynėje buvo toks stiprus, kad viską

Keliant trispalvę Rokiškyje

ištverčiau. Prisiminiau mūsų priesaiką: "Kas liksim gyvas - žuvusiems pasodinti ažuolą". Šios priesaikos žodžius girdėjo Vincas Kaulinis-Miškinis. Deja, jo amžino poilsio vietos sužinoti nepavyko. Tik žūties vietą...

Gyvenau viltimi pažadus išpildyti. Vos prasidėjus sąjūdžiui, Dainiškio kalnelyje išdygus pirmajam kryžiui (buvo išrautas ir nuverstas į ežerą), ryžausi pasodinti, t.y. pastatyti prie Jūsų kapo kelių šimtų metų senumo ažuolinį kryžių, kurio nepajėgtų išrauti jokio piktadario ranka ir stovėtų jis ne vieną šimtmetį.*

Prabėgo metai. Sąjūdis tapo visuotiniu tautos Atgimimu, (vyko neblėstančios reikšmės dalykai Molotovo-Ribentropo pakto sukakties minėjimas. Nenusakomos svarbos Baltijos kelias. Nauji Lietuvos (dar TSR) Aukščiausios Tarybos rinkimai nulėmė tolesnį Lietuvos likimą. Aukščiausioji Taryba 1990 m. kovo 11 d. paskelbė atkurianti Lietuvos Nepriklausomybę.

Sunku buvo patikėti, kad kėlėsi Lietuva jau tada, kai pirmą kartą buvo keliama Lietuvos trispalvė, giedamas himnas. Mums - grįžusiems iš gulago kelių skruostais riedėjo džiaugsmo ašaros. Džiaugėmės už gyvuosius ir už mirusius - atidavusius savo brangiausią turtą - gyvybę, kad mes

* Išrauti kryžiaus neišrovė, bet subraižė. Grasino už "banditų" garbinimą ir telefonų, ir kryžiaus šventinimo apeigų metu. Ką darysi, kiekviena tauta turi savo išsigimėlių...

sulauktume šios dienos. Ilsėkitės ramybėje, o mes, likę gyvi, pabandysime nors šiek tiek atmintyje atkurti tų dienų įvykius, įamžinant Jūsų atminimą. Jei bus netikslumų, tai ne iš blogos valios, juk praėjo jau 50 metų. Iš atminties išdilo daug vardų, slapyvardžių. Daugelio partizanų pavardžių net nežinojau. Klausinėti ir žinoti buvo net draudžiama.

Sužinojau, kad ir mano brolis Rimtautas partizanų archyvą stiklainiuose ir pieno bidonuose užkasė mūsų sodyboje. Apie tai, kaip brolis dokumentus sudėjo į stiklainius ir užlakavo, sakė ir mama, kai susitikome dar Sibire. Vėliau sužinojau ir iš kitų šaltinių. Žinios buvo tos pačios, tačiau kad archyvai užkasti skirtingose vietose: prie kryžiaus, klojime, po eg-laičių gyvatvore. Padedant Sauliui Šalteniui ir kariškiams bandėme surasti, tačiau nesėkmingai. Dokumentai būtų neįkainuojamas turtas istorijai. Archyvinės medžiagos nėra, todėl aš pabandysiu kai ką prisiminti - atkurti.

*Neverk, motinėle, kad jaunas sūnus
Eis ginti brangiosios tėvynės,
Kad pavirtęs kaip ažuolas girioj puikus
Lauks teismo dienos paskutinės*

Maironis

GININĖS ŠAKNYS

Mano mama - Marija Kviklytė-Barisienė - gimė 1892 m. Šavašų vienkiamyje, Daugailių parapijoje, Utenos aps. turtingo (80 ha žemės) ūkininko šeimoje. Nikodemo Kviklio sodyba - prie Utenos-Zarasų plento. Iš trijų seserų vyriausia. Turėjo ir tris brolius: Antaną, Mečislovą ir Vladą. Mano senelis - Nikodemus Kviklys - ūkį paveldėjo iš savo senelio Adomo. Mano senelė buvo Uršulė Gineitytė-Kviklienė, iš Tauragnų dvaro, kurį tėvas Karolis Gineitis, padedant Tauragnų klebonui, buvo nupirkęs iš Varšuvoje gyvenusio pono. Klebonas bijojo, kad dvaras neatitektų kokiam nors rusui, nes jį ir taip buvo gausu Tauragnuose bei apylinkėse.

Nikodemus Kviklys buvo didelis Lietuvos patriotas. Nors nebuvo lietuviškos mokyklos, savo vaikus išmokė skaityti ir rašyti lietuviškai, ne tik lenkiškai, skatino siekti aukštuosius mokslus. Norėjo, kad Vyriausias sūnus Antanas būtų ūkininkas, bet šis 1914 m. buvo paimtas į caro kariuomenę ir pateko į vokiečių nelaisvę. Karui pasibaigus, grįžo be sveikatos ir buvo suparalyžiuotas. Tik trumpą laiką pabuvo Daugailių vls. viršaičiu. Mečislovas tapo mokytoju. Pradžioje mokė savo seseris, brolius ir aplinkinių kaimų vaikus. Kai buvo atkurta Lietuvos nepriklausomybė - direktoriavo Jurbarko ir Rokiškio gimnazijose. Vėliau tapo švietimo departamento direktoriumi.

1941 m su šeima buvo ištremtas į Sibirą. Ten ir mirė 1942 m lageriuose, nuo šeimos atskirtas. Karui pasibaigus, Kviklienė su dviem sūnumis - Rimantu ir Algiu - bei dukra Danguole 1947 m. iš Sibiro pabėgo - sugrįžo į Lietuvą. Ilgą laiką slapstėsi.

Vladas Kviklys buvo laimingesnis. Tapo gydytoju, aukštuosius mokslus baigė Grace, Austrijoje. Sovietiniais laikais nenukentėjo. Apsigynė net doktoratą. Vienu metu dirbo higienos instituto direktoriumi (Vilniuje) ir tada daug padėjo ne tik mūsų šeimai. Mano brolių Vladą 1945 m. su suklustotais dokumentais įdarbino Vilniaus Raudonojo Kryžiaus ligoninėje vairuotoju. Kai žuvo brolis Mindaugas (1948 m.), tėvas pabėgo iš namų kaip stovi ir prisiglaudė Raudonojo Kryžiaus ligoninės pagalbiniam ūkyje.

V.Kviklys iki mirties profesoriavo Vilniaus universitete. Buvo pažįstamas (man apie tai pasakojo) su didžiausiu Lietuvos partizanų išdaviku dr.Markuliu-Ereliu. Iš dėdės V.Kviklio ir aš, grįžęs iš Sibiro, sulaukiau paramos.

Nikodemus Kviklys savo dukroms pasogai, susitarę su dvarininku Va-

Į Šavašus susirinkusi giminė

Broliai ir pusbroliai

Su Nikodemu Kvikliu po 40 metų susitikus prie tėvų, senelių ir prosenelių kapo Daugailių kapinėse

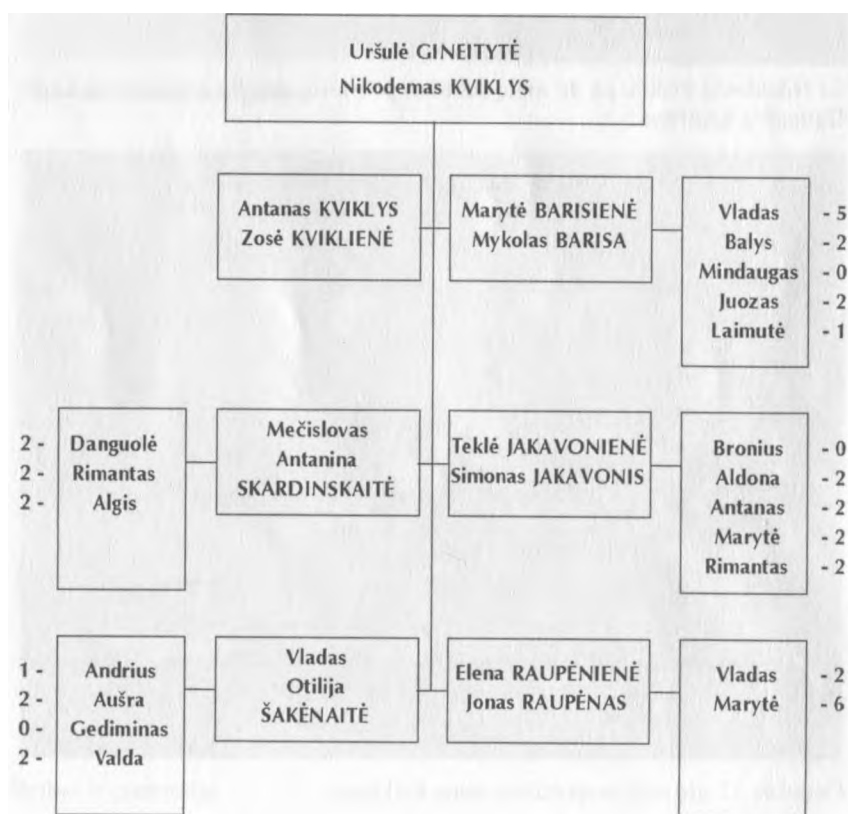

Gegužės 1 5-ąją prie stogastulpio trims Kvikliams

Prieš daugelį metų švašuose

KVIKLIŲ GIMINĖS GENELOGIJA

dišiumi, nupirko Trečialaukio vienkiemį. Jam priklausančią žemę (apie 60 ha) pasidalijo pusiau. Dviem Vadišiaus įdukroms atiteko po 15 ha, o mano mamai - Marijai Barisienei - 30 ha ir seni namai. Kitoms seserims tėvai išmokėjo dalį pinigais. Taip atsirado Trečialaukio kaimas, pasidalijęs į tris vienkiemius: Barisų, Rimonių, Voicilų.

Šavašai - tai sena sodyba ant Šavašo ežerėlio kranto prie plento Utena-Zarasai ir šių rajonų ribų sandūroje. Sodyba išliko iki šių dienų. Joje šeimininkauja labai energinga moteris Zosytė Kviklienė - Antano žmona. Kasmet, pagal įsigalėjusią tradiciją, gegužės viduryje (Zosės vardadienis gegužės 15 d.) visa giminė renkasi į Šavašus. Prisimenami ir aplankomi tėvai ir seneliai, kurie ilsisi Daugailių kalnelyje. 1995 m. netoli sodybos kelio, šlaite, giminaičio Žilėno rūpesčiu pastatytas koplytstulpis, kuriame įamžinti trijų Kviklių: Mečislovo, Vlado ir Broniaus, bareljefai. Bronius Kviklys buvo pirmųjų ir mano mamos pusbrolis. Jis 1944 m. pasitraukė į Vakanis. Amerikoje, garsindamas Lietuvos vardą, išleido labai vertingų knygų: "Lietuvos bažnyčios" ir "Mūsų Lietuva". Kai grįžau iš Sibiro, su dėde Broniumi susirašinėjome. Jis prašė atsiųsti šioms knygoms kuo daugiau nuotraukų su įvairiais paminklais, koplytstulpiais ir t.t. Nors nuotraukas išsiunčiau ne Kviklio, bet Broniaus Drobelio slapyvardžiu, nuotraukos adresato nepasiekė. Aš patekau į KGB sąrašą, ir visi susirašinėjimai nutrūko. Atsinaujino tik prasidėjus Atgimimui.

Tėvas - Mykolas Barisa gimė 1878 m. Žadavainių k. Daugailių vls. Utenos aps. neturtingo valstiečio šeimoje. Justo Barisos šeimoje buvo trys sūnūs: Jokūbas, Mykolas ir Petras. Vienam jų teko išeiti į caro armiją rekrutų - 25 m. tarnauti kariuomenėje. Tarnauti 1900 m. išėjo mano tėvas Mykolas. 1904 m. dalyvavo kautynėse su japonais Mandžiūrijoje. Tose kautynėse japonai pirmą kartą panaudojo kulkosvaidžius. Iš pulko liko tik keli kareiviai. Tėvui iš mūšio lauko pavyko išnešti pulko vėliavą. Už tai buvo apdovanotas Georgijaus kryžiumi. Antrą kryžių nusipelnė 1914 m. kautynėse su vokiečiais Rytrūsiuose. Čia kontūzytas ir ilgą laiką buvo be sąmonės. Gulėjo Daugpilio (Dvinsko) ligoninėje. Išėjęs iš ligoninės, buvo paskirtas į Rostovą prie Dono. Ten gyveno su mama. Prasidėjus revoliucijai, gyveno Voroneže. "Lietuvių komiteto" padedamas 1918 m. pabaigoje grįžo į Lietuvą. Turėdamas "paručniko" laipsnį įsijungė į Lietuvos kariuomenę. Dalyvavo kautynėse su bolševikais prie Salako ir kitose rytų Aukštaitijos vietose. Savo karinę karjerą baigė po kautynių su lenkais prie Giedraičių. 1920 m., ištarnavęs dvidešimt metų kariuomenėje, išėjo į atsargą ir pradėjo ūkininkauti Trečialaukyje, savo ūkyje, kuris 1912-

1920 m. buvo išnuomotas.

Trečialaukis buvo mažas kaimelis 7 km nuo Utenos, Kuktiškių pusėn. Trečialaukio ir Paviešių kaimus skyrė Viešės upelis. Rubežinė ėjo upelio viduriu apie du kilometrus. Aplinkiniai kaimai buvo: Užvareikiai (nebeliko), Kimėnai ir Artmoniškės. Didesnis kaimas buvo Pačkėnai, kuriame buvo pieninė ir pradinė mokykla. Šioje mokykloje mokėsi visos apylinkės ūkininkų vaikai. Joje 4 skyrius baigiau ir aš.

Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę sparčiai ėmė dygti nauji vienkiemiai. Statybomis iš pradžių užsiėmė ir mano tėvai. Nors popieriniai caro rubliai pražuvo, bet liko naudingi auksiniai. Už penkių rublių vertės monetą galima buvo nusipirkti karvę. Senasis namas buvo labai supuvęs, apleistas, susmigęs į žemę.

Medieną, nors turėjo savo miško, tėvas pirkė Saldutiškyje ir visą žiemą arkliais gabeno. Pavasarį prasidėjo statybos. Lentas pjovė rankiniais pjūklais, rąstą užkėlė aukštai ant "kazlų". Sienojus tašė kirviais. Tvartus statė iš molio, kurį minkė arkliais. Molio buvo čia pat pakankamai. Jį maišė su šiaudais ir krėtė į sienų formas, gerai suplūkiant. Prisimenu, kai prie karvių tvarto tokiu pat būdu buvo statomas tvartas arkliams ir kiaulėms. Tvartų lubos buvo dengiamos kartimis, ant kurių prikraudavo šiaudų. Stogai irgi dengti šiaudais. Klojimo sienos buvo daromos iš lentų, o pašiūrės, į kurias kraunamas šienas - išpintos iš žabų. Buvo pigu ir greitai. Iš gerų rąstų buvo pastatyta ir klėtis, į kurią supildavo grūdus, bei savotiškai įdomios išvaizdos prieklėtis. Prie klėties buvo dar vienas priestatas įvairiems žemės ūkio padargams. Panašus priestatas buvo ir prie daržinės, vežimams ir rogėms laikyti. Pirtis buvo pastatyta toliau nuo visų pastatų, pamiškėje, ant upelio šlaito, dėl gaisro pavojaus. 1945 m. pavasarį pirtis tapo istorine, nes joje buvo įsikūrusi LLA partizanų Beržo būrio būstinė.

Šioje sodyboje aš gimiau 1929 m. Dar prisimenu seną namo dalį, kuri buvo nugriauta ir pastatytas naujas antras namo galas. Šalia senojo sodo buvo užsodintas naujas. Broliui Mindaugui tapus agronomu, sodyba pasikeitė. Atsirado takai, gyvatvorės. Iš rytų ir šiaurės pusės visa sodyba buvo apsodinta eglaitėmis. Gyvatvorei pasodinti taikino mokinukai iš Pačkėnų kaimo mokyklos, kur mokytojavo mūsų pusbrolis Vladas Raupėnas. Eglaitės kasėme Kimėnų miškelio palaukėje ir vežimėliu mediniais ratais, su žemės gumulu vežėme ir sodinome gana tankiai, dviem eilėmis.

1938 m. sodyboje buvo pastatytas ažuolinis kryžius, kuris pokario metais iškirtus sodą ir buldozeriais sulýginus sodybą (praėjus melioraci-

jai) stovėjo kaip vienišas liudininkas, kol pagaliau nuvirtė...

1940 m. sovietams okupavus Lietuvą, pamatėme sovietinius kareivius, labai suvargusius, purvinus, kojas iki kelių apsibintavusius. Labai dvokė žuvimi. Utenoje apsistojo jų garnizonas. Su žmonėmis nekalbėjo, nes buvo draudžiama.

Prasidėjus mokslo metams, klasėse neradome kryžių. Vietoj jų kabėjo Lenino ir Stalino portretai. Politruakai kalbėjo, kad jie mus išvaduos. Tik negalėjom suprasti nuo ko. Buvo įsakymas iš vadovėlių išplėsti arba užklijuoti Basanavičiaus, Maironio, Baranausko, Vaižganto, Kudirkos ir kitų Lietuvai brangių žmonių portretus. Mokytojai patarė užklijuoti. Matyt, tikėjo, kad greit reiks atklijuoti.

Atėjo 1941 m. pavasaris. Prasidėjo žmonių areštai. Suėmė kaimyną Praną(?) Žulį iš Kimėnų k. už tai, kad išvietėje ant vinies rado laikraštį su Stalino portretu. Pasklido gandas, kad artėja karas. Pas savo gimnainčius Liuiimas Vareikių k. apsilankė generolas Raštikis. Birželio 13 d. nuo enkavedistų paspruko ir pas mus atbėgo jaunas Utenos kunigas Jonas Bičiūnas (vėliau išbėgęs į užsienį ir miręs Vatikane). Jis atnešė žinią, kad Utenos geležinkelio stotyje yra sąstatas gyvulinių vagonų ir daug kareivių. Rytojaus dieną sėdau ant dviračio ir nuvažiavau į Uteną pažiūrėti, kas ten darosi. Pamačiau pravažiuojančias mašinas, kuriose sėdėjo išvežami žmonės su vaikais ir kareiviai. Artyn prie vagonų žmonių neleido. Namuose ant aukšto įsirengėme stebėjimo punktą. Stebėjome vieškelį, ar neatvažiuoja išvežti. Mama džiovino duoną, pasiruošė maišus. Miegoti namuose pasiliko lik tėvai. Mes įsitaisėme kas klėtyje, kas vyšnių sode lyje. Orai buvo gražūs. Birželio 15 d. ankstų rytą traukinukas, sunkiai alsuodamas, pasmerktuosius išvežė Švenčionėlių link.

Slinko labai neramios dienos. Sekmadienio rytą birželio 22 d. kun.J.Bičiūnas pakrūmiai išėjo į Utenos bažnyčią laikyti šv.Mišių. Tuo metu virš Utenos pasirodė lėktuvas, kuris pasėjo keletą bombų. Įsitikinome, kad prasidėjo karas. Radijas, kurį laiką dar transliavo maršus ir sakė, kad vyksta manevrai. Tikėti tuo jau buvo negalima, nes bombos ištaškė Utenos dvare buvusius raudonarmiečius. Antradienio rytą per radiją išgirdome giedant Lietuvos himną. Kaunas buvo sukilėlių rankose.

Mūsų kieme stovėjo aukštas perkūnsargio stiebas. Pas mus susirinko daug bėglių iš Utenos. Suėjo kaimynai klausytis radijo. Vyrai nutarė į perkūnsargio stiebą įkelti trispalvę. Keliu Kaunas-Zarasai traukė rusų kariuomenė. Palei plentą pastoviai skraidė du vokiečių lėktuvai. Mėtė bombas ir tratinė iš kulkosvaidžių. Mes žiūrėjome tarsi į spektaklį. Iš-

blaškyti rusų kariuomenės daliniai patraukė ne keliais, bet laukais.

Trečiadienio popietę netoli namų išgirdome šūvį. Pas mus buvęs kaimynas Juozapas Opsarskas, kurio trobesiai buvo už upelio, išskubėjo tiesiai per dobilų lauką namo, nes šūvis pasigirdo jo namų pusėje. Tuo metu iš už krūmų pasirodė būrelis rusų kareivių. Kai kurie ant arklių, kiti pėsčiomis. Pamatę būrį vyrų kieme ir aukštai plevėsuojančią trispalvę, ruseliai išsigando. Metėsi atgal. Persikėlė per upelį toliau nuo namų. Mūsų arkliai buvo paslėpti Kimėnų miškelyje. Tėvas bijojo, kad jie nerastų arklių. Išsirengęs iki baltinių, nuskubėjo kareivių pusėn. Ruseliai įtartinais žiūrėjo, bet sustojo ir pasikalbėjo. Tėvas jiems nurodė kelią - kad neužkluptų arklių. Tik po to, kai kitą rytą buvo surastas Stasio Opsarsko lavonas upelio pakrantėje, supratome, koks didelis pavojus buvo iškilęs mums visiems. Rusai, sutikę ir iškratę Stasį, pas jį rado ginklą ir čia pat nušovė. Tikriausiai jie pagalvojo, kad čia yra ir daugiau partizanų, kurių jie nepaprastai bijojo.

Ketvirtadienį mes nuėjome į Raudžio ežerą gaudyti vėžių. Visą laiką skraidė vokiečių lėktuvai ir apšaudė keliu bevažiuojančias mašinas su "Katiušomis". Katiušomis vadino rusų karininkų žmonas, kurių buvo prisivežę kariškiai, nes čia jiems buvo "malenkaja Amerika". Visa Kauno-Zarasų pakelė buvo nusėta rusiškais "polutorkomis". Ketvirtadienio vakarą Uteną pasiekė pirmieji vokiečių motociklininkai. Vokiečiai važiavo keliais, o šalikelėmis traukė išblaškyti rusai. Daugelis mėtė ginklus. Ėjo nutrintomis kojomis. Tūkstančiai pasidavė į nelaisvę. Nemeikščių kaime gyvenę du broliai Stražai, kurių tėvus išvežė į Sibirą, su medžiokliniais šautuvais nuginklavo 5 rusų kareivius. Surinkę būrelį vyrų patraukė į Uteną, dar prieš pasirodant vokiečiams, ir užėmė valdžios įstaigas. NKVD būstinėje rado sąrašus žmonių, kurie buvo numatyti ištremti birželio 29 d. Tuose sąrašuose buvo ir mūsų šeima...

Po Stasio Opsarsko nužudymo vyrai iš slėptuvių traukė ginklus ir ruošėsi gynybai, į partizanus išėjo ir du mano broliai. Frontas pas mus praėjo be mūsų. Slėptuvėje nė karto slėptis neteko. Vieną rytą mūsų vieškelyje pasirodė vokiečių dviratininkai, o po kurio laiko ir dengtos mašinos. Vokiečių kareiviai buvo gražūs, švarūs, tvarkingi ir linksmi. Sustoję mūsų kieme prausėsi, skutosi, juokavo. Išsigandusi mašinų mūsų karvė šokdama per griovį nūsuko sprandą. Vokiečiai padėjo tėvui ją papjauti ir sutvarkyti. Patys malė mėsą, o mama jiems kepė kotletus. Brolis Balys mokėjo šiek tiek vokiškai ir galėjo susikalbėti. Už kotletus kareiviai paliko nemažai vokiškų pinigų. Mums tada atrodė, kad jie yra tikri išvaduoti-

Marija Kviklytė ir Mykolas Barisa 1912 m. (vestuvinė nuotrauka)

Mykolas ir Marija Barisai. Stovi pirmas Pranas Čepėnas (būsimas istorikas), greta mamos sėdi jos brolis Mečislovas Kviklys

Barisų šeima 1939 m. Stovi sūnūs Balys, Juozas, Vladas, Mindaugas

Pačkėnų mokykla ir jos auklėtiniai 1930 m. Trečioje eilėje iš kairės Vladas ir Balys (ketvirtas) Barisos

jai, išvaduosią nuo raudonojo maro, nuo Sibiro tremties. Deja, ir tie "išvaduotojai" netrukus parodė savo tikrąjį veidą: išvaikė Lietuvos vyriausybę, vyrus ėmė gaudyti į kariuomenę. Vyriausiasis brolis Vladas gavo broniruotę kaip ūkininkas, nes reichui reikėjo atiduoti dideles prievoles: grūdų, mėsos, pieno. Net kiaušinių kiekviena višta turėjo padėti po 50. Prisimenu, to laiko žurnale "Savaitė" buvo įdomi karikatūra: višta, negalėdama sudėti 50-o kiaušinio, nutarė pasikarti. O kai Rašės miške pradėjo šaudyti visus žydus - net vaikus ir senius, lietuviai galutinai nusivylė šiais "išvaduotojais".

Vengdami kariuomenės, mano broliai pradėjo dirbti: Balys buhalteriu "Lietūkyje" Utenoje, Mindaugas - agronomu Vyžuonų miestelyje. Nuo kariuomenės neatleisti vyrai slėpėsi. Dažnai vokiečiai apsupdavo turgavietes ir bažnyčias. Sugautuosius sodino į mašinas ir vežė darbams į Vokietiją. Laimė, kad tuometinėje valdžioje išdavikų buvo mažai, o vokiečiai situacijos nežinojo.

1943 m. buvo organizuojama Plechavičiaus armija. Daug savanorių išėjo ir iš mūsų gimnazijos. Po mūšių su lenkų partizanais prie Ašmenos ir į Uteną buvo atvežti net keli karstai su žuvusiųjų palaikais. Į šią armiją išėjo ir mano kaimynas Stasys Opsarskas (žuvusiojo S.Opsarsko brolio sūnus). Jis buvo patekęs į nelaisvę lenkams. Kadangi mokėjo lenkiškai, tai atėmė uniformą vienais apatiniais drabužiais paleido...

Vyžuonose Mindaugas susipažino su Vincu Kauliniu, dirbusiu Vilniuje policijoje. Jo tėviškė buvo netoli Vyžuonų, Biliūnų kaime. Abu įstojo į LLA (Lietuvos Laisvės Armiją). Žiemą drauge atvažiuodavo pas mus pamedžioti. Atveždavo ir pogrindžio spaudos, kurią platinti tuo metu nebijojo. Aš būdavau varovu. Vincas Kaulinis pas mus jautėsi lyg namuose.

1944 m. vasarą vokiečių armijos mašinos ir tankai pradėjo riedėti atgal į Vakarus. Broliai siūlė visai šeimai trauktis į Vakarus. Tėvai apie tai nenorėjo nė girdėti. Jie negalėjo įsivaizduoti, kad paliks namus ir visą turta, bėgs į nežinią nejaučiant jokios kaltės. Sklido kalbos, kad ir bolševikai dabar pasikeitė ir daug priklauso nuo amerikonių, nes valgo amerikonišką "tušonką", važiuoja amerikoniškomis mašinomis, avi amerikoniškais batais ir t.t.

LLA buvo apsisprendusi likti ir kovoti čia - Lietuvoje. Vienas LLA vadų buvo gen.Pečiulionis, su kuriuo likimas suvedė 1947 m. Lukiškių kalėjime 428 kameroje. Žmonės gyveno viltimi, kad nugalėjus Vokietiją, amerikonių ir rusų paprašys išsikraustyti iš užgrobtų valstybių, tarp jų ir iš Lietuvos.

Netrukus per radiją išgirdome, kad kovos vyksta jau Vilniaus priemiesčiuose. Girdėjosi net patrankų dundesys. O po kelių dienų visais keleliais pasipylė raudonųjų gurguolės. Vokiečiai gražiai ir tyliai pasitraukė. Mes vėl likome raudonųjų okupantų naguose. Iš pradžių jie elgėsi neblogai. Tenkinosi prašydami duonos, pieno, lašinių. Vėliau apetitas augo. Už puslitrį naminės buvo galima nupirkti ne tik arklių, bet ir trofėjinį automatą. Kareiviai gėrė viską - net nevalytą spiritą. Po kelių dienų mūsų namuose apsisotojo kažkoks štabas. Užėmė vieną namo galą. Buvo generalas ir keli karininkai. Labai domėjosi Lietuvos žmonių gyvenimu. Klausinėjo, kodėl lietuviai tokie priešiški rusams. Tėvai įrodinėjo, kad lietuviai priešiški ir vokiečiams, kad nėjo tarnauti į vokiečių kariuomenę - prieš rusus. Mama jiems pasakojo apie 1941 m. birželio trėmimus, kurie tragiškai paveikė Lietuvos žmones. Klausė, kodėl vežė vaikus ir senelius, kodėl šaudė nekaltus žmones Rainių miškelyje, Pravieniškėse, Panevėžyje. Man liepė atnešti "Lietuvos archyvą" - knygą, kurioje buvo daugybė nukankintų žmonių nuotraukų. Kai kurie kariškiai labai domėjosi, o generalas sakė, kad tai yra provokacija, kad ne už tai lietuviai rusus šaudė karui prasidėjus 1941 m.

Vieną naktį štabas dingo. Atsikėlę radome ištuštintą sodybą. Neliko arklių, avių, paukščių. Visi bičių aviliai buvo supilti vandeniu ir išplėštas medus. Tušti rėmai mėtėsi sode. Įpykintos bitės neleido išeiti į kiemą. Dingo prie klėties (nors joje miegojo broliai) stovėjęs iš Vokietijos atgabentas veislinis eržilas, prie kurio sunkiai kas ir prieidavo. Gal taip buvo lemta, kad negirdėjo, nes Mindaugas už savo numylėtinį būtų galvą padėjęs. Tai buvo pirmasis išbuožinimas. Likome be arklių, o čia pat rugiapjūtė ir žiemkenčių sėja. Specialiai raugė ir varė naminę, kad iš kareivių išigyty arklių. Už kelis butelius išigijo du labai nuvartus arklius. Reikėjo tenkintis kokie yra, nes žemdirbys be arklio - tarsi be rankų. Rusai viename kaime pavogdavo, o kitame iškeisdavo į naminę.

Taip prasidėjo "linksmas" sovietinis gyvenimas, nuo kurio labai nukentėjo ir buvo išblaškyta ne viena mūsų šeima, bet ir visa giminė. O giminė buvo labai plati. Jai priklausė: Gineičių, Kviklių, Barisų, Laupėnų, Jakavonių, Čepėnų, Prunskių, Petrėnų, Vadišių ir kt. šeimų atšakos, kurių kiekviena turi savo istoriją. Dauguma jų buvo išblaškytos po platųjį pasaulį - Vakarus ir Rytus. Bet tai kita istorija.

PIRMOJI UŽDUOTIS

1944 m. vasara. Žydėjo liepos. Soduose noko vaisiai. Traukėsi paskutiniai vokiečių daliniai, o iš paskos - visais Lietuvos kekeliais vėl plūdo raudonieji okupantai. Netoli Utenos nuošaliame Trečialaukio kaimelyje, ant Viešės upelio šlaito esančioje (buvusioje) sodyboje, susirinko nemažas vyrų būrys. Vieni jų buvo pasitraukę iš Plechavičiaus armijos (Daunoravičius), iš savisaugos dalinių (B.Jučius), buvo tauragniškiai trys broliai Jakštoniai ir trys vyresni mano broliai. Pasiklausyti radijo naujienų ateidavo ir kaimynai. Visi gyveno nerimu - kas dabar bus?

Vieną rytą laukų kekeliais pamatėme plūstant rusų garguoles. Po to prasidėjo vokiečių lėktuvų antskrydžiai. Stebėjome, kaip dega Utena, Kuktiškių, Tauragnų ir kiti miesteliai. Stambesnis susirėmimas įvyko prie Antalieptės. Ten, pasak vietinių, pora dešimčių vokiečių motociklininkų, sulaikė visą armiją. Pirmiausia ant kalno prie pieninės padegė tanką "Josif Stalin". Po to išguldė puolančius pėstininkus. Vėliau - būrį automatininkų. Vienaime mano tetos Jakovonienės lauke gulėjo nušautų virš 100 raudonarmiečių. O kiek sužeistų? Po to vokiečiai sėdo ant motociklų ir išvyko Dusetų pusėn. Nepaliko nei vieno žuvusio savo kareivio. Visi nukauti guli Antalieptės karių kapinėse. Pakrūmėse liko daug ginklų ir šaudmenų. Mano pusbrolis Antanas Jakavonis, atvažiavęs pas mus ir radęs tiek daug vyrų, pasigyrė, kad turi surinkęs visą ginklų sandėlį. Vyrai ėmė kurti planus, kaip visa tai parsigabenti. Mano tėvas, pats kariavęs rusų-japonų kare 1904 m., vėliau 1914 m. ir savo karinę karjerą užbaigęs 1920 m. mūšyje prie Giedraičių su lenkais, rado išeitį. Pasiūlė vežime įrengti antrą dugną. Vyrai kibo į darbą.

Kitą dieną pakinkė patį rambiausią (nieko nesibaidantį) arklį. Visi nutarė, kad saugiausia važiuoti man. Tada turėjau 15 metų. Kitas vežėjas buvo metais vyresnis. Abu leidomės į kelionę. Iki Antalieptės buvo daugiau kaip 30 km. Važiavom lėtai, nes mūsų arklys nesibaidė nei tankų, nei botago. Antalieptę pasiekėme per gerą pusdienį. Visą vakarą tvarkėme vežimą, užpildydami jo dugną. Gerai tilpo šautuvai, automatai, granatos, tačiau netilpo prieštankinės minos. Daug vargome, kol išsukome jų sprogdiklius. Juos suvyniojome kiekvieną atskirai. Jokios baimės nejautėme, o šiandien pagalvojus, nugara nubėga pagaugais - juk galėjome susisprogdinti. Tačiau blogiausia buvo su šoviniais. Jų buvo kelios dėžės. Vežti dėžėmis nesiryžome, nes pakelėje gali prisėsti pasivėžinti koks kareivis. O tada... gali išaiškėti visas mūsų kroviny. Sugalvojome šovinius

išpilti į maišus ir sumaišyti su avižomis. Iš maišų padarėm sėdynę taip, kad nebūtų vietos nepageidaujamam keleiviui.

Rytojaus rytą, po pusryčių, leidausi į kelionę. Iki Daugailių miestelio kelias buvo tuščias. Sutikau tik vieną-kitą kaimietį. Pasiekus Zarasų-Utenos plentą, padėtis pasikeitė. Keliu važiavo tankai ir kariškos mašinos. Kai kur jos buvo sustojusios ir aplinkui vaikščiojo dulkėti kareiviai, lačiau manęs nekalbino. Aš pro juos stengiausi pravažiuoti kuo greičiau. Ir mano rambusis bėris namų link skubėjo linksmesnis. Aš įsidrąsinau ir prieš Uteną nepasukau į aplinkinį kelią, kaip buvo prisakyta, bet leidausi tiesiai pro miestą. Šiek tiek buvo nejauku, bet įsukus į Kuktiškių vieškelį, visai nusiraminau. Niekas manęs ir nekalbino. Pamatęs namus ir belaukiančius sunerimusius vyrus, jaučiausi tartum "didvyris", įvykdęs pirmąją užduotį Tėvynei...

Gailėjausi pasakęs, kad važiavau tiesiai per Uteną, nes už savo drąsą gavau gerokai barti. Vyrų patenkinti buvo ir mūsų išradingumu. Svarbiausia, kad buvo apginkluotas visas besikuriantis partizanų būrys.

1944 m. rudenį, dar nespėjus sušilti kojų Lietuvoje, okupantai paskelbė vyrų mobilizaciją. Skelbtą dieną į Utenos karinį komisariatą atvyko tik keliolika invalidų, tikėdamiesi, kad jų neims. Tačiau ir tokie sovietinės armijos garguolei buvo tinkami, nes reikėjo vykdyti planą. Paimtųjų nebepaleido. Kai kuriems vėliau pavyko pasprukti. Pasiryžę netarnauti okupantui, vyrai ėmė ruoštis slėptuves. Prasidėjo masinės vyrų gaudynės. Garnizono kareiviai masiškai "šukavo" kaimus, eidami nuo vienos sodybos prie kitos. Tačiau žinia, kad siaučia kariuomenė, sklido greičiau ir vyrai spėdavo pasislėpti. Tik nedaugelis buvo užklupti, areštuoti ir paimti į kariuomenę, arba nušauti vietoje - bėgant. Tai buvo chaotiškas siautėjimas - be tikslų žinių, kad šioje sodyboje tikrai slepiasi.

Pradėjo slėptis ir visi trys vyresni mano broliai: Vladas, Balys ir Mindaugas. Kaimynystėje - pas seserį slėpėsi iš savo namų pasitraukę trys broliai tauragniškiai: Pranas, Aleksas ir Domas Jakštoniai, jų kaimynas Balys Jucius. Kiek aplinkui buvo namų - beveik visuose vyrai slapstėsi. Turėjo ir ginklų. Jų pavyko įsigyti už naminę net ir iš sovietinių kareivių. Papildė atvežtieji iš mūsų lauko prie Antalieptės. Vyrų ėmė burtis į krūvą.

Nutarė namuose įrengti gerą slėptuvę. Per vieną naktį slėptuvė buvo iškasta ir mūsų namuose. Žemės kibirais išneštos ir paskleistos daržės, o ryte daržos suartas. Slėptuvės viršus buvo užbetonuotas, kad negalėtų badyti iš viršaus. Įėjimas padarytas iš rūsio mūro sienoje. Nors namai buvo dideli, ant aukšto buvo įrengtas dar vienas kambarys (salka), o kita-

me gale - stebėjimo punktas. Pro langą gerai matėsi vieškelis ir visa apylinkė Utenos kryptimi. Visa sodyba skendėjo sode. Iš šiaurės ir rytų pusės sodas apsodintas tankia 2-3 m aukščio eglių gyvatvore. Iki Viešės upelio pašlaitės buvo nusidriekęs tankus vyšnynas. Pasitraukti sąlygos buvo labai geros. Pamatę kareivius, vyrai eidavo į slėptuvę po namu, arba į mišką, kur upelio šlaite turėjo išsikasę bunkerius...

1944 metai praėjo laimingai - apylinkėje nežuvo nė vienas vyras.

1945 m. vasario mėn. paryčiais ėmė smarkiai triukšmauti šuo. Buvo graži mėnesiena. Aš gulėjau netoli lango. Atsisėdęs lovoje pamačiau, kad kareiva su ilgu šautuvu bėga tvarto link. Su manim salkoje miegojo 4 vyrai, kuriuos pažadinau ir pasakiau ką mačiau. Jie apsirengė ir pamažu išslinko į slėptuvę. Kieme dar kurį laiką buvo tyla, tik šuo vis nerimo. Vyrų patalynę sumečiau į spintą, o pats vėl atsiguliau. Tik po to pasigirdo beldimas į duris ir reikalavimas atidaryti. Duris atidarė mama. Du kareiviai ir karininkas įrėmė ginklus ir reikalavo pasakyti, ar nėra svetimų žmonių. Liepė vesti į vidų ir uždegti lempą. Vyriausiasis brolis Vladas buvo pataisęs savo dokumentuose gimimo datą iš 1918 m. į 1908 m., o tokių - mobilizacija nelietė, be to, jau buvo gavęs iš dėdės gydytojo Vlado Kviklio dokumentus, kuriuose buvo nurodyta, kad dirba Vilniaus Raudonojo kryžiaus ligoninėje vairuoju. Jis nesislėpė ir miegojo su žmona kambaryje. Jį pirmiausia ir prikėlė iš lovos. Atvedė kažkokį kareivį ir prašė patvirtinti: šis ar ne? Kareivis atsakė, kad čia ne tas, kurio reikia. Tada darė kratą visuose namuose. Nusileido ir į rūšį. Mamai liepė visur eiti pirmai ir šviesti. Rūsyje kilnojo kubilus, dėžes, tikėdamiesi po jais rasti kokią angą.

- Širdis atlėgo, - sakė mama, - kai patys dėže užstatė ir uždengė duresles į slėptuvę.

Nieko neradę rūsyje užbėgo ir pas mane ant aukšto. Nutraukė nuo manęs antklodę, apžiūrėjo kokį "banditą" čia surado. Mama, rusiškai aiškino, kad čia guli vaikas. Matyt, nebuvo įtartinas, kad paliko ramybėje. Prikibo prie brolio. Liepė rengtis ir vykti su jais drauge "išsiaiškinti". Mama pasiūlė pirmiausia papusryčiauti, nes jau buvo šviesu. Kariškiai mielai sutiko. Kai tėvas ant stalo pastatė didelį butelį naminės, nuotaikos visai pragiedrėjo. Paaiškėjo, kad jie ieško mamos krikštasūnio Jokimo Lesnikovo, kuris buvo dezertyravęs iš sovietinės armijos. Klausė, ar jis pas mus nebuvo užsukęs? Kai brolis atnešė antrą butelį ir kariškiai gerai įkaušo, brolių pažadėjo palikti, jei tik jis nepagailės dar vieno butelio. Gyrė naminukę ruginę ir gerą užkandą. Taip ir prabėgo trumpa žiemos diena. Kai saulė jau ritosi vakarop, "svečiai" pagaliau ėmė ruošti kelionei. Liepė

pakinkyti du arklius ir vežti į Uteną. Vežti teko man, nes brolis bijojo, kad nusivežus neuždarytų už grotų.

Po šio įvykio brolis nedelsdamas išvyko į Vilnių. Taip dar kurį laiką liko laisvėje. Su visa šeima buvo ištremtas tik 1949 m. pavasarį.

LLA PARTIZANŲ BERŽO BŪRIO ĮSIKŪRIMAS IR ŽŪTIS

Gavę ginklų, partizanai juos išsidalijo ir sudarė partizanų būrį pasi-
vadinusį Beržo vardu. Savo vadu išsirinko mano brolių Balį, kuris pasirinko Beržo slapyvardį. Tai buvo stichiškas vyrų susibūrimas. Tiksliau sakant, tai daryti priverstė gyvenimas. Panašiai organizavosi ir kiti Utenos apylinkių partizanų būriai. Pradėjo palaikyti tarpusavio ryšius. Leisti pogrindžio spaudą, ją platinti. Atvykus Vincui Kauliniui, visi partizanai davė priesaiką - tapo tikrais partizanais, o jų seserys - ryšininkėmis.

Žiema praėjo laimingai - į čekistų nagus niekas nepateko. Artėjant

1945 m. pavasariui, prasidėjo čekistų siautėjimai. Stribai žinojo, kuriuose namuose kas slapstosi. Prasidėjo teroras. Namuose slėptis tapo pavojinga, nes namiškiai nebuvo tikri, kad iškentės patyčias ir kankinimus - kad neparodys, kur yra sūnaus ar brolio slėptuvė. Partizanai rinkosi į būrį. Savo stovyklą įkūrė Viešės upelio pašlaitėje, o štabo būstinę - prie miško stovėjusioje pirtyje. Į būrį susirinko apie 20 vyrų. Jie susiskirstė grupėmis. Kiekviena grupė įsirengė savo slėptuvę (bunkerį), kurios kita grupė nežinojo.

Netrukus pirtyje įvyko nelaimingas atsitikimas. Per neatsargumą (valant ginklus) buvo peršautas ir netrukus mirė Pranas Jakštonis. Į jį iššovė Jono Š. šautuvas. Tai parodė, kad vyrai nemoka elgtis su ginklais. Reikėjo mokyti. Reikėjo gerų instruktorių, nes dauguma vyrų buvo netarnavę kariuomenėje. Daugumą partizanų sudarė kaimo berneliai - artojai. Tik nedaugelis buvo aukštesnio išsilavinimo: mokytojai, tarnautojai. Tarp jų ir girininkas Bakanas, kuris nuo tokio gyvenimo išprotėjo. Klaiku buvo žiūrėti į žmogų, suklupusį prie medžio, maldaujantį mirties... Teko kreiptis pas gydytoją, kuris patarė atgabenti į ligoninę. Partizanai rizikavo, nors labai bijojo, kad neišduotų. Paviešių kaime gyvenusiam broliui Bakanui leido jį nuvežti į ligoninę. Iš ten jis pas partizanus negrįžo, bet pasveiko ir vėliau sėkmingai vykdė savo įsipareigojimus Lietuvos miškams...

Praną Jakštonį ginklo draugai ir žmona nakties metu palydėjo ir palaidojo Kviklių kaimo kapinėse. Tai buvo pirmoji Beržo būrio partizano be-

prasmė auka. Į tą patį Kviklių kaimo kapinių kalnelį 1945 m. birželio 24 d. atgulė dar 4 Papiškių ar Rokavalių kaimo vyrai. (Pavardžių neprisimenau).

Tuo pačiu metu įsikūrė apie Biliakiemį, Račiūnus, Kuktiškes veikiantis Mikulėno-Liepos vadovaujamas būrys. Apie Vyžuonas veikė V.Kaulinio-Miškinio būrys. Atsirado ir atskirų pavienių grupelių ir besislaps-tančių partizanų, kuriuos reikėjo sujungti bendrai vadovybei. Vienos partizanų grupės priklausė LLA, o kitos - LPS. Ryšininkėmis buvo: Šimanelytė, Žulytė, Veteikytė, Keziutė, Deveikytė...

1945 m. pavasarį, jau žaliajo laukai ir buvo žolės arkliams, į mano tėviškę Trečialaukio k. susirinko pėsti, važiuoti ir raiti, apie šimtą partizanų. Dauguma jų buvo gražiomis Lietuvos kariuomenės uniformomis. Aš net neįsivaizdavau, kad jų yra tiek daug. Prie upelio dauboje buvo pulkas arklių. Vieni ėjo sargybą, kiti posėdžiavo. Tarėsi ir ginčijosi dvi dienas ir vieną naktį. Merginos surinko ir prinešė maisto, virė pusryčius, pietus ir vakarienę. Dauguma apsistojo klojime, nes į namus netilpo. Pagrindinis ginčas vyko (kiek aš supratau) tarp dviejų partizanų grupuočių: LLA (Lietuvos Laisvės Armija) ir LPS (Lietuvos Partizanų Sąjunga). Kas turi vadovauti partizanų judėjimui. Kurios slaptažodžiais (parolėm) turi vadovauti partizanai šioje teritorijoje. Kam turi priklausyti partizanų būriai?

Kiek man žinoma, vadovavimo klausimas šiame pasitarime išspręstas nebuvo. Negaliu pasakyti, kokie vadai, be minėtųjų, pasitarime dalyvavo. Tik po kurio laiko ėmė aiškėti, kad šiame pasitarime dalyvavo ir išdavikų...

Po šio partizanų susirinkimo Beržo būrio būstinė iš namų persikėlė į ant upelio šlaito pakrūmėje stovinčią pirtį. Po pirtimi buvo įrengta didelė slėptuvė su antru išėjimu šlaite, už kokių 15 m nuo pirties. Joje patalpinta radijo aparatūra, rašomoji mašinėlė ir kt. Giliau pašlaitėje prie upelio buvo įrengta virtuvė, stalas ir suolai, slėptuvė indams ir maisto produktams. Pirties pastogėje buvo įrengtas stebėjimo punktas ir miegamasis. Čia pastoviai laikėsi 20-30 vyrų. Visi buvo ginkluoti. Turėjo du lengvuosius kulkosvaidžius, automatų, šautuvų ir granatų.

Netrukus po partizanų susirinkimo, saulėtą dieną atskrido keistas lėktuvas ir netoliese kažką žvilgančio išmetė. Nukrito už 1 km nuo partizanų būstinės. Tai pamatė mano draugas Vytautas Žulys (vėliau tapęs Dėdės ryšininku) ir netrukus atgabeno partizanams. Buvo sprogęs guminis balionas ir keista dėžė su aparatūra. (Užkliuvo už medžio šakų). Visi apžiūrėjo

ir buvo nuspręsta, kad tai radijo siųstuvas. Radisto, ar daugiau išmanančio apie tokius dalykus būryje nebuvo. Man teko dviračiu vežti laiškelių Miškiniui tolokai už Utenos. Tik po kurio laiko atsirado žmogus, kuris nustatė, kad tai tikrai yra siųstuvas, bet neveikia, nes sudužusi lempa. Tikėjosi, kad šį siųstuvą atsiuntė vokiečiai, nors jų tik likučiai dar laikėsi Latvijoje. Reikėjo suprasti, kad jiems nebe tas rūpi ir kad jų lėktuvas vidurdienį negalėjo atskristi. Sunku buvo suprasti, kad tokią "dovaną" galėjo atsiųsti čekistai. Jei siųstuvas būtų veikęs, partizanų buvimo vieta (slėptuvė) būtų buvusi susekta pagal jį...

Viskas išaiškėjo po mėnesio - 1945 m. birželio 24 d. ankstų rytą, kai apylinkę apsupo Panevėžio garnizonas, atvykęs siauroju geležinkelio ir išsilaipinęs Degulių stotelėje. Partizanų sargyba kariuomenės atvykimą pastebėjo ir savo draugams į būstinę pranešė. Partizanai likvidavo (suslėpė) savo bazę, išsiskirstė mažomis grupelėmis. Vieni sulindo į slėptuves, kiti susikovė. Tik aš su sužeistu gimnazijos draugu Viliumi Paškausku ramiai miegojome namuose - salkoje. Pažvelgę pro langą kieme pamatėme daugybę kareivių. Patekti į slėptuvę rūsyje buvojau vėlu. Teko tenkintis palėpe virš prieangio. Aš užtaisiau įėjimą ir vėl puoliau į lovą. Vaidinti miegantį nesisekė. Netrukus mane ištempė iš lovos. Liepė rengtis ir eiti drauge. Mane vedėsi majoras ir kariška uniforma be antpečių, apsiautęs palapine lietuvis-vertėjas. Nusivedė prie pirties. Viskas partizanų buvo suslėpta, bet buvusi stovyklos vieta aiškiai matėsi. Širdyje džiaugiausi, kad namuose nerado Viliaus, o čia - partizanų.

Man uždavinėjo vieną ir tą patį klausimą: "Kur yra "banditų" slėptuvė? Tarpė už plaukų, mušė ranka. Pradžioje labai skaudėjo, o vėliau jau nieko nejaučiau. Prisimenu, majoras trenkė per galvą pistoleto rankena. Aš parkritau ir daugiau nieko nebeatsiminiau... Atsibudau, kai du kareiviai mane už rankų tempė ir statė prie storo beržo, stovėjusio gale pirties. Pajutau, kad mano galva šlapia, plaukai sumirkę krauju. Pastatė prie beržo ir paskutinį kartą reikalavo parodyti "banditų" bunkerius, arba nušausią. Aš tylėjau ir buvau viskam abejingas. Nors kareivis su automatu taikėsi į mane, nuojauta sakė, kad nešaus, nes nenorės sukelti triukšmo... Tuo metu pašlaitėje ėmė šaukti majorą. Supratau, kad jie aptiko slėptuvę. Kareiviai iš visų pusių apsupo slėptuvę, o man liepė eiti atidaryti dureles. Ėjau apie pasekmes visai negalvodamas. Gal pasipils šūviai, o gal granatos? Atsargiai dariau neseniai pastatytas ir dar gerai neužsimaskavusias slėptuvės dureles. Buvo tylu. Majoras liepė lįsti į vidų ir duoti į lauką viską, kas jame yra. Laimei, slėptuvėje nieko nebuvo, tik

įrengti gultai. Tik po to čekistai įsidrąsino patys, pažvelgė į vidų ir įsitikino, kad tikrai nieko nėra. Mane vėl ėmė mušti ir reikalavo parodyti kitas slėptuves. Tuo metu upelio šlaitus sudrebino šūvių salvės kažkur toliau į vakarus. Kareiviai pasiskleidė abiem upelio šlaitais ir per tankius krūmus pamažu ėmė slinkti į tą pusę. Kartu varėsi ir mane. Šaudymas truko neilgai. Besitraukdami partizanai užėjo ant pasalos ir visi 4 vyrai žuvo. Kai mes pasiekėme tą vietą, mačiau, kad vieną velką už kojų į šlaitą. O kada nuvarė į Degulių stotelę mačiau, kad netoliese guli 4 lavonai. Manęs artyn prie jų nevedė, bet uždarė į vagoną. Labai nustebau, kai po kurio laiko atvedė į vagoną Vilių, mamą, kaimynus: Opsarską ir senuką Rimonį. Iš mamos sužinojau, kad yra suimtas ir brolis Balys-Beržas ir drauge su juo slėptuvėje buvę 7 partizanai. Jų slėptuvė buvo kaimyno Voiciko miške. Jis ir išdavė. Partizanams liko arba žūti arba pasiduoti. Ryžosi pasiduoti. Čekistų tikslas - kad tuo išdaviku būčiau aš. Dėl to jie taip stengėsi...

Tai buvo skaudžiausia mūsų apylinkės partizanų netektis. Kada suėmė brolį, majoras Tarakanovas (vėliau sužinojau jo pavardę) pirmiausiai pareikalavo atiduoti radijo siųstuvą... Apie tai sužinojom tik po to, kai man iš Panevėžio saugumo pavyko parvežti Beržo raštelį partizanams...

SAUGUMO RŪSYJE (TRISDEŠIMT SIAUBO NAKTŲ)

Buvo jau naktis, kai traukinys pasiekė Panevėžį. Lijo lietus. Tarsi ir pati gamta liūdėjo. Mus nuvarė į namą, aptvertą stačių lentų tvora. Pastatas buvo netoli geležinkelio stoties. Visus išrengė, iškratė ir išskirstė į rūsyje buvusias kameras. Aš patekau į koridoriaus gale buvusią kamerą. Kartu pateko ir Vilius Paškauskas ir senukas Rimonis. Kameroje jau radome keletą žmonių ir dabar buvome - trylika. Kame ros dydis buvo 3x2 žingsnių. Prie sienos buvo dvi lentynos, ant kurių galėjo atsigulti po vieną žmogų. Prie apačioje gulinčiojo dar galėjo prisėsti 4 žmonės. Visi kiti buvo pasmerkti stovėti, nes ant cemento grindų buvo keli centimetrai dvokiančio vandens. Rūsio gale buvo mažas grotomis išpintas langelis. Pasirodo, jis buvo žemiau žemės paviršiaus - duobėje, kuri buvo primesta plytelių ir akmenų.

Partizanas Vilius buvo žiauriai sumuštas, žaizdos naujai kraujavo. Mes jį paguldėme ant viršutinės lentynos - palubėje. Apačioje atsigulė aštuntą dešimtį pradėjęs buvęs karo felčeris Rimonis. Prie jo prisėdo dar

keturi žmonės. Likusiems teko stovėti arba sėsti ant šlapių grindų. Pabandėm ir įsitikinome, kad tie plytgaliai už grotų truputį juda. Keletą jų pavyko ištraukti. Pasidėjus ant grindų galėjom prisėsti. Nors visą dieną buvom nevalgę, apie valgymą negalvojome ir nieko neturėjome. Už tat turėjome pakankamai guzų. Jaučiau, kad mano plaukai gabalais sudžiūvę. Jaučiausi laimingas patekęs į kampą ir galvą priglaudęs prie šaltos rūšio sienos. Buvo turbūt ilgiausioji mano gyvenimo naktis. Miegas neėmė. Glūdėjome tamsoje ir nežinomybėje. Girdėjome, kaip žvanga durų užraktai, kaip iš kitų kambarų išskviečiami tardymui ir gražinami atgal suimtieji. Iš viršaus pasiekdavo nesuprantami, keisti ir klaikūs garsai. Negalėjom suprasti, kas ten darosi. Tą naktį iš mūsų kameros nieko tardymui nekvietė. Mes dar nežinojom, ką reiškia patekti pas sovietinį tardytoją. Ypač žiaurūs buvo jų padėjėjai - vertėjai, ką netrukus ir patyrėme.

Kitą dieną mums nedavė nei vandens, nei duonos. Kameroje nebuvo ir "parašos". Gamtinius reikalus atlikti ryte ir vakare išleisdavo į koridorių, kur stovėjo kubilas, o kitu paros metu daryk kur nori. Kvapas buvo žodžiais neapsakomas...

Pirmąjį rytą mus pasveikino skaidrūs saulės spinduliai. Mat mes į vidų įtraukėme ir pasidaryti "kėdėms" sunaudojome nemažai plytų. Net ir oras pasidarė kiek grynesnis. Tačiau neilgai. Čekistai greit pastebėjo ir mūsų langą užvertė stambiais akmenimis, kurių nei įtraukti, nei pajudinti negalėjome. Į kambarą patekdavo tik siauras šviesos spindulėlis - zuikutis, kuris praslinkdavo siena ir dingdavo, tarsi vilties kibirkštėlė. Vėl įsiviešpatavdavo amžina tamsa iki kito ryto, arba kol kameros duris atidarydavo prižiūrėtojai. Koridoriuje, prie lubų buvo pritvirtinta viena maža lemputė, kurios užteko visiems, nors vienoje koridoriaus pusėje buvo 4 ar 5 kameros.

Mūsų kamera kurį laiką buvo užmiršta: nieko neišvedė ir neatvedė. Viliaus žaizdos pradėjo pūliuoti. Skundėsi, kad labai skauda. Reikėjo perrišti. Buvo tik dvokiantys bintai ir jokių vaistų. Net vandens neturėjome. Felčeriš Rimonis, patamsyje apžiūrėjęs pasakė, kad blogai. Reikia ką nors daryti. Sakėme prižiūrėtojams, bet jie arba nesuprato arba nenorėjo suprasti... Trečios dienos rytą atnešė karšto vandens. Liepė duoti indus. Pasirodė, kad kameroje yra du moliniai dubenėliai maždaug 1 litro talpos. Vienas jų kiek dar išdužęs. Aš tą šukę ir šiandien matau akyse. Tiek ir gavom vandens 13 žmonių. Tikėjomės, kad netrukus vėl atneš. Gavom ir po riekutę duonos. Vandeni dalijomės gurkšniais. Deja, dau-

giau nesulaukėme. Per pietus tik tiek tegavom ir sriubos, nes neturėjome į ką pilti.

Prižiūrėtojai tyčiojosi, esą "banditai" dar sotūs... Tiek vandens gavome ir vakare. Kitą rytą kažkam kilo mintis vandenį, o vėliau ir sriubą, pilti į batus. Čekistai juokėsi, bet pylė. Tokiu būdu ėmėm malšinti alkį. Taip dariau ir aš. Trečios dienos naktį atsivėrė ir mūsų kameros durys. Iškvietė senuką Rimonį. Jo vietą ant apatinių gultų užėmė kitas, kuriam nusišypojo laimė atsigulti. Senukas į kamerą negrižo. Po tardymo paleido į namus. Kitą naktį išvedė ir Vilių Paškauską. Apsidžiaugėm už jį, nes tikėjomės, kad suteiks kokią medicininę pagalbą. Dabar ant viršutinių gultų keitimės gulėdami po 1-2 val. Ach, kokia laimė po 5 parų valandėlei išsitiesti... Per tą laiką jau buvom išmokę pasnausti ir prisėdę ant plytgalio ir atsirėmę kertės. Stengėmės, kad kameroje neįsiviešpatautų tylą, nes tada mūsų ausis pasiekdavo iš viršaus sklindantys klaikūs garsai. Visiems buvo aišku, kad tai mūsų brolių, kančios. Lyg tyčia tą naktį kaukšmas sklido nepaprastai. Galvojom, nejaugi taip kankina mūsų Vilių? Slinko ilgos valandos. Apie miegą niekas negalvojo. Pagaliau pasigirdo keistas šurmulyš mūsų koridoriuje, kažkas kažką tempė. Sustojo prie kameros durų. Sužvangėjo durų štangos ir jos atsivėrė. Už durų gulėjo žmogus, panašus į keistą maišą. Du prižiūrėtojai jį įmetė į vidų ir duris uždarė. Pradžioje galvojom, kad Vilius, bet atrodė stambesnis. Jis buvo be jokių gyvybės ženklų. Tik kai pakelėm ir paguldėm ant apatinių gultų, kiek suvaitojo. Reiškia gyvas. Nebegyvus paprastai numesdavo po laiptais į rūšį. Tik po kurio laiko tie lavonai dingdavo...

Ryte, kai į rūšį išsiskverbė tekančios saulės spindulėlis, įsitikinom, kad tai ne Vilius. Jis į mūsų kamerą negrižo. Apie jo likimą sužinojau tik po daugelio metų. Pasirodo, Vilius išgyveno ir grįžo į Lietuvą. Kaip klostėsi jo likimas, nesužinojau. Žinau, kad dabar gyvena Vilniuje.

Kai gavome vandens, ėmėme vilgyti jo sukepusias lūpas, apiplovėm skudurėliu akis. Žmogus nebuvo panašus į žmogų, bet į keistą statulą. Be jokio kaklo. Tik retkarčiais suvaitodavo. Nei nosis nebuvo panaši į nosį, nei ausys į ausis. Kažkoks kruvinos mėsos gabalas - nepaprasto dydžio galva. Nesitikėjom, kad jis išgyvens. Tik po kurio laiko išgirdom kažką sakant. Supratom, kad prašo gerti. Kažkas dar turėjo vandens ir bandė pagirdyti, bet daugiau buvo pro šalį negu į vidų. Tik po kurio laiko sužinojom, kad čia yra Jonas Šimanėlis. Visai artimas mano kaimynas. Jį nuteisė 15 metų. Išgyveno. Sugrižo. Kai stačiau žuvusiems draugams kryžių, jis padėjo pastatyti. Ar ne likimas? O tada visi laukėm savo eilės.

Pasigirsta žingsniai ir štangų žvangesys mes visi apmirštame. Laukiame ką dabar iškvies ar ką atvilks. Ir taip kas naktį, kas naktį... Kaip ten galėjo miegoti aplinkui gyvenantys žmonės, nesuprantu!

Po poros savaitių atėjo ir mano eilė. Nuvedė į antrą aukštą. Atidarė duris esančioje dešinėje koridoriaus pusėje ir ištūmė į vidų. Netoli lango stovėjo stalas ir kėdė. Sėdėjo karininkas. Gale stalo stovėjo kariška uniforma, bet be antpečių rūškano veido vyriškis. Mane pasodino ant viduryje kambario esančios kėdės. Įsitikinau, kad ji pritvirtinta prie grindų. Pradėjo klausinėti pavardės, vardo, gimimo metų ir t.t. Kariškis be antpečių buvo vertėjas. Sužinoję pavardę, ėmė klausinėti apie brolius. Ar ir aš esąs "banditas", ar turėjau ginklą. Atsakiau, kad nesu joks "banditas", esu mokinys. Labai norėjo išgauti, kad lankydavausi pas "banditus", kad pranešdavau jiems apie pasirodžiusią kariuomenę, nešdavau valgyti ir t.t. Aš viską neigiau. Laukiau, kada ir mane pradės mušti. Vertėjas jau buvo įsiutęs ir grasino, jei nesakysiu teisybės. Mano laimei, tuo metu į kambarį įėjo tas pats majoras Tarakanovas, kuris mane tampė po mišką, reikalaujamas parodyti "banditų" bunkerius, rovė ausis ir plaukus, mušė pistoleto rankena. Nuo to laiko dar buvo kruvini ir sulipę plaukai. Neįsivaizduoju, kaip aš tada atrodžiau? Akys bijojo šviesos. Supratau, kad majoras tardytojui pasakė, kad aš savo porciją gavęs. Nemušė ir netaikus grąžino į kambarį.

Kartą už lango kažkas sušnarėjo. Išgirdome klausiant: "Juozuk, ar tu čia?" Iš balso pažinau, kad tai mano mama. Atsiliepiu, ji pasakė, kad majoras pažadėjo ir mane paleisti. Pasikalbėti neteko, nes pasigirdo sargybinio rikšmas. Jis mamą nuvarė pas viršininką. Prisipažino, kad norėjusi mane pralinksminėti džiugia naujiena.

Naktys - dienos negailestingai ilgos. Mus visus siaubingai užpuolė gyviai: blakės ir utėlės. Blakės atakavo nakties metu, o utėlės pastoviai. Nebuvo jokių galimybių jų atsikratyti. Baltiniai pasidarė tarsi odiniai. Jus nusivilkę bandydavome tuos gyvius iškratyti į vandenį ant grindų ir paskandinti. Nors ta priemonė nebuvo efektyvi, tačiau didžiųjų gyvių skaičius kuriam laikui sumažėdavo. Nuo zulinimosi ir draskymo prakiuro krūtinės ir nugaros oda. Jautėmės tarsi apsėsti niežų. Diena po dienos tas "malonumas" darėsi vis skaudesnis. O tos žadėtosios paleidimo dienos vis nesulaukiau. Ėjo jau ketvirta savaitė šiame prakeikiamame rūsyje. Vieną vakarą prie kameros durų išgirdau brolio balsą. Jis mane šaukė slapyvardžiu. Atsiliepiu, bet pasakiau, kad šio vardo niekas nežino ir prašiau neminėti. Pro durų plyšį jis man įkišo ant papirosų pokelio

parašytą raštelį. Liepė susipažinti ir sunaikinti. Matyt, jis nežinojo, kad mūsų kameroje visai tamsu. Aš stebėjausi, kad jis ėjimą į "tualetą" taip šauniai išnaudojo. Be to, jis irgi pasakė, kad mane greitai paleis. Aš tą jo laišką įsidėjau pro atirusį pamušalą į švarko rankogalį ir laukiau tos lemtingos dienos, kada ištruksiu į laisvę ir parnešiu partizanams.

Dar praėjo savaitė ir liepos 24 d. naktį mane iškviatė su visais daiktais, kurių, išskyrus drabužius, nieko neturėjau. Nuo gultų pasiėmiau savo palatą, kuris mums atstojo čiužinį ir norėjau draugams palikti, bet jie prieštaravo. Tuo metu į palto kišenę vienas kameros draugas įkišo raštelį ir paprašė perduoti budėtojai Troškūnų ar Trumbatiškio stotelėje. Nežinau, ar prižiūrėtojas nugirdo, ar taip sutapo. Vos įėjus į tardytojo kabinetą, mane atvedęs prižiūrėtojas įkišo ranką į kišenę ir ištraukė tą raštelį. Tardytojas užriko: "Matai, mes jį paleidžiam, o jis raštelius vežioja..." Pakvietė vertėją, perskaitė. Laimė, kad žmogus tik prašė pranešti namiškiams, kad jis yra Panevėžio saugume. Reikalavo pasakyti, kas perdavė šį raštelį ir kam liepė perduoti? Aš pasakiau, kad prašė perduoti geležinkeliečiams Troškūnų stotelėje. O kas davė - pavardės nežinau. Čekistai įsakė išsirengti. Aš nusivilkau ne tik viršutinius, bet ir apatinius drabužius. Likau tik su glaudėmis. Visų akys nukrypo į mane. Nužvelgė nuo galvos iki kojų. Buvau visas šašuotas, trisdešimt parų nesiprausęs. Vienas čekistų dviem pirštais paėmė už mano baltinių apykaklės, pakėlė apžiūrėjo ir bijodamas iškratyti gyvių savo kabinete, nusikeikęs, liepė rengtis ir nešdintis po velnių. Aš apsirengiau negailėdamas gyvių palikti ir jų patalpose. Lai jie įsitaiso ant gerai įmitusių sprandų.

Mane nuvedė laiptais žemyn. Pasuko ne į rūšį, bet į kiemą. Pro vartus, prie kurių stovėjo sargybinis, išvedė į gatvę. Parodė ryškų žiburį ir liepė ten eiti. Tai buvo Panevėžio geležinkelio stotis. Čia ir laukiau traukinio, kuris važiuos į Švenčionėlius ir nugabens mane iki Utenos. Tiksliau - iki Ažuolijos eiguvos, kur į kalnelį traukinukas važiuodavo lėčiau ir buvo galima iššokti. Čia pat už eiguvos jau buvo mūsų laukai.

Saulė tekėjo, važiuojant traukiniu, atviromis durimis kiauliniame vagone, kažkur apie Troškūnus. Mano akys negalėjo priprasti prie šviesos, dar labiau prie mirgėjimo pro medžių šakas. Sunku šiandien įsivaizduoti net pačiam, kaip aš tada atrodžiau? Kiek prasižiūrėjęs, pamačiau, kad vagone didelis žmonių ratas ir visų žvilgsniai nukreipti į mane. Viena pagyvenusio moteris išėmė sumuštinį ir ištiesė man. Aš alkio neįėjau. Buvau laimingas, kad važiuoju į namus, kad vėl matau auštantį rytą. Sumuštinį su malonumu paėmiau. Padėkojau, bet dabar pamačiau,

kokios purvinos mano rankos. Pažvelgęs į savo drabužius, pamačiau, kad jų paviršiumi eina tūkstančiai tokių balzganų utėlių. Sunku įsivaizduoti, kiek tų gyvių buvo ant apatinių drabužių.

Iš vagono iššokau traukinukui puškojant prieš kalnelį prie Ažuolijos eiguvos. Perėjęs per lieptelį ant Viešės, atsidūriau savo lankose. Jos buvo dar nešienautos, nes nebebuvo kam. Mamą radau bekūrenančią krosnį. Ji neleido man įeiti į namus. Visus drabužius liepė nusivilkti darželyje. Atnešė kitus. Vos spėjau iš rankogalio išimti partizanams Beržo laiškėlį, ir mano drabužiai atsidūrė krosnyje. Po to iškūreno pirtį. Plaukų mašinėlė iškart nukirpti buvo neįmanoma. Teko ilgai kirpti, po to skusti su visais šašais skustuvu. Tėvas ilgai vargo, o aš kentėjau, nes nebuvo kitos išeities. Mama prašė, kad aš daug nevalgyčiau. Laikiausi, nors labai norėjosi. Grįžęs per mėnesį priaugau 16 kg. Matyt, tiek per aną mėnesį buvau praradęs.

Su partizanais susitikau kitos dienos popietę. Pranešė, kad apsistoję Kimėnų miškelyje. Su sesute pasiėmėme krepšelius, įdėjom maisto ir nuėjom "uogauti".

Beržas nurodė, kas juos išdavė ir kad kulkosvaidis, kuris buvo pas žuvusius partizanus, čekistų nepaimtas. Jį partizanams pavyko surasti. Nurodė slėptuvę, kur yra kiti ginklai. Gavau barti, kad tokį raštelį vežiau. Perskaičius reikėjo sunaikinti. Lengvai pasiteisinau, kad perskaityti galėjau nebent paprašius, kad čekistai pašviestų.

Po Beržo būrio žūties, mūsų apylinkė čekistų ir sribų dažnai buvo lankoma ir sekama. Likusieji partizanai išsiskirstė grupelėmis ir kuriam laikui (kol aprimo) iš apylinkių pasitraukė, bet ryšiai nenutrūko.

PARTIZANŲ MŪŠIS GUDĖNIŠKIŲ KAIME

Pirmas didelis mūšis mūsų apylinkėje įvyko 1945 m. gegužės 28 d. Gudėniškių kaimo laukuose. Biliakiemio apylinkų partizanams pranešė, kad aplinkiniuose kaimuose plėšikauja sribai. Yra suėmę žmonių ir žada varyti į Uteną. Būrys partizanų, kuriam vadovavo Vladas Mikulėnas-Liepa nutarė surengti pasalą ir suimtuosius išvaduoti. Apie tai, kad su sribais yra rusų kariuomenės dalinys, partizanai nežinojo. Pasala buvo surengta Gudėniškių kaimo pakrūmėse. Pasaloje buvę vyrai, išvydę daugybę rusų kareivių, pasimetė. Per anksti pradėjo šaudyti ir netvarkingai trauktis. Didžiausią žalą partizanams padarė patirties stoka. Daugeliui tai buvo

tik pirmas "krikštas". Liepos būrys labai nukentėjo: neteko 16 vyrų ir nemažai sužeista. Žuvo: V.Deveikis, P.Čižas, J.Gaidamavičius, V.Girgėdas, J.Šakalys, B.Budrioms, B.Raudonis, L.Šinkūnas, A.Trinkūnas, A.Vaitkevičius, A. Valiulis, S. Vaišnoras, K.Vyžinis, K.Žala. A.Vaitkevičius buvo tarp suimtųjų ir stribai jį nušovė iš karto. Tarp sužeistųjų buvo Bronius Žulys ir Vilius Paškauskas, Utenos gimnazijos gimnazistas. Broniui pavyko su arkliu parsigauti į savo namus, kur pasislėpė ir gydėsi. Vilių nakties metu atgabeno pas mus į Trečialaukį. Buvo peršautas per petį ir ranką. Reikėjo vaistų ir gydytojo. Vaistus man teko gabenti iš Utenos. Viliaus žaizdos gijo gerai. Bet 1945 m. birželio 24 d. jį surado ir areštavo.

1996 m. rugpjūčio 25 d. Gudėniškių kaime uteniškiai pastatė kryžių, kurį pašventino kun.Svarinskas. Įvyko gražios iškilmės, kuriose gausiai dalyvavo uteniškiai. Tą pačią dieną Utenoje, Kančių kalnelyje, buvo pašventinti paminklai 1947 m. Kačiūnų kaime žuvusiems partizanams: Žaibo būrio vadui Antanui Kaušylai-Margiui, Leonui Rusakevičiui-Tėvui ir Mečislovui Mališauskui-Žygūniui.

SUSITIKIMAS SU MIRTIMI

Trumpa 1945 m. vasaros naktis pamažu nusileido ant laukų, tamsia skraiste apglėbdama žemę. Pilkame rūke paskendo pievos ir laukuose išsibarsčiusios sodybos. Pavargęs vėjas nutilo šnarėti medžių šakose, savo vietą užleisdamas nenuoramoms žiogams. Jie, tarsi derindami savo smuikelius, čirškė visuose kampuose. Pakriaušėje, per nugludintus akmenėlius, čiurleno nenuilstantis Viešės upelio vanduo. Upelio šlaituos aidėjo nuostabi lakštingalos giesmė. Visa tai nuo vaikystės buvo pažįstama ir miela. Graži buvo mano tėviškė, o ypač vasarą. Širdžiai ji darėsi vis brangesnė: su kiekviena prabėgusia diena, su kiekviena motinos ašara, su kiekviena tautos dejone, su kiekvienu gatvėje išniekintu partizanų kūnu. Nujauta įkyriai kuždėjo, kad lemtis bus negailestinga ir tą brangų gamtos turtą atims.

Visi jau miegojo. Tik motinos lūpos dar šnabždėjo maldos žodžius, o širdis jautė kažką negero. Dar kartą pergalvojau, ar viskas padaryta, ar kas neužmiršta. Taip, lyg ir viskas: kieme stovėjo medžio stuobrys, ant kurio džiaudavo išplautas puodynes, kibirus. Jo viršūnėje, esant pavojui, turėjo kaboti baltas skuduras - ženklas partizanams...

Pavakare į mūsų sodybą tyliai atsikraustė nekviesti svečiai: tas pats

majoras Tarakanovas su būreliu kareivių iš Panevėžio, kuris prieš porą mėnesių likvidavo Beržo būrį ir buvo išsivežęs į Panevėžį mane ir mamą. Dabar atvyko naujos aukos - Rimtauto.

Išeiti iš sodybos buvo uždrausta. Net karvių melžti mamą lydėjo ginkluoti kareiviai. Iškošusi pieną mama jį atidavė kareiviams. Dar atnešė didelį kaimiškos duonos kepalą ir padavė jiems sakydama:

- Visi jie motinų vaikai, lai prisimena savo namus.

Po to mama išplovė kibirą ir koštuvį ir pakabino ant šakoto stuobrio. Pavojaus ženklas partizanams kabojo sutartoje vietoje. Kareiviai, pasiėmę pieną ir duoną, įsikūrė daržinėje, kur buvo prikrauta kvepiančio šieno. Majoras liko kambaryje. Tėvas ištraukė butelį naminės. Mama papjaustė rūkyto kumpio ir lašinių bei raugintų agurkų. Pradžioje gėrė iš mažų stiklų. Vėliau majoras paprašė stiklinės, nes stiklelis esąs buržuazinė atgyvena. Tėvas majorui parodė savo caro laikų apdovanojimus, gautus 1904 m. rusų-japonų kare ir 1914 m. kare su vokiečiais. Majorui ypač patiko įdomi dėžutė su Napoleono atvaizdu, kurioje tėvas laikė savo apdovanojimus. Mūsų namuose majoras jautėsi ir valdovas, ir "geradaris". Juk tą atmintiną birželio 24-os rytą, kai jo kariuomenė apsupo visą mūsų apylinkę, jis elgėsi lyg budelis. Prikėlė mane iš patalo, nusivedė į mišką ir reikalavo, kad aš parodyčiau "banditų" bunkerius. Tada jam visos priemonės buvo geros. Pirmieji smūgiai buvo skaudesni už tėvo diržą, o vėliau jų nebejaučiau. Net tada, kai nutempė ir pastatė prie beržo, žadėdami nušauti, jei neparodysiu bunkerių, buvau viskam abejingas, nors tikėjau, kad nešaus. Norėdami nušauti, galėjo atlikti ir nestatydami prie medžio.

Vėliau majoras tapo "geradariu", nes mamą ir mane paleido iš Panevėžio saugumo. Šį kartą, kai tuštino jau antrą butelį majoras pakvietė mane prieiti. Apkabino ir, tarsi savęs klausdamas, pasakė:

- Už ką mes tave tada mušėm?

Dar pabučiavo į pliką mano pakaušį - į tą vietą, kur prieš porą mėnesių jis pats kirto pistoleto rankena, ir aš praradau sąmonę... Tai buvo savotiškas atsiprašymas, kurių iš čekistų jų aukos retai sulaukia. Man tai nutiko. Bet prieš tai siaubingame rūsyje turėjau praleisti 30 parų. Per tą laiką negavau nė karto nusiprausti, net sočiai atsigerti, akys nematė šviesos...

Neapykantos šiam čekistui dabar nejaučiau. Jaučiau tik nerimą, nes jis šiandien atvyko pasiimti naujos aukos. Kai jis paklausė, "už ką mane tada mušė", labai norėjosi jam atsakyti dainos, kurią dainuodavau, žodžiais:

*Gal kaltas aš, kad taip mylėjau laukus ir klonius Lietuvos,
Kad man patiko pievų gėlės ir dainos tėviškės laisvos.
O ar žinai, brangioji mano, už ką užgrotų patekau?
Kad tėviškės laukus mylėjau ir broliui valgyt padaviau.*

Gaila, kad neišdrįsau. Girdėjau, kaip prie stalo pasisodinęs tėvus įkalbinėjo, kad ateitų iš miško Rimtautas ir pats pasiduotų, nes jų laukianti neišvengiama žūtis. Taip apginsias šeimą ir namus. Majoras iš dalies buvo teisingas, tačiau nesuprato vieno dalyko. Kad brangiau už turtą ir asmeninę laisvę yra garbė, kuri nenuperkama, kad išdaviko vardas vertas tik trisdešimties Judo grašių, ir Rimtautas buvo pasiryžęs geriau mirti, negu būti vergu... Tą jis ir padarė. Šiandien mes galim didžiuotis, kad Lietuva turėjo tokių vyrų.

Kai buteliai ištuštėjo, majoras krito į netoliese stovėjusią lovą. Tėvas man liepė nutraukti jam batus.

Už lango buvo jau tamsu. Visi miegojo. Tik mamos lūpose sustingo paskutiniai maldos žodžiai, kai į jos kambarėlio langą pasigirdo pažįstamas garsas - tuk, tuk, tuk... Minutėlei viskas apmirė, tik už šieno buvo girdėti garsus majoro knarkimas. Kai tuk, tuk... pasikartojo, mama jau buvo prie lango. Tyliai atkabino kabliuką ir langas prasivėrė.

- Pas mus kareiviai laukia tavęs, - sušnabždėjo mama.
- Kur?
- Majoras kambaryje, o kareiviai daržinėje.

Tuo metu Rimtautas pats išgirdo garsų majoro knarkimą. Staiga žingsniai nutolo ta pačia kryptimi, iš kur buvo atėję. Jie sustojo sodo pakraštyje eglių gyvatvorės šešėlyje. Mindaugui kilo mintis dar kartą sugrįžti ir pasiimti majorą. Po to pareikalauti, kad už majorą čekistai paleistų Beržą...

Daržinė stovėjo atokiau. Nuo gyvenamo namo skyrė sodelis, kuriame stovėjo bičių aviliai. Vyšnių šakos linko nuo gausaus uogų derliaus. Partizanai sugrįžo, apžiūrėjo sodelį. Visur buvo tylu. Jokios sargybos nesimatė. Matyt kareiviai, pasivaišinę ir radę minkštą guolį, ramiai miegojo. Juk majorui nebuvo laiko įsakyti jį saugoti. Prie mamos kambarėlio lango vėl priartėjo šešelis ir pasibeldė. Langas prasivėrė ir mama paklausė:

- Gal sugalvojai pasiduoti, kaip reikalauja majoras?
- Ne, mama, to niekada nebus! Geriau atidaryk duris. Mes norim šį knarkiantį majorą pasiimti su savim.
- Ką tu, vaikeli, gal išprotėjai. Ar pagalvoji, kas tada bus su mumis?

Viską sudegins, gal iššaudys, o gal areštuos?

- Mama, mes jam nieko nedarysim, lik pabandysim iškeisti į Balį.

- Nieko jūs neišvaduosit, o mus tikrai pražudysit, - kartojo mama. - Kils triukšmas. Žūsit ir patys. Ne, vaikelai, durų aš jums neatidarysiu.

Derybos vyko dar kurį laiką. Rimtautas norėjo įlipti pro langą. Mama maldavo majoro neliesti. Tuo metu majoras ėmė stenėti ir vartytis lovoje. Tik ryte paaiškėjo, kad majoras sapnavęs košmarišką sapną. Esą jį apsupę banditai, o jis niekaip negalėjęs iššauti...

Langas pamažu užsivėrė. Žingsniai nutolo, ir vėl įsiviešpatavo tylą. Tik žiogai tęsė savo smuikavimą. O motinos lūpos vėl šnabždėjo padėkos maldą Viešpačiui, kad šį kartą pavyko išvengti baisios nelaimės. Motinos akys šią naktį jau neužsimerkė. Sąžinė priekaištavo, kad šį kartą sūnui nepadavė nei duonos, nei lašinių, tačiau nutolstantį nuo lango savo sugrūbusia ranka palaiminti ir šį kartą nepamiršo.

Kai ryto saulė pažvelgė pro rūką ir motina priėjo prie lango, pamatė žolėje nukrėstos rasos takelį. Suprato, kad tai buvo tikrai ne sapnas, o kad likimo ranka šį kartą atitolino baisią nelaimę. Vėliau partizanai visada pirmiausia žiūrėdavo į sutartą ženklą, o tik po to belsdavosi į vidų.

Rimtautas vėliau labai gailėjosi, kad neįvykdė savo sprendimo. Neaišku, kuo būtų baigęsis majoro pagrobimas. Viena aišku, kad gėdos čekistams partizanai tikrai būtų padarę.

Kai ryte majoras ėmė atsipagirioti ir pasakoti savo košmarišką sapną, mes nieko apie nakties įvykius nežinojome. Tik vėliau, kai kareiviai nieko nepešę išsidangino, mama pasakė, kad Mindaugas su draugais tikrai buvo atėję.

TAPAU TIKRU PARTIZANŲ RYŠININKU

1946 m. pradžioje man suėjo 17 metų. Grįžęs iš pirmųjų čekistų "kuortų", per 1945 metus labai išaugau ir sustambėjau. Atėjus broliui, Miškiniui, Šamui ir dar dviem partizanams, Vincas Kaulinis mane pagyrė, kad esąs jau tikras vyras. Paklausė brolių Mindaugą, ar esu priėmęs priesaiką. Tas atsakė, kad ne. Tada Vincas pasakė, kad reikia duoti priesaiką, nes aš žinau daug partizanų paslapčių. Aš sutikau. Penkių partizanų akivaizdoje iškilmingai kartoju priesaikos žodžius. Gavau slapyvardį Vytenis. Tada jie nurodė man kelis adresus ir slapyvardžius žmonių, su kuriais turėsiąs palaikyti ryšį. Kitiems, kuo jie beprisistatytų, nepri-

sipažinti, kad esu ryšininkas. Pagrindinė užduotis buvo įvairių paketų, laiškų perdavimas. Iš pradžių ant paketų būdavo užrašyta, kam jis skirtas ir per kokius ryšininkus reikia siųsti. Pavyzdžiui: Miškiniai per Audrą Ramunę - Vytenį - Švitrą. Iš tokio adreso buvo aišku, kad Miškinis yra Švitros žinioje. Jeigu toks paketas patekdavo čekistams, jie, nutvėrę siūlo galą, išvyniodavo ir visą kamuolį. Tokį metodą reikėjo skubiai keisti. Netrukus ant paketo liko tik gavėjo slapyvardis. Ryšininkai vienas kitam perduodavo žodžiu.

Partizanų štabas visiems būriams kas mėnesį išsiuntinėdavo kiekvienos dienos slaptažodį (parolę): paklausimą ir atsakymą. Pavyzdžiui, "Berlynas - Beržas". Jeigu į čekistų rankas patekdavo toks sąrašas, jį nedelsiant keisdavo. Tuomet ant paketo būdavo užrašyta "Labai skubiai". Gavęs tokį paketą, turėjau nedelsiant perduoti nurodytu adresu. Nesvarbu, diena ar naktis, lyja ar šąla. Tokia buvo taisyklė. Kitais atvejais perduodavome suvažiavę į pieninę, ar einant į gimnaziją. Dažnai paketų atsiimti ateidavo patys partizanai. Tada laikydavau tol, kol ateis. Svarbu buvo gerai paslėpti. Tokią slėptuvę buvau įsirengęs klėtyje. Atėjus pavasariui ir orams kiek atšilus, iš kambario miegoti persikrausčiau į klėtį. Ir man, ir miško broliams buvo patogiau, nes nereikėjo žadinti tėvų. Sutartu ženklu pasibeldavo į klėties duris.

Kartą, gražų pavasario rytą, į mano duris pasibeldė Pakštas-Vaidotas (tuo metu, jei neklystu, jo slapyvardis buvo Diemedis) su Maumedžiu. Pastarojo pavardės aš tada nežinojau. Klėties palėpėje visada būdavo lašinių, kumpio, o duonos atnešdavau iš namų - visą kaimišką kepalą. Tik atsigerti tekdavo iš šulinio. Susėdę ant prieklėčio, pasistiprinom ir grožėjomės rytmečio žara. Buvo tylu, tylu. Girdėjosi tik pabundančių paukščių balsai, vienas už kitą gražesni. Taip norėjosi, kad tos nuostabios gamtos grožio akimirkos niekad nesibaigtų.

Neveltui yra sakoma: kas nematė rytmečio žarų, tas nepažįsta gamtos grožio. Neilgai trukus paukščių balsus pakeitė Kimėnų kaimo šunų lojimas. Suklusome. Kai pradėjo riaumoti mūsų jautis, vyrus greit nuvedžiau į slėptuvę ir pasakiau, kad netoliese jau šeiminkauja neprašyti svečiai. Slėptuvę užmaskavau. Dėl viso pikto pabarsčiau tabako, nes čekistai kartais ateidavo su šunimis. O pats grįžau į savo guolį. Netrukus pasigirdo beldimas į namo duris. Po to su tėvu kareiviai atėjo ir į klėtį. Mane pakėlė, iškratė lovą, visur apžiūrėjo. Bijoju, kad nepradėtų maišyti grūdų, kuriuose dar buvo ir Vaidoto paketas, nespėtas pasiimti. Kareiviai aiškaus tikslo, matyt, neturėjo. Panaršę po visus pastatus, pasikalbėję su

tėvu rusiškai, neradę jokių "banditų", išsidangino. Vaidotas ir Maumedis visą dieną praleidę slėptuvėje ir gerai išsimiegoję, išlindo tik vėlų popietį. Papietavę ir sulaukę prietemos, išėjo savo keliais, o man paliko užduotį: po kelių dienų nuvykti pas Dainą. Pas ją rasiąs merginą. Ją liepė vadinti pussesere, atvykusia į svečius iš Vilniaus ar Kauno. Supratau, kad jie susitarę susitikti pas Dainą-Žulytę, bet jam tenka kuriam laikui išvykti toli, ir tą dieną atvykti negalės. Prašė, kad ji keletą dienų pas mus pasi-svečiuotų. Mano tėvai sutiko. Subatos pavakarę nuėjau iki Raudžio ežero, nusimaudžiau ir patraukiau pas Dainą. Su Dainos seseria buvom klasio-kai, todėl eidavau drąsiai, prisidengdamas draugyste. Radau šaunią merginą Nataliją. Tik vėliau sužinojau, kad ji Deveikytė-Vaidilutė. Jos brolis buvo partizanas - žuvo. Sesuo - ryšininkė, suimta.

Ji namuose gyventi negalėjo, nes čekistai jos ieškojo. Dainos brolis Bronius Žulys per susidūrimą su čekistais Gudėniškių kaime irgi buvo sužeistas. Gydėsi namuose. Todėl likti pas juos irgi buvo pavojinga. Su Natalija labai greit susidraugavom, ji buvo labai simpatiška ir draugiška. Vos neįsimylėjau, nors už mane buvo žymiai vyresnė. Supratau, kad ji draugauja su Vaidotu ir labai nekantriai laukia susitikimo.

Praėjo daugiau kaip savaitė. Laimė, kad per tą laiką čekistai pas mus neatsilankė ir neteko aiškintis, kokia čia "giminaitė" pas mus gyvena. Vieną vakarą pasirodė gyvas ir sveikas Vaidotas ir abu laimingai iškeliavo. Ne-trukus sužinojom, kad Biliakiemio bažnytėlėje įvyko partizaniškų vestu-vių ceremonija. Susituokė Vaidotas ir Vaidilutė. Nuo to laiko jie kartu partizanavo ir kartu žuvo-1951 m. kovo 19d. išduoti susisprogdino bun-keryje. Nesenai sužinojau, kad yra jų sūnus.

Prasidėjus 1946-1947 mokslo metams, lankiau šeštą buvusios Saulės gimnazijos klasę. Mūsų klasėje jau atsirado 3 komjaunuoliai. Komjauni-mo sekretoriumi mokykloje buvo Stasiulionis. Jis pradėjo agituoti į kom-jaunimą. Komjaunuolis - tuo metu daugumai buvo išgama, išdavikas. Tokį vardą nusipelnę niekas nenorėjo, todėl įkalbėti stoti į komjaunimą buvo sunku. Komjaunuolis tapo keiksmazodžiu, į juos kryo kreivė mūsų žvilgsniai ir panieka. Dar nebuvom pratę laikyti liežuvį už dantų, todėl pasigirsdavo ir šmaikščių gimnaziškų replikų. Komjaunuoliai pradėjo skųs-tis savo sekretoriui. Tas mus bandė auklėti. Iš pradžių visą klasę, kiek vėliau - po vieną. Kartą per pamoką iš klasės buvo iškviestas mokinys (pavardės neprisimenu), ir jis daugiau mokykloje nebepasirodė. Po ku-rio laiko, pasibaigus pamokai, į klasę įsiveržė 3 jauni vyrai ir visiems liepė pasilikti savo vietose. Jie "peržiūrėjo" (darė kratą) mūsų suolus ir portfe-

lius. Kai kuriuos krėtė, o keletą - kaip reikiant. Šių išrinktųjų visos knygos buvo išpiltos ant stalų. Nuimti net aplankai. Tarp jų buvau ir aš. Man, kaip liaudis sako, užmirė visos blusos, nes aš turėjau vaistų sąrašą, kuri turėjau perduoti Utenos vaistinėje dirbančiai Kuprionytei. Ji nuo 1945 m., atsiradus pirmiesiems sužeistiesiems partizanams, juos aprūpindavo vaistais. Laimė, kad tas raštelis buvo kišenėje, o ten nežiūrėjo.

Tai buvo gera pamoka ateičiai, kad rašteliai turi būti visada gerai paslėpti. Vienoje knygoje atsirado gera slėptuvė. Kaip ją bepurtytum raštelis neiškris. Tą dieną po pamokų į vaistinę nevažiavau. Bijoju, kad nebūčiau sekamas. Tą užduotį atlikau kitą dieną prieš pamokas. Dar kitą dieną tuos vaistus turėjau pasiimti. Važiuojant su vaistais, pasidarė nedrausu, todėl kiekvieną kartą pasiimdavau ir receptą mamos vardu.

Po kelių dienų grįžtant iš gimnazijos vakare (mokiausi popietinėje pamainoje), Pačkėnų kaime mane sulaikė kariškiai. Patikrino portfelį, bet smulkiai nekratė. Matyt, patys suprato, kad važiuoju iš mokyklos. Prašė parodyti, kurie mano namai. Aš parodžiau, nes tolumoje žiburys jau matėsi. Parsiradus į namus ir pasibeldus, duris atidarė brolis Rimtautas, visai nieko neklausdamas, kas čia beldžiasi. Aš pradėjau bartis, kodėl jis taip drąsiai įsileidžia, kai netoliese pilna kareivių. O jis ėmė juoktis, kad nuo likimo nepabėgsi, ir ėmė pasakoti šios dienos istoriją. Aš tą rytą į Uteną išvažiavau kiek anksčiau, nes iki pamokų turėjau dar visokių reikalų. Buvo ruduo, pašalę. Pusryčius valgydavau vėlai. Po pusryčių brolis mėgdavo rašyti savo dienoraštį. Jis mokėjo stenografuoti, todėl ką rašė, aš negalėdavau perskaityti.

Savo dienoraštį jis rašė ir tą rytą, o sesuo plovė kambario grindis. Išgirdo, kad į virtuvę kažkas įėjo. Sesuo pravėrė duris ir vėl uždariusi pasakė jam tik vieną žodį "ruskiai". Jis nuo stalo sugriebė popierius ir nėrė į kitą kambarį. Matyt, sribams kilo kažkoks įtarimas, kad taip staigiai užsidarė durys. Mama pasakė, kad ten dukra plauna grindis. Stribai liepė pirmai į tą kambarį eiti mamai, o jie atkišę šautuvus, iš paskos. Brolis išgirdo, kad į tą kambarį jau įėjo stribai. Jis perėjo į kitą. Į slėptuvę brolis patekti jau negalėjo. Su savim turėjo tik pistoletą ir buvo apsiavęs mano šlepetėmis. Laimė, kad per kambarius buvo galima apeiti visą namą, o sribų buvo tik trys, ir visi sekė iš paskos. Pasiekęs prieangį, pro kurį įėjo Rimtautas atsidūrė kieme. Pakelė ir sodyba buvo apaugusi eglių gyvatvore, kurias abu sodinome ir jos buvo jau žmogaus ūgio, todėl gerai dengė. Stribai, apėję visus kambarius ir nieko neradę, paprašė valgyti. Tuo metu brolis, pametęs vieną šlepetę, jauėjo vieškeliu pas kaimyną. Buvo gero-

kai sausai pašalę. Atėjus į kaimyno kiemą, užpuolė šuo. Tarpduryje pasirodė šeimininkė Opsarskienė ir rankomis susiėmė už galvos. Teištārė: "Pas mus valgo..."

- Tada pamečiau ir antrąją šlepėtę ir pasileidau miško pusėn, - pasakojo Rimtautas. - Ir žinai kaip basam nagai nekabina ant ledo. Taip ir tiesiausi. Nusiraminau tik tada, kai jau pasiekiau mišką. Šalčio visai ne-jaučiau.

Pamiškėje brolis susirado tėvą, kuris kapojo žabus kūleliams. Iš jo gavo vilnones kojines. Tuo tarpu sribai, kurie eiguvoje vykdė miško paruošas, ir buvo išsiskirstę pavalgyti pas ūkininkus, vėl artėjo į jo pusę. Vėl teko slėptis ir tik po to parėjo į namus. Per vieną dieną jį aplenkė net du mirtini pavojai. Jei sribai būtų darę namuose kratą, būtų atradę atvirą slėptuvę ir ginklus. O kas toliau? Tačiau likimo dar nebuvo taip lemta.

Vieną susidūrimo su sribais epizodą man teko išklausyti būnant Lukiškių kalėjime, o gal jau grįžus į Lietuvą? Buvo 1947 m. žiema. Asmalų kaime, netoli Kuktiškių miestelio, pas vieną ūkininką degė žiburys. Langai buvo uždangstyti. Kieme stovėjo į roges pakinkytas arklys. Iš Utenos į Kuktiškes grįžo sribų būrys. Jie irgi važiavo arkliais, nes kelias buvo užpustytas. Pamatę žiburį, sribai panoro užėiti į vidų. Gal tikėjosi, kad kas nors geria ir bus proga stiklainę išmaukti. Gal paprasčiausiai norėjo apšilti. Namas buvo dviejų galų, o per vidurį priemenė. Man tame name keletą kartų teko anksčiau pabuvoti. Mat į Asmalų kaimą tekdavo nugabenti paketus Laisvūnui ir Rimtautui. Paprastai juos perduodavome Žibutei, o ji - adresatui. Kada jos nerasdavau, atiduodavau šio namo šeimininkui. Aš jaučiau, kad partizanų slėptuvė yra ne Žibutės, o gretimai esančiuose namuose, bet tai manęs ir nedomino. Su Žibute mes buvome vienoje klasėje ir mokėmės Utenos gimnazijoje. Tačiau ji rytinėje, o aš popietinėje pamainoje. Ji dar turėjo seserį, todėl man pas jas užsukti buvo visai patogiu. Buvom tokio amžiaus paaugliai, kad susitikinėjimas įtarimo niekam nekėlė. Žibutei likimas skyrė lengvesnę dalį. Ji išvengė Sibiro kančių, nors apie ją čekistai manęs klausinėjo. Žinojo tik slapvaidį, o aš tvirtinau, kad tokios nežinau. Apsimetęs kvailiu, sakiau, kad Žibutė yra gėlė, kuri pirmiausia pražįsta pavasarį.

Sribai su partizanais susitiko šioje priemenėje. Sribai į vidųėjo pasiruošę, o partizanai nieko bloga nesitikėdami. Priemenėje buvo Šamas ir dar du. Rimtautas dar kalbėjosi su šeimininku, kai išgirdo "ruki v verch". Pažvelgęs į priemenę, savo draugus pamatė iškeltomis rankomis, o tarpduryje sribus. Laimė, kad asla buvo žemai. Rimtautas paleido seriją iš

automato į tarpduri su sribais virš savo draugų galvų. Naktis buvo tamsi. Kilo panika. Lauke buvę sribai nesusigaudė, kas bėga iš namo: įėję jų draugai ar partizanai. Kol sribai užėmė pozicijas, partizanai suvirto į roges ir išvažiavo. Tik vienas Domas Jakštonis-Voveris gavo kulka per iškeltą ranką. Namų šeimininką sribai buvo suėmę, bet po kurio laiko paleido. Turbūt sribams pavyko sužinoti, kokie partizanai buvo, nes už Rimtauto galvą pažadėjo 5000 rb. premiją.

IŠ PARTIZANŲ GYVENIMO

1946 m. mūsų namų sekimas ir kratos aprimo. Matyt, čekistai tikėjo, kad Rimtautas namuose nebesilanko. O jis įsidrąsino ir dažnai pasilikdavo namuose. Kartais vienas, o kartais su draugais. Įsitikinę, kad apylinkėje ramu, pusryčių pakviesdavom ir juos. Vieną rytą visi susėdom prie stalo. Dar buvo atėjęs ir mano klasės draugas Pranas Luima, kurio partizanai nevensgė, nes buvo generolo Raštikio giminaitis. Aš sėdėjau prie lango. Buvo karšta vasaros diena. Durys buvo atviros. Kambaryje buvo šunelis, kuris staiga ėmė loti ir išbėgo į kiemą. Pažvelgęs pro langą, kieme pamatčiau kareivį, apsisautusį "plaščpalatką" ir atkišusį automatą į šunį. Aš vos spėjau pasakyti "ruskiai", partizanai griebė automatus ir išbėgo į mamos kambarį. Tikėjosi, kad pro kitas duris irgi gali eiti kareiviai, ir tada susidūrimas neišvengiamas. Mes su Pranu ir tėčiu likome sėdėti prie stalo, o sesutė nuėjo pažiūrėti, ar nėra kareivių prieangyje. Mama išskubėjo į kiemą ir ėmė barti šunį. Atsirado karininkas. Mama jį ėmė kviesti prie pusryčių stalo. Jis atsisakė. Klausė, kur yra Kimėnų kaimas - Kimėnų kaimo vienkiemiai iš mūsų kiemo jau matėsi. Rusų karininkas davė komandą kareiviams pasiskleisti ir patraukė to kaimo link. Įsitikinę, kad kieme ruselių jau nėra, pakvietėm partizanus pažiūrėti savo priešų iš nugarų. Po to jau uždarėm duris ir baigėm pusryčiauti. Nuo to laiko, esant atlapoms durims, niekada nesėsdavom prie stalo, arba kas nors būdavo lauke ir eidavo sargybą. Visi stebėjosi mamos sugebėjimu vaidinti. Klausėm, ar nedreba rankos? Ji atsakė, kad rankos nedreba, bet dreba širdis. Tėvas nepriekaištavo, elgėsi, kaip senas kariškis, ramiai, tačiau po kiekvieno panašaus įvykio linguodavo galvą ir tarsi su savim kalbėdavosi - sakydavo: kada ir kuo visa tai baigsis?

Dejuodavo, kad nebėra kam žemę dirbti, kad nebus iš ko valdžiai atiduoti (pyliavos) - prievolės, kad baigsis maisto atsargos ir visiems ne-

bus ką valgyti...

Tiesa, apylinkių kaimų merginos, kurių broliai buvo išėję į mišką, eidavo per kaimus ir rinkdavo maistą partizanams. Tai Adelė Šimanėlytė, Julė Veteikytė, Elena Žulytė ir kt., kurios savaime tapo partizanų ryšininkėmis.

Kasdien klausydavom užsienio radijo. Jis kalbėjo, kad reikia turėti kantrybės, kad netoli ta diena, kai vergovės pančiai bus sutraukti, kad Lietuva vėl bus laisva, kad ši kova yra šventa ir šventa auka Tėvynei. Iš pradžių terminai buvo skaičiuojami pavasariais, o vėliau - jau mėnesiais. Žmonės tikėjo ir juos moraliai labai palaikė. Tikėjom, kad šias laidas transliuoja "Amerikos balsas". Pasirodo, kad "Amerikos balsas" savo laidas pradėjo transliuoti tik 1948 m. Nežinau, ar tai tiesa, ar eilinė "antis", kad tas laidas transliavo Lukiškių kalėjime įsikūrusi radijo stotis. Jos tikslas buvo užaštrinti "klasių kovą" ir kuo daugiau sunaikinti Lietuvos žmonių, kuo daugiau Sibirui duoti pigios darbo jėgos... Tik 1946 m. vasarą partizanų vadai atvirai pradėjo kalbėti, kad iki 1948 m. nieko nebus. Siūlė būriams skirstytis į mažas grupes. Ruošiantis žiemai, iš miškų persikelti į namus. Ieškoti mažų blogos išvaizdos pirkelių, kad čekistams nekiltų įtarimo, kuriose gyvena patikimi ir dori žmonės. Ruošti maisto atsargas žiemai. įsirengti geras žiemines. Kuo mažiau judėti, daryti išpuolių prieš stribus. Buvo kalbama, kad reikia laukti 1948 m. Buvo tikimasi, kad tada kažkas turės vykti Čekoslovakijoje ir Lenkijoje. Iki to laiko buvo norima išlaikyti ir Lietuvos partizanų jėgą, kuri bus labai reikalinga atgimstantčiai Lietuvai. Vadai ėmė siūlyti, kas turi galimybę, slapta gauti dokumentus - legalizuotis ir išvykti į kitas vietas. Kai kurie kovotojai taip ir darė. Dokumentus buvo galima gauti ir Utenoje. Po pirmųjų suėmimų paaiškėjo, kad dokumentai buvo išduodami su NKVD žinia, stengiantis iš miškų išvilioti kuo daugiau partizanų, kad su jais lengviau būtų galima susidoroti.

1946 m. vasarą Rimtautas dažnai pasilikdavo namuose, kartais vienas, kartais su draugais. Vieną pavakarę atvyko Vincas Kaulinis-Miškinis. Kiek žinojau, jo būstinė buvo kažkur netoliese, nes jam skirtą korespondenciją aš perduodavau Jadzei Keziutei-Švitrai, gyvenusiai už poros kilometrų. (Po poros metų ši mergina buvo suimta ir žuvo - pasikorė saugumo kameroje.) Šį kartą jis atėjo vienas. Mama paruošė vakarienę. Visi susėdom prie stalo ir Vincas ėmė pasakoti savo nuotykius Vilniuje. Tai buvo 1946 m. rugpjūtis ir negalėjo būti 1947 m., nes aš buvau suimtas 1946 m. gruodžio 9 d., ir kas vyko 1947 m., iš jo girdėti negalėjau. Tuo

Vytauto apygardos partizanai. Centre – Vincas Kaulinis–Miškinis

Vincas Kaulinis–Miškinis (stovi pirmas iš dešinės) Šimonių girioje

Partizanų amžino poilsio vieta Utenoje - Kančių kalnelis prie Dauniškio ežerėlio

tarpu "Laisvės kovų archyvas" Nr.21. psl.94-99 Bedalė iš Stabalunkių k. rašo apie 1947 m. Beveik esu tikras, kad nuotraukoje greta Miškinio iš tų 4 neatpažintų vienas yra (stovi) mano brolis Rimtautas (psl.95). Knygoje rašoma, kad į Vilnių nuvyko specialiai atsiųsta mašina. Man žinoma, kad į Vilnių važiavo traukiniu, kad Švenčionėliuose reikėjo persėsti. Su savi- mi turėjo kažkokio saugumiečio - NKVD dokumentus. Jį apgyvendino viešbutyje su nepažįstamu "draugu", kuris prieš miegą pasidėjo ginklą ant staliuko. Taip padarė ir Miškinis. Ginklo nerado ant staliuko, po to kai kambario "draugas" išėjo į "tualetą". Kad partizanai ištrauktų ginklą iš po pagalvės ir esant tokioms aplinkybėms, nesinori tikėti. Po pagalve Miškinis turėjo antrą pistoletą. Langą jis buvo spėjęs atsidaryti, o iššoko po to, kai tarpduryje pasirodė "neprašyti svečiai" ir į jo lovą nukrypo prožektoriaus šviesa. Jis sakė, kad spėjo paleisti kelis šūvius ir tada šoko pro langą...

Vincas buvo geras plaukikas. Vanduo jį atgaivino, ir buvo laimingas, kad srovė neša kuo toliau nuo to prakeikto namo. Išlipęs į krantą, ėjo laukais, kol pradėjo aušti. Po to įlindo į šieno kūgį ir į joki kaimą nėjo. Kai valstietis atėjo ir ėmė kalti kuolą perkeliant karvę, jis išdrįso jį lenkiškai prakalbinti ir paprašyti drabužių. Netrukus jam atnešė drabužius ir pavalgyti. Apsirengęs ir pasistiprinęs, jis patraukė per miškelius būstinės link.

Rimtautas juokavo, kad mūsų bobutės į Vilnių - į Kalvarijų atlaidus nueidavusios pėsčios ir grįždavusios. Jis gi į vieną pusę nuvažiavęs.

Be to, 1946 m. LLA Vytauto apygardos vadu buvo ne Žaliaduonis, o J.Kimštas-Žalgiris-Dėdė. Tai rodo MGB dokumentai, kurie yra mūsų grupės (9 žmonių) byloje. Bylos Nr.13718 KGB archyvuose. Tuo metu Vytauto apygardos štabas buvo įsikūręs Dirvoniškio k. Žulių sodyboje. Vytautas Žulys buvo asmeninis Dėdės ryšininkas, su kuriuo ir aš palaukiau ryši. Vincas Kaulinis-Miškinis tuo metu vadovavo Liūto rinktinei. Kaip rodo dokumentai Liūto rinktinės štabą sudarė: vadas - Vincas Kaulinis, pavaduotojas Bronius Kalytis (tapęs išdaviku), "Laisvės keliais" redaktorius Vladas Grigaliūnas, redaktoriaus pavaduotojas Bronius Kazickas, OS viršininkas Juozas Skurkis, sekretorius-mašininkas Mindaugas Barisa, ryšių ir žvalgybos skyrių viršininkas Juozas Straižys.

V.Kaulinis juokavo, kad, pasitaikius gerai progai, jis Vilnių ir vėl aplankys.

KIMĖNŲ MIŠKELIO TRAGEDIJA

Žūties išvakarėse - 1948 m. birželio 28 d. brolis Mindaugas su Aleksu, Domu ir Vytautu trumpam užsuko į namus, tačiau nakvoti nepasiliko. Seseriai Laimutei pasakė, kad apsistos čia pat Kimėnų kaimo miške-lyje. Ten buvo nepaprastai tankus palaukės eglynėlis, į kurį buvo sunku patekti. Jame buvo nedidelė aikštelė, kurioje partizanai dažnai, esant gražiam orui, apsistodavo. Čia pat augo kelios, labai skarotos eglės. Šakos buvo nuo pat žemės ir į medį galima buvo be jokio vargo įpilti. Iš eglės puikiai matėsi visi Trečlaukio kaimo laukai ir trys sodybos.

Kai sesuo nunešė pusryčius, partizanai jau buvo pavalgę. Labai anks-tų rytą jiems pusryčius atnešė Juozapas Žulys, kurio vienkiemis stovėjo už kelių šimtų metrų nuo miškelio. Partizanai juo pasitikėjo. Ne kartą buvo apsistoję visai dienai kuklioje jo sodybėlėje. Po to kai mane arešta-vo ir namuose neliko paskutinio artojo, Žulys ir Žulienė dažnai padėda-vo tėvams dirbti įvairius darbus. Atrodė, kad yra dori lietuviai ir apie išdavystę niekas negalvojo, o ypač, kad Marijona Žulienė yra čekistų užverbuota. Tą Petrinių rytą atnešti pusryčiai buvo tarsi Judo pabučiavi-mas - norėta įsitikinti, ar partizanai tikrai čia yra. Partizanai buvo su-tarę, kad jie pas Žulius ateis pietų, nes namai stovėjo vos už keliolikos metrų nuo gretimo miškelio ir buvo labai patogų. Kai sesuo atnešė pus-ryčius partizanai buvo labai sunerimę. Jiems kėlė įtarimą, kodėl pusryčius atnešė J.Žulys ir kodėl taip anksti. Ką jie su J.Žuliu kalbėjosi ir kuo tą ankstumą aiškinosi, dabar niekas nepasakys. Įsitikinusi, kad partizanai tikrai yra, M.Žulienė-Laimutė (kokia ironija - pasirinkusi mūsų sesers vardą) skubėjo į Uteną pas čekistus. Kaimynai matė, kad Žulienė skuba į Uteną, galvojo, kad į šv.Petro ir šv.Povilo atlaidus.

Vos sesuo spėjo pareiti į namus, kai miškelį iš visų pusių ėmė supti kariuomenė. Ant visų kalnelių pristatė kulkosvaidžių ir pradėjo artėti kaip tik į tą vietą, kur buvo apsistoję partizanai. Tėvas buvo išjęs pas kaimyną, o sesuo Laimutė, prasidėjus šaudymui, išbėgo pas eigulį Žilinską, nes toje pusėje kareivių nebuvo. Namuose pasiliko viena vargšė mama. Jai ir teko atlaikyti visą skausmą ir pažeminumus...

Tėvas išgirdęs šaudymą, į namus negrįžo ir iš tolo stebėjo įvykių eigą. Sesuo iš namų išbėgo prasidėjus šaudymui, o sugrįžo, kai namuose jau nieko neliko. Viskas buvo sujaukta, kas patiko pasiėmė kareiviai. Su-sirinkusi savo daiktus ir pasiėmusi karvę nakvoti nuėjo pas tą patį eigulį, nes namuose likti buvo nejauku. Kitą dieną su karve, pakelėje pasigany-

Po egle, kurioje 1948 m. žuvo Mindaugas-Rimtautas

dama ir pasimelždama (duonos įdėjo eigulys), patraukė Ukmergės pusėn, kur buvo apsistojusi brolio Beržo žmona su dukromis. Nutarė pas jas nusigauti su visu likusiu turtu - karve. Vieną naktį teko nakvoti pakelėje. Kitą dieną pasiekė Ukmergę. Ten tarybinio ūkio ūkvedžiu dirbo Motiejūnas iš kaimyninio Norkūnų kaimo. Jis buvo priglaudęs ir brolienę su vaikais. Ten būdama sesuo išvengė tremties, apsivedė, ir sulaukė mūs sugrįžtant.

Tėvas patraukė savo keliais. Atsirado Vilniuje, kur Raudonojo Kryžiaus ligoninėje vairuotoju dirbo sūnus Vladas. Ligoninėje dirbo mamos brolis dr.Vladas Kviklys. Jis nuvežė tėvą į ligoninės pagalbinį ūkį, esantį tolokai nuo miesto. Ten tėvas pragyveno apie metus. Tikėjosi, kad saugumas ten neras. Deja, 1949 m. pavasarį surado ir kartu su Vlado šeima išvežė į Krasnojarską. Papuolė į stepių kolūkį. Taisė pakinktus arkliams. Pasistatė savo namelį. Į jį 1955 m. buvom susirinkę visi: Balys iš Vorkutos, mama - iš Intos, aš - iš Uralo. Po to pradėjom po vieną grįžti į Lietuvą. Ir sugrįžome, ačiū Dievui, visi.

Partizanai, matyt, pajuto, kad yra apsupami. Mindaugas-Rimtautas įlipo į tą skarotą eglę, prie jos prisirišo diržu ir sutiko nekviestus svečius,

automato šūvių. Mama sakė, kad rusai pirmiausia į mūsų kiemą gabeno ir guldė ant žemės sužeistus savo kareivius. Reikalavo virinto vandens ir baltų paklodžių tvarsčiams. Plovė ir raišio jo žaizdas. Po kurio laiko šaudymas aprimo. Pasigirdo džiaugsmingi šūksniai, kad vieną "banditą" jau nušovė. Net keli čekistai negalėjo "nuopelnais" pasidalinti, kuris pirmasis pamatė, kad "banditas" šaudo iš eglės. Rimtautas šaudė tol, kol turėjo šovinių. Kai jie baigėsi, nusišovė pats iš pistoleto į dešinįjį smilkinį. Čekistai turėjo vargo, kol jį iškėlė iš eglės. Kai atvilko į kiemą ir liepė mamai atpažinti, buvo tik šakų apdraskytas veidas ir žaizdelė smilkinyje.

- Aš prisipažinau, kad tai mano sūnus Mindaugas, apšluosčiau veidą ir užmerkiau akis. Juk tai mano šventa pareiga ir aš ją įvykdžiau, - sakė mama, kai mes po 8 metų susitikom Sibiro taigoje.

Šaudymas prasidėjo apie 10 val. ryto, o baigėsi apie 16 val. Keturi vyrai kaudamiesi iki paskutinio atodūsio prieš reguliarios kariuomenės dalinį, atsilaikė 6 val. Antruoju žuvo Domas Jakštonis. Po to Vytautas Lesnikovas, kurio, dūminė pirkelė vienintelė apylinkėje stovėjo mūsų žemės gale ir, kuris buvo 3 ha žemės "buožė".

Paskutiniuojų liko Aleksas Jakštonis-Šamas. Baigęs šovinius ir pasilikęs tik pistoletą ir granatą, pats išėjo į pamiškę, netoli tų dviejų didingų ąžuolų, kuriame dabar įamžintas čia žuvusiųjų atminimas. Kareiviai nešaudė. Gal galvojo, kad jis pasiduoda. Neaišku, kaip arti jis prie kareivių priėjo. Driokstelėjo sprogimas, kurio aidas paskutinį kartą sudrebino Trečialaukio ir Kimėnų kaimų sodybų langus, nuaidėjo Viešės upelio krantais atsiliepė dar likusių gyvų partizanų širdyse. Lietuva neteko dar keturių savo sūnų, kurie savo gyvybę paaukojo ant Laisvės aukuro, vardan to, kad neišnyktų Lietuvos vardas, kad gyventų likusieji, kuriems lemta gyventi.

Pagal 1948 m. liepos 8 d. spec.pranešimą Maskvai, kurį pasirašė Lietuvos TSR saugumo ministras generolas-majoras Jefimov, čekistų operacijos metu buvo nužudyti: Mindaugas Barisa-Rimtautas, Vytauto apygardos štabo adjutantas Aleksas Jakštonis-Šamas, partizanų būrio Kovas vadas, Domas Vladas Jakštonis-Voveris ir Vytautas Lesnikovas-Putinas, būrio Kovas kovotojai.

Žuvusių partizanų lavonus sumetė į vežimą, prie jų pasodino motiną (M.Barisiene) ir liepė vežti į Uteną. Lavonus išmetė saugumo kieme, o mamą uždarė į rūšį. Prasidėjo kryžiaus ir kančių kelių epopėja, kurią praėjo daugelis Lietuvos motinų, kurios Lietuvai išaugimo dorus, sąžiningus ir pasišventusius aukotis sūnus ir dukras.

Marija Barisienė ypatingojo pasitarimo (osoboje sovieščianije) buvo nuteista 8 metams griežto režimo lagerio. Bausmę atliko Intos lageriuose. 1955 m. kaip invalidė buvo paleista ir nusiųsta į tremti pas tėvą - į Krasnojarsko kraštą. Į Lietuvą grįžo 1958 m. ir vos spėjusi pasimatyti su savo mama (mano senele), mirė 1958 m. liepos 18 d. Palaidota Daugailių kapinėse (savo tėviškėje).

Kitame čekistų pranešime nurodoma, kad "banditų" grupę padėjo likviduoti agentė Laimutė, gyvenanti Artmoniškių kaime - Marijona Žulienė (Želeneja). Abejoti, kad ta pati netenka, nors pavardė iškraipyta. Ta pati agentė Laimutė po sėkmingos operacijos su Rimtauto grupe, buvo nukreipta naujai užduočiai - likviduoti Šiaurės Rytų Srities vado adjutanto Laisvūno (Skurskio) grupę. Dokumentai rodo, kad ir čia čekistams pasisekė. Išdavikė išdavė dar keturis partizanus ir savo sąžinę sutepė dar keturių Lietuvos sūnų krauju.

Po to Laimutė, kaip partizanų išdavikė, buvo išaiškinta. Ta patvirtina ir MGB dokumentai, pagal kuriuos ji buvo premijuota 2500 rb. ir 1000 rb., jos šeima iš Artmoniškių kaimo, lydima sribų apsaugos, su visu savo turtu išsikraustė į Uteną. Ar reikia dar geresnių įrodymų kaip šie MGB dokumentai. Reikia tik stebėtis, kad buvusi MGB agentė Laimutė šiandien ramia sąžine vaikšto Utenos gatvėmis ir nesileidžia į jokias kalbas apie tuos laikus ir savo išdavystę. Ką belieka kalbėti apie atgailą?

Lygiai taip pat po Vilniaus gatves dar vaikšto Utenos krašto partizanų išdavikas Bronius Kalytis-Siaubas, kurio sąžinę turėtų graužti 35 partizanų žūtis. Jis buvo 1947 m. Liūto rinktinės vado Miškinio pavaduotoju, padėjo jį 1949 m. nužudyti. Pats tapo Vytauto apygardos ir galiausiai Aukštaitijos kalnų srities vadu. Pats asmeniškai gaudė paskutinį Utenos krašto partizaną Antaną Kraujelį.

Pagal seną lietuvių patarlę reikėtų paklausti: kaip tokius savo brolių išdavikus šiandien - esant Nepriklausomai Lietuvai, dar nešioja šventa žemė?

Mindaugas Barisa-Rimtautas

М.М.С.

Совершенно секретно
Серия "ОК".

137

НАЧАЛЬНИКУ УТЕНСКОГО УО МГБ ЛИТОВСКОЙ ССР
ПОДПОКОВНИКУ -

тов. МАЛЫХ.

гор. Утены.

В Министерство Государственной Безопасности Литовской ССР 19 сентября с.г. явилась гражданка _____ (агент "ЛАНМУТЕ"), которая заявила, что она сотрудничала с Вами с 1948 года и помогала ликвидировать две банды. Впоследствии о ее связях с МГБ узнали бандиты, в силу чего она была вынуждена бросить свое хозяйство и в январе с.г. переехала на жительство в г. Утены. _____ еще до расшифровки, предвидя это, лично Вам говорила, как ей быть, если о ее сотрудничестве узнают бандиты и можно ли надеяться на помощь со стороны органов МГБ.

Вы заверили, что такая помощь будет оказана, обещая ее с мужем и детьми перевести в гор. Утены, предоставить квартиру и помочь им устроиться на работу, однако своего обещания не выполнили. В процессе работы она оказалась действительно расширенной и Вы ее с семьей в 4 человека переведя в г. Утены поселили жить в маленькой комнатке (вместе с другой семьей) за которую она должна выплачивать 120 рублей в месяц. Для скота ни двора, ни сарая нет и он стоит под открытым небом. Мужа устроили на работу спустя 4 месяца, а сама она не работает до настоящего времени. Вся помощь выражается в том, что Вы выплачиваете ей по 100 рублей в месяц.

Прилагая при этом заявление
верить указанные ею факты и если они
хотимо оказать требуемую помощь:

прошу про-
Вам необ-

1. Немедленно подыскать для семьи
подходящую квартиру;

более

- 2 -

138

2. Оказать помощь транспортом и рабочими, за счет использования бойцов защиты народа, в перевозке с ее хутора сарая, в котором _____ могла бы разместить до наступления холодов свой скот;

3. На устройство своего хозяйства в Утенах выдать 1000 рублей;

4. Помочь в устройстве ее на работу.

Об обстоятельствах расшифровки, кто в этом виновен и с оказанной помощи агенту донесите к 5 октября с.г.

МИНИСТР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИТОВСКОЙ ССР
ГЕНЕРАЛ-МАЙОР -

(КАПРАЛОВ)

24 сентября 1949 года.

№

32/2529

гор. Вильнюс.

УДА

убито 2 с/осв.
умерли 2 с/осв. и 1 агент
в связи неустановленности - 1 с/о
как бандист - 7 с/о
перешли на легит.полож. - 1 агент и 1 с/о
арестованы орг. МД за кражи - 3 с/о
перешло др. органам - Агент 1, 3 с/о
высвобождено - агент 1, 1 с/о

За ~~всех~~ за период завербовано 5 чел.
агентов 1 "
с/освед. 4 "

приобретены явоч.кварт. 1

Из числа проведенных вербовок в отчетном месяце, надо отметить вербовку агента "Даймута".

Официальными данными было установлено, что жительница д. Арморишки, Утенской волости Мариона Д. Ио-васа, поддерживает связь с родственниками секретаря-ад'юганта штаба 3 округа "Римгаутас" - БОРИСАС "Римгаутас".

Мариона Мариона, негласно была вызвана через волостником ст. старшего, Утенского ВО МДБ, которая в беседе рассказала, что она поддерживает связь с бандитом "Римгаутас", по его указанию посещает и готовит бандитам продукты питания, обрабатывает землю матери бандита "Римгаутас" - БОРИСАС, то-есть выполняет все задания бандитов.

Одновременно, Даймута при вербовке сообщила, что недалеко от дома БОРИСАС Т. Троцкаяулис, имеется хорошо оборудованный бандитский бункер, в котором проживают 4 бандита, в том числе "Римгаутас".

"Даймута" в течение 5-ти дней подвала банду под скрепительный удар, бандиты были полностью уничтожены, о чем указано выше. "Даймута" направлена на установление мест укрытия других бандитов, их пособников базу и связников.

Других характерных вербовок, в отчетном месяце не проводилось.

РАБОТА ВОЛОСТНЫХ ОТДЕЛЕНИЙ МДБ ПО ЛИКВИДАЦИИ БАНД.

В отчетном месяце волостными отделениями проделана следующая работа:

Наименование волостей	Состав на учете				Ликвидир. за м-ц				всего убито и арестовано	агентов	освобожд.	яв.кварт.
	банд. групп	бандит	св-з-ники	с/по-соо.	убито бандит	арест. бандит	арест. б/поп.					
Утенская волость	1	17	5	2	4	-	1		5	1	1	
Лелионская "	1	5	1	2	-	-	-		-	-	-	
Алуштская "	-	4	-	-	-	-	-		-	-	1	

лг-3

Совершенно секретно.

НАЧАЛЬНИКУ ВТОРОГО ГЛАВНОГО УПРАВЛЕНИЯ МГБ ССР
ГЕНЕРАЛ - МАЮРУ

товарищу ПИТОБРАНОВУ.

гор. Москва.

О П Е Ч О О В Щ Е Н И Е

О ликвидации бандызода "КОВАС", входящего в состав
бандбригады "ЛЮТАС", действующей на территории Угено-
мого уезда Лит.ССР.

Для разработки штаба бандокруга "ЛМА" "ВИТАУТАС", в начале
июня 1948 года Угеноским УО МГБ был завербован агент "ЛАМУТЕ",
который имел частые встречи с адъютантом штаба округа БАРИСАС, по
кличке "РИМТАУТАС".

24 июня т.г. агент "ЛАМУТЕ" в лесу около дер. Ливитиге,
Угеноской волости, встретился с БАРИСАС и другими бандитами, ко-
торые предложили приготовить для них обед, обещая прийти к нему
в дом.

По этим данным была заложена засада на путь следования бан-
дитов.

Засадой были обнаружены и в завязавшейся перестрелке убиты:
адъютант штаба округа "ВИТАУТАС" - БАРИСАС Миндаугас, по кличке
"РИМТАУТАС"; командир бандызода "КОВАС" - АКИШТОНИО Алексюс, по клич-
ке "ШАМАС" и два бандита этого же взвода АКИШТОНИО Владак, по клич-
ке "ВОБЕРИО" и ЛЕОНИКАС Витовтас, по кличке "ПУТИНАС".

При ликвидации банды изъято: автомат, 3 винтовки, 3 револь-
вера и разная бандитская переписка.

МИНИСТР ГОСБЕЗОПАСНОСТИ ЛИТОВСКОЙ ССР
ГЕНЕРАЛ - МАЮР

(ЕЖИЛОВ).

" 8 " июля 1948 года.

В _____
гор. Вильнюс.

МТ 9/21
Р. Рыжину
В. Ч.

Совершенно секретно. *УДР*

МИНИСТЕР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИТОВ. ССР
 ГЕНЕРАЛ-МАЙОР

тов. МАЙРАЛОВУ.
 г. Вильнюс.

ЛД 3/2/2529 от 20 сентября 1949 года.

19.11.49
М. В. Д. 19.11.49

Сообщено, что агент "ЛАЙЛТЕ" ...
 была завербована в 1948 году на разработку участников бандитского
 штаба округа "ЭЙТАЛАС" и его охрану. "ЛАЙЛТЕ" и ее муж являлись
 связными адыбанти командира округа "ЭЙТАЛАС" по кличке "Рейд-
 ЛАС", с которыми имели непосредственную связь и бандиты укрывались
 в районе жительство "ЛАЙЛТЕ". В процессе непродолжительной работы
 с "ЛАЙЛТЕ", группа бандитов в количестве 4-х участников во главе
 с адыбантом командира округа "ЭЙТАЛАС" по кличке "Рейд-ЛАС" были
 ликвидированы.

В дальнейшем "ЛАЙЛТЕ" установила связь со
 связником адыбанти "Северо-восточной области" - "ЛАЙСЭЛАС", уста-
 новила место расположения его бункера и сообщила об этом в органы
 МБ. При проведении чекистско - воинской операции, бункер был об-
 наружен и входившие в него бандиты были уничтожены, - в количе-
 стве 4 человек, в том числе и "ЛАЙСЭЛАС".

После ликвидации указанных бандитов, руково-
 дство бандитов проводило расследование: - кто мог выдать бункер и
 их бандитов органам МБ. Поскольку о расположении бункера было из-
 вестно "ЛАЙЛТЕ" и связнику, в построениях которого находился штаб-
 ной бункер, а последний после ликвидации бандитов перешел на неле-
 гальное положение и вступил в банду, нами были получены агентурные
 данные о том, что бандиты подозревают "ЛАЙЛТЕ", так как она была
 непосредственно связана со связником "ЛАЙСЭЛАС" и только ей было
 известно место расположения бункера.

Получив такие сигналы, мною было принято решение - перевести "ЛАЙДЛЭ" на жительство в тор. Утена совместно с семьей, на что последняя дала согласие.

За отсутствием коммунальной квартиры, ей дана частная комната. Духи и дочь устроили на работу. "Дядя" тоже продолжил работу, но вынул мальчика из детского сада и дошкольного возраста, последний от работы отказался, выдав всего 2500 рублей, срок устроен в государственном саде и согласно выданной выдаче дополнительно 1000 рублей.

По вопросу перевозки сарая с ее хутора, "Ландште" отказалась. Предоставить квартиру коммунального хозяйства пока не было возможности, но приняты меры.

НАЧЕЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ ПО ДЕЛАМ НАРОДНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ

Б ЛАГОЗ ССР
Дуванов / МАЛЫН

29/3511

"9" OCTOBER 1961 MON.

v. *STERN*.

AREŠTAS

Žvarbus rytys ritinėjo ant takų nukritusius ir spėjusius sudžiūti medžių lapus. Nuo žingsnių dundėjo šaltuko sukaustyta žemė, išsiilgusi balto sniego patalo. Ji jau taikėsi panirti į gilų žiemos miegą - nenorėjo matyti žmonių skriaudų, ašarų ir kraujo, tekėjusių visais Lietuvos upeliais...

Išdaviku būti atisakiau, tačiau man buvo pritaikyti baudžiamojo kodekso straipsniai - iš pradžių 58-12, vėliau 17-58-la už "Tėvynės išdavimą"...

Man tada ėjo septyniolikti. Susikrovęs į portfelį knygas, sąsiuvinius 1946-ųjų gruodžio 9-osios vidurdienį (lankiau popietinės pamainos šeštąją gimnazijos klasę), išsiruošiau pėsčiomis į mokyklą. Pakeliui užsukau pas kaimyną Praną, ir abu laukų takeliais išskubėjome į Uteną. Mokykla buvo už 7 kilometrų. Linksmi nusiteikę, dalydamiesi įspūdžiais nė nepajutome, kaip priėjome vieškelį. Visai nekreipėme dėmesio, kad toje vietoje, kur mūsų takelis veda į vieškelį, po gluosniais stovi keista mašina, o prie jos, kombinzonu apsivilkęs, krapštosį vairuotojas. Priėjus arčiau, iš mašinos išlipo du kariškiai ir užkalbino. Pasiskundė, kad sugedusi mašina. Klausė, ar nežinome, kur būtų galima suremontuoti. Mano bičiulis rusiškai mokėjo geriau, tad daugiau ir kalbėjo. Kareiviai pasiūlė pavežti iki Utenos. Sutikome, nes laimė, kad kas pavežtų, pasitaikydavo retai. Atidarę dureles mašinos gale, pakvietė įlipti į vidų. Čia sėdėjo dar du kariškiai raudonais antpečiais su automatais rankose. Durims užsidarius pamačiau, kad mašinoje tėra mažas langelis duryse. Mašinai pajudėjus, kariškiai ėmė klausinėti, iš kokio mes kaimo. Atsakinėjo Pranas. Tuoj vienas kariškis atsisėdo tarp mūsų, o privažiavus gimnaziją, mano draugui pasiūlė išlipti. Mes spyriojomės, norėjome išlipti arba važiuoti kartu. Deja, mūsų pageidavimų jau nebepildė. Praną išsodino, o mane nuvežė tolyn siauromis priemiesčio gatvelėmis, aplinkui miestą. Priešais ant suolo pasidėjo automatą ir neva visai nekreipė dėmesio nei į jį, nei į mane. Gal manė, kad aš jį griebčiau. Apsukę ratą, įvažiavo į milicijos kiemą. Atidarė duris.

- Na, dabar žinai, kur remontuoja mašinas?

Nieko neatsakiau. Supratau, kad mane vežė "juodasis varnas". Atėmė knygas ir nuvedė į antrąjį aukštą. Čia liepė viską išimti iš kišenių. Iškratė visą mano turtą iš portfelio ir ėmė po lapą versli knygas ir sąsiuvinius, nuiminėti jų aplankus. Į šalį padėjo mano sumuštinį ir "pažadėjo":

- Gausi, jei būsi geras.

Aš sėdėjau. Nežinojau, ką galvoti ir ką daryti. Dabar jau supratau, kad ši "šauni" čekistų "operacija" buvo skirta mano personai. Tik nesupratau vieno, kuo aš šios "operacijos" nusipelniau. Nesijaučiau nusikaltęs, nes jokių "šunybių" nebuvo krėtęs. Išrengę iščiupinėjo ir viršutinius drabužius. Nieko įtartino nerado. Nuvedė į kitą kambarį, kur sėdėjo karininkas blizgančiais antpečiais su keturiomis žvaigždutėmis. Pasisodino priešais ir ėmė klausinėti apie brolių Mindaugą ir miškinius. Matyt, išsigandęs labai blogai kalbėjau rusiškai, nes pakvietė vertėją. Prisipažinau, kad prieš kurį laiką brolių esu matęs, kai jis visą dieną buvo namuose. Paprastai miškiniai užėina tik naktį, kai aš miegu, todėl aš jų nematau...

Dienaėjo į pabaigą. Mane pradėjo klausinėti, kuriuo laiku po pamokų grįžtu namo. Nurodžiau kuo vėliausią laiką, kad tik Pranas suspėtų sugrįžti ir perspėti, kad mane nusivežė, kad namiškiai susirūpintų mano negrįžimu, nes aš brolių išeidamas palikau namuose su draugais.

Šalia tardytojo atsirado dar keletas kariškių. Iš jų kalbų supratau, kad ruošiamasi važiuoti pas mus. Jau buvo prietema. Galvoje pynėsi visokios mintys. Kas bus, jei jie dabar nuvažiuos? Tarytum tyčia pagyvenęs kariškis pradėjo mane klausinėti, kada brolių mačiau paskutinį kartą? Kiek jų buvo? Ką kalbėjo? Ryžausi tarsi skęstantis griebtis šiaudo. Pasakiau, kad miškinius mačiau prieš dvi dienas. Viduje jų buvo keturi, o kiek buvo lauke, nemačiau. Kalbėjo, kad eina į Gaižiūnus, ten kažkur prie ežero būsiąs jų susirinkimas...

Ant stalo atsirado žemėlapis. Buvo surastas tas kaimas ir ežeras. Mano akyse sudarytas apsupimo planas: kas vadovaus, kur važiuos, kiek žmonių, kur sustos ir t.t.

Netrukus mane nuvedė į rūšį, kur buvo gultai ir medinės grindys, kur buvo šilta sienelė, kai budintysis kūreno savo krosnį. Nors langas buvo su grotomis ir iš vidaus padengtas šerkšno sluoksniu, kameroje buvo šilta. Be to, neatėmė ir kailinių. Pasirodo, mane patalpino ne pas kalinius, bet į kamerą, kur paras sėdėdavo "liaudies gynėjai" - dažniausiai už tai, kad girti užmigdavo sargybos poste. Atvesti girti jie dribdavo ant apatinių gultų. Įsitaisiau ant viršutinių, kur anie užlipti nepajėgdavo.

Pirmoji naktis praėjo ramiai. Buvo tylu. Nesigirdėjo šaukimų tardymui. Tačiau miegas neėmė. Ramu buvo ir visą kitą dieną. Matyt, visi gaudė "banditus". Tik kitą dieną mane pakvietė į tą patį kambarį ir pasakė: "Tam ni čerta netu!"

Slinko dienos. Maitino mane ta pačia sriuba ir gabalu duonos, kaip ir "liaudies gynėjus". Be to, mamos atneštą maistą valgydavau pas majorą

kabinete, ir gana dažnai. Kartą paprašiau, kad į kamerą duotų knygas. Visų knygų nedavė. Parinko vieną, savo nuožiūra.

Kratą mūsų namuose čekistai darė tik trečią dieną. Kitą dieną majoras Česnakovas (pavardę sužinojau iš KGB) savo kabinete leido pasimatyti su mama, priėmė maisto siuntinėlių ir čia pat leido man pavalgyti. Likusį maistą liepė padėti į spintą jo kabinete. Mama pasakė, kad kareiviai namuose viską sujaukė, iškapojo grindis. Supratau, kad nieko nerado, net ir slėptuvių. Majoras liepė kalbėti apie broli Mindaugą, kad jis paklausytų mūsų - ateitų ir pats pasiduočiau... Į kamerą pasiimti maisto neleido, tik knygą. Aš pasiėmiau fizikos vadovėlį. Dieną kameroje buvau vienas, todėl galėjau skaityti. Tik nakčiai kamerą pripildydavo girtais stribais bei kareiviais. Naktį manęs į tardymą nekviesdavo. Tik girdėdavau, kaip naktimis žvangėjo durų užraktai ir kviečiami kaliniai. Mano kamera buvo kitoje pusėje - už budėtojų kambario. Paprastai kalinius iš kameros šaukdavo ne pavardėmis, bet atidarę duris, šaukdavo kas, yra iš raidės B... Iškviestavo tą, kuris jiems buvo reikalingas, kad gretimose kamerose esantys kaliniai nesužinotų pavardžių. Kas antrą trečią dieną majoras mane išsikviestavo. Kartą jo kabinete radau net tris karininkus. Man davė popieriaus, parkerį ir liepė rašyti broliui laišką į mišką. Jie diktavo, vertėjas vertė, o aš rašiau. Iš pradžių rašiau, kad su manimi elgiasi gerai, kad neturiu jokių priekaištų. Toliau siūliau (neva aš), kad brolis patikėtų ir paskirtų susitikimą su saugumiečiais, kur nors - jo pageidavimu, arba ateitųjų nurodytu adresu. Užtikrino, kad abu būsim paleisti. Kai paklausiau, ar broliui nereikės išduoti savo draugų, - kariškiai susižvalgė. Žinoma, brolis privalėsiąs papasakoti apie savo draugus, apie nusikaltimus, kuriuos yra padaręs...

- Bet juk tai bus išdavystė, už kurią brolis bus sušaudytas, - pasakiau.

-Kai su tavo broliu susitiksi ir susitarsime, jūs - visa šeima -galėsite persikelti į Uteną, ir "banditai" jūsų nepasieks, - sakė majoras.

Man buvo aišku, kad brolis tokios niekšybės nepadarys. Jis supras, kad šis laiškas, nors rašytas mano ranka, ne mano širdies balsas. Aš šventai tikėjau, kad saldūs čekistų žodeliai ir pažadai jo nesuvilios, kad jis niekadęs netaps savo likimo draugų, savo tautos ir savo tėvynės išdaviku. Jeigu jis būtų taip pasielgęs, man būtų buvusi gėda šiandien ir visados - iki grabo lentos...

Kitą dieną mane iškviatė. Pas majorą kabinete radau sėdinčią mamą, su dovanomis man. Mano akyse jai įdavė "mano" laišką broliui Mindaugui. Mama įrodinėjo, kad nežinanti, kur jis yra, kad jis į namus

neateinąs ir ji negalės šį laišką jam perduoti. Majoras nenorėjo net klausyti jos išvedžiojimų. "Jei norėsi, rasi kaip perduoti," - tokios buvo jo išvados.

Atsakymo į laišką saugumiečiai sulaukė, tačiau pasimatyti su mama man daugiau neteko. Mačiau tą dieną ją ašarotą koridoriuje.

Atėjo šv.Kalėdos. Kūčių dieną iš namų gavau šventėms siuntinėlių. Supratau, kad namuose dar viskas tvarkoje, nors Kūčių šventą vakarą prie Kūčių stalo jau buvo tuščia ir mano - trečioji vieta. Atėjo Naujieji -

1947-ji metai. Manęs niekas nejudino - netardė, nekaltino. Ėjo ilgos ir kankinančios laukimo dienos. Naujų metų išvakarėse mano kamera ištuštėjo - visus savo nusikaltėlius čekistai išleido. Likau vienas. Sargybos poste budėjo jaunas vyrukas - lietuvis. Dar prieš sutemstant, jis man liepė pristatyti malkų ir gerai iškūrenti krosnį, kuri šildė jo ir mano būstą. Aš pasistengiau, nes už lango pyškėjo tvoros, o mano kameros lauko stiklas buvo pasidengęs storu šerkšno sluoksniu. Ilgai vaikščiojau po kamerą. Pavargęs nukritau ant gultų ir užmigau. Sapnuoju, kad einu ilgais tamsiais koridoriais. Sienos vis artėja ir ima spausti. Aš vos pralendu. Ir netikėtai už rankos paima mama. Koridorius tampa nuokalne, ir mes pradėdam slysti žemyn. Aš klausiu, kodėl taip tamsu. Mama atsako, kad čia langai yra, bet mes jų nematome. Ten kur Mindaugas nėra jokių langų... Po to koridorius prašviesėja, ir mes atsiduriame žaliame lauke. Gražu ir saulėta. Ir aš klausiu mamos, kur mes patekome. Ji atsako: "Matai, vaikai, tu nebepažįsti savo laukų..."

Pabudęs ilgai galvojau, ką galėtų reikšti sapnas? Nejaugi broliui Mindaugui amžinoji tamsa? O mama? Netikėjau, kad laukia mano likimas. Nejaugi sena kaimo moteris, išauginusi ir Tėvynei paaugojusi keturis sūnus, galėtų patekti į tamsius kalėjimų koridorius? Šis keistas mano sapnas po pusantro metų - 1948 m. birželio 29 d., išsipildė: brolis Mindaugas-Rimtautas žuvo, o mamą areštavo, nes ji prisipažino, jog šis yra jos sūnus. Visa tai buvo po daugelio metų. O dabar tik sapnas, apie kurį ilgai galvojau ir dažnai prisimindavau.

Buvo tylu, tik už durų retkarčiais subraškėdavo sargybinio kėdė. Aš pasibeldžiau į duris ir paprašiau, kad išleistų į tualetą, nes "parašos" kameroje nebuvo. Išleido. Pasveikinau savo sargą su Naujaisiais metais ir nuėjau tualetu link. Jis truputį pasekė iš paskos ir palaukė. Grįžtant paklausė, kokias dainas dabar dainuoja miškiniai? Aš nustebau, kad jis partizanus pavadino ne "banditais", bet miškiniais. Iš pradžių atsakiau, kad liūdnas, o paskui ryžausi ir padainuoti.

*Nebelaukti jūs mūsų, sesutės.
Nebegrįšim linksmomis sakalais.
Nebepinsim gražių sutartinių,
Kvapios šienapjūtės tyliais vakarais.*

*Jums, mergaitės, rūtelių darželiai,
Jums lelijos ir pievų žiedai,
O mums vargdienėliams, tėvynės sūneliams,
Tik amžinas miegas ir tylūs kapai.*

*Praeis keli metai ir jūs mus pamiršit.
Gal kartais minėsit tikrai dainose.
O motinų sielvartą, skausmą, dejones,
Tildys vyturėliai, pragydę rytais.*

Pradžioje dainavau labai tyliai. Vėliau įsidrąsinau. Mano dainą išgirdo kitoje koridoriaus pusėje, kameroje buvę kaliniai ir ėmė prašyti, kad dainuočiau garsiau. Mano sargybinis išsigando ir liepė eiti į kamerą. Vos spėjau pasveikinti su Naujaisiais metais. Linkėjimai liko mintyje, nes jau užsitrenkė mano kameros durys, ir likau vienas...

Žemė jau buvo apsiklojusi storu sniego patalu, tartum norėdama po juo palaidoti tautos kančias. Stiprus 1947 m. sausio šaltukas skverbėsi pro geležinės grotas, dažnai pakeldamas nuo plikų gultų ir priversdamas pasišildyti. Lango stiklas buvo storai apšarmojęs ir tik žmogui ilgai tirpdant kvapu, šiek tiek leisdavo pažvelgti, kas dedasi už lango. Žmonių nesimatė. Tik apšarmoję medžiai lengvai lingavo, tarsi bijodami nusi-mesti šarmos garbinius.

Po Naujųjų metų dar savaitę gyvenau ramiai. Tik sausio 8 d. per pietus mane iškvietė. Koridoriaus gale pamačiau apsiašarojusią mamą, bet man su ja pasikalbėti neleido. Majoras vaikščiojo piktas. Nujaučiau kažką negro. Liepė sėstis antroje stalo pusėje. Netrukus man pakišo prirašytą popieriaus lapą ir tuojau atpažinau, kad tai brolio laiškas. Matyt, jį buvo atnešusi mama. Pirmiausia ir paklausė, ar aš pažįstu kieno rašytą. Aš patvirtinau, kad tai brolio Mindaugo. Laiškas gulėjo netoliese, ir aš šį tą galėjau perskaityti. Jis rašė, kad savo Tėvynės ir likimo brolių išdaviku niekada netaps, kad tik mirusįjį čekistai galėsį pamatyti gatvėje. Kai aš ištiesiau ranką ir norėjau laišką paimti, majoras griebė jį sakydamas, kad brolis manęs išsižadėjo ir nuo šiol galiu broliu nebevadinti. Netrukus ka-

binete atsirado daugiau kariškių. Ėmė klausinėti, kodėl aš klasėje nedraugauju su komjaunuoliais? Aš teisinausi, kad jie su manimi nedraugauja. Mes žinojome, kad klasėje yra 3 ar 4 išgamos (taip vadinome komjaunuolius). Prasidėjo įkalbinėjimai, labai iš tolo, kad imčiau "bendruti" su klasės komjaunuoliais, kad vienam, jų (kuriam nepasakė) perduočiau raštelius. Ant stalo atsirado kažkoks blonknotas. Tai esąs susitarimas. Į saugumo būstinę man lankytis nereikės ir niekas apie tai nežinos. Aš nesirašiau. Jie neskubino, liepė pagalvoti. Stovėjau ant ribos: išdavystė ir "laisvė", ar kalėjimas ir lageriai. Širdyje nuoširdžiai gerbiau brolių už jo pasitikėjimą: žūti, bet nevergauti! Apsisprendžiau staiga. Kai vienas jų pasakė, kad aš turėsiąs pranešti "klasės draugui", kai sužinosiu, kur yra brolis... Nervai neišlaikė, ir aš pasakiau, tiesiog susšukau: "Ką jūs norit, kad aš išduočiau savo brolių! To niekad nebus!" Kurį laiką įsiviešpatavo tylą. Po to majoras Česnakovas įlt. Lebedevui liepė mane vesti į savo kabinetą ir surašyti protokolą. Į jį buvo surašyti visi mano "griekai". Į vieną bylą buvom sujungti 9 "banditų" pagalbininkai. Tą pačią dieną plikais nukirpo plaukus, paėmė visų pirštų antspaudus, nufotografavo. Pietų savo kabinete majoras Česnakovas man daugiau nedavė.

Rytojaus dieną iš rūsių surinko keliolika žmonių, išrikiavo milicijos kieme, paaiškino: žingsnis į šalį - bėgimas, ir bus šaudoma be įspėjimo. Apsupo kareiviai su vilkšuniais, ir mūsų vorelė nulingavo gatvelėmis į Utenos kalėjimą. Taip atsisveikinau su jaunyste, kurią atsisakiau pirkti už trisdešimt sidabrinių.

KALĖJIMO KAMERA

Gatvėje pasirodę žmonės buvo genami į šalį, kad nematytų, kokie "nusikaltėliai" varomi. Nepaklusniusius vaikė su šunimis. Po kojomis girgždėjo sniegas - tartum apgailėdamas mūsų likimą vaitojo įvairiais balsais. Nuo saugumo iki kalėjimo, kuriame dabar įsikūrusi Utenos psichiatriinė ligoninė - apie 1 km kelio. Stiprus sausio šaltukas mus spėjo gerokai apkandžioti. Ypač tuos, kurių rankos buvo surištos užpakalyje. Man ir dar keliems senyvo amžiaus žmonėms rankų nesurišo. Matyt, neatrodėm ypač pavojingi. Be to, turėjau geras pirštines.

Sustojome tik prie geležinių kalėjimo vartų, kurie žvangėdami atsidarė ir vėl užsidarė, kai mūsų "procesija" jau buvo aukšta tvora aptvertame kalėjimo kieme. Kalinius laikė viename dviejų aukštų mūriniame

pastate. Kiekviename aukšte buvo po dvi dideles kameras ir po aštuonias vienutes. Kitame pastate - pirtis, virtuvė, kitos patalpos. Prie vartų - sargybos būstinė. Visus šiuos pastatus supo aukšta mūrinė tvora ir spygliuotų vielų paaukštinimas. Kampuose sargybinių bokšteliai. Šiandien bet kam sunku patikėti, kad 1947 m. šiame pastate galėjo tilpti 600-700 kalinių.

Pirmiausia nuvedė į pirtį, kurioje nusiprausėme ir sušilome. Kai kurie iš mūsų pirtyje nebuvo jau 2-3 mėnesius. Vandens gavome po dvi skardines. Iš anksto įspėjo, kad daugiau nebus. Svarbiausia - davė baltinius, nors jie kvepėjo chlorkalkėmis. Viršutinius savo drabužius sukabinome ant kablių kažkokiam keistame "vagone", kurį įstūmė į krosnies kamerą. Taip naikino gyvius, atsineštus iš saugumo rūšių. Tai buvo pirmasis "apšvarinimas" - neliko nieko, kas ką turėjo. Po to išskirstė į kameras. Patekau į devintą - dešinėje laiptinės pusėje. Atsivėrus kameros durims pamačiau minią žmonių. Vieni sėdėjo pasieniais ant grindų, kiti prie stalo, bet daugiausia stovėjo. Pasirodė, lyg būčiau patekęs į turgų. Iš kameros dvelkė kvapas, kurio jokių būdu negalima palyginti su malonių tvarto kvapu. Atrodė, kad šioje smarvėje neišbūsiu nė kelių valandų. Bet taip tik atrodė - šioje kameroje išgyvenau 8 mėnesius.

Kai durys užsivėrė, kameros gyventojai pradėjo mane kalbinti: ar seniai iš laisvės, kas ten naujo... Pamačiau ir pažįstamų. Kameros viduryje stovėjo ilgas medinis stalas ir du masyvūs suolai, kampe prie durų - pats reikalingiausias daiktas - "paraša", prie kurios paprastai guldomi naujai atvykę. Beje, šio "malonumo" man pavyko išvengti, nes mokyklos draugai pasikvietė į savo būrį. Kameroje dar buvo skardinis bakelis vandeniui, puodukas ir kelios dešimtys aliumininių dubenėlių. Tai visas kameros inventorių, kuriuo naudojomės tik pagal stalinistinės komunos principus. Gultų nebuvo. Viską atstojo grindys. Aukštai palubėje - du tvirtais metalo strypais išpinti langai, pro kurių viršų skverbėsi šviesa ir matėsi dangus. Stiklų nebuvo. Jų ir nereikėjo, nors nebuvo jokio šildymo. Kameroje niekada žmonių nebuvo mažiau nei 100. Žmonių skaičių sužinodavome tik per patikrinimus - kai išrikiuodavo ir skaičiuodavo po du, o kai susipainiodavo ir kelis kartus per dieną. Kokio dydžio buvo kamera nenusakyčiau. Tik pamenu, - pasigirdus signalui gulti ("atboj"), guldavome keturiomis eilėmis, taip, kad kojos susidurdavo iki kelių. Visa eilė guldavom ant vieno šono - tarsi silkės statinėje. Jei bent vienas panorėdavo apsiversti, niurnėdama versdavosi ir visa eilė. Laimingieji buvo tie, kurie gulėjo ant suolų ir stalo - galėjo apsiversti, kada tik panorėję. Tai buvo bailsi nelygybė, ir aš jiems pavydėjau. Jei kam naktį tekdavo pasiekti

"parašą", tekdamo lipti ne tik per kojas, bet ir per galvas. Na, o jei po siuntinėlio iš namų kuriam nelaimingajam vidurius paleisdavo - ko tik jis neišgirdavo... Geriau jau trejetą dienų nevalgyti ar gauti tris paras karcerio...

Komanda "gult" pasigirdavo 22 val., o "kelt" - 6 val. ryto. Už gulėjimą kitu paros metu grėsė karceris, nors kaiščių metu kai kuriems karceriai buvo prieglobsčiu nuo kaitros. Kameros palubėje, po gaubtu paslėpta, vos žibėjo elektros lemputė, ir mes išigudrinom užstalėje prie sienos sugulti net draudžiamu laiku. Kol sargybiniai atidaro duris ir prasibrauna pro minią, gulintys pakyla. Labiausiai miego norėdavome mes - jauni- mas. Miegodavom ir sėdėdami. Užmigusius dieną naujokus paprastai "krikštydavo" - į viršutinę kišenę šliūkštelėdavo pusę puoduko šilto vandens. Tai patyriau ir aš...

Slinko dienos. Gavau iš namų maisto. Siuntinėlius į kameras atnešdavo stambi moteriškė - Marusia. Įsiteikusieji kartu gaudavo ir gabalą laikraščio. Jei nepatikdavai -visus popierius atimdavo. Prie kalėjimo vartų su ryšulėliais driekėsi eilės mūsų gerųjų mamų, seserų ir žmonių. Stovėdavo ištisus pusdienius ir dienas, laukdamos žinios, ar jų žmogus dar yra, ar jau iškeliavęs nežinia kur. Kaip pavadinti tų dienų eiles prie kalėjimo vartų?

Kai kurie kaliniai siuntinėlius gaudavo labai dažnai. Buvo tokių, kurie valdiško maisto visai nevalgė ir atiduodavo kitiems, neturėjusiems artimųjų ar nesulaukusiems jokios paramos. Šiems buvo brangus kiekvienas juodos duonos džiūvėsis, tuo labiau gabalėlis lašinių, kuriais dalijosi "turtingieji", tik, deja, ne visi...

Gyvenimas žmogų visko išmoko. Rūkoriai išmoko įžiebtį ugnį be degtukų. Nusiskusti barzdą be skustuvo. Mūsų namiškiai išmoko atsiųsti laiškelių siuntinėlyje su maistu. Prižiūrėtojai ir pjausto, ir laužo, o žinutės iš laisvės pasiekia. Ploname popieriuje parašytą raštelį įkišdavo į stambesnio paukščio plunksną, o šią į džiūvėsį, lokiu būdu gaudavome ir pieštuko šerdutę, ir adatą, ir dar kai ką, kas kaliniui labai reikalinga. Kaip besistengdavo prižiūrėtojai šiuos daiktus atimti, jų kameroje visada būdavo. Išvaro, būdavo, visus į koridorių, susodina ant grindų tarsi turkus, o patys jaukiasi ne tik mūsų daiktuose, bet ir plyšiuose. Išmaigo kiekvieną skudurėlį, apžiūri duonos kąšnius. Vienintelė vieta, kurios netikrino, buvo "paraša". Į ją išeidami iš kameros bailieji ir sumesdavo draudžiamus laikyti daiktus, o paskui išsigraibydavo. Liepdavo išsirengti iki plikumo, du tris kartus pritūpti, išsižioti. Apžiūrėdavo burną ir užpakalį, kad ir ten

nebūtų ko nors paslėpta. Iškratydavo drabužius. Pas ką užtikdavo gabalėlį pieštuko, adatą ar ką nors įtartino, tie 3-7 paroms keliaudavo į karcerį.

Ankstų rytą ir vėl vakarą leisdavo išnešti "parašą" ir po 10 žmonių į tualetą - koridoriaus gale. Ten stovėjo ir praustuvas, kur buvo galima nusiplauti rankas ir veidą.

Pusryčiams gaudavome 300 g duonos ir dubenėlį drumzlinio vandens, vadinamo kava, arba tiesiog karšto vandens. Po rytinės sargybos patikrinimo išleisdavo pasivaikščioti -15-20 žmonių iš kameros - į kieme esantį gardą, iš kurio tebuvo matyti tik dangus ir debesėliai. Į juos žiūrint rodydavosi, kad tik jie atjaučia mus, pamoja ir dingsta už mūro sienos. Šiame garde visi privalėjo eiti nesustodami, vorele ratu. Matyt, valdžia bijojo, kad nenupultume nuo kojų, kad nesuminkštėtų kaulai ir netaptume niekam tikusia darbo jėga, kurios laukė stalinistinės "komunizmo statybos". Vaikščioti leisdavo 10-15 minučių. Vienus gražinę į kamerą, išleisdavo kitus. Kai iš kameros leisdavo paskutiniuosius, mes - nepilnamečiai, įsigudrindavome išeiti ir antrą kartą. Taikėm, kai budėdavo prižiūrėtojas Ramoška. Jis mikčiodamas rėkdavo ant mūsų, bet imdavo ir išleisdavo, o kartais ir nepastebėdavo.

Gyvenimas pasidarė įdomesnis, kai į mūsų kamerą atvedė Bronių Drangą. Tai buvo vidutinio amžiaus nepaprastos atminties ir iškalbos žmogus. Kas jis buvo iš profesijos, nežinau. Matyt, skaitęs daugybę knygų, kad mums, jaunimui, užteko jo klausytis ištisas dienas. Atsisėsdavo kertėje ant mūsų suneštų drabužių tartum soste ir pasakodavo. Taip įdomiai ir nuosekliai, tartum šią knygą jis būtų skaitęs tik vakar. Su juo drauge teko praleisti apie tris mėnesius ir jo "biblioteka" per tą laiką neišseko. Kai jį išvedė į teismą ir į kamerą nebegrižo, mes dar kartą lyg kažko brangaus netekome. Žinau, jis po Stalino mirties grįžo į Lietuvą, gyvas.

Kai jo netekome, prasimanėme kitų užsiėmimų. Ant stalo buvo išbraižytos šachmatų lentos. Kažkas iš duonos padarė šachmatus ir šaškes. Keli lošė, kiti stebėjo. Ne kiekvieną dieną tekdavo sulošti partiją. Pralošęs turėdavo suvalgyti skiltelę česnako. Taip ir mane gyvenimas išmokė valgyti česnakus, kurių būdamas laisvėje, labai nemėgau.

Labiausiai baugindavo naktiniai iškvietimai į tardymą. Tačiau tokių baisių pasekmių, kokių prisiklausiau ir prisižiūrėjau 1945 m. Panevėžio geležinkelio ruožo saugume, čia nebuvo. Gaudavome antausių, parsinešdavome mėlynių, grįždavome sutinusiom nosim, bet kad atitemptų "pelų maišus", matyli neteko. Visi jau buvo praėję saugumo rūsius ir "atsiėmę savo dalį". Daugiausia iškviisdavo į akistatą ar bylų užbaigimui pasirašy-

ti. Po to laukėme karinio tribunolo, kuris atvažiuodavo reguliariai kas mėnesį ir per keletą dienų "nuteisdavo" šimtus. Kai kurie gaudavo tik pranešimą pasirašyti, kad jų byla peržiūrėjo "ypatingas susirinkimas" (oso-boje soveščianije) ir už akių nuteisė 10 arba 25 metams. Beveik visi mūsų kameroje esantys žmonės buvo kaltinami 58 straipsniu, t.y. "tėvynės išdavimu". Deja, mes negalėjom suprasti, kokią Tėvynę išdavėm?

Žiema ėjo į pabaigą. Už grotų dvelkė pavasariu. Ankstų rytą, kai kameroje viešpataudavo tylą, kartais pasigirdavo net vyturėlio čirenimas. Ir tas atrodė kupinas sielvarto.

Kartu su pavasariu mane užpuolė ta nelemtoji angina, kuria namuose sirgdavau kiekvieną pavasarį ir rudenį. Suėmė taip stipriai, kad negalėjau nei atsikelti, nei nuryti gurkšnio vandens. Temperatūra buvo tokia aukšta, kad prie manęs besiglaudę kaimynai negalėjo pakęsti. Ėmiau blaškytis, kliedėti. Per patikrinimą jau nesikėliau nuo grindų. Leitenantas ilgai žiūrėjo į mane, bet karceriu negrasino. Deja, ligoninės kalėjime nebuvo, ir man teko apsieiti be jos. Dieną gulėjau kampe, kad kas neužliptų, apklotas kuo kas turėjo, o nakčiai seniūnas mane paguldydavo ant stalo. Ir pasveikusį paliko ten gulėti. Tai buvo didelė prabanga... Kitą dieną pas mane atėjo, pasižiūrėjo, senutė baltu chalatu. Iš tiesų ji nebuvo sena, tik be kelių dantų, todėl man ji taip atrodė. Pamatavo temperatūrą. Pažiūrėjo gerklę, pasistebėjo. Atnešė kažkokių vaistų, kurių aš negalėjau nuryti. Gerklę ištepė jodu ir paliko likimo valiai. Kitą dieną palengvėjo ir pats galėjau nueiti į tą raudoną kryžiumi pažymėtą kambarėlį, kur triūsė ta "senutė gydytoja". Ji buvo kalinė, tai aš sužinojau tik vėliau. Jos kambarėlis tapo mūsų "pašto" dėžute. Į pravirą stalčių sumesdavome raštelius, o ji išnešiodavo po reikiamas kameras su vaistais - pašaukia pavar-dėmis pro atidaromą durų langelį ir paduoda "vaistų". Ji buvo rusė. Nesu-prantu, ar ji mane visam laikui nuo anginos išgydė, ar gyvenimas taip užgrūdino, kad daugiau angina niekada nesirgau, nors kasmet teko su permirkusiais pusbačiais braidyti po pažliugusį sniegą. Kojų visai nejaus-davau ir atšildydavau tik įkišęs su batu į laužą.

Kameroje žmonės buvo kuo įvairiausi: nuo ūkininkų iki daktarų ir kunigų. Buvo ir tikrų miškininkų, kurie su ginklu rankose kovėsi prieš sovie-tinę santvarką ir vienokiu ar kitokiu būdu pateko į čekistų rankas. Ka-meros vyresniuoją (seniūną) buvo Leonas Tursa, kilęs nuo Užpalių - boksininkas ir aktyvus LPS pagrindžio veikėjas. Kartą jis man davė raštelį ir paprašė, kad jį perduočiau prižiūrėtojui. Matyt, Leonas numatė, kad su tuo žmogumi galima rasti kalbą. Šis ant kalinių rėkdavo rusiškai, bet į

karceri sodinti nesistengė. Kaip raštelį perduoti, greit sugalvojau. Kai vakare išleido į tualetą, pasistengiau grįžti paskutinis. Dešimtukui suėjus į kamerą, raštelį numečiau į kampą ir parodžiau į jį pirštu. Kuriam laikui kameros durys užsidarė, ir tik po pertraukos išleido kitą žmonių grupę. Praėjo kiek laiko. Baigėsi vakarinė moša. Prižiūrėtojas atidarė kameros duris ir suriko rusiškai:

- Kas paskutinis ėjo iš tualetų?

Visi tylėjo. Man apmirė blusos. Pakartojo klausimą, ir pamačiau, kad žiūri į mane. Priėjau arčiau durų ir prisistačiau. Man liepė išeiti į koridorių. Nusivedė į tualetą. Dabar su manim kalbėjo lietuviškai. Jei kas užeitų, liepė plauti grindis. Sakė, kad ne viskas jam suprantama, ko iš jo norima. Paaiškinau, kad su juo norėtų pakalbėti žmogus, kuris tiesiogiai prisistatyti negali, nes būtų įtarimas: pageidauja gauti pieštuką ir popieriaus - viską parašys. Užtrukome vos porą minučių, ir aš nusiraminęs grįžau į kamerą. Draugams paaiškinau, kad liepė išplauti išvietę...

Po dviejų dienų, kai budėjo vėl tas prižiūrėtojas, po signalo "gulti" vėl mane iškvietė į koridorių. Šį kartą jau oficialiai, pavarde. Vėl nusivedė į tualetą. Gavau pieštuką ir kelis lapelius popieriaus. Sutarėm, kad jis manęs daugiau iš kameros nekvies, kad popierių, pieštuką ar kita, prieš leidamas mūsų kameros žmones, padės po chlorkalkių dėžę.

Mano iškvietimo tikslą kameroje žinojo vos pora žmonių. Aiškinsiui, kad mane kvietė pas tardytoją pasirašyti bylos užbaigimo. Ne visi tuo tikėjo. Visgi ryšys, už kalėjimo sienų buvo užmegztas.

IŠBANDYMAS

Sakoma, žmogus gyvenime negali pabėgti tik nuo savęs ir nuo likimo. Kartais pabėga ir iš labiausiai saugomų kalėjimų, iš kur pabėgti, atrodo, neįmanoma. Čia sargybiniai kamerą stebi pro "vilkėlį", vaikšto kiekviename koridoriuje. Aplinkui 4 m aukščio mūro tvora. Virš jos spygliuotos vielos, į vidaus pusę pasviręs paaukštinimas. Kiekviename kampe - bokštelis su ginkluotu sargybinio. Ir vis dėl to...

Mūsų ryšiai su laisve kasdien stiprėjo. Po chlorkalkių dėžę tualete mes rasdavome ne tik skiautę įdomesnio laikraščio, bet ir švaraus popieriaus bei galą pieštuko, o svarbiausia - ko labiausiai troškom, laiškelių iš laisvės - nuo artimųjų ir brangiausių žmonių, kurie gyveno mūsų, o mes - jų vargais ir skausmais. Kad laiškai adresatus pasiekia, buvom tikri, nes

gaudavome atsakymus. Tačiau ar šių laiškų neskaityt saugumas, dar ilgai abejojom. Baugino mūsų patikėtino raudoni antpečiai.

Kartą kilo mintis, kad raštelius galima perduoti tiesiog į rankas sargybos keitimosi metu. Patikrinimams kaliniai buvo išrikiuojami eilėmis po 6-8 žmones. Iš priešakio eina karininkas, o iš nugaros - koridoriaus prižiūrėtojas. Aš eilėje stodavau paskutinis. Greta manęs iš šonų - patikimi draugai. Kai mūsų "pažįstamasis" skaičiuodamas priėjo iki mūsų eilės, aš užpakalyje laikomas rankas su rašteliu atgniaužiau. Jis šį popierėlį iš rankų paėmė ir ramiai skaičiavo toliau. Per kitą budėjimą į mano saują jau buvo įdėtas atsakymas. Nuo to laiko senojoje slaptavietėje rasdavome tik laikraščius ir kita, kas netilpo į saują.

Ryšys su laisve nenutrūko. Ką rašteliuose rašė Leonas, aš nežinojau. Mano pareiga buvo perduoti ir gauti atsakymą. Apie tai kameroje jau žinojo grupė žmonių. Tačiau mes buvom tikri, kad kiekvienoje kameroje yra saugumo užverbuotų. Turėjom būti labai atsargūs patys ir neišduoti to žmogaus koridoriuje, kuris rizikavo žymiai daugiau. Galiausiai juo galutinai patikėjome. Pajutome, kad jam taip pat brangė mūsų tėvų žemė, kad jis yra tikras Lietuvos sūnus, pats pasiryžęs aukotis. Leonas ryžosi parašyti ir duoti adresą, kurio niekas neprivalėjo žinoti...

Slinko neramios dienos. Atsakymas atėjo tik po kurio laiko. Jis buvo brangus - sužibo nors menka vilties kibirkštėlė.

Už mūro sienų tada plasnojo birželis. Net mūro sienos taip įkaito, kad prisiglaudęs prie jų ir nuogu kūnu neatvėsdavai. Prakaitas lašėte lašėjo. Vėdinomės kas kuo turėjom: baltiniais, rankšluosčiais, paklodėmis. Šiek tiek atsigaudavome tik naktį. Tačiau ir tada, gulėdami ant grindų tarsi silkės statinėje, vieni kitus šildėm. Gerai prisimenu 1947 m. birželio 29-ąją. Buvo švenčiamos Petrinės. Kameroje netrūko nei Petrų nei Povių. Pro dėžės viršų matėme ryškų mėlyną dangų. Nei debesėlio, nei vėjelio. Oro atsargos iki pietų visai išsibaigė. Žmonės pradėjo alpti. Beldimas į duris, prašymas nieko nepadėjo. Tada į darbą buvo paleistas masyvus medinis suolas. Palaisvinę vietos prieš kameros duris gal dešimt vyrų smogė į durų langelį. Garsas nuaidėjo koridoriumi. Po antrojo smūgio langelis, pro kurį paduodavo maistą, su triukšmu atsidarė. Pasigirdo bildesiai ir smūgiai iš kitų kamerų. Tik dabar sujudo viršininkai. Apspito sargybiniai su automatais. O šaukė! O keikėsi triaukščiais matais. Išvadino fašistais, banditais. Į kamerą įlėkė leitenantas, kurį mes pravardžiuodavom Paniatna, nes tą žodį jis nuolat kartojo. Tai buvo vienas žiauriausių prižiūrėtojų. Suriko "vstatj!". Deja, šį kartą daugelis kalinių jo komandos

nevykdė. Gulėjo ant grindų tarsi žuvis, ištrauktos iš vandens, ir žiobčiojo.

- Jūs patys fašistai! Netgi fašistai taip nesielgė, kaip jūs elgiatės! Šaudykit, jei trokštat kraujo, bet nesityčiokit, - šaukė daugybė balsų iš kameros. Koridoriuje pasirodė ir kalėjimo viršininkas. Pro duris pateko gaivesnio oro. Žmonės ėmė atsigauti. Kameros vyresnysis su viršininku pakalbėjo žmoniškai. Leido atsinešti šalto vandens. Gavome ne tik atsigerti, bet ir apsišlakstyti. Buvo sutarta, kad durų langelis bus atviras ir nuo langų bus nuimtos juos dengiančios dėžės. Priešingu atveju - išlaušim duris. Pirmą kartą patenkino kalinių reikalavimus. Pats viršininkas, pabuvęs vos kelias minutes prie durų, sagstėsi palaidinę ir šluostėsi prakaitą. Suprato ir pats, kad pasirinkimo neturėjome: užtrokšti arba išlaužti duris...

Vakare, pasigirdus komandai "atboj", prieš atsiguldamas atsistoja ant stalo ir pro langą, nuo kurio jau buvo nuimtos dėžės, pamačiau žalius, žalius tarsi rūta Klovinių kaimo laukus. Jų nebuvau matęs nuo žiemos. Sunku apsaityti jausmą, sukilusį išvydus tą gamtos grožį. Už tas akimirkas buvau pasiryžęs sumokėti karceriu.

Maždaug kartą per savaitę mama ar sesuo perduodavo ką nors iš namų: ne tik maisto, bet ir naujienų, pranešdavo, kad namuose viskas tvarkoje. Kartą ta pati Marusia atnešė paką (100 vnt.) papirosų. Buvo keista gauti tokį siuntinį, nes nerūčiau. Tada nė neįsivaizdavau, kad rūkorius už vieną suktinę gali atiduoti pusę savo dienos davinio duonos. Pats nebepavelka kojų, o duoną iškeičia į tabaką. Arba vos kuris laikraščio skiautėje ima sukti tabako žiupsnelį, jau keli stovi eilutėje užtraukti dūmą. Tabako šeimininkui nerašyta taisyklė užtraukti du-triskart, kitiems po vieną. Paskutinis tiesiog vertas užuojautos: nusvildavo ne tik pirštus, bet ir lūpas. Kad taip neįvyktų, rūkoriai stengėsi įsigyti muštukus, su kuriais nenorėdavo skirtis.

Siuntinį išdalijau kameros draugams ir jau buvau bėpamirštąs. Tik štai vienas pavaišintųjų atneša popierėlį, rasta papirose: jame trys sakiniai: "Liepos 17 d. iškviēs į teismą. Prisistatys žmogus. Elkis taip, kaip jis lieps..." Kas tai parašė, taip ir nesužinojau. Žmogus gi tikrai prisistatė. Rytą tikrai buvau iškviestas. Kalėjimo kieme jau buvo išrikiuota kalinių grupė, prie kurios ir aš prisidėjau, įsakyta rankas laikyti už nugaros, bet jų niekas, nesurišo. Kai prasivėrė geležiniai vartai, mus sutiko visas būrys kareivių pilkomis milinėmis ir raudonais antpečiais, ginkluotų automatais, su šunimis. Suskaičiavo. Perspėjo: "žingsnis į kairę ar dešinę arba šuolis į viršų laikoma pabėgimu ir bus šaunama be išpėjimo". Pragyvenau

daugelį metų, kasdien girdėdavau šias komandas, bet kodėl "prižok v verch" laikoma pabėgimu, taip ir nesupratau.

Prieš akis atsivėrė ne auksinė vasara, bet pasaka, apie kokią tik svajoti galima. Nors sargybiniai daug kartų šaukė: "nesidairyti į šalis", mes neįstengėm atsitokėti: ieškojome pažįstamų veidų, nors žmonės nuo mūsų buvo genami šunimis. Gatvės pakraštyje pamačiau savo vienintelę seserį. Ji buvo dar jaunesnė už mane. Iš namų man nešdavo brangių, teisingiau - neįkainuojamų vaišių, - tikrąją duonos vertę tegali pajusti tik bado kankinamas žmogus.

Beveik nuo kiekvienų kiemo vartelių akimis mus lydėjo žilagalvės moterys ir vaikai. Pro namų langus žvelgė įbauginanti veidai. O darželiuose svyravo dar prižiūrimos gėlės. Rodės, jos tam ir pražydę, kad įsitikintum, jog Lietuvoje dar tebegyva laisvės viltis. Laisvės, kurios taip ilgėjomės...

Laikas taip greitai prabėgo, kad nė nespėjau atsigauti nuo gryno oro, o jau vėl teko leistis į priplėkusi saugumo rūšį, iš kurio prieš pusmetį buvau išvestas.

Išskirstė po kameras, pilnas naujų gyventojų. Puolėme klausinėti, kas naujo laivėje, kas gyvas, ko jau nebėra, kas atsidūręs darbo jėgos paruošimo fabrike. Ilgai išpūdžiais dalytis neteko - atsivėrė kameros durys, įsakė išeiti. Mane išsikvietė jaunas kariška palaidinė, bet be antpečių vyras. Komandavo rusiškai. Liepė eiti į antrą aukštą. Siaurame koridoriuje sustabdė. Atrakino duris, liepė įeiti. Durims užsivėrus, prakalbo lietuviškai. Gavau trumpus nurodymus, ką ir kaip aiškinti. Pokalbis užtruko vos minutę. Vėl vedė koridoriumi, vėl rusiškos komandos, kaip paprastai - ne be keiksmažodžių. Įvedė į pakankamai erdvią patalpą, kurioje stovėjo stalas, uždengtas kraujo raudonumo staltiese; už jo kėdės, prie kitos sienos - suolai, skirti mums. Jau sėdėjo keli žmonės. Čia buvo įsikūręs karinis tribunolas, atvykęs iš Rygos atlikti formalumų - apdalyti po 10, o kai kam ir po 25 metus. Įvykdęs planą, t.y. paruošęs darbo jėgos "komunizmo statyboms", paprastai atsisveikindavo iki kito karto. Per 2-3 dienas būdavo "kruopščiai išnagrinėjamos" kelios dešimtys bylų. Tribunolui ceremoniją atlikti padėdavo ne tik prokuroras, bet ir tuometinis advokatas, skiriamas net prieš teisiamojo norą...

Vos įėjęs pastebėjau ant suolo sėdintį buvusį klasės draugą Vladą Žulį, jo tėtį ir jaunesnį brolį Vytautą. Buvo ir daugiau pažįstamų kaimynų. Su Vladu mokėmės pradinėje mokykloje, net sėdėjome vienam suole. Jo būta labai protingo ir gabaus. Po penktos klasės eksternu baigė 8 klases ir tą rudenį buvo įstojęs į Vilniaus universitetą. Apie jo sugebėjimus galima

spręsti iš to, kad išsėdėjęs 5 metus lageriuose baigė universitetą ir apgynė daktaro disertaciją. Apie tai, kad vietoje kandidatinės jam pripažintas doktoratas, tuo metu paskelbė "Tiesa". Radęs skelbimą, parašiau jam laišką ir mes susitikome po 15 metų. Aš tuomet buvau studentas neakivaizdininkas (jo pavyzdžiu eksterneu baigęs vidurinę), o jis... nuvainikuotas daktaras. Doktoratą anuliovo. Matyt, kažkieno ambiciją ir N.Chruščiovo laikais žeidė, kad buvęs "zekas" apgynė doktoratą. Paliko kandidatą. Bet tai dar buvo toli. O dabar sėdėjome ant masyvaus suolo prieš karinį tribunolą. Mūsų byloje buvo 9 žmonės. Kaltino pagal baudžiamojo kodekso 58-1 a ir 58-11 straipsnius. Mat Vlado tėvo namuose saugumas rado tuščią bunkerį. Įtarė ryšius su miškiniais, nors šeimos narių miške nebuvo. Pas juos nueidavau ir aš, nes jie gyveno gretimame Dirvoniškio kaime. Kažkas, matyt, pasakė, kad užeidavau, ir to pakako. Be to, saugumas įtarė, kad pas juos slėpėsi ir mano brolis... Čia buvo įsikūręs Vytauto apygardos štabas.

Žmogus, kuris mane atvedė, pasirodė esąs vertėjas mūsų teisme. Už stalo sėdėjo trys kariškiai blizgančiais antpečiais. Gale - prokuroras. Prie atskiros staliuko - sekretorė ir advokatas, nors mes jo nesamdėme ir nepaigėdavom. Kaltinimo išvadą perskaitė rusiškai, o vertėjas perpasakojo, klausė, ar prisipažįstame esą kalti. Kaltės neprisipažinome nė vienas. Teisėjas klausinėjo po vieną. Mano eilei atėjus, stropiai laikiaus nurodymų. Vienintelio dalyko negalėjau paneigti, kad brolių buvau matęs su jo draugais savo namuose. Mat tai buvau prisipažinęs pirmąją savo arešto dieną.

Nuosprendžio tą dieną nesulaukėme. Pavakare grąžino į kameras. Su Vladu patekom į tą pačią kamerą, kurioje praleidau pirmąjį nelaisvės mėnesį. Lango buvo į kiemo pusę, dėžė neuždengtas. Galėjome matyti upelį, šlaitą. Žydėjo vasara... Matyt, ir už reginį pro mūsų menką langą turėjom būti dėkingi vertėjui, nes kameroje buvom tik dvi.

Saulė taip gausiai žėrė spindulius ant žemės, ant žolės, ant šlaite susibūrusių gluosnių! Stovėjome su Vladu parimę prie lango grotų, negalėdami atsigrožėti. To vakaro išpūdzio po pusės metų žiemos nesugebu išsakyti žodžiais. Pirmiausia saulės spinduliai užgeso upelio vandenyje, įkopę iš jo į šlaitą. Tarsi glamonėjo gėles atsisveikindami iki rytojaus aušros. Žėrėjo sidabro rasos lašeliai. Šešėliai ilgėjo, o virš vandens ėmė driektis lengvutis rūkas, lyg patalą klodamas nakties ramybei ir poilsiui. Kaip smagu būtų pasivartyti nors ant šienų prikimšto čiužinio, nuo kurio jau seniai buvo atpratę mūsų šonai... Galiausiai toli esančio namo skliaute įsižiebė

ryškus žiburėlis, o jo atspindys nukrito ant mūsų rūsio sienos. Dabar mes ji galėjom paliesti ranka, tarsi vaikai pažaisti su prabėgusia ir niekada negrižtančia vaikyste. Dar netikėjome, kad mūsų gyvenimo kelias veda į Uralą, į Sibirą - į taigą, kur iškeliaavo ir paguldė savo galvas mūsų knygnešiai. Kad tais pačiais keliais iškeliausime mes ir mūsų tėvai. O atėjo diena, kai teko sustoti prie jų nežinomų kauburėlių, tik kryžiai jau buvo supuvę...

Nors valgyti nedavė, buvome sotūs reginiu. Nusiaavę batus pasidėjome po galva. Vieną švarką pasitiesėme, antru apsiklojome. Buvome net laimingi ir dėkingi už šį vakarą. Tik po kelių mėnesių, jau Lukiškių kalėjime, sužinojom, kad teisėjas ir vertėjas išėjo tais pačiais - mūsų keliais. Apie lai mums perskaitė "kvailas vykdytojas", pranešęs, kad byla po kasacinio skundo peržiūrėjimo grąžinta perteisimui, o mūsų teisėjai suimti...

Rytojaus dieną prokuroras siūlė po 10 metų, o kai kuriems ir po 25. Matyt, mūsų teisėjas ir vertėjas buvo tikrai dori žmonės, nes man ir Vladiui priteisė po 5 metus, o Vytautą (kuris neturėjo net 15 metų) visai paleido. Išteisino ir Eleną Žulytę-Dainą, bet prokuroras užprotestavo ir vėliau nuteisė 10 metų. Dauguma gavo po 10 metų. Tarp jų ir Vlodo tėtis. Amžinam poilsui taip ir likęs kažkur Vorkutoje... Ar pavyks kada nors sūnui surasti tėvo kapą?

Pasibaigus teismui davė popieriaus ir liepė rašyti kasacinius skundus, kad nesutinkame su bausme. Čia pat surašėme kaip mokėjome ir atidavėm teismui, o patys buvom grąžinti atgal į kalėjimą ir į tą pačią kamerą.

Ryšiai su laisve buvo palaikomi. Jie užsimezgė ir su miškiniais. Buvo planuojamas pabėgimas. Viskam vadovavo Leonas. Sužinojo signalizaciją - kokiais signalais naktį į kalėjimą iškviečiamas karininkas. Kameroje buvo sudarytos veikimo grupės ir paskirstyta pareigomis. Numatyti keturi žmonės, kurie eis į karceri, kas atrakinės kameras, kas persirengs prižiūrėtojų rūbais ir t.t. Tik man neskyrė pareigų, sakė, kad aš savo užduotį įvykdžiau. Matyt, mane laikė tokiems žygiams dar nesubrendusiu. Jaučiausi labai nuskriaustas.

Numatytą dieną vyrai turėjo patekti į karcerį - pačiame rūsyje. Tai būta betoninio narvo, į kurį 23 val. ten esantiems paduodavo po lentą atsigulti, nes nebuvo grindų. Sargybinių buvo numatyta uždaryti karceryje. Jo rūbais turėjo persirengti kalinys ir turėti iš sargybinio atimtus pirmojo aukšto kamerų raktus. Signalizacijos pultas buvo laiptinėje, tarp I ir II aukštų. Prižiūrėtojus uždarius karceryje, būtų kviečiamas budintis karininkas. Jis turėjo pereiti iš sargybos posto per blogai apšviestą kiemą į

kalėjimo korpusą. Prie sargybos posto durų stovėdavo automatu ginkluotas sargybinis. Pačioje sargybinių būstinėje, be karininko, nieko ir nebūdavę, nebent kas atsitiktinai užtrukęs. Kiti sargybiniai budėjo bokšteliuose. Sargybos būstinėje stovėjo metalinė spinta, kurioje buvo laikomi ginklai. Jos raktus turėjo budintysis karininkas. Šimtą kartą viskas buvo pergaltota. Tikėtasi, kad prie vartų stovintis sargybinis, esant silpnam apšvietimui, be didesnių įtarimų atidarys duris tik ką į korpusą nuėjusiam karininkui ir dabar vėl grįžtančiam į būstinę. Kai durys bus atviros "karininkui", iš korpuso į pagalbą puls grupė žmonių. Pasigirdus pirmajam šūviui kalėjimo teritorijoje, iš lauko pusės miškiniai turėjo "nuimti" bokštelių sargybinius. Kalėjimą nuo miesto skyrė sporto stadionas, todėl pagalbą nuo miesto pusės sulaikyti kurį laiką buvo nesunku. Per tą laiką visi norintieji bėgti kaliniai turėjo pašalinti, nes visose kamerose buvo žmonių, apie tai žinančių. Atrodė, teliko veikti...

Po pietų kaip reikiant pasistiprinę turimais maisto ištekliais užtraukėme dainą. Kaip paprastai tuojau prisistatydavo viršininkas ir už tai tupdydavo į karcerį. Po užklausimo, kas dainavo, turėjo prisipažinti numatyti vyrukai. Deja, taip neįvyko. Sklido daina po dainos. Koridoriaus sargybinis keikėsi, grasino susidoroti, tačiau į karcerį nesodino. Gal jis buvo užpildytas. Mat per karščius, kai kamerose trūkdavo oro, kai kas rizikavo eiti ten atvėsti. Pabėgimo planas suiro. Miškiniai nesulaukė signalo. Vėl buvo reikalingas laikas susitarti. Matyt, taip buvo likimo lemta... Daugelis mūsų iki šių dienų likome gyvi. Jei būtų pavykę pabėgti, antrą kartą nė vienas nebūtume panorę čia patekti, ir visi būtume sugulę Lietuvos kalneliuose...

Po kokios savaitės buvo suorganizuotas etapas iš Utenos kalėjimo į Vilniaus Lukiškes. Kvietė iš kamerų, rikiavo kieme grupėmis ir varė per visą miestą iki geležinkelio stotyje stovėjusių gyvulinių vagonų. Į vagonus bruko tiek žmonių, kiek tilpo. Du kariškiai vagone sodino ant grindų eilėmis. Tarp išskėstų vieno kalinio kojų sodino kitą, tarsi vaikų žaidime "Ropės rovimas". Susodino taip, kad atsistoti nebebuvo įmanoma. Stovintys, matyt, mes ir čia jiems buvome pavojingi, nes galėjom nuversti nuo bėgių vagoną. Švenčionėliuose persodino į "stalypinskus" vagonus, kurie buvo specialiai paruošti tokiems "kroviniams". Į kiekvieną šio vagono "kupę" sutalpino po 10 žmonių. Vilnių pasiekėme vidurnaktį.

Prasidėjo naujas gyvenimo etapas.

MANO ODISEJA

Lukiškės - respublikos kalėjimų kalėjimas. Pagal senbuvų pasakojimus, statytas imperatorės Jekaterinos laikais. Jame 1000 kamerų. Taigi net tik po vieną žmogų jau tilpo tūkstantinė minia. Kamera, paženklinta tūkstantuoju numeriu, buvo skirta mirtininkams. Čia patekusieji keliavo į aną pasaulį. Kamera buvo rūsyje po pirmuoju korpusu, ir man kartą nešiojant duoną parodė koridorių, vedanti jos link.

Visą naktį "juodi varnai" darbavosi vežiodami mus iš geležinkelio stoties, į kurią buvom pristatyti iš Švenčionėlių. Išlaipinę nuvedė į didžiulę patalpą, panašią į bažnyčią. Pasirodo, ši patalpa kadaise ir buvo kalėjimo bažnyčia, tačiau senokai paversta sandėliu. Kai visus jau sugabeno ir sugrūdo už šių aukštų kalėjimo teritoriją saugojančių sienų, kurių viršuje vielomis tekėjo aukštos įtampos elektros srovė, prasidėjo skirstymas. Šaukė pavardėmis ir grupėmis vedė į pirtį. Ji buvo specialiai įrengta taip, kad pro vienas duris įėjęs išeidavai pro kitas. Visus drabužius reikėjo kabinti ant kablių ir su vagonėliu įstumdavo į krosnį, ten 100 C karštyje turėjo iškepti mūsų gyviai. Savo "turtą" turėjome palikti. Išsimaudę jį radome jau kitame kambaryje. Tik visi nešulėliai buvo taip kruopščiai patikrinti, kad mažai kas juose bebuvo likę. Džiaugėmės kuris dar radęs kokį "sukorį". Su lašiniais ar kuo vertingesnių teko atsisveikinti.

Po pirties vėl šaukė pavardėmis ir lydėjo į kameras. Aš su dar trim naujai atvykusiais patekau į ketvirto korpuso 424-ąją. Šis korpusas - neva pats geriausias, vadinamas darbo korpusu. Griežtos drausmės čia nebuvo: nustatyto laiko gulti, kelti. Niekas nedraudė ir dienos metu gulėti ant gultų. Korpuso kaliniai nešiodavo maistą po visas kalėjimo kameras, atlikdavo kitus darbus. Čia buvo ir pirtis, ir stalių dirbtuvės. Šiame korpuse kalėjo visi teistieji, ir ne daugiau kaip 10 metų.

Kameroje stovėjo ištisiniai dviejų aukštų mediniai gultai su paaukštinimu galvai, atstojusiu pagalvę, dar buvo šiek tiek laisvos vietos pavaikščioti. Vietos laisvai atsigulti ir išsitiesti užteko, o tai jau buvo didelė laimė. Mums, atvykusiems iš provincijos kalėjimo, kur kalinių buvo tarsi silkių statinėje - tikra prabanga. O dar kiek vietos po gultais. Kameroje buvome apie 40 žmonių.

Jau kitą dieną savanoriais išėjome nešioti duonos. Norėjome susipažinti su aplinka. Buvo įdomu, kiek yra kalinių. Duoną pjaustė kitame korpuse. Krovėme skaičiuodami porcijas į dėžes-neštuvus. Mus lydėjo prižiūrėtojas su sąrašais. Prie kiekvienos kameros durų sustodavome ir

atskaičiavę gabalus (pajkes) paduodavom pro durų langelį.

Kiek vėliau, kai susipažinome su duonos raikytojais, sužinojome, kad čia yra apie 15000 kalinių. Vienutėse būta po 10-15 žmonių. Didelėse kamerose - net po 100. Be to, nuteistieji ilgai neužtrukdavo. Nutarimai, kad byla peržiūrėta ir nuosprendis patvirtintas, ateidavo greitai. Maždaug kas mėnesį buvo formuojami etapai. Žmones rinko iš kamerų ir gabeno į persiuntimo punktą Naujojoje Vilnioje. Ten formavo ešelonus, sodino į gyvulinius vagonus ir šią pigią darbo jėgą gabeno "komjaunuoliškomis statyboms".

Savoje kameroje ilgai gyventi neteko, net reikiamai susipažinti nebuvo kada, tad neprisimenu nė vienos pavardės. Vienam kaliniui perduodant maisto siuntinėlių iš namų, aptiko raštelį. Suėmė siuntinio perdavėją. Ilgai tapė į tardymą ir mūsų kameros draugą. Galiausiai paskelbė, kad dviem mėnesiams visai kamerai uždraudžiami siuntiniai. Žmonės pakėlė triukšmą. Buvo nutarta paskelbti bado streiką: neimti jokio maisto. Pirmąją dieną maisto mums tik pasiūlė. Kitą - duoną atnešė į kamerą, bet kameros vyresnysis (kuris ir vadovavo bado streikui) "išgarbino" visus su duona į koridorių. Trečią dieną ir sriubą atnešė į kamerą: pilstė į dubenis ir siūlė. Vienas iš kalinių dubenį paėmė, manėm, jau valgys (juk taip norėjosi), bet šis netikėtai sviedė į prižiūrėtoją. "Sargas" dingo už durų. Gulėjome tylėdami. Buvo keista, kad valgyti labai norisi tik antrą dieną. Trečią dieną jau rūpi tik gulėti ir nesijudinti...

Po kurio laiko į kamerą atėjo komisija. Nė vienas kalinys neatsistojo (nors tai buvo privaloma). Pasiūlė atiduoti duoną ir sriubą už visas tris dienas. Pagaliau sutarė maistą paimti, jeigu bus atšauktas siuntinių draudimas. Su tuo nesutiko kalėjimo vyriausybė. Ginčas neišsisprendė. Po vakarinio patikrinimo atėjo keli kariškiai ir ėmė šaukti pavardėmis. Iškvietė mus penkis. Manėm - prievarta maitins - per žarną. Taip darydavo. Apsirikome. Teįdavė po gabalą duonos ir nuvedė į kitą kamerą. Ji buvo tame pačiame koridoriuje, paženklinta 428 numeriu. Rytojaus dieną sužinojom, kad taip išskirstė visus streikuojančius. Streikas pasibaigė.

Naujoji kamera buvo didelė: stovėjo net trys eilės gultų. Langai nebuvo užkabinti dėžėmis ir nuo viršutinių gultų matės gatvelės, Neries krantinė. Buvo net keista, kad iš kalėjimo galima matyti laisvėje vaikščiojančius žmones. Kartais rodės, kad jau visi mūsų Lietuvos gyventojai už groto... Taip ir dainoje buvo dainuojama.

Mane savo globon priglaudė vienuolis Jonas Bieliūnas, knygų "Tu ir jis", "Tu ir ji" autorius. Šias savo knygas man žadėjo dovanoti, kai susitik-

sime laisvėje. Deja, laisvėje susitikti likimas mums nelėmė... Kai grįžau, jis jau buvo miręs, bet jau Lietuvoje.

Gavau sočiai pavalgyti ir gerai išsimiegoti. Po trijų dienų pasninko tai buvo palaima. Geresnės kalinys negali nė tikėtis...

Kameroje pastoviai buvome 100-120 žmonių, tačiau erdvės užteko. Kiekvienas turėjome savo vietą ir maišelį, kuriame buvo visas turtas. Maišelis tai ištuštėdavo, tai vėl pasipildydavo. Po kokio mėnesio ir aš gavau siuntinėlių, kurių atvežė mano mažoji seserėlė. Svarbiausia - vėl žinojau, kad dar visi esame gyvi, kad vėl surado mano būstą.

Kameroje nuobodu nebuvo. Kalėjo išsilavinusių ir įdomių žmonių: net keli kunigai, gydytojai, profesorius, mokslininkai. Vienas įdomiausių, užsiiminėjusių su jaunimu buvo generolas Pečiulionis. Karo metu į užsienį nebėgo, nes, kaip jis pats sakė, norėjo numirti tėvų žemėje. Nežinau, ar jo norai išsipildė. Kameroje jis surinko visą būrį "studentų" ir mums dėstė stenografiją, psichologiją, prancūzų kalbą. Stenografijos (vieno varianto) buvau jau gerai pramokęs. Prancūzų kalba nesisekė. Labai domėjausi psichologija. Pamenu, kaip sudomino tai, kad apie žmogaus charakterį daug galima pasakyti iš rašysenos, iš bato, iš kepurės nešiojimo ir t.t. Savo sugebėjimus psichologijoje šis gerbiamas senukas porą kartų pademonstravo kameroje. Tarp šimtinės kalinių (tarp mūsų buvo ir ne politinių) atsirasdavo, kuriems rūpi ką nors "nukniaukti". Ypač dideli mėgėjai buvo iš mūsų "vyresnių brolių", kurie sakydavo, kad nieko nepavogę užmigti negali. Jis paprašydavo kameros vyresnįjį (seniūną) išrikiuoti visus. Atidžiai pereidavo kiekvienam žvelgdamas į akis ir liepdavo išsiskirstyti. Po kurio laiko daiktą, jei jis nesuvalgytas, grąžina. Niekas nesužinojo, kas jį turėjo. Tik kartą jam teko į akis žiūrėti pakartotinai. Matyt, vagies būta įgudusio...

Kartą Pečiulionis pasakojo mums ir savo suėmimo istoriją: frontui ritantis į Vakarus, išvažiavo į kaimą ir pas pažįstamą valstietį liko gyventi. Kad užsidirbtų duonos, ganė gyvulius. Taip pragyveno pora metų. Ir vis dėlto kažkas išdavė. Atvyko čekistai. Suėmė. Gavo 10 metų. Su ta pačia valstiečio sermėga prabuvo ir kalėjime. Išsiskyrėme 1948 metų pradžioje. Daugiau apie jo likimą girdėti neteko. Tik vėliau sužinojau, kad generolas Pečiulionis vadovavo LLA.

Kameroje buvo kariškių orkestro kapelmeisteris (pavardės neprisimeinu). Jis ir kameroje suorganizavo "orkestrą". Dūdas atstojo nosys. Sugrupavo pagal tembrus. Kiekvieną vakarą, po patikrinimo, visa kamera giedodavo giesmę "Marija, Marija", o mūsų orkestras pritardavo. Kalėjimo

prižiūrėtojų nemažai buvo iš 16 lietuviškosios divizijos karių ir už giedojimą nieko nesakydavo. Tik vienas kitas pasibardavo.

Rudeniop į kalėjimą ėmė gabenti bulves, kopūstus. Mus varė iškrauti ir pjaustyti. Kopūstus grūdome į didžiules statines. Į vieną statinę ilipdavom net trise. Duodavo guminius batus. Kopūsto kotų ir morkų galėjom valgyti iki soties, tik į kamerą neštis neduodavo.

Sekmadieniais kai kuriems teistiems kaliniams leisdavo pasimatyti su namiškiais. Vieną tokį pasimatymą su sesute turėjau ir aš. Iškvietė, nuvedė per kiemą į tam tikslui skirtą patalpą. Iš vienos pusės į šias patalpas buvo įvedami kaliniai, iš antros-pasimatymui leidimą gavę namiškiai. Viduryje buvo dvi eilės grotų, 1,5-2 m tarpe tarp jų vaikščiojo sargybiniai. Jie labiausiai bijojo, kad kas nors ko nors neperduotų. Ką tarpusavyje kalbėjo žmonės, suprasti buvo neįmanoma: kaliniai išrikiuoti vienas prie kito vienoje pusėje - sargybiniai užėmę savo vietas viduryje. Įleisdavo namiškius. Jie bėgiojo akimis ieškodami savo brangių žmonių. Laimingas, kuris surasdavo pirmas ir spėdavo pasakyti nors kelis žodžius. Vėliau toks turgus kildavo, kad sunku ir įsivaizduoti. Kiekvienas nori ką nors išgirsti ir kad jį išgirstų, šaukia kuo garsiau. Vienu metu taip "šnekasi" koks 20 porų. Kiti tik pasižiūri vieni į kitus ir pasimatymas jau baigtas. Buvo skiriama 15-20 minučių. Iš tokio pasimatymo tebūdavo tiek naudos, kad namiškiai įsitikindavo, kad žmogus dar gyvas. Gudresni sugebėdavo susikalbėti ženklais. Po pasimatymo ne vienam šmėkštelėdavo mintis: ar dar teks pasimatyti, ar tai jau paskutinis kartas?

Pranešimą, kad mano byla grąžinama perteisimui, gavau spalio mėnesį. Atėjęs į kamerą pareigūnas perskaitė ir nutartį apie mano teisėjų, kaip "liaudies priešų", suėmimą. Pati teismo ceremonija įvyko tik 1947 m. gruodžio 26 d. Iškvietė be daiktų. Nuvedė į kiemą, kur stovėjo "juodas varnas". Jame buvo jau keli likimo draugai. Netrukus atvedė dar, ir išvažiavome pro kalėjimo vartus. Vežė labai trumpai. Atsidūrėme KGB kieme. Iš mašinos išvedė porą žmonių, kitus paliko. Iškvietė ir mane. Dabar byloje buvau aš tik vienas. Kambaryje, kur įvedė, už stalo sėdėjo trys kariškiai. Nebuvo nei prokuroro, nei advokato, nei vertėjo. Pasitikslino mano pavardę, vardą, tėvo vardą ir gimimo metus. Neskaitė jokios kaltinamosios išvados (kaip pirmą kartą). Paklausė, kiek tėvas turėjo žemės. Atsakiau, kad 29 ha. Klausė, kur yra brolis. Atsakiau: "miške, jei nepagavot".

- Ar jis į namus ateidavo vienas, ar su kitais banditais?

Atsakiau, kad jie daugiausia ateidavo naktį, kai aš miegodavau, todėl tiksliai atsakyti negaliu.

Daugiau manęs nieko neklausė. Net netikėjau, kad tai jau teismas. Čia pat pasitarę "teisėjai" man perskaitė nuosprendį:

-TSRS vardu, pagal baudžiamojo kodekso straipsnį 17-58-la, už dalyvavimą kontrevoliucinėje veikloje nubausti 10 metų lagerio, 5 metams be teisių, su turto konfiskacija...

Teismo procesas užtruko gal 10-15 minučių. Taip ir nesupratau, koki mano turtą karinis tribunolas konfiskuos. Gal knygas? Kito - neturėjau. Mane vėl grąžino į mašiną, iškvietė likusius. Pasirodo, mes visi čia buvome atvežti perteisimui. Viskas jau buvo nuspręsta ir surašyta. Beliko tik paskelbti ir duoti pasirašyti. Turbūt vienas trumpiausių iš istorijoje žinomų teismo procesų buvo manasis. Žinoma, neskaitant "ypatingojo teismo" (osoboje soveščianije) - už akių, kai teisiami žmonės visai nedalyvauja teisme.

Mūsų byloje buvo 9 žmonės: Elena Žulytė, Antanas Žulys, Vladas Žulys, Vytautas Žulys (1946m. Žulių sodyboje buvo įsikūrusi Vytauto apygardos LLA štabas, kuriam vadovavo lt.n.Kimštas-Dėdė), Emilija Veteikytė, Petras Veteikis, Birutė Trainytė, Slavinskaitė ir aš - Juozas Barisa.

Teisėjais buvo: just.kpt.Svirina, leitenantai Obuchova ir Grevičko, sekretorė Moisekienė, advokatas Baradulinas, vertėjas Pilakauskas (*Duomenys iš bylos Nr.13718, esančios buvusioje KGB archyve*).

Per porą valandų visi gavome savo "porcijas", ir "juodasis varnas" vėl atgabeno į Lukiškes. Vėl rašiau kasacinį skundą. Išdėsčiau, kaip vyko teismas ir kad aš nesutinku su tokiu sprendimu. Skundą rašiau lietuviškai ir, matyt, jo niekas neskaitė. Po kokio mėnesio atėjęs į kamerą pareigūnas perskaitė, kad esu nubaustas teisingai ir pretenzijos nepagrįstos. Toks tai buvo tuometinis "tarybinis" teisingumas.

... Naujuosius - 1948-uosius metus sutikau kameroje, paženklintoje 428 numeriu. Nuotaikos buvo liūdnos. Pasiėkdavo žinios apie vis naujas aukas, kurių reikalavo Tėvynės Laisvės Aukuras. Į kalėjimų kameras ir į "plačiąją tėvynę" plaukė vis nauji tūkstančiai žmonių. Retėjo miškinų eilės. Tuštėjo Lietuvos kaimai. Bet viltis ruseno, buvo gyva... Per šv.Kalėdas kamerą aplankė arkivyskupas Mečislovas Rainys. Apie jį buvau girdėjęs pasakojimų iš savo mamos. M.Rainys buvo mamos pusbrolis. Į kamerą jį įleido koridoriuje budėjęs kareivis, o po pusvalandžio vėl išleido. Jis laimino visus mus, atskirai kiekvieną, o aš nedrįsau prisipažinti esąs giminaitis. Tai buvo pirmas ir paskutinis mūsų susitikimas, bet jo palaima gyvenau visus tuos ilgus kančių metus...

Žmonės kameroje keisdavosi labai dažnai. Vienus išveždavo, atves-

davo naujus. Kartą įleido gana neblogai atrodantį žmogų. Po kelių minučių pro durų plyšį įkrito raštelis: "Saugokitės - šuo". Kaliniai domėjosi: už ką sėdi? Iš kur? Kokioje kameroje sėdėjo? Neužilgo buvo gauta informacija, kad nurodytoje kameroje toks pilietis nesėdėjęs, įsitikinome, kad pas mus atsiųstas NKVD su užduotimi. Reikėjo rasti pretekstą išgrūsti jį iš kameros. Išradingų būta pakankamai. Kitą dieną buvo inscenuota vagystė. "Pavogtasis" daiktas "rastas" minėto draugo maišelyje. To pakako, kad jį būtų užmušę. Kameros senbuviai gerai apkūlė išmetė į koridorių. Atgal negrižo. Matyt, jo likimu buvo kam pasirūpinti.

1948 m. kovo 3 d. visą naktį iš Lukiškių "juodasis varnas" vežė žmones į Naująją Vilnią, kur buvo persiuntimo punktas. Į tą "laimingųjų" tarpą patekau ir aš. Prie geležinkelio atšakos aptverti aukšta spygliuotų vielų tvora buvo net keli ne į kalėjimą, bet daugiau į pašiūros panašūs barakai. Kamrų nebuvo. Tik ištisi didžiuliai klojimai ir gultai su pastoge nuo lietaus. Ilgai svečiuotis čia neteko. Kitą naktį (viskas buvo daroma naktimis), į zoną padavė vagonus. Į kiekvieną talpino po 50 žmonių. Abiejuose vagono galuose buvo gultai, žmonės gulė ir po jais. Šviesa patekdavo tik pro langų plyšius. Nebuvo nei bakelio vandeniui, nei "parašos". Savo reikalus atlikdavome pro skylę grindyse. Kas bandė tai daryti traukiniui stovint, gaudavo pylos arba kūlė per sprandą.

Kiekvieną dieną, kartais ir du kartus, patikrindavo, ar kur neatplėšėme lentų. Visus kalinius sukemša į vieną vagono galą, o sargybiniai medinėmis kūlėmis kaukši lubas, sienas ir grindis. Po to visus varo į kitą vagono galą ir skaičiuoja ta pačia kūle per kuprą. Kiekvienas dešimtas gaudavo stipresnį smūgį, tarsi išimtiną. Nelaimė, jei kuris pasipriešindavo ir sutrukdydavo skaičiavimą. Tada vėl viskas iš naujo ir smūgiai jau dvigubai stipresni. Jei nenori gauti, turi prasmukti taip mikliai, kad nespėtų suduoti. Gyvenom tarsi pagal čigonišką taisyklę: vieną kartą valgydinami ir tris kartus mušami. Pagal instrukciją kaliniui priklausė 450 g duonos, puslitrės sriubos ir tiek pat vandens. Sriubą dalydavo keistuose lietiniuose dubenėliuose, kurių niekas neplovė. Tik žemes, sriubą išsrėbę, "per bortą" stengėmės pirštu iškrapštyti, kad kitam kaliniui netektų dviguba žemių porcija.

Kai traukinys pajudėjo, buvo kovo 4-osios rytas - Kazimierinės. Prisimeniu, užtraukėm:

*Sudiev, sesutės lietuvaitės,
Sudiev, daržely žolynai,
Sudiev, malonios mergužėlės,
Palikit sveikos amžinai...*

Daugeliui mūsų tikrai buvo jau amžinai...

Ilgai spėliojome, kuria kryptimi veža. Per didžiuosius miestus veždavo naktimis arba juos visai aplenkdamo, arba jų nepastebėjome. Kai pro plyšius išsiskverbdomo saulės spindulys, spėliojom. Dauguma tvirtino, kad važiuojam ne į šiaurę, bet į rytus. Kartais prastovėdavom ištisą parą stoties užkampyje. Vieną rytą pastebėjom, kad saulė slepiasi už didžiulių kalnų. Kai traukinys sustojo, išgirdom sargybinius ir supratom, kad pravažiuojam Uralą. Kitą dieną traukinys pasuko į šiaurę. Čia jau rečiau ir mažiau stovėjo stotelėse. Pagaliau sustojo. Pasigirdo džiūgaujantys šauksmai: "Priijechali". Atidarė vagono duris ir liepė išlipti ant sniego.

Tai buvo mano vardo diena - 1948 m kovo 19 d. Kelionėje - užkaltame gyvuliniam vagonė - išbuvo 15 dienų. Diena buvo saulėta, šaltukas labai nespaudė - apie 20 °C. Kas kas pasiūlė pradėti grūdintis, ir mes puolėm praustis sniegu. Šis bemat tapo juodas. Per purų sniegą, nemačiusį jokio atodbrėkio, kojos žemę siekė tarsi per pūkus. Mes su lietuviškais batais taip ir prasmegom į jį.

Man vagonė išdygo iltinis dantis. Visi nusprendė, kad teks maitintis žalia mėsa. Deja, svajonės neišsipildė.

Tai buvo Turinskas. Tuoj pamatėme aukštą, iš stačių rastų suręstą gal kokių 5-6 m aukščio tvorą, už jos - lagerio zona. Pirmasis pastatas, kurį išvydome - "vachta". Pro jos vartus įeidavo ir išeidavo kaliniai, varomi į darbą. Atsidarius vartams, zonoje išvydome keistą "publiką" - lagerio žargonu kalbant, panašią į "španą" (taip buvo vadinami smulkūs vagiškai-kišenvagiai). Apdriškę, purvini, randuotais veidais, keistomis kepurėmis. Jie mus sutiko švilpimu, staugimu, nesuprantamais gestais. Lagerio viršininkas buvo majoras žydas. Į jį kreipėsi mūsų solidžių vyrų delegacija, prašydama nuo šios "publikos" atskirti. Viršininkas išimtį padarė: davė atskirą baraką, o gintis liepė savo jėgomis. Įspėjo, kad už pasekmes atsakyti nereikės...

Gal kokių 50 m ilgio barake, labai panašiam į klojimą, abiejuose pasieniuose buvo gultai, o per vidurį gana platus praėjimas, kurio viduryje stovėjo vienintelė krosnis, lentiniai stalai ir suolai. Į šį baraką sutalpino viso mūsų ešelonu vyrus (apie 800), moteris (jų buvo apie 200) į kitą - moterų zoną. Sunkiai tilpome ant dviaukščių gultų. Šiluma buvo reikalinga, nes temperatūra naktimis nukrisdavo žemiau 30 °C. Viena krosnis tokio pastato apšildyti nepajėgė - tenkinomės savo šiluma. Tą pačią naktį visiems teko eiti į pirtį ir sanitarinį "apdorojimą". Po pirties gavome jau valdiškus - lagerininkų drabužius: apatinius, vatines kelnės ir šimtasiūlę.

kurią vadinome "dušagreika", ir darbinę eilutę - švarkelį be pamušalo. Tapome visi vienodi - valdiški...

Tą pačią naktį į mūsų baraką atėjo peiliais ginkluoti vyrai "daryti kratos". Jiems rūpėjo dar kartą patikrinti mūsų - turtuolių - daiktus. Pareikalavo visiems pereiti į vieną barako pusę, o daiktus palikti. Tačiau nurodymų vykdyti niekas neskubėjo. Prisistatė esą "Čiornaja koška"¹ organizacija, kurios įsakai privalomi visiems. Įrodymui atsilapojo baltinius ir parodė ant krūtinių ištatuiruotus katinus. Kad būtų įtikinamiau, pradėjo švaistytis peiliais, kuriuos laikė abejose rankose. Sukiojosi - barako viduryje, o mes juos supome aplinkui. Gerai prisimenu, kaip prie manęs stovėjęs kauniškis iš Šančių Litvaitis slapyvardžiu Aras mane stumtelėjo kiek į šalį, pasidarydamas laisvos vietos. Pasinaudojęs akimirksniu, kai ragintojas kiek nesisuko, jis taip tvojo jam iš užpakalio, kad tas lyg maišas išsitiesė su savo peiliais. Tarsi pagal komandą mūsiškiai sujudo pliekti kratos darytojus. Pora jų gelbėdami kailį išnėrė pro langus su visais rėmais. Prisimenu, buvo gaila žiūrėti, kaip vienas parklupęs maldavo neužmušti. Žadėjo, kol gyvas neatiminėti daugiau nieko iš kitų kalinių. Jį paleido. Kitus, griebę už rankų ir kojų, išmetė iš barako į sniegą. Tą, kurį paleido, teko sutikti po 5-erių metų kitame punkte. Visiems pasakodavo, kaip tada atsidėjo vagių amato visam gyvenimui.

Taip mus sutiko nesvetinga žemė: Sverdlovsko sritis, Turinsko rajonas - lageris ant Turos upės kranto. Čia pat buvo birža, kur medieną traukė iš upės. Žiemą į lentpjūves medieną vežė siauroju geležinkeliu iš visų rajone esančių lagerio punktų. Jų buvo kas 10-15 km. Mišką kirto ištisai - tuoj pat už barakų zonos - kiek galima užmatyti akimis iki horizonto. Viską aplinkui iškirtus, lageris buvo keliamas į naują vietą: statomi barakai, valgyklos ir pirtys, tveriamos stačių rąstų tvoros ir spygliuotos užtvartos. Šiuos "paruošiamuosius darbus" atlikdavo kaliniai, jau atsėdėję pusę baismės ir nelaikomi pavojingais. Taip vadinamas Rytų Uralo lagerių centras buvo miestas Tavda. Čia lagerius stalinistai įkūrė dar gerokai prieš karą. Teko sutikti kalinį, atsėdėjusį 25-erius metus, visai bedantį, bet nepraradusį jumoro jausmo. Jis juokaudavo:

- Kam lageryje dantys! Juk kramtyti nėra ką: košė skysta, duona be plutos - forminė, minkšta tarsi saldainis - nė nepajunti kaip sučiulpi... Pagyvensit, įsitikinsit.

Pirmas dienas mūsų į darbą nevarė. Turėjome praeiti taip vadinamą karantiną. Tuos, kurie pageidavo savanoriais, į biržą išleisdavo. Po pirmojo susikirtimo su "Čiornaja koška" pavieniai vaikščioti bijojome net

lagerio zonoje. Jei eidavome, tik 10 vyrų ar daugiau. Kuris lik išdriisdavo pasakyti priešišką žodį arba pagrasinti "išgaudyti po vieną", gaudavo atkirtį. "Vyresnysis brolis", matyt, nuo seno buvo įpratęs nusilenkti tik stipresniam. Principas aiškus: kieno jėga, to ir valia... Į baraką vagys daugiau ateiti nebesiryžo. Tačiau triukų iškrėsdavo. Naktį pro langą nužiūri stambesnę maišelį, pro stiklus įkiša geležinį kablį ir išvelka. Kol aplinkui apibėgame - nėra nei vagies, nei "turto". O svarbiausia - nebėra ir stiklo. Tenka dengti koku skuduru.

Įsitaisiau ant viršutinių gultų, netoli elektros lemputės. Čia mane ir pažino buvęs mūsų Utenos parapijos klebonas kunigas Petras Rauda. Kurį laiką ir gyvenau jo globoje. Tačiau neilgai. Tik po kelių metų vėl susitikome lagerio punkte. Į Turinską atgabeno daug žymių Lietuvos žmonių. Keletą prisimenu, tai: prof. Gustas, kun. Ališauskas, kurį medžiai sutraiškė Iļjasove, Bronius Drunga, Utenos kalėjime mums pasakojęs knygas, ir daugybė kitų. Visi tapome Uralo miškų naikintojais. Visi valgėm valdišką duoną, nešiojome kalinio uniformą, visi gyvenome viltimi, kad kada nors baigsis šie vargai, kada nors pamatysime gimtinę Lietuvą...

Dienos bėgo lėtai. Maitino daugiausia dvokančia žuviene, gaudavome karantininę duonos normą - 450 g. Rytais dar gabalėlį žuvies ir "noperską" (13 g) cukraus. Visi ištekčiai išseko. Valgyti kasdien vis norėjosi labiau ir labiau. Matydavome, kaip prie virtuvės kieme esančioje šiukšlių dėžėje rausiasi keli "dachodiagos" (distrofikai), ieškodami žuvų galvų. O suradę susipeša. Skverbės mintis, nejaugi ir mes tapsime tokie? O kaip su žmogiškuoju orumu? Nejau liksime čia darbiniais gyvuliais? Juk tam mus atgabeno. Tad ką daryti?

Turinske išlaikę 20 dienų, išskirstė po lagerių punktus. Grupe, į kurią patekau ir aš, apie 200 žmonių, susodino ant plikų platformų ir išgabeno į taigos gilumą. Važiavome vien iškirstų miškų zona. Pasitaikydavo tik vienas kitas pavienis (paliktas sėklinis) medis. Aplink klaiki dykynė ir iš po sniego išlindę aukšti kelmai. Pravažiuodavome jau apleistus lagerius. Pagaliau horizonte pasirodė miškas, į kurį mūsų traukinio garvežėlis ir atpuškavo. Garvežiui sustojus, pasigirdo komanda rikiuotis. Sustojom į vorelę. Priekyje ir užpakalyje - sargyba su vilkšuniais. Geležinkelio bėgiai čia ir baigėsi. Per mišką tolyn vedė proskyna: kelmai išrauti, paruošta trasa geležinkeliui. Kolona pajudėjo. Aplinkui - jauni pušynai, skendintys sniego patale, ir visiška nežinomybė. Ėjome gal kokią valandą, o kelio galo vis nesimatė. Kalbėti nedraudė. Prisiminėme posakį, kad kareiviui žygyje ir adata sunki. Vyresnio amžiaus žmonės pradėjo mėtyti paskuti-

Balys Barisa-Beržas. Sibiras, 1955

Juozas Barisa ir Jonas Pačėsa (be sargybos). Uralas 1954 m.

Po lagerių Sibire susitikus su mama

Vladas Ilčiukas. Uralas 1954 10 5.

Juozas Barisa Uralo lageryje 1953 m

Miško krovėjų brigada Uralo lageryje. Okuniovo 1953 m.

nius savo daiktus - nepajėgė eiti. Ypač sunku buvo kolonos priešakyje, nes sniegas siekė gal metrą. Pagaliau leido kiek atsipūsti. Susėdome čia pat į sniegą. Vatinės kelnės ir šimtasiulės, įsitikinom, - nepamainomas sibiriečių rūbas.

Kiek pailsėję leidomės tolyn. Kai pamatėme jau pažįstamą stačių rastų tvorą, supratome, kad čia mūsų kelionės tikslas. Tai buvo punktas, vadinamas "Naujuoju Markinu". Mat netoliese buvo "Senojo Markino" punktas, pagarsėjęs klaikia praeitimi. Apie jį mums pasakojo dar likę gyvi estai, į šį griežto režimo lagerį atgabenti 1941-aisiais. Vieno esto paklausiau, kiek jų iš ešelonų išgyveno iki mūsų susitikimo, t.y. iki 1948-ųjų. Atsakė, žinąs keturis: virėją, pirtininką ir brigadininką. Ketvirtas - jis pats. Ar estai žino, kad šimtai jų brolių, neištvėrusių bado ir katorgos kančių, ilsisi Šarigino ir senojo Markino (buvusių lagpunktų) apylinkėse, kur dabar vėl ošia taiga ir laukia naujų kirtėjų?

ĮKURTUVĖS ANAPUS URALO

Mūsų lageris buvo mažas. Prieš mus čia darbavosi statybininkai: statė būstus, tvoras ir sargybos bokštelių, tiesė spygliuotų vielų užtvaras, kad neprieitume iki medinės sienos. Jau buvo keli barakai, virtuvė su "valgykla", ir svarbiausia - izoliatorius, į kurį sodindavo nepajėgiančius dirbti, kitus "nusikaltėlius". Jau radome gal šimtą gyventojų. Iki mūsų lietuvių čia dar nebuvo. Šio punkto "gyventojai" kirtė jauną pušyną, tinkantį spyriams anglies kasyklose. Kitą dieną suformavo kelias kirtėjų brigadas. Paaikšino, kaip pjauti medį, kokio ilgio gabalais supjaustyti, kur sparmedžius sunešti, kaip surinkti ir sudeginti šakas ir t.t. Pasirašėme, kad mus apmokė, ir už nelaimingus atsitikimus atsakingi patys. Ry tą turėjome būti pasiruošę atlikti "garbingą pareigą tėvynei"...

Barakai buvo pertvėrti sekcijomis. Kiekviena brigada gavo savąją. Paskirti brigadininkai tvarkai sekcijoje ir darbe užtikrinti: laiku žmones kelti, nuvesti į "valgyklą", išrikiuoti prie "vachtos", kad kiekvienas įvykdytų išdirbio normą. Pažadėjo: įvykdžiusieji normą vakare gaus kaušėlį košės ir papildomai 100 g duonos. Maitinimas "sutvarkytas" taip, kad kiekvienas buvo priverstas ne tik pats įvykdyti dienos užduotį, bet ir spausti likimo (brigados) draugą, kad normas įvykdytų visi brigados nariai. Atliktą darbą kasdien priimdavo dešimtininkas (desiatnik) arba meistras. Pagal darbo rezultatus brigada gauna "uždarbį": 1:1; 2:1; 2:2; 3:2 ir dau-

giausia - 3:3, t.y. 3 porcijos košės ir 300 g papildomai duonos. Normų neįvykdžiusi brigada gauna 0:0, t.y. karantininė norma - 3 kart sriuba ir 650 g duonos dienai. Tik ir tą sriubą bei duoną tik sąlyginai galima buvo taip vadinti.

Gultai barake buvo atskiri po 4 vietas, dviaukščiai - žiūrint iš galo, atrodė, tarsi lietuviškas "vyčio kryžius". Jokios patalynės. Parėjai iš darbo ir guliesi su veltiniais, kad kojos nesusaltų. Džiovyklos drabužiams ir veltiniams dar nebuvo pastatytos. Krosnis barake, tiesa, buvo, tačiau visi prie jos netilpome. Eidami iš darbo kiekvienas nešėmės po sausesnių malkų pliauską. Laužą susikurdavom kieme ir džiovinomės aplink sustoję. Kartais net "vatinkos" užsidegdavo.

Guldavome po du susiglaudę. Nors jau buvo balandis - šaltis naktimis dar siekė iki 30 °C. Komanda keltis skardėdavo 6 val. ryto. Apsiprausę skubėdavome į "valgyklą". Už vieno stalo sėsdavo visa brigada. Ryte gaudavom dubenėlį sriubos, gal 50 g žuvies ir 300 g duonos. Pamenu, sustatome 20 dubenėlių ant stalo ir nuo lubų pradeda tirpti šerkšnas, "lyja" lietus...

Pirmąją darbo dieną mums įteikė našiausią to meto miško kirtimo įrankį, vadinamą "lučkovąja pila" (lankini pjūklą). Storo medžio juo nupjauti nebuvo įmanoma, bet ploniems ir rąstelių pjaustymui buvo nepažinomas. Pjūkliukas siauras: įtemptas mediniame rėme, įtempiamas sukančiant virvę su pagaliuku. Viskas paprasta, primityvu ir pigu. Darbo jėgos išlaikymas irgi tik kelios kapeikos. Sargyba nemokama - vidaus kariuomenės daliniai su raudonais antpečiais. Brangiausiai tuo metu kainavo vilkšunių išlaikymas. Jie - ne kaliniai. Jiems lageriškos putros nepaduosi. O iš kur imti mėsos? Žvėrių nematyti, be to, ir šaudyti draudžiama. Šaudoma, kai pabėga koks kalinys. Signalas visiems žinomas - trys šūviai. Gera stalinistams buvo statyti komunizmą: dirbome veltui nežinomai ateičiai. Tiems, kurie išsekę nebegalėdavo pakelti rąsto, net karstui lentos nereikėjo. Viskas buvo "tėvynės"...

Darbas miške iš pradžių nesisekė. Daugiau kaip karantininės normos užsidirbti nepajėgėme. Jėgos seko. Laimė, iš darbo pareiti iki barakų buvo netoli, ir saulutė kasdien vis mieliau šildė. Pirmosiomis dienomis lietuviškos dainos dar dažnai skambėjo per taigą, skriedamos kažkur toli, toli - išsvajotosios Lietuvos link. Tik aidas niekada negrįždavo... Lietuva skendo kraujo ir ašarų klanuose, ir mes tai jautėme. Vėliau ir dainos nutilo. Kartą rytą per "pusryčius" negavome duonos. Teko tenkintis sriuba ir žuvies gabalėliu. Į darbą vis vien išvarė. Negavome duonos ir vakare,

ir kitą rytą. Nutarėme į darbą neiti. Ilgai spyriojomės. Vietoj duonos davė po kaušelį vadinamos košės. Duoną žadėjo atvežti ir išduoti miške. Nesulaukėme, bet per pietus gavome tikros košės. Apie darbą jau negalvojom. Tekalbėjom tik apie valgymą; ir darbe, ir ant savo gultų. Duoną gavome tik trečią dieną. Už praeitas dienas jos negražino. Veltui reikala-vome. Po kelių dienų vėl pritrūko ir taip kartojosi nuolat. Mat geležinkelis dar buvo toli. Produktus vežė arkliais, o arklių mūsų punktas neturėjo. Juos imdavo kitame lageryje. Geležinkelio statybai trūko bėgių ir pabėgių. Medienos kasdien daugėjo, išvežti nebuvo galimybės. Pagamintus rąstelius žievinome sušalusius - per dieną vos nuskusdavome po kelis. Tuomet ir susipažinau su estu Eriku (pavardės neprisimenu), eidavusiu per biržę ir mums galąsdavusiu pjūklus (pilaprav). Jis ir papasakojo man savo gyvenimo istoriją. Dar prisimenu jį: aukštas, šviesus, trumpais ūsiukais - išliko gyvas vien dėl to, kad iš karto tapo pjūklų aštrintoji!

Juos - apie 400 estų - atvežė 1941 metų vasarą. Jau buvo prasidėjęs karas. Apgyvendino miške, po atviru dangum, po medžių šakom. Nedavė ramybės uodų spiečiai. Čia pat kirto medžius, čia pat statė būstus sargybai ir sau, tvoras. Tai buvo lagerio punktas Markinas. Panašus punktas buvo už keliolikos kilometrų - Šariginas. Žiema juos užtiko nepasiruošusius - pastogėse, dengtose tik eglėšakiais. Maistas buvęs dar blogesnis. Duonos gaudavo irgi ne kiekvieną dieną. Žmonės ėmė masiškai sirgti. Kiti nusilpę nepajėgė pakelti rąsto. Pirmąjį baraką užbaigę statyti, kai žemė jau buvo speigų sukaustyta ir padengia sniegu. Baraką šildžiusi viena geležinė krosnelė. Ją prikūrendavę iki raudonumo, tačiau žmonės, gulėję atokiau, šalo. Dar buvo neužbaigti kiti pastatai, o jau reikėję kirsti mišką ir krauti į vagonus. Šūkliai skelbė: "Viskas frontui". Žmonės merdėjo iš bado. Kas rytą išveždavo pilną vežimą mirusiųjų. Už juos dar stengdavosi paimti duonos "paiką", kad pratemptų egzistavimą - laukdami savo eilės, kada jo duonos "paiką" paims jau kitas. Mirusiųjų niekas nelaidojo - juos visą žiemą vertė į daubą ir tik pavasarį kiek apkasę. Per pirmąją žiemą išmirė maždaug pusė. Tik stiprieji sulaukė pavasario. Buvęs laimingas tuo, kad netekę kirsti medžių ir raičioti ar nešioti, o tik kirtėjams pjūklus galąsti. Be to, turėjęs gerą draugą, dirbusį virtuvėje ir kasdien parūpindavusį po dvi porcijas sriubos, o kartais ir košės. Kitą vasarą jau pasiruošę - iškasę ilgus griovius, į kuriuos visą žiemą guldę lavonus, o pavasarį apkasę.

LAGERIŲ ŠOKIADIENIAI

Uralo taigomis žengė 1948-ųjų pavasaris. Saulutė darėsi kasdien meilesnė, suteikdama vis daugiau šilumos darbo ir bado nualintam kūniui. Balandžio pabaigoje temperatūra dieną jau buvo pliusinė, ir purus sniegas tapo ledu. Kad galėtum prieiti prie kertamo medžio, reikėjo gerokai pasidaruoti "kastuvu" - kiek aptašytu lentos gabalu. Todėl išdirbio normos tapo neįvykdomos, o maisto norma karantininė. Kiek geresnę sriubą gaudavom tik pietums. Ji buvo verdama čia pat miške didžiuliam ant dviejų baslių pakabintame katile iš avižinių kruopų, džiovintų bulvių griežinėlių ir dvokiančios žuvies. Kvapas pavėjui sklisdavo per visą miško kvartalą. Kad ir tokių "pietų" laukdavome lyg šventės. Sriubą atnešdavo brigadininkas mediniame kibire, kiekvienam įpildavo po samtelį. Duonos pietums nebūdavo, nes rytinė porcija ištirpdavo iškart. Be to, išeinant į darbą "vachtoje" visus apčiupinėdavo ir, jeigu rasdavo gabalėlį duonos, buvai įtariamasis besiruošias pabėgti.

Tuo metu siuntiniai mūsų dar nepasiekė. Teko tenkintis valdišku daviniu: 650 g kukurūzų su pjuvenomis duonos, gabalėliu žuvies ir 3 kartus sriubos. Kaušelių košės reikėjo užsidirbti. Be to, dienai buvo skiriama 15 g cukraus, bet jį duodavo kas 10 dienų - po 150 g. Tos dienos buvo mūsų šventės.

Pavasarij ėmėme maitintis įvairiomis žolėmis, laukiniais česnakais, vadinamais čeremša. Ypač skanūs buvo sprogstantys liepų punpurai. Gaila, kad liepučių retai užtikdavome

Rudeniop atsirado grybų. Verdavom ant iešmo (šakos) ir kiek apkepe lauže skaniai suvalgydavome. Ypač buvo skanu, jei virtuvėje pavykdavo pavogti druskos. Gyvenimas privertė paragauti ir tikros beržinės košės - ne tos, kuria buvo gąsdinami vaikai. Tai po beržo tošimi esantis brazdo sluoksnis. Jį išdžiovinus ir sutarkavus gaunami miltai, iš kurių ir verdama košė. Jei prie jos dar kokį spirgą pridėti, tai tikra pilvo apgavystė. Ir skanu, ir sotu, nors naudos nedaug.

Kartą sužinojau, kad virėjas yra latvis. Baigiantis vakarienei, paprasčiau sriubos lietuviškai. Jis pažiūrėjo į mane tiriančiu žvilgsniu ir padavė pilną dubenėlį. Ant dugno buvo įkrėsta dar ir košės. Po to aš dažnai išdrįsdavau prieiti prie virtuvės langelio. Tokių kaip aš atsirasdavo vis daugiau. Kartais duodavo, kartais pasakydavo, kad nebeliko. O alkis kasdien ėmė kankinti vis labiau. Visos kalbos barake tarp mūsų ėmė suktis tik apie valgį. Pasakodavome vieni kitiems, kaip švėsdavo šventes namuose,

kaip mamos keptavo pyragus. Malonu buvo klausytis tų šnekų, tik nuo jų sotesni nė kiek nebuvo. Naktimis taip pat sapnavosi, kad skaniai valgome. Užsimiršdavome tik darbe; sulaukęs pietų, lauki vakaro. Parėjęs gauni gabalėlį duonos ir sriubos, o jei dar kaušelį košės, tai ir visai gerai. Pavargęs užmiegi ant plikų gultų ir džiaugiesi, jei dar sulaukei ryto...

Čia buvome du uteniškiai ir net giminės su Vladu Ilčiuku. Gulėjome ant gretimų gultų. Vatines kelnės ir "šimtasiūles" pasiklodavome, o "bušlatais" apsiklodavome. Vatinės kepurės atstojo pagalvę.

Liūdniausia buvo kartą per mėnesį gavus išeiginę dieną. Kas tą dieną dar turėjo pirštines, kojines ar šaliką, atsivežtus iš Lietuvos, iškeisdavo į duonos ar žuvies gabalą, nušvilptą virtuvėje. Už degtukų dėžute machorkos rūkoriai atiduodavo pusę porcijos duonos. Machorką maišydavo su džiovintomis samanomis, kad ilgiau užtektų. Dauguma jų pirmieji iškeiliavo į vietovę, kur iš visų Turinsko lagerių suveždavo "dachadiagas" (distrofikus) baigti savo dienas.

Retkarčiais atvažiuodavo į lagerinius punktus "medikų komisija". Liepdavo nusimauti kelnės ir atsukti užpakalį. Jeigu matosi uodega (pasirodo, ir pas žmogų ji yra), iš tavęs jau viskas iščiulpta. Tokie žmonės nepajėgūs net per medį perlipti. Jie slinkdavo aplinkui. Blogiausia buvo, kai jiems reikėdavo pareiti iš darbo keletą kilometrų. Pradžioje juos, kaip simulantus, dar pasodindavo į izoliatorių, po to išsiųsdavo. Senieji kaliniai pasakojo, kad karo metu tokius nusilpusius palikdavo pakeleje. Kartais, paklausę pavardės ir straipsnio, nušaudavo.

Medienos prigaminome daug, o geležinkelis buvo už kelių kilometrų. Mus išrikiavo, atrinko pagal išvaizdą, surašė pavardes ir su daiktais vėl grįžome tuo pačiu keliu. Eidamas prisiminiau, kaip kartą eglėje teko užtikti kažkokio paukščio lizdą su stambiais, panašiais į suopio jaunikliais, kurie krito nupjovus medį. Su didžiausiu apetitu visa brigada sušveitėm čia pat lauže iškeptą kepsnį. Nepajėgė pabėgti nuo daugybės išalkusių žmonių ir baltas kiškelis. Lauže buvo iškeptas ir sargybinių vilkšunis, kuris užklydo į biržę. Tik problema - pavogti iš virtuvės druskos, kad niekas nesužinotų...

Mus pergabeno į seną punktą Nr.31 lame pačiame rajone, už kelių dešimčių kilometrų nuo pirmojo. Greta buvo jau apleistas, karo metais buvęs "Šarigino" punktas, apie kurį sklido siaubingi pasakojimai. Geležinkelis čia buvo iki paties punkto su atšakomis į mišką. Punte - keletas barakų - 2-3 ha aptverta zona. Mus vėl išskirstė į brigadas. Kiekvienas gavo savo "kambarį" - sekciją. Gultai buvo tokie patys vieni - 4

žmonėms. Nustebome, kai ant gultų pamatėme vatinius čiužinius, antklo-
des ir pagalves iš drožlių. Pirmą kartą po dviejų metų galėjome karališkai
išsimiegoti. Pункte buvo tik 12 miško kirtėjų brigadų po 20 žmonių, vie-
na medienos krovėjų ir geležinkelio tiesėjų brigada, kuriai vadovavo se-
nas vokiečių Rudolfas.

Punkto viršininkas stambus vyr.leitenantas Anikejevas iš karto mums
pasakė: kaip dirbsit, taip ir gyvensit. Kitą dieną išsirikiavę išėjome į dar-
bą. Eiti reikėjo geležinkelio bėgiais keletą kilometrų. Buvo kertamas kelis
šimtus metų augęs pušynas. Tokių pušų nebuvau matęs savo gyvenime.
Neįsivaizdavau, kaip tokį medį galima nupjauti, atvežti į sandėlį, pakrauti
į vagonus. Gavome rankinius pjūklus, per 2 m ilgio, kylius, kirvius ir žibalo
smalai nuo pjūklų valyti. Brigadininkas paaiškino, kaip ir ką daryti, išskirs-
tė po du ir liepė pjauti, verčiant į reikalingą pusę. Pirmą dieną vos pa-
jėgėme nupjauti vieną medį. Kitą dieną vieni genėjome šakas, kiti
pjaustėme į rąstus. Kiek toliau triūsė kelio iš karčių statytojai. Medieną
vežė vagonėliais stambūs belgiški - trofėjiniai arkliai, kurie buvo įpratę
dirbti be vadžių, iš kelio niekur neišsukdavo. Į vagonėlį pakraudavome
po 3-5 m³ rąstų ir arklys lengvai nuveždavo į sandėlį, kur jie buvo krauna-
mi į rietuves pagal paskirtį. Gaminome rąstus aviacijai, laivams, gele-
žinkelio pabėgams. Šakos buvo kraunamos į krūvas, o žiemą deginamos.
Per vidurį juostos (skersinės 25 m) buvo statomas keliukas, o rąstus turė-
davome suristi 2-5 m atstumu nuo jo. Mūsų brigadoje vežiku dirbo kinie-
tis, vadinamas "Vania kitaj". Labai mylėjo arklį. Kai per pietus arkliams
duodavo avižų, jis saugojo, kad niekas jų nepaimtų. Juk avižos, paspir-
gintos skardinėje ant žarijų, buvo skanėstas.

Miško kvartalas (1x1 km) buvo apkirstas keliolikos metrų pločio ap-
saugos juosta, kurioje pastatyti bokšteliai sargybai. Per kvartalo vidurį
ėjo laikinai nutiestas geležinkelis, kuriuo Sormovo ir čekoslovakiečiai siau-
ruko garvežiukai traukdavo 30-40 platformų su mediena. Kiekvienai miško
kirtėjų brigadai tekdavo po 150-200 m kertamo miško juosta. Rietuvės
buvo rikiuojamos tvarkingai, paliekant 2-3 m tuščius tarpus praėjimui
kraunant. Dirbti miške reikėjo po 10 val., neskaitant laiko ėjimui. Tik
žiemą tamsoje nedirbdavome, todėl laikas sutrumpėdavo.

Pavasariį pradėjo varginti milijonai uodų, kurie neduodavo ramybės
nei miške, nei barakuose. Prie jų zirzimo "brolyt, brolyt..." įpratome, bet
su muselėmis "moškėmis" tiesiog nežinojome ką daryti. Nuo uodų buvo
galima apsiginti tinkliais, o nuo "moškių" - niekuo. Rankogalius ir kelnių
galus užrišdavome raiščiais. O ką daryti su kaklu ir veidu? Perbraukus

ranka per sprandą delnas būdavo visas kruvinas. Ausys ištino, pasidarė asiliškos. O niežėjimas! Bandėme teptis žibalu. Vėliau gavome kažkokio juodo tepalo. Palaipsniui įpratome ir mes, nors kankintis teko ilgai. Matyt, organizmas prie visko prisitaiko...

Iš pradžių mūsų brigadininku buvo Berlyną ėmęs frontininkas Šolochovas. Dirbti vertė stipriai, bet už tai košės daugiau gaudavome. Mane jis vadino "pacanu", matyt, atrodžiau dar pienburnis. Jam patiko mano kailinukų, kuriuos atsivežiau iš Lietuvos, apykaklė. Teko atiduoti, nors ir labai buvo gaila, nes čia buvau įsitaisęs slėptuvę. Už tai jis man kasdien duodavo papildomą porciją sriubos, o kartais ir košės. Atsirado kažkokia viltis išgyventi. Pradėjau atsigauti, nebūti vėjo pučiamas. Lietuvių pas mus buvo kelios dešimtys. Labiausiai džiaugiausi, kad manęs neišskyrė su V.Ilčiuku. Vėliau jis tapo brigadininku. Kartu dalijomės viskuo, ką turėjome.

Didžiulis džiaugsmas - pirmieji siuntiniai. Jų atsiimti eidavome visi lietuviai, kad neatimtų kili kaliniai. Mat "čiornaja koška" ir vagys "zakoni-kai" reikalaudavo pusę jiems atiduoti. Jei neduosi - atims viską. Kai pats duosi, iš tavęs atimti niekas neturės teisės. Pažeidusius šį "įstatymą" patys suranda ir nubaudžia pagal savo "įstatymus", o jie buvo labai griežti. Nepa-geidaujamus asmenis net pralošdavo kortomis.

Sakoma, kad laisvės troškimo jausmą gali suprasti tik nelaisvėje esan-tis žmogus. Apie pabėgimą iš nelaisvės žmogus galvoja, tol kol dar turi jėgų. Atsidūrus taigoje, kur nėra tvorų ir mūro sienų, atrodė, kad ir laisvė yra arčiau, ir ją lengviau galima pasiekti.

Į Naujojo Markino lagpunktą patekome kelios dešimtys lietuvių. Buvo balandžio mėnuo. Sniegas dar buvo purus ir jo buvo iki juosmens. Paskirstė mus brigadomis ir išvarė į taigą kirsti medžių. Gal jau trečią dieną išgirdome šūvius. Kilo triukšmas. Pradėjo skambinti į pakabintą bėgio gabalą. Skelbė, kad visi kuo greičiau rinktumės į sargybos postą. Čia mus rikiavo brigadomis, skaičiavo ir sodino ant sniego. Vienoje brigadoje trūko trijų žmonių. Žiemos metu sargybiniai kertamo miško kvartalą apvažiudavo slidėmis ir šildydavosi poste prie laužo. Tai buvo draudžiamoji zona, ku-rios peržengimas buvo laikomas pabėgimu. Matyt, čiuoždamas sargybi-nis užtiko brydę ir paskelbė aliarmą. Puriame sniege sunku buvo nustaty-ti, kas tą brydę padarė: žvėris ar žmogus. Tuoju sargybiniai su vilkšuniais leidosi iš paskos. Praėjo gal valanda, ir mes išvydome savo bėglius. Visi trys jie buvo lietuviai. Jauni vyrai, dar neišsekę, šunų apdraskytomis vati-nėmis. Juos suklupdė sniege ir mūsų akyse vykdė egzekuciją - spardė

kojomis, daužė šautuvų buožėmis, pjudė šunimis. Buvo senas čekistų išmėgintas metodas - įbauginti visus kalinius, kad nemėgintų bėgti. Gaila buvo žiūrėti į tuos vyrus ir jų beviltišką ryžtą. Juk aplinkui - šimtai kilometrų taiga, rūsti, nebyli ir marios sniego, per kurį gali nubėgti vos kelis kilometrus. Daugelis mūsų lingavo galvomis ir galvojo - kur buvo tų vyrų protas?

Mes jų daugiau nematėme. Dar nebuvo spėję net susipažinti. Koks buvo jų likimas - nesužinojome.

Buvo vasara. Jau buvome tapę gerais miško kirtėjais. Nukirstų medžių šakas kraudavome į krūvas. Jų biržėje susidarydavo begalės. Kartą, pasibaigus darbo dienai ir nuskambėjus "gongui", kaip visada, rinkomės į kontrolinį punktą. Rikiavomės brigadomis. Sargybiniai skaičiavo, ar visi. Ir štai vienoje brigadoje pritrūko dviejų žmonių. Pradžioje galvojo, kad jie užmigo. Pasitaikydavo ir taip. Visai brigadai liepė eiti ieškoti. Neraudo. Ėjo šunininkai su šunimis. Irgi nieko nerado. Bokšteliuose sėdėję sargybiniai bėgančių per zoną irgi nepastebėjo. Artėjo vakaras. Mus išvarė į barakus, o sargyba liko nakčiai. Rytojaus dieną prikėlė kaip visada, bet į darbą nevarė. Supratome, kad mūsų draugų, šį kartą ne lietuvų, nesurado. Nevarė į darbą dar ir kitą dieną, kuri, nelaimėi, buvo nuostabiai graži: nei vėjelio, nei debesėlio. Bėglius išdavė cigarečių dūmelis, kylantis iš po šakų. Surado. Čekistai ir šį kartą triumfavo. Mes nesupratome, kodėl jie nakties metu nebandė peršliaužti draudžiamą zoną ir atsidurti nekertamame miške.

Tačiau ne visi pabėgimai baigdavosi nesėkmingai. Pasitaikė, bet gal vienintelis atvejis, kai žmogus pasiekė savo tikslą. Jis buvo atvežtas vėlesniu etapu iš vakarų Ukrainos. Šios srities žmonės buvo vadinami "banderoveais". Tik ką atvažiavęs, jis viešai pareiškė, kad vis vien pabėgs. Apie tai žinojo ir lagerio viršininkas. Jis buvo miškininkas, prieš kurį laiką tvarkęs šiuos Uralo miškus. Jam buvo žinomi šios taigos takeliai ir net eiguliai. Ilgą laiką iš zonos į mišką jo neleido. Net naktį ateidavo po kelis kartus į baraką patikrinti, ar jis miega. Pagaliau, matyt, nusibodo be rimto darbo laikyti tokį vyrą, kuris gali duoti rimtą naudą tėvynei - paruošti medienos komunizmo statyboms. Įjungė į miško kirtėjų brigadą ir ėmė varyti į mišką. Kurį laiką prižiūrėtojai dažniau apsilankydavo į jo brigadą pažiūrėti, ar jis yra. Vėliau apsiprato.

Vieną darganotą rudens vakarą, jau buvo visai prietema, pasigirdo šūviai. Trys šūviai iš eilės buvo pabėgimo ženklas. Visi jį žinojome. Tuo metu jau skambėjo gongas - baigti darbą ir rinktis į sargybos postą. Trū-

ko vieno žmogaus. Jo brigados vyrai pasakojo, kad jis, pasigirdus gongui, atsikėlė nuo laužo, visus atsisveikino ir nuėjo draudžiamos zonos link. Sargybinis iš bokštelio pradžioje dar šaukęs: "Kuda ty?", nes dar ėjęs ramiai, o po riksmo nėręs per zoną į mišką. Nepadėjo nei mokytas šuo, nuo kurio galima apsisaugoti tabaku arba žibalu. Matyt, tam jis buvo pasiruošęs. Jam talkino lietus ir tamsa.

Po poros dienų už zonos vartų gulėjo apdraskytas žmogaus lavonas. Kaliniams siūlė eiti žiūrėti. Sakė, kad visų laukia toks likimas. Kai kurie žiūrėjo. Kilo ginčai. Vieni įrodinėjo, kad tai bėglys, o kiti - kad tai ne jis. Bėgo mėnesiai, viskas užsimiršo. Apie tai priminė siuntinys, kurį gavo vienas jo draugas. Siuntinyje rado paslėptą nuotrauką ir raštelį, kad laimingai pasiekė Lenkiją. kažkas pranešė. "Stukačių" buvo ir mūsų tarpe. Atlėkė "operupolnomočenij" ir atėmė nuotrauką. Raštelis jau buvo sunaikintas. Taip išryškėjo čekistų apgaulė.

Stalino mirties metais mūsų lageryje buvo vien politiniai kaliniai. Tarp jų buvo daug buvusių frontininkų, ėmusių Berlyną, prie stiklo susidraugavusių su vakarų sąjungininkais. Vienas pasakojo, kad prie Elbės susitiko su amerikiečiais, kaip atšventė šį susitikimą, po kurio atvažiavo tiesiai į lagerį. Amerikiečiai stebino savo gėrimais, kuriuos jie keitė į rusišką "vodka". Paima buteliuką, nukanda kamštį, suvalgo. Išgeria gėrimą ir patį buteliuką suvalgo. Mes žiūrėjom, išpūtę akis, - pasakojo susitikimo dalyvis. Pasikeitėm ir įsitikinom, kad tie buteliukai pagaminti iš šokolado, o viduje - romas.

Buvo pas mus ir Pabaltijo karinės apygardos kontržvalgybos viršininko pavaduotojas - kapitonas. Už kokius "griekus" jis sėdėjo, pasakoti nenorėjo. Kartą jų brigadą išvarė kirsti draudžiamos zonos. Ja apjuosdavo visą miško kvartalą, išstatydavo sargybos bokštelių, po to jau leisdavo visas brigadas kirsti miško. Šis kapitonas, ridendamas rąstus, geležiniu kabliuku ir kaukštelėjo sargybiniui per galvą. Pasiėmė šautuvą, šovininę, ir - į mišką. Antrasis sargybinis buvo toliau ir nematė. Iš paskos besivejančių neatsirado ir jis turėjo laiko pasitraukti tolyn. Atvažiavo papildomi NKVD daliniai. Išstatė pasalas taigoje. Kelias dienas ir naktis pasalos nedavė vaisių. Po savaitės sužinojome, kad kapitonas nušautas Podgornos gyvenvietėje. Paaiškėjo, kad šioje gyvenvietėje jis turėjo pažįstamą geležinkelietį. Buvo sutarę, kad jis parūpins civilius drabužius ir maisto. Sutartą naktį kapitonas atėjo, o jo jau laukė pasala. Dar spėjo nušauti labai gerą (taip kalbėjo kariškiai) šunį ir šunininką. Žuvo ir pats.

1954 metų vasarą man teko tose vietose šienauti lageriui šieną. Man

parodė jo žuvimo vietą. Keista, bet toje vietoje neaugo žolė.

Siuntiniuose rasdavau ir kruopų. Ant akmenų pastatydavome katiliuką ir virdavome. Reikėjo saugotis. Antraip bet kas nugriebia katiliuką ir sudiev išsvajota vakarienė. Pirmomis lagerio dienomis naujokams iš po nosies valgykloje net pavogdavo duoną ir sriubą. Vienas užkalbina, o atsisuki - jau nieko nebėra. Gerai, jei brigadininkas išmaldauja papildomą porciją. Vėliau visi išmokome: duonos iš rankų nė sekunde nepaleisti, kad ir kas bekalbintų...

Kaip visoje išgarsintoje Sajungoje, taip ir pas mus, buvo daromi įvairūs eksperimentai: iš pradžių vagonus krauti buvo privaloma visoms brigadoms. Tačiau pastebėta, kad atskira krovėjų brigada geriau įgudusi ir gali krauti bet kurio paros laiku. Vagonai mažiau prastovi. kažkas nusprendė, kad ir aš galįs būti neblogas "vagonščikas". Pasiūlė į krovėjų brigadą. Išėjome abu su Vladu. Brigada buvo lagerio viršininko "numylėtinė" - galiojo visos galimos "privilegijos": ryte keldavo paskutinius ir atiduodavo visą nuo kitų brigadų likusį maistą. Kai susikaupdavo daug medienos sandėliuose ir reikėjo įvykdyti planą, viršininkas išprašydavo papildomai keletą sąstatų vagonų ir išvaręs visus iš zonos "pridurkus" pats su mumis eidavo krauti. Ta proga ir kumeliuką paaukodavo. Suprato, kad rąstų į vagonus vėjo pučiamas žmogus nepakraus, o krauti reikėjo. Pasitaikydavo, kad krovėjus į darbą išvarydavo vakare, o vagonus atsiųsdavo tik paryčiais. Nakvoti tekdavo prie lauželio miške. Prisinešę ir pasikloję šakų šiek tiek ir numigdavome, kol kuriam šimtasiūlė užsidegdavo. Ilgiausiai vagonų nesulaukdavom, kai siausdavo pūgos ir užpustydavo geležinkelį. Pasitaikė atvejų, kai dėl tokios betvarkės trūkdavo žmonių kantrybė: vienas nutvėręs kirvį mano akyse nusikirto rankos pirštus. Pamenu, atkišo ranką užrišti - netekėjo nė lašas kraujo. Tik po kurio laiko pajuto skausmą ir pasirodė kraujas. Jam vagonų krauti daugiau neteko, tik nežinia, ar savo elgesio niekada nesigailėjo.

Kirsdami kedrynus, rudenį pasivaišindavome kumščio dydžio kankorėžiais su riešutėliais: kepdavome lauže. Ir žiemą po kedrais sniege pavykdavo rasti nukritusių kankorėžių. Niekada nepamiršiu senutės, kuri mums virdavo iš kedrų spyglių bjaurią arbatą ir versdavo būtinai išgerti puoduką kas vakarą. Ji sakydavo: "Jeigu norit turėti dantis, tai gerkit". O pati buvo bedantė. Šiandien turiu būti dėkingas tik jai, kad išsaugojo mano dantis...

Vėliau kirtome beržynus su pušimis ir drebulėmis. Reikėjo braidyti po balas. Kojos taip išbrinkdavo, kad ryte nebegalėjai įbrukti į batą. Iššu-

to tarpupirščiai, nusilupo oda. Vakara is prie sanitarinio punkto išsirikiuodavo didžiulės eilės. Vone lėse mirkėm kojas. Ryte būdavo kiek geriau, o vakare vėl tas pat. Tada mūsų viršininkas sugalvojo atidaryti liepinių vyžų pynimo "gamyklą". Kas negalėjo kirsti miško, pynė vyžas. Iš pradžių iš "vyžočių" brigados juokėmės, kol įsitikinome, kad vyžose kojos nešunta. Mat vanduo visą laiką keičiasi. Vyžos suplyšdavo per porą dienų, todėl "gamykla" veikė, ir gaudavome naujas. Retkarčiais gaudavome ir naujus autus, įrodė, kad ankstesnieji susidėvėjo.

Kokiomis sąlygomis vykdėme medienos krovimo darbus, šiandien neįsivaizduojama: lietui lyjant, nidenį, kai nieko nematyti - nors į akį durk. Apšvietimo jokio, išskyrus tai, kad iš vagono ratų stebulių ištraukdavom tepaluotus skudurus ir uždegę pasidėdavom ant rąstų rietuvės. Kurį laiką būdavo šiek tiek matyti, o po to vėl... Vagonų tepėjai mus keikė, bet ir bijojo labiau už mus, kad koks rąstgalis neužkristų ir ant jų galvos. Kiti net atveždavo skardines su skudurais ir užpildavo tepalo, kad tik neliestume vagonų stebulių tepalų. Keista, kad taip buvo. Štai man į rankas pakliuvo 1953 m. leidyklos "Sovietskaja Litva" išleisto saugumo technikos medžio apdirbimo įmonėse instruktažo taisyklės: "Stalino TSRS Konstitucijoje įrašytoji teisė į darbą yra kartu teisė į sveiką ir saugų, socialistinės valstybės apsaugomą darbą. Esamas miško pramonės atsilikimas turi būti likviduotas miško mošos darbų tolesnio kompleksinio mechanizavimo, gamybos organizavimo ir darbo našumo kėlimo keliu". Tikrai saugų darbą užtikrino ginkluoti sargybiniai, o miško pramonės atsilikimas buvo likviduojamas 10-ies milijonų žmonių darbo jėga, kurių net žmonėmis nereikėjo vadinti (z - k). Tose pačiose taisyklėse sakoma: "Miško pramonėje darbo sąlygomis gerinti kasmet išleidžiama dešimtys milijonų rublių. Tomis lėšomis pagaminamos naujos aptvaros (staklėms), pagerinamas darboviečių apšvietimas, nemokamai išduodami specialūs drabužiai ir t.t." Tikra tiesa: tomis lėšomis buvo statomas stačių rąstų aptvaros lageriams ir nemokamai išduodami specialūs drabužiai. Įdomu, po kiek rublių teko vienam miško pramonės darbininkui? Du, trys ar dešimt? Būtų juokinga, jei nebūtų skaudu, kad žmogus buvo vertinamas pagal tai, kiek normų įvykdė. Brigadą, įvykdžiusią mėnesio planą, prie lagerio vartų sutikdavo su orkestru ir įteikdavo premiją - nežinia iš ko (turnepsų, morkų, kopūstų ir kruopų) iškeptą blyną. Žalių bulvių atvežė tik po "pasaulio išminčiaus ir mokytojo" mirties. Tuo metu buvo įvestas vadinamas "chozrasčiotas" - ūkiskaita. Kaliniai turėjo vieną valandą per dieną dirbti už savo sargybinius ir už spygliuotų vietų tvoras, kurie juos

saugo, ir už spec. aprangą, ir net už "spec. dalies" viršininką, kuris žino ne tik, ką kalbi, bet ir ką galvoji bei sapnuoji. "Šunelių" buvo pakankamai net ir tarp pačių kalinių. Vieni už gabalą duonos, kiti - už pažadus greičiau paleisti, dar kiti - už šiltesnę vietą arčiau virtuvės galėjo parduoti ne tik geriausią draugą, bet ir tėvą. Šiandien bandoma pateisinti, esą buvę tokie laikai, tokia sistema. Tačiau ne viskas buvo atleidžiama ir tuo laiku. "Draugiškas teismas" veikė. Atsargumui: paklodė ant galvos, kad nematytų, kas muša. Kiek rimtesnė bausmė - paguldžius ant paklodės ir pakėlus už kampų keletą kartų nuleisti ant žemės. Žymių nelikdavo, bet kepenis ir plaučius atkrėsdavo. Žiauriausias bausmes savo išdavikams taikė vadinami "zakonikai". Jų grupei priklausantys žmonės neturėjo teisės dirbti bet kokio darbo (valdiško). Netgi laužo pats sau nepakurdavo. Tai atlikdavo "tarnas", vadinamas "šestiorka". Eidavo į virtuvę atnešti savo šefui porcijos. Virėjas, pabandęs neduoti, gaudavo atpildą... Su šios kategorijos nusikaltėliais nemažai vargo turėjo ir čekistai. Tampydavo po izoliatorius. Iš izoliatoriaus į mišką, bet ir ten jie nieko nedirbdavo. Pagaliau visus tokius surinko ir kažin kur išvežė. Pункte likome tik politiniai. Pasi-darė ramesnis ir mūsų gyvenimas.

Apie 1950-uosius metus pasirodė technika: pirmieji elektros pjūklai "Vakop", svorė 21 kg, ir miško traukimo traktoriai KT-12, varomi dujomis iš generatorių. Pjūklai buvo labai nepatogūs ir storų medžių nupjauti negalėjo. Apsidžiaugėm, kai gavom mažesnius K-5.

Tuo metu baigėsi mūsų lagerio medienos ištekliai. Kiek akys užmato horizonte nebeliko miškų, tik kelmynė. Į darbą pradėjo vežioti toli traukinuku. Iš pradžių ant plikų platformų, vėliau - lentomis apkaltais vagonais, kurie apsaugodavo nuo lietaus ir vėjo. Galiausiai lageris buvo uždarytas ir mus perkėlė į naują vietą, vadinamą Iljasovo, - už poros dešimčių kilometrų.

Vėl patekome į krovėjų brigadą. Su Vladu likimas taip ir neišskyrė. Dalijomės duonos kąsniu, džiauksmais, kurių nebuvo per daug, ir vargais. Siuntinių jau nebegaudavau, nes visi namiškiai iškeliavo Sibiro keliais.

Tik didžiųjų švenčių proga (Kalėdų ir Velykų) mums atsiųsdavo geroji teta Čečergienė. Ji mūsų nepamiršo, ir už tai mes buvome labai dėkingi, nors žinojome, kad išvarginti kolūkio kūrimų, patys sunkiai verčiasi. Laimei, šiame lageryje aš vėl susiradau buvusį Utenos kleboną kunigą Petrą Raudą. Jį pažinojau iš tėviškės, nes tėvai artimai bendravo. Su juo kartu atvažiavau į Turinską, tik aš išvažiavau į taigą, o jis liko. Dabar darbavosi duonos raikytoju. Kiekvienam "lagerininkui" reikėjo atsverti

ties duonos, kiek priklauso. Priedas iki reikiamo svorio buvo prisegamas mediniu pagaliuku. Grįžęs iš darbo nueidavau į duonos raikyklą (chlebo-rezką), padėdavau pjaustyti. Už tai gaudavau porciją - uždarbį. Kartais likdavo daugiau, kartais - mažiau. Kas dešimt dienų dalydavo ir cukrų. Tą dieną būdavo "balius": prisimerkiame į vandenį duonos ir pasaldome gana saldžiai. P.Rauda labai dažnai gaudavo siuntinius. Visada mane vaišindavo. Kartais duodavo gabalą duonos ir draugams parnešti į baraką. Gyvenimas pasidarė linksmesnis. Pradėjau dirbti prikabinėtoju prie traktoriaus. Kartais traktorininkas ir man leisdavo nuvežti kokį reisą stiebų į sandėlį. Sekėsi gerai. Patiko. Pasiūlė vakarais lankyti traktorininkų kursus. Lankiau ir sėkmingai baigiau. Gavau traktorių ir pradėjau dirbti savarankiškai.

Apie Stalino mirtį mums pranešė ryte - išeinant į darbą pats lagerio viršininkas. Pirmą kartą po daugelio metų išgirdom žodį "tovarišči". Taip kreipėsi į mus. Pamenu, sužinoję apie Stalino mirtį visokiais balsais ėmėm šaukti: valio! ura! Perspėjo, kad supranta mus ir kad mes greitai laiku važiuosime namo, bet dabar reikia dar gerai padirbėti. Tiesa, padirbėti teko dar porą metų, bet prižiūrėtojai su mumis jau buvo kitokie. Niekas nebeguldė į balą specialiai, kad pareitumėm šlapį. Iš pradžių tokių buvo. Šaudydavo virš galvų iš automatų ir reikalavo gultis. Tik vienas kitas kulku užgrūdintas išdrįsdavo nepaklusti. Tuomet reikalaudavo išeiti iš rikiuotės, kad turėtų progą nušauti, nes patys kasdien įspėdavo: žingsnis į šalį - pabėgimas. Aš buvau nedrąsus. Po pirmųjų šūvių jau būdavau ant žemės. Tiesa, pas lagerio viršininką nueiti ir paprašyti poilsio per Kalėdas ar Velykas man drąsos užtekėjo. Liepdavo surašyti visus (latiškai) ir atnešti sąrašą. Už tai išėiginę dieną (jū jau buvo dvi per mėnesį) turėjome eiti krauti vagonų. Vieną kartą mano, kaip geriausio "vagonščiko", nuotrauka buvo patekusi net į garbės lentą. Šią nuotrauką aš išsaugojau.

Po Stalino mirties - vasarą, keliolika žmonių atrinko ir nuvežė pjauti šieno arkliams. Čia sargybiniai nebuvo labai griežti. Visi atrinktieji buvom išbuvę po 7-8 metus. Vasara įpusėjus. Žolė miško kirtavietėje ir retmėse žmogaus dydžio. Apsigyvenom palapinėse. Turėjom keletą arklių. Šieną pjovėm rytais, o išdžiūvusį arkliais suveždavome į didžiulius 10-20 m ilgio kūgius. Žolės niekada nevartydavom. Arklius įkinkydavome į du nukirstus berželius su visomis šakomis. Pririšdavome skersinį. Ant jo užrišdavome virvę, o ant jos bei šakų kraudavome šieną. Permetę virvę vežėme prie kūgio. Mūsų "grandis" tikrai internacionalinė: latvis, ukrainietis ir lietuvis. Turėjom dalgius, grėblius ir kumelę su kumeliuku. Kartą

kilo mintis pasimelžti pieno. Vienas laikėm beržo tošę, antras melžėm. Kuris laikėm, tas ir gėrėm. Pienas pasirodė labai tirštas ir nepaprastai saldus. Melžėme kas valandą ar dar dažniau. Per porą savaitių labai atsisėm, tik vargšas kumeliukas kiek suliesėjo.

Vieną sekmadieni nutarėme nueiti į kolūkį, už kokių 10 km nuo mūsų šienaujamų plotų. Sutarėm su mūsų sargais, kad atnešime naminės, pasiėmėme keletą kilogramų kamos (mažos žuvelės) ir iškeliaваме. Buvo labai įdomu pamatyti kolūkį, klestintį po Stalino saule, nemačiusį fronto ir fašistinės okupacijos. Ėjom taigos takeliu, kartais aiškiu, kartais visai pradingstančiu. Pagaliau pamatėme laukus. Keistai jie atrodė, nes akys buvo įpratusios daugelį metų matyti tik kemsynus ir ošiančią, nors negyvą taigą. Tolumoje pamatėme kaimą, į kurį per miežių lauką vedė brydė. Ėjom kalbėdamiesi. Vienas tikėjosi gauti naminės, antras - minėjo ką nors mėsishko, o aš svajojau po šešerių metų atsigeriti šilto karvės pieno...

Kaimas stebino. Tokio dar nebuvo tekę matyti. Viena ilga purvina gatvė, be jokių šaligatvių, iš abiejų pusių užtvėta eglišakiais, išraitytais tarp trijų karčių. Įėjimui į kiekvieną kiemą buvo tokie pat eglišakių varteliai, papuošti - nukabinėti liepinėmis vyžomis. Vienos iš jų dar buvo naujos, kitos - jau visai pajuodusios ir apiplyšę. Iš pirmo žvilgsnio atrodė, kad kaimas savotiškas vyžų muziejus. Galėjai pasirinkti, kokių tik pageidauji. Viename kieme, irgi aplinkui aptvertame aklina eglišakių tvora, išgirdom bliunantį veršiuką. Vos tik pravėrė vartelius pamatėm šeimninke. Ji atrodė taip, kad tuoj pat netekom apetito. Po kiemą bindzeno teliukas ir paršas, o per purvyną be aulinių batų buvo sunku praeiti. Užkalbinome šeimninke, iš kampo kyštelėjo kelios vaikų galvos ir pasislėpė - matyt, nulėkė pranešti, kad kaime pasirodė dėdė "pūdas". Taip vadino kalinius, kurie pabėgę užsukdavo į kaimą ir už kurių išdavimą premijuodavo pūdu druskos ar miltų.

Nameliai mediniai, suręsti iš apvalių rąstų. Priestate gyvuliai. Namas ir ūkinis po vienu stogu, o šienas sukrautas į kūgį čia pat kiemo viduryje. Net gyvulių šerti nereikėjo, patys kiek nori paėda ir vėl į tvartą. Čia pat šulinys su svirtimi ir lovys vandeniui įpilti - visi patogumai. Karves ir ožkas kas rytą visas kaimas pagrindine gatve varo į ganyklą. Vakare grįžta. Todėl ir tas - baisus purvynas. Dalis namų dengta medžio skiedromis, o kiti - nendrėm ar šiaudais. Palei gatvę ir apie namus nematyti jokio medelio nei krūmelio. Tik bulvių ir svogūnų ežios, aptvertos atskiromis tvoromis. Laukuose lingavo sprindžio dydžio miežiai. Stebėjomės, kaip juos

sugraibys kombainas. Šeimininkės būta šnekios. Mūsų šienpjoviai jau ne pirmą kartą lankėsi šiame kaime, todėl, matyt, nestebino. Pasiteiravome, kam reikia žuvies ir kur gauti naminės, kurios privalėjome parnešti mus išleidusiems sargybiniams. Nurodė, kur eiti. Trijų vyrų pasirodymas labai stebino, ypač merginas, kolūkyje turėjusias tik du vyrus - karo invalidus ir keletą nepilnamečių. Išgirdome, kad merginos jau organizuoja šokius. Tačiau tų "šokių" nesulaukėme, nes iki prietemos turėjome grįžti. Perėjus kaimą, mane nusmelkė jausmas, kad dabar ir mano išsvajotoje Lietuvoje kuriami kolūkiai, kur žmogui niekas nesvarbu. Kai paklausiau, ar čia neauga obelys ir vyšnios, man atsakė: "O kam už kiekvieną krūmelį ir medelį mokėti mokesčius valstybei? O jei nederės?" Uogų esą pakankamai taigoje, už jas mokėti nereikia. Tik dabar sužinojau, kad kolūkietis privalo mokėti mokesčius už tai, kad jis dar ką nors augina. Pasidarė daugiau bangu kolūkio negu lagerio. Iš lagerio po kelių metų, jei išbusi "bausmę" ir jei jos vėl nepratęs, išvažiuosi. Iš kolūkio - niekur ir niekada. Vyrams išsigelbėjimas - armija, iš kurios dauguma į kolūkį nesugrįždavo. O ką daryti merginoms? Išvažiuoti mokytis buvo reikalingas kolūkio valdybos sutikimas: o jo negausi, nes darbo jėga reikalinga ir kolūkiui. Kolūkiečiai neturėjo nei pasų, nei galimybės, kur nors išvykti. Pasmerkti lygiai kaip mūsų tremtiniai - amžiams likti čia, kur "zakon taiga, o prokuror medved". Gaila buvo žiūrėti į tas mėšluotas moteris ir žibančiomis akimis vaikus. Kai pasiūlėm tų mažų (5 cm dydžio) žuvyčių, griebėjas ir valgė saujomis. Mes - kaliniai, tuo metu galvutes ir tai išmesdavom. Aš išsvajotojo šilto karvės pieno taip ir neparagavau. Liko viltis, kad ta šventė bus jau Lietuvoje. Deja, šį kartą vėl apsirikau. Šiltą "lietuviškos" karvės pieną po metų gėriau pas lietuvius - Krasnojarsko krašto tremtinius.

NEŽINOMAS SIUNTINYS

Artėjo į pabaigą nelaimingieji 1948 metai. Po brolio žūties ir šeimos išdraskymo, parama iš Lietuvos užsibaigė. Nedideliame lagerio punkte Nr.31 buvo apie 20 lietuvių. Tarp politinių kalinių buvo daug ir kriminalinių, kurie taip ir tykodavo, ką nors nugvelbti. Lageryje buvo ir taip vadinama "kaptiorka" - daiktų saugojimo kamera, kurią vagys irgi dažnai apvogdavo. Paštą atveždavo iš Turinsko du kartus per mėnesį. Laiškus įteikdavo prie "vachtos" šaukdami pavardėmis. Sąrašą, kam yra siuntiniai,

iškabindavo skelbimų lentoje. Gauti siuntinį aš jau nesitikėjau ir net nesibroviau pažiūrėti to sąrašo. Kažkas iš draugų pasakė, kad man yra siuntinys. Siuntinius išduodavo "vachtoje" (sargybinių būstinėje) grįžus iš darbo. Labai apsidžiaugiau ta naujiena, nes visos atsargos seniai buvo pasibaigusios ir abu su Vladu Ilčiuiku gyvenom tik tuo, ką gaudavome lagerio virtuvėje. Nekantriai laukiau vakaro, kai galėsiu atsiimti dovanas, pasivaišinti pats ir draugus pavaišinti.

Norint paimti siuntinį, reikėjo pasakyti iš kur ir kas siunčia. Kitaip negausi. Aš visą dieną dirbdamas galvojau, kas galėjo man tą siuntinį atsiųsti. Atspėjau, kad iš Lietuvos ir Utenos rajono, bet nei pašto, nei kaimo, nei pavardės atspėti negalėjau. Siuntinio man nedavė. Liepė eiti pagalvoti ir ateiti, kai siuntinius atsiims visi. Nutariau spėlioti vardinamas visus apie Uteną esančius miestelius. Kai atėjo mano eilė taip ir padariau. Pradėjau nuo Daugailių, Kuktiškių, Pakalnių, vis buvo atsakymas - ne! Pagaliau paminėjau Vyžuonos ir mano "kankintojas" pasakė taip! Beliko atspėti pavardę, o jos visai nežinojau. Sakau, gal kokia klasės draugė sugalvojo atsiųsti, ką gali žinoti? Nors jokių draugių klasėje nebuvo, nes merginos mokėsi rytinėje, o vyrai popietinėje pamainoje. Bevertant siuntinį, kurį sudarė nemaža dėžė, pasklido toks malonus rūkytų dešrų kvapas, kad net prižiūrėtojas pritarė, kad siuntinį reikia atiduoti. Pagaliau ėmė ardyti apsiuvimą ir pasakė merginos pavardę ir vardą. Suvaidinau, kad ją gerai pažįstu, nors girdėjau pirmą kartą. Kai atplėšė dėžės dangtį ir pamatė pilną dėžę (8 kg) rūkytų lašinių ir dešrų, visi ėmė girti mano merginą, kuri atsiuntė tokį gerą siuntinį. Gabalą lašinių ir dešrų teko paaukoti prižiūrėtojams. Už tai siuntinį atidavė su visa dėže, nors paprastai jos neduodavo.

Tą vakarą buvo šventė. Gabalą lašinių teko duoti ir vagių viršininkui. Pas juos (vagus) buvo tokia taisyklė. Jeigu paprašė ir davė pats, niekas iš vagių neturi teisės atimti. Jei nedavei - organizuos ir vis vien atims...

Likusius lašinius nunešėme į saugojimo kamerą. Kiekvieną rytą su Vladu atsipjaudavome po degtukų dėžutės dydžio gabalėlį, suvalgydavome ir stebėdavom ar ilgam užteks. Į pabaigą dar mažinom.

Aš taip ir nesužinojau, kas buvo ta ar tas geradaris. Tik spėlioju, kad tai buvo organizuota Vinco Kaulinio dovana.

Kai grįžau iš šienapjūtės, daugumos buvusių nepilnamečių "nusidėjėlių" neradau. Jie buvo paleisti į namus. Tik aš likau likimo užmirštas, nors ir man leido vaikščioti už spygliuotų vielų zonos be sargybos. Į darbą nuveždavo tada, kai saugomus kalinius gabendavo nakčiai į zoną, o

grąžindavo ryte, kai juos veždavo dirbti. Tapom naktiniais. Mūsų pareiga buvo privežti medienos pilnas estakadas, kurių kiekviena brigada turėjo po dvi. Ant jų stiebai buvo pjaustomi į "sortimentus" ir vagonėliais išvežiojami į rietuves. Įvykdę užduotį galėjom kiek nusnausti prie laužo ar traktoriuje. Didžiausias vargas buvo su kuru. Kas valandą reikėjo traktoriaus bunkerį užpildyti nauju maišu medinių kaladėlių. Ypač kruopščiai reikėjo sekti, kad neišdegtų visos malkos žiemą, nes naujai įkurti traktorių buvo neįmanoma. O žiema atėjo nepastebimai.

Po "tėvelio" mirties, 1953 m. SSRS vyriausybė nutarė paleisti nepilnamečius. Tikėjau, kad ateinančios žiemos taigoje neteks praleisti. Deja... Tai ne visiems buvo taikoma...

Gyvenimas palengvėjo. Gavęs rublį (o jų duodavo 100 per mėnesį) galėjau užėti į už zonos esančią krautuvėlę (lariok), kurioje pastoviai buvo margarino ir ledinukų. Iki tol tai atlikdavo mūsų dzūkėlis Jonas Pačėsa, dirbęs elektriku. Jam pritaikytas straipsnis 58-10. Prižiūrėtojai tokius vadindavo "baltūn" ir nelaikė rimtais nusikaltėliais. Po kelių metų jiems dažniausiai buvo leidžiama vaikščioti be sargybos. Kai jau turėjome už ką pirkti, mūsų Jonelis mus aprūpindavo. Susitikę ir dabar prisimename tuos margarinius laikus.

Lagerio zonoje irgi buvo kioskelis. Algų mokėjimo dieną galėjome nusipirkti saldinių "Karakum" ar papirosų "Belomor". Tik po kelių dienų, kai pinigai dažniausiai jau būdavo išleisti, atveždavo ir ko pigesnio: meduolių, margarino ar kokių kruopų. Lietuviai sugebėdavo laikyti pinigų kiek ilgiau. Mes su Vladu Ilčiuku laukdavome ir pirkdavome ledinukus. Todėl "arbatą" gerdavome saldžią.

1954-uosius Naujuosius, nors nesitikėjom, vėl teko sutikti lageryje. Tai buvo savotiški laisvėjimo metai. Į lagerį netgi buvo atvažiavusi artistų trupė, surinkta iš pačių kalinių. Joje buvo ir lietuvių, ir garsi rusų artistė Ruslanova. Buvo, pastatę spektaklį "Be kaltės kalti". Mums padarė didelį įspūdį. Po jo mes - lietuviai, surengėm "prėmimą". Susėdome visi prie bendro stalo. Ruslanova papasakojo, kaip jiedu su vyru pateko į lagerį. Pokario metais su artistų trupe lankėsi Italijoje. Jos vyras kariškis tuo metu taip pat buvo ten. Uždirbtus pinigus jie nusprendė padėti Italijos banke. To užteko, kad taptų "tėvynės išdavikais" ir atsidurtų lageriuose. Apie vyro likimą nieko nežinojo.

Dažnokai atveždavo ir rodydavo revoliucinius filmus. Žiemą - valgyklos patalpose, vasarą - lauke - ant barako sienos. Prižiūrėtojai eidavo per barakus, nors išvargusius - vis tiek keldavo ir varydavo žiūrėti filmo.

Tuo metu filmus mielu noru galėjome iškeisti į 100 gramų duonos. Beje, toks buvo mūsų perauklėjimo metodas. Ne veltui buvom teisti "ispravitelnich trudovich lagerej". Tik kai pradėjo rodyti "Tarzaną", jo žiūrėti varyti jau nereikėjo. Buvo vasara, lemdavo vėlai. Kai baigdavosi filmas, jau rodydavosi pirmieji aušros požymiai. Nespėji atsigulti, jau šaukia "padjom". Ir vėl į katorgą, kurios pabaigos nebuvo matyti. Kuriems liko tik metai kiti, skaičiuoja, kiek dar teks suvalgyti "paikų" duonos, kiek pakrauti vagonų, nukirsti medžių. O ką skaičiuoti nuteistiems 25-eriems metams? Tiesa, už gerą darbą, išdirbio normų viršijimą trumpindavo bausmės laiką. Tokio sutrumpinimo ir aš jau turėjau prisiskaičiavęs keletą mėnesių. Mat mūsų 4 žmonių vagonų krovėjų brigada, kurioje buvau "znamenitij vagonščik", buvome lagerio krovėjo soclenktynių nugalėtojai. Pamenu rekordą - vagoną pakrovėme per 12 min. Už tai prie lagerio vartų buvome sutikti su "bulviniu pyragu" ir orkestru. Be to, visa brigada patekome į vadinamą sąskrydį. Į jį atveždavo kalinius iš visos lagerių apygardos. Aprengdavo naujais lagerio drabužiais, kurių parvažiavus atgal neatimdavo. Ten ir pamaitino geriau. Net žalių bulvių gavome. Tik po Stalino mirties rudenį į lagerį atvežė bulvių ir leido nusipirkti po 20 kg, kas turėjo pinigų...

Į sąskrydį atvežė kalinių ir iš moterų lagerių. Tribūnoje sėdėjo ir kalbėjo vyrai žvilgančiais antpečiais. Gyrėsi, kaip buvo įprasta, kiek milijonų kubų medienos pateiks liaudies ūkiui. O mes, kai gaudavome algą (100 rb), kiekvienas turėjome atiduoti po 10 rb. Pinigus surinkdavo brigadininkas, įteikdavo "technorukui", o pastarasis vėl kažkam. Buvo kalbama, kad tie pinigai pasiekdavo lagerio viršininką.

Pusė sąskrydžio salės žiūrėjo į tribūną, o antroji pusė į moteris, kur vyko žodžiais nenusakoma scena. Už gabalą duonos buvo galima parduoti garbę, draugą pralošti kortomis ir net nužudyti. Tai padarinys santvarkos, kuri dešimtis milijonų sukišo už spygliuotų vielų, nužmogino, paverė gyvuliais, turinčiais tik vieną tikslą - kaip nors prisikimšti besotį skrandį. Pamenu, lagerio viršininkas filosofavo: jeigu jums duosime sočiai duonos, jūs užsinorėsite ir lašinių, degtinės, panų. Pradėsite užsiiminėti ir politika. To mes ir nenorime. Alkani galvojate ir sapnuojate tik duoną. Net laisvės jums neberekia. Ją mielai iškeistumėte į duoną.

Jo žodžiuose buvo daug tiesos. Kartą vienas mūsų brigados narys pasiūlė suvalgyti dvidešimties žmonių "pietus" - artipilnį kibirą. Jei nesuvalgysias, 20 dienų būsiąs be pietų. Brigadininkas sutiko. Seilė varvėjo žiūrint, kaip šveičiami mūsų pietūs. Bet drausmė buvo drausmė. Išsiurbė

kibirą ir nuvirto čia pat prie kelmo. Klausėme, kaip jaučiasi? Ar sotus? Atsakė, kad valgyti vis vien nori...

Teko matyti, kaip kalinys suvalgė du kepaliukus forminės duonos. Duonos kepykla buvo zonoje. Prižiūrėtojai ateidavo į kepyklą pasiimti duonos namo. Visi jau buvom prie vachtos vartų ir laukėme išėjimo į darbą. Ėjo kapitonas ir nešėsi du kepaliukus duonos po pažastimi. Tuoj prišoko vienas kalinys ir paprašė, kad atiduotų tą duoną ir leistų nors kartą sočiai pavalgyti. Po to galįs ir mirti laimingas. Kapitonas padvejojo ir padavė kepalėlį. Šis tuoj pat perlaužė pusiau, draugo paprašė, kad atneštų vandens, ir ėmė kimšti, nes laiko daug nebuvo. Po kelių minučių kepalėlis dingo. Ištiesė ranką antrojo. Kapitonas stovėjo ir žiūrėjo. Paklausė, ar šis ir antrą suvalgys? "Jei bogu sjem" - užtikrino ir nutvėrė antrąjį kepalėlį. Kol atsidarė vartai, jau buvo suvalgyta pusė ir antro kepalėlio. Kapitonas nusikeikęs grįžo į kepyklą, o mes išėjome pro vartus į mišką atiduoti "tėvynei" kasdieninės prakaito duoklės, kad vakare sugrįžus gautumėm ne tik dvokiančios žuvienės, bet ir kaušelių nors skystos košės bei porą šimtų gramų duonos papildomai. Pagrindinis gyvenimo tikslas - kaip nors išgyventi, sulaukti laisvės, grįžti į sapnuose išsapnuotą Lietuvą. Atrodė, jei vasarą paleistų ir pasakytų, kad gali eiti namo, eitum be duonos, liepinėmis vyžomis apsiavęs.

Tėviškė traukė neapsakoma jėga, nors tebuvo likę tik gimtojo namo pamatai, eglių alėja, sodinta su broliu, obelys, kurių dar nespėjo iškirsti, ir vienišas ąžuolinis kryžius. Jį tėvas statė 1938 m. Tai buvo jo pasižadėjimas japonų ir pirmojo pasaulinio karo frontuose: "Jei liksiu gyvas, savo sodyje pastatysiu kryžių". Vos spėjo šį savo pažadą ištesėti, prasidėjo kiti baisūs laikai. Šis kryžius ir dabar stovi vienišas numelioruotuose laukuose. Melioratoriai paliko ir eglių alėją. Neliko sodo, beržų, trobesių, gandrų lizdžio. Tik prisiminimai užklysta. Tada aš dar nežinojau tos dainos, kuri taip ryškiai nusako mano šeimos likimą:

Pasakyk, pasakyk, mielas drauge,

Juk tu mano gimtinei būvai,

Ar kiem' dar beržai tebeauga,

Ar audroj nepalūžo klevai?

Ar sode tebečiulba lakštutė?

O ant kluono ar peri gandrai?

Ar prie vartų parimus močiutė

Vis dar laukia: sugrįš jos sūnai?

*Ar dar tėvas ant prieklėčio seno
Traukia dūmą po darbo dienos?
O senieji draugai ar gyvena?
Ar dar girdis jų posmai dainos?*

*Ir atsakė man draugas mielas,
Nepakeldamas nuo žemės akių,
Tu kieme jau beržų tų nerasi,
Net kelmai jau supuvo klevų.*

*Pikti kirviai jau sodą iškirto,
Nebeliko sodybos senos...
Rudens vėjai per lauką tešvilpia
Vietoj posmų skambiosios dainos.*

*Tėvą priglaudė smėlis,
Mama ilsis kapuos Garliavos,
Broliai užbaigė sunkųjį kelią,
Nepamatę gimtinės savos.*

Jei kas tada būtų žadėjęs, paleisti - su sąlyga, kad į vagoną (į 3 m aukštį) vienas užrisiu 1 m³ tūrio rąstą, sveriantį apie toną, - būčiau sutikęs ir neabejoju, kad šią užduotį būčiau įvykdęs. Deja, mano likimas priklausė ne nuo čia pat esančių viršininkų, bet nuo galingos, nematomos viską galinčios rankos, kuri mane vieną iš buvusių nepilnamečių paliko už spygliuotų vielų.

Atėjo ir praėjo žiema. Išlydėjau bausmės laiką išbuvusį savo geriausiąjį globėją kunigą prof.Petrą Raudą. Jis iš Lietuvos gaudavo ne tik siuntinių, bet ir gerų knygų. Lageryje "Raudonajame kampelyje" buvo visa kolekcija Lenino ir Stalino raštų ir tik viena kita grožinės literatūros knyga, kurias išgraibstydavo kaliniai. Prižiūrėtojai grožinės literatūros neskaitydavo. Neskaičiau ir aš Stalino raštų, tarsi nujausdamas, kad ne jo rašyta. Kiek daugiau buvau susidomėjęs Lenino raštais. Kai pramokau skaityti, o kalbėti ir skaityti rusų kalba išmokau maždaug per pusmetį lageryje, pirmąją knygutę skaičiau "Kapitanskaja doč". Lenino raštuose, kuriamašis komunizmas nepriminė to, apie kokį svajojo ir darė Leninas. Svajotąją proletariato laivę pakeitė grotos ir spygliuotų vielų užtvaros. Už jų tais siaubingais pokario metais buvo atsідūrę apie 20 mln. žmonių. Ne veltui Solženicynas Tarybų Sąjungą pavadino "Gulago salynu". Tų spyg-

liuotų vielų salos, aptvertos stačių rąstų tvoromis, matėsi visur, kur bevažiutum beribio Sibiro platybėse. Vieno Uralo rajono Tavdos arba Turinsko ribose buvo dešimtys lagerio punktų.

Ėjo 1954-ųjų vasara. Jaučiaus likimo ir NKVD užmirštas. Mano amžiaus draugai jau seniai buvo laisvėje. Tad sugalvojau parašyti TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkui. Kaip sugebėjau, taip ir išdėsčiau savo padėtį. Laukiau progos, kad mano laišką kas nors išvežtų toli nuo lagerio ir įmestų į pašto dėžutę, kur nepasiekia lagerio cenzūra. Tokia proga pasitaikė negreit. Atėjo ir ruduo. Tuo metu į laisvę išėjo vienas lietuvis. Jo ir paprašiau, jis mano prašymą išpildė.

1954 m. lapkričio 24 d. rytą, kaip visada, išėjau su brigada į darbą, net nenujausdamas, kad tai paskutinė mano katorgiško darbo diena. Apie vidurdienį atėjo prižiūrėtojas ir liepė eiti į sargybos postą. Net su draugais neatsisveikinau, negalvojau, kad daugiau nesimatysime. Sargybos poste, kur prie laužo šildėsi keletas sargybinių, pasitiko lagerio viršininkas. Ant geležinkelio bėgių stovėjo drezina. Į ją mane įsodino, viršininkas atsisėdo šalia. Iš jo kalbos supratau, kad mano laiškas pasiekė adresatą. Nepilnamečius prieš paleisdami į laisvę, kviesdavo į komisiją-spektaklį, kuriam privalėjai pasižadėti, kad daugiau "nenusidėsi" tarybų valdžiai ir nieko nepasakosi apie patirtus išgyvenimus už spygliuotos vielos. Aš tokio spektaklio ir pasižadėjimų išvengiau.

Viršininkas ėmė kalbinti, kad pasilikčiau gyventi Urale. Atsakiau, kad neturiu čia pažįstamų ir neturiu kur gyventi. Pasiūlė apsigyventi pas jį. Tai buvo labai netikėta. Ėmiau išsisukinėti, kad noriu mokytis.

- Labai gerai, - pasakė jis, - mano dukra irgi mokosi, tai kartu ir mokysitės.

- O kas man duoną uždirbs?

- Aš padėsiu įsitaisyti bendrabutyje. Be to, savo sąskaitoje turi šiek tiek pinigų, kuriuos gausi. Kur nors įsidarbinsi, o vakarais lankysi vakarinę mokyklą. Pagalvok.

Tokiu pasiūlymu buvau dar labiau nustebintas. Iš kur tas gailestis, tas žmoniškumas. Nejaugi sugraudino mano šeimos likimas, apie kurį tik labai glaustai spėjau papasakoti. Nejaugi man taiga gali atstoti išsvajotą tėviškę, kurioje aš būsiu laimingas vien atsisėdęs ant to akmens, ant kurio sėdėjau vaikystėje. O gal tikėjosi, kad tapsiu žentu...?

Įleido į zoną. Liepė susirinkti daiktus. Neskubėjau. Į maišelį pasiėmiau dvi knygas "Forsaitų saga", kurias dovanojo su autografu kunigas P.Rauda ir mažytį pagalvėlį, atsiųstą mamos iš Lietuvos. Norėjau atsi-

sveikinti su draugais. Laukti neleido. "Nariadčikas" atnešė gabalą duonos, žuvies paskutinei vakarienei ir liepė kuo greičiau eiti. Į rankas įteikė antspauduotą voką, pasodino traukinio tambūre prie rąstų ir liepė važiuoti į Fabričną, mūsų lagerių centrą.

Važiuoti reikėjo keliasdešimt kilometrų. Kai pasiekiau miestelį, jau buvo prietema. Susiradęs spec.dalį įteikiau voką. Kitoje stalo pusėje sėdėjo mūsų punkto spec.dalies viršininkas.

Firmas klausimas - kur noriu važiuoti. Atsakiau, kad į Vilnių. "Ne, tau ten negalima..." Į Kauną? Vėl ne.

Tada manyje užvirė pyktis, ir aš išrėžiau, kad mano tėviškėje likę tik pamatų akmenys ir aš neturiu ką ten veikti. Dar nesuvokiau, kad ir ten, į Uteną, man negalima.

Viršininkas pasklaidė knygą, surado adresą ir pasakė:

- Tavo tėvas ir brolis gyvena Krasnojarsko krašto Užuro rajone, ten ir važiuosi.

- Kodėl aš turiu ten važiuoti, juk tremties aš nesu teistas?

- Jei nevažiuosi pats, - mes nuvešim. Antraip vėl gausi 10 metų.

Tuo baigėsi mūsų pirmasis pokalbis. Liepė palaukti kitame kambaryje, kol išrašys "spravką". Slinko minutės. Pagaliau atsidarė langelis ir pakvietė mane. Padavė pažymą, kurioje buvo parašyta, kad esu kalintas pagal straipsnį 17-58-1 a. Iš kalinimo vietos paleistas remiantis nutarimu ir vykstu į pasirinktą gyvenamą vietą - Krasnojarsko krašto Užuro rajoną. Perskaičiau ir sviedžiau pro langą pažymą atgal sakydamas:

- Prašau ir rašyti, kad jūs mane ten siunčiate.

"Spravkoje" prirašė: "v rasporeženije UMVD Krasnojarskogo kraja", ir pasakė:

- Ką tu galvoji, kad nebėra tarybinės santvarkos, kad ką norėsi tą ir darysi?

- Kaip tik dabar tarybinė santvarka jau galioja visiems. Stalino ir Berijos laikai baigėsi. Manychiau, kad ir jums...

Viršininkas pašoko tartum gyvatės įgeltas. Aš išsigandau, kad jis mane užmuš, bet pro langelį negalėjo pasiekti. Tik trenkė durimis, kad net langų stiklai subildėjo ir išbėgo į kitą kambarį. Prie stalo liko mūsų punkto kapitonas. Jis dalyvavo ir komisijoje, kai laikiau egzaminus traktorininko teisėms gauti. Ramiai pakilo nuo stalo, paėmė man duotą pažymą ir pasakė:

- Kvaily, tu! Kam ginčijies. Paimk pažymą, nuvažiuok į rajoną (Turinską), nueik į pasų stalą, pasakyk, kad pasilieki gyventi čia. Gausi pasą. O

šià "spravką" mesk į pečių ir niekam nerodyk. Su pasu galėsi važiuoti kur nori...

Tai buvo tėviškas patarimas. Nuėjau prie kasos, parodžiau pažymą. Gavau apie 600 rb, kuriuos uždirbau įvedus lageryje ūkiskaitą. Išmokėjo dešimtinėmis. Todėl prisikišau jų į užantį ir veltinius. Žinojau, kad miestyje gyvena be sargybos vaikstantys lietuviai. Susiradau ir pas juos ramiai permiegojau. Rytą pasiekiau Turinską. Nuėjau į pasų stalą. Pasakiau, kad pasilieku. Liepė užpildyti lapelius ir po kelių valandų ateiti paso.

Tą pačią dieną nuėjau į geležinkelio stotį. Paprašė pažymos. Padaviau, o man davė bilietą, kuriame buvo užrašyta Krasnojarsko stotis. Pasirodo, bilietas jau buvo nupirktas iš mano uždirbtų pinigų. Buvo pikta, apmaudu ir skaudu. Bet kartu kilo noras aplankyti tėvą ir brolių su šeima. O svajonė kuo greičiau pamatyti tėvų žemę vėl liko nežinomybėje. Prieš akis atsivėrė tolimesnė ir nesvetinga Sibiro žemė.

*Kada ilgesio skausmas ima plėšyt krūtinę -
Ilgesys tėvų žemės šventos...
Ir šaukiu aš audroj mylimąją Tėvynę
Nesvetingo Uralo taigoj.*

LAISVĖ

Po Stalino mirties lageryje galiojo nerašyta taisyklė: naujus drabužius skirdavo išeinantiems į laisvę. Mat kiekviena brigada gaudavo vieną ar porą komplektų. Kažkam teko nešioti senus. Brigadininko žodis lemdavo. Po SSRS Aukščiausios Tarybos [sako paleisti visus buvusius nepilnamečius, brigadoje aš tebuvo vienas toks likęs. Deja, mano daliai skirtų drabužių man teko laukti net keturis metų sezonus: ir tik 1954 m. lapkričio 24 d. pagaliau aš sulaukiau. Išsirengiau iš smaluotų, prakaitu primirkusių ir apsitaisiau naujais. Tuos stalinizmo skudurus ir Sibiro platybėse paplitusius vatinukus prisimenu su dėkingumu, - juos buvo galima pasikloti ant plikų gultų ir apsikloti, net voliotis sniege. Jie atstojo ir čiužinį, ir antklodę, ir pagalvę. Jei ne jie - kas būtų šildęs išsekusių žmonių skeletus? Įsivaizduokite vyrą, sveriantį 40-50 kg.

Iš lagerininkų dainose apdainuoto Rytų Uralo lagerių centro Turinsko į Uralo sostinę Sverdlovską išvykau kartu su vieno likimo draugu ukrainiečiu Vania. Keliaavome visą parą. Apšarmojęs ir šaltas vagonas

buvo su sėdynėmis. Stotelėse pro atvertas duris matėsi apsnigtos bakūžės ir spygliuotų vielų tvoros. Rodės, visa Sovietų Sąjungą - ištisi lageriai. Ir laisvieji žmonės savo išvaizda, išskyrus MVD darbuotojus, niekuo nuo kalinių nesiskyrė.

Sverdlovską pasiekėme rytą. Pirmoji mintis - rasti ką užvalgyti, nes pilvas vien laisve sotus nebuvo. Pinigų turėjome. Išmokėjo mums smulkiais, todėl į kišenes netilpo ir teko kišti į veltinius. Čia pat, geležinkelio stotyje, pamatėm užrašą "Restoran". Manėm, mūsų neįleis. Įleido, tik paklausė, ar turime pinigų. Žmonių buvo mažai. Mudu pasirinkome atskirą staliuką ir užsisakėm pirmus laisvėje "karališkus pusryčius". Atnešė kepsnius, o drauge ir peilį su šakute, kurių nebuvo matę aštuonerius metus. Keista buvo paimti juos į rankas. Aš dar bandžiau prisiminti, kaip juos laikyti, o Vania, kiek pavargęs, visai padėjo į šoną. Kokie "karališki" pusryčiai be gėrimo? Tuo labiau - tokia proga. Be to, buvome labai sušalę. Atnešė stiklinę vyno. Tuo metu ir restoranuose gerdavo stiklinėmis. Kiek toliau prie kito stalelio sėdėjo keturi vyrai, kažkuo priminę čigonus. Pastebėjau, kad vienas jų dažnai meta žvilgsnį mano pusėn. Netrukus priėjo ir paklausė, ar aš ne moldavas, paaiškino, kad taip vyną geria tik moldavai - ne visą stiklinę tarsi vandenį, kaip nišai, o skanaudamiesi. Tiesa, mano Vania savo stiklinę baltosios jau buvo išlenkęs.

Po gerų pusryčių išėjome tvarkyti kelionės reikalų. Užkompostiravome bilietus: aš į traukinį Maskva-Vladivostokas - iki Krasnojarsko, mano draugas iki Maskvos. Jo traukinys išvyko kiek anksčiau. Sotus ir išgėręs mano draugas atsisveikino linksmas ir laimingas. Labai norėjosi ir man važiuoti ne į Rytus, bet į Vakarų pusę. Tačiau bilietas buvo įteiktas, o ir gąsdinimas tramdė: už važiavimą ne į tą pusę gauti dar 10 metų. Čekistai savo žodžių pavėjui nemėtydavo.

Uralo šaltukas spaudė kaip buvo įprasta - apie 40 °C. Iki traukinio dar kelios valandos. Nutariau pasižvalgyti. Miesto padangę dengė storas dūmų sluoksnis, bet iš daugybės stambių kaminų dūmai vis kilo ir kilo. Nors žiema dar nebuvo įpusėjusi, stogai, medžiai, gatvės, vitrinos buvo padengtos tarsi ne sniegu - juoda anglimi. Nuo suodžių pajuodę net balto mūro sienos. Keistai atrodė šis miestas. Žvalgiausi į vitrinas, į praeivius, kažin kur skubančius. Dėmesį patraukė kareiviai raudonais antpečiais ir milicijos pareigūnai. Rodės, nužvelgia nuo galvos iki kojų ir kiaurai mato, kad esu zekas.

Parduotuvės manęs neviliojo, pirkti nesiruošiau. Buvau įpratęs, kad atėjus laikui, gausiu dubenį sriubos ir gabalą duonos. Ir vis dėlto galan-

terijos parduotuvėje nusipirkau lagaminėlį, į kurį įsimečiau savąjį maišelį su visu "turtu", ir taip pakeičiau kalinio išvaizdą. Užsukau į kirpyklą. Truputį pakirpo, nors nelabai buvo ką kirpti, ir pirmą kartą gyvenime nuskuto barzdą. Tiksliau, gyvaplaukius. Leidausi visoms kirpėjų išmonėms, bet ir sąskaita buvo graži - 25 rb. Ir šiandien prisimenu, kiek kainavo pirmasis barzdos skutimas.

Mano vieta buvo paskutiniame vagone. Tokių vagonų gyvenime dar nebuvo matęs. Tiesa, vagonas kiek priminė Stolypino vagoną, kuriuo teko važiuoti iš Švenčionėlių į Vilnių. Buvo atskiros "kamarėlės", į kurias tada talpino po 20 žmonių, o dabar buvome tik keturi. Nebuvo ir grotų bei sargybinių su vilkšuniais. Gavęs patalynę įsitaisiau ant viršutinio gulto. Vos padėjęs galvą, užmigau. Vakarienei niekas nežadino. Tik kitą rytą mano bendrakeleiviams parūpo, ar aš dar gyvas. Kupė iki Novosibirsko važiavo brolis ir sesuo studentai ir senukas. Greit susidraugavome. Pradėjome lošti kortomis. Kur tik ilgesniam laikui sustodavo traukinys, jie bėgdavo ko nors pirktis. Tačiau "prekystaliai" visur buvo neturtingi. Tegalėjai gauti lepioškų ir vadinamų pyragėlių su kopūstais. Aš ir tokiomis vaišėmis buvau patenkintas, nes arbatos buvo galima gauti vagone. Tik vėliau sužinojau, kad traukinyje yra vagonas-restoranas. Įsidrąsinau nueiti. Čia buvo net dešros, konservų, duonos ir sausainių!

Po trijų parų pagaliau išsimiegojau ir pradėjau domėtis reginiu už apšarמושio lango. Driekėsi beribiai, snieguose skendintys apaugę plotai, - rodės, be jokios gyvybės. Tik retkarčiais sušmėžudavo prie geležinkelio prisiglaudę mažitės apsnigtos pirkelės, iš kurių kilo dūmelis. Vienišos ir skurdžios, kaip pats sovietinio žmogaus gyvenimas, kurio visas turtas telpa į vieną, už kampų virvute perrištą ir kuprinę atstojantį maišelį. Be jo negalėjo tuo metu apsieiti nei kalinys, nei staliniško "rojaus" gyventojas.

Traukinys lėkė, deja, ne į tą pusę, kurion traukė širdis. Svajonės buvo ten - toli, toli, - sapnuose daugelį metų sapnuotoje gimtinėje. Vaizduotėje buvo išlikę visi takeliai, kalneliai ir slėniai, vingiuojantis vieškelis ir prie jo parimę svyrrokučiai beržai. Pro juos lygiai prieš aštuonerius metus paskutinį kartą išėjau nešinas krepšeliu knygų, tikėdamas vakare sugrįžti. Liko kasdieniniais rūpesčiais užsiėmusi motina, pražilęs tėvas, jaunesnė sesuo. Tą dieną namuose palikau ir brolių su kuriuo daugiau susitikti neteko. Jo amžinojo poilsio vietą, kur palaidoti ir trys jo draugai, suradau tik po daugelio metų ir pasodinau ąžuolą. Mat jų kalbėta: "Kuris liks gyvas, pasodins žuvusiems po ąžuolą"...

Visa tai liko toli praeityje.

Kelionė iš Uralo į Krasnojarską truko savaite. Kai išlipau iš vagono, buvo 1954 m. gruodžio pradžios popietė. Kvapą gniaužė tylus sibiriskas šaltis. Daugybės šio seno miesto kaminų į padangę keliama dūmai ir garų debesys temdė visą dangų.

Jau nelaukė valdiški narai, nakvyne reikėjo pasirūpinti pačiam arba tūnoti geležinkelio stotyje, kurioje vietos nebuvo ne tik išsitiesti, bet ir prisėsti ant grindų. Rodės visas Sibiras kažin kur išsiruošęs. Kiek anksčiau už mane išvyko likimo draugas Marcelinas Galdikas. Buvome gavę jo laišką iš Krasnojarsko. Tad dabar turėjau tikslą jį surasti. Gal kam ir nesuprantama, bet Sibiro platybėse radus lietuvių rodos, kad suradai dalele Lietuvos, kad patekai į savo šeimą. Čia tave turės kuo pavaišinti, priglaus, sušildys ir - gali būti tikras - neapvogs. Adreso nežinojau. Nutariau pasinaudoti adresų biuru. Gatvėje manęs laukė taksi. Skubėjau ir tikėjausi tuoj pat pamatyti seną pažįstamą. Tačiau moteriškė tepatarr užsukti po trijų dienų. Išplėčiau akis. Po ilgesnių prašymų sutiko, kad užsukčiau kitą dieną. Tik po to, kai padėjau dešimtrublę, liepė palaukti ir dingo savo labirintuose. Po geros valandos gavau atsakymą, kad toks pilietis mieste negyvena...

Puoliau ieškoti viešbučio nakvynei. Pabandžiau į vieną, antrą, tačiau vietų nebuvo. Gal mano šimtasiūlė turėjo įtakos, o gal kas dar. Taksi vairuotojas prisiminė, kad geležinkelio stotyje yra vagonas-viešbutis. Teliiko patekti į šį vagoną arba nakvoti stotyje. Ir dar - gauti bilietą Abakano kryptimi iki Užuro. Pasirodo, man reikėjo važiuoti ne iki Krasnojarsko, kaip buvo įteiktas bilietas, bet nuo Ačinsko sukti į pietus, iki Krasnojarsko dar būtų likę apie 400 km. Deja, tokia buvo tarybinė "tvarka". Taip susipažinau su šiuo senu lietuvių sielvarto ir ašarų miestu.

Suradau viešbutį ant ratų perono užkampyje ir paprašiau nakvynės. Pasiuntė prie stoties esančiame kioske nusipirkti kvitą. Tačiau ten man atšovė, kad vietų nėra. Pasipiktinęs pastebėjau, kad prie kiosko priėjo pilietis, padavė pasą ir gavo kvitą. Nutariau ir aš išbandyti laimę. Į pasą įdėjau 10 rb ir nusižeminęs (budte dobry) paprašiau. Vieta atsirado. Atėjau į vagoną ir išsitiesiau. Netikėtai tarpduryje pasirodė kariška miline gerokai žilstelėjęs žmogus. Į akis krito raudoni kelnų lompasai, kurių niekada nebuvau matęs. Lageris išugdė refleksą pulti nuo narų, kai pasirodo uniformotas viršininkas. Pašokau. Nepažįstamasis geraširdiškai sulaikė. Iš pradžių nesupratau, kokie reikalai mus suvedė. Maniau - tikrins dokumentus. Pagaliau suvokiau, kad mes - lygiateisiai šios kupė bend-

rai. Iš mano aprangos ir išvaizdos, matyt, suprato, iš kur aš. Kelionės tikslų neslėpiau. Papasakojau, kad esu lietuvis ir, kad prieš keletą metų į šį kraštą buvo atgabenti ir mano artimieji. Dabar gi keliauju iš Uralo.

- Lietuviai sąžiningi žmonės ir geri darbininkai, - pamalonino.

Prisistatė esąs kelio ruožo Taišete statybos viršininkas, pakvietė važiuoti drauge. Sužinojęs, kad miškuose esu dirbęs traktorininku, pažadėjo naują buldozerį, butą ir gera žmoną. Pridūrė, kad dirba ten ir lietuvių, tad galėsiąs pasirinkti iš savųjų. Pasiūlymas mano padėtyje pasirodė viliojantis, tačiau visų pirma turėjau aplankyti tėvą ir brolių. Prisipažinau, kad mano pažymoje įrašytas, jog esu atsiųstas NKVD žinion. Nuramino, kad tai niekis, pažadėjo sutvarkyti. Įteikė man savo pavardę ir adresą. Deja, tuo pasiūlymu nepasinaudojau, nors Taišete kiek vėliau teko pabuvoti.

Bilieto eilėje teko laukti ilgai. Gavęs dar spėjau pasižvalgyti po miestą. Seni raudonų plytų namai. Siauros gatvės. Viskas atrodė keista, nes dideliame mieste pabuvoti niekada neteko. Nebuvau matęs net Kauno. Per Vilnių, tiesa, vežė net tris kartus: kai atgabeno iš Utenos ir gabeno į Lukiškių kalėjimą, vėliau - į teismą ir dar kartą į Naują Vilnią - nemokamos darbo jėgos persiuntimo punktą, tačiau stalinišku "juodvarniu" be langų. Nuėjau iki didžiulio metalinio geležinkelio tilto per Jenisiejų. Artintis nedrįsau - vaikščiojo sargybiniai, o aš jų bijojau iš tolo. Grįždamas gatvėje pamačiau dvi jaunas merginas raštuotomis pirštinėmis. Pirštinės tiesiog dvelkė Lietuva. Paspartinau žingsnį - iš tiesų kalbėjo lietuviškai. Nespėjęs suvokti ką darau, jas apkabinau. Tai buvo pirmosios lietuvaitės, kurias sutikau tarsi aukso smiltelę beribėse Sibiro platybėse. Paaiškėjo, kad čia jos gyvena ir mokosi. Nusivedė į savo kambarėlį, kuriame stovėjo dvi lovos, stalas, pora kėdžių ir spintelė. Gyveno keturios. Dvi mokėsi medicinos mokykloje, kitos - miškų technikume. Sužinojau, kad viena iš jų yra iš to paties kolūkio, kuriame gyvena mano tėvas. Nusakė, kaip pasiekti. Įdavė tėvams laiškelių, palydėjo į stotį.

Kitą dieną pasiekiau Užurą. Iki miesto aikštės, kur netoliese buvo NKVD būstinė, vežė senas, girgždantis ir braškantis autobusas. Išlipau.

Visos valdžios įstaigos buvo nukabinėtos šūkais ir plakatais. Susiradau rajono tremtinių komendantūrą. Nedrąsiai pravėriau duris ir prisistačiau. Jaunas komendantas leitenanto antpečiais, kai pasakiau pavardę, nustebo - seniai laukęs ir jau nesitikėjęs, kad atvyksiu. Permetęs nuo galvos iki kojų, pridūrė norįs su manimi nuoširdžiai (po dušam) pakalbėti.

Pasiūlė prisėsti. Man tai priminė tardymą. O kai priėjo prie durų ir jas užrakino, per nugarą nubėgo pagaugai, tačiau stengiausi laikytis ramiai.

KOMENDANTAS

Pokalbi pradėjo nuo brolio, kurį vadino vardu ir sakė, kad jis gerai gyvena, kad pavaišins kaip reikiant ir net samagonu. Aš neištvėriau ir pasakiau, kad samagono aš negeriu ir jis manęs nevilioja. Tada kalba pakrypo į Lietuvos istoriją: kaip Lietuva buvo didelė ir galinga, siekė net Juodąją jūrą; kaip Maskva prie savo vartų Gediminui (jei neklystu) dėjo dovanas ir t.t. Keista, bet jis Lietuvos istoriją žinojo gerai. Matyt buvo specialiai išstudijavęs. Išdrįsau prisipažinti, kad man gėda, nes aš taip gerai nežinau savo istorijos. Be to, ką ir žinojau per tuos 8 kalėjimų ir lagerių metus viskas išgaravo. Mano komplimentą priėmė su šypsniu ir vėl grįžo prie Lietuvos:

- Dabar jūsų liko tik saujelė. Lieka tik sugniaužti ir jūsų nėra. Ką jūs norėjote padaryti prieš tokią galingą Tarybų Sąjungą, kuri sudorojo net fašistinę Vokietiją?

- Kai bitė gina savo lizdą gelia ir žino, kad įgėlus numirs. Ir vis dėlto gelia. Tai tik palyginimas. Lietuviai žinojo, kad jie pasmerkti pražūčiai ir norėjo garbingai numirti savo tėvų žemėje, o ne vergauti ir mirti suklupusiems čia - Sibiro sniegynuose, - atsakiau.

- Aš nesuprantu, kodėl lietuviai taip nusistatę prieš rusus? Kai prasidėjo karas lietuviai rusų kareivius šaudė iš visų kampų. Argi buvo ne taip?

- Sutinku, taip buvo. Tačiau pasakykite man ar lietuviai nušovė nors vieną rusų kareivį, kai jie užėjo 1940 metais?

- Gal ir ne, - sutiko komendantas.

- O ką jūs darėte dar karui neprasidėjus? Negi nežinote, kad jūsų kareiviai į prekinius vagonus grūdo jaunos, senus, moteris ir vaikus, ir net mirštančius, kurie ramiai norėjo numirti savo protėvių žemėje, ir vežė į Sibirą, Uralą. Pagalvokit, jeigu išvežė tėvus, kad buvo turtingi ir gerai gyveno, o likę vaikai ar broliai žinoma, griebėsi ginklo ir keršijo. O kiek žmonių žiauriausiais būdais buvo nukankinti karui prasidėjus.

- Tai buvo karas. Išėję iš kalėjimų jie visi būtų kovoję prieš Raudonąją armiją ir tuo talkinę vokiečiams, - pasakė komendantas.

- Tai tik prielaida. Aš esu girdėjęs tokį anekdotą, kad čigonas muša vaiką siųsdamas parnešti vandens, kad nesudaužytų ąsočio. Paklaustas, kodėl muša, atsako, kad kai sudaužys - mušti bus jau vėlu. Teisti avansu mirtimi yra nežmoniška.

- O ką darė lietuviai po karo:ėjo į miškus ir šaudė kareivius ir tarybinius aktyvistus, nenorėjo eiti į kolūkius ir visais būdais priešinosi tarybinei

santvarkai.

- Visų pirma lietuviai patys neišėjo į miškus, o juos išvarė ta pati santvarka. Aš gerai prisimenu, kai buvo paskelbta mobilizacija į armiją dar karui nesibaigus. Į miškus niekas nėjo, o slapstėsi namuose. Žinoma, mažai kasėjo ir į armiją. Į komisariatą atėjo tik kreivi, šleivi ir kuproti, kurie buvo tikri, kad jų neims. Tačiau ir iš tokių dar buvo paimta. Tada vyravo posakis, kad kulka neskiria ir į gurguolę (aboz) tiks. Kai pradėjo krėsti namus, su dvimetrais virbais (dzidom) badyti daržines ir pašalius, kai susikūrė naikintojų būriai ir surastuosius ėmė šaudyti vietoje, jauni-mas ieškojo ginklų ir ėmė burtis. Automatus už naminę išsimainydavo iš tų pačių sovietinių kareivių. Tiesa, turėjo ir vokiškų - trofėjinių. Gyven-tojų nuomonė, kad bolševikai sugrįžo kitokie, pasikeitė. Ypač po to, kai 1944 m. pabaigoje Dzūkijoje ir kitur sudeginti ir iššaudyti ištisi kaimai. Į miškus daugiausia išėjo paprastų kaimo valstiečių vaikai, nes kariškiai ir kiti vokiečiams talkininkavę bei šaudę žydus iš Lietuvos pasitraukė su vokiečiais. Tuos, kuriuos į armiją paėmė, tuoj pat neapmokytus nusiuntė į Latviją, kur prie Liepojos buvo apsupta armija, kuri ir karui pasibaigus, nepasidavė. Ten ir paguldė galvas daug mūsų lietuvių nežinodami už ką.

- Kaip tai nežinodami už ką? Už laisvę kovojant prieš bendrą priešą.

- Priešas tai tikrai bendras, bet laisvė - labai skirtinga. Lietuvių tauta (išskyrus nedaugelį) galvojo, kad reikia kovoti ir aukotis už savo tautos - savo žemės laisvę. Dėl to jie ir kovojo, žinodami, kad anksčiau ar vėliau mirs ir mirė. Prisimenu savo brolio žodžius: "Argi ne vistiek, anksčiau ar vėliau... Nuo likimo nepabėgsi, o išdaviku ir vergu niekada nebūsiu".

Komendantas truputį susimąstė, patylėjo ir nukrypo į kolūkio temą:

- Kodėl lietuviai taip nenorėjo kolūkių?

- Aš galiu atsakyti labai trumpai - už tai, kad labai mylėjo savo žemę, savo namus, savo gyvulius. Viskas čia buvo užgyventa sūriu kasdieniniu prakaitu, žiūrint ne į laikrodį, o į saulę. Valstietis triūsė nuo aušros iki sutemos. Ko reikia paprastam, valdžios netrokštančiam žmogui? Duonos ir geresnių sąlygų gyventi. Reikėjo įrodyti, kad kolūkyje bus geriau ir valstietis į jį būtų ėjęs. Reikėjo rajone padaryti po 2-3 tokius kolūkius, pavyzdinius, kad į juos eitų laisva valia ir dirbdami tik 8 val. žmonės gyventų geriau. Būtų ėję visi. Deja, to nebuvo. Visur buvo prievarta, tero-ras ir melas. Ir jūs norite, kad po to žmogus jus gerbtų.

- Pokario metais Tarybų Sąjunga buvo nualinta karo, neturtinga ir įkurti gerų kolūkių negalėjo sudaryti gerų sąlygų.

- Jokių papildomų turtų, išskyrus traktorius ir kombainus, čia ir ne-

reikėjo. Reikėjo elgtis su žmonėmis taip, kad jie galėtų gyventi. Lietuvis darbštus - tik reikia leisti jam dirbti ir turėti. Štai jūs sakote, kad lietuviai ir čia gerai gyvena. Aš dar nemačiau ir nenoriu jums prieštarauti. Žinau, kad lageriuose lietuviai viršininkų buvo gerbiami už sąžiningumą ir darbštumą. Tai tiesa. Reikėjo laisvės, kurios žmogus iš prigimties yra ištroškęs.

- Nesuprantu, kokios laisvės jūs pageidaujate? Argi dabar tu nelaisvas?

- Nejaugi jūs suprantate laisvę vien tuo, kad žmogus ne už grotų. Ar galit mane dabar pavadinti laisvu? Juk aš esu atsiųstas jūsų žinion, ir mano likimas priklauso nuo jūsų: kaip norėsit, taip ir pasielgsit. Grįžkime į praeitį. Po revoliucijos ir Rusija, ir Lietuva buvo nualintos karų vienuodai. Palyginkime, ką pasiekė Lietuva ir TSRS per 20 metų. Lietuva vystėsi esant privačiai nuosavybei, o TSRS įkūrė kolūkius. Lietuva neturėjo jokių turtų, išskyrus žemę, kurią labai brangino. Rusija turėjo milžiniškus turtus ir vos nebadavo. Kas gi dėl to kaltas?

Atsakymo nesulaukiau. Po to kalbėjom apie jaunimą.

- Kodėl Lietuvos jaunimas, net mokiniai, buvo taip nusistatę prieš tarybinę santvarką? Kas jus taip išauklėjo? - teiravosi komendantas.

- Mes gimėme esant nepriklausomai Lietuvai. Auklėjo tėvai, mokytojai. Mokė mylėti savo Tėvynę, savo žemę, branginti savo tautą, papročius, istoriją. Mums į jaunas širdis įdiegė meilę gimtinei, kuri mums gražiausia ir brangiausia. Matėme, kaip sunkiai dirba mūsų tėvai, kaimynai, kad viską reikia uždirbti savo prakaitu. Tie, kurie augome kaime, visa tai buvome patyrę ir netgi lageryje mums buvo kur kas lengviau, negu miestiečių, ypač ponų, vaikams. Mes jau buvom įpratę arti, krauti, mišką pjauti ir t.t. Tas palengvino sunkią gyvenimo našta. O daugelis neištvėrė. Mes buvome tokie, kokiais mus išauklėjo, ir dėl to mūsų nereikėtų kaltinti. Aš noriu jūsų paklausti, komendante, kaip jūs žiūrit į tokius, kurie gimė ir augo tarybinėje santvarkoje, kuriuos auklėjo tarybinė mokykla, buvo komjaunuoliai, o atėjus vokiečiams, nuėjo jiems tarnauti?

- Tokius reikia statyti prie sienos, kaip išdavikus, - nedvejodamas atsakė. - Iš tokių niekada žmogaus nebus.

- Tai štai ir mes savo bendraklasius, kurie nuėjo vokiečiams ar rusams tarnauti, laikėme savo tautos išdavikais. Pasak jūsų žodžių, ir aš būčiau vertas tik prie sienos statyti, jeigu būčiau nuėjęs jums tarnauti.

- Na, žinai, tu dešimtmetės nebaigai, bet per šį laiką baigsi dvigubą (dvainuju desetiletku).

- Ir kas iš to? Dabar mane uždarysit į kolūkį ir sudiev visoms svajonėms tą "dešimtmetę" baigti. O mano svajonė buvo dar mokytis.

Komendantas pakilo nuo kėdės, priėjo prie: manęs, paplojo per petį ir pasakė:

- Tokius žmones aš gerbiu. Kol aš būsiu, tavęs niekas į kolūkį neuždarys. Važiuk ir mokykis. Pasą turi, ir aš tave išleidžiu.

Ištiesė man ranką ir ją savo smaluota katorgininko ranka paspaudžiau. Toliau kalba nukrypo į tai, kaip pasiekti kolūkį, kuriame gyveno dalis mano šeimos. Jis ilgai suko telefono aparato rankenėlę, kol pagaliau kažkas atsiliepė. Supratau, kad jis kalbasi su kolūkiu. Baigęs kalbėti pasakė, kad nei šiandien, nei rytoj iki kolūkio "nedoberus". Teks laukti pirmadienio. Tada iš kolūkio bus automašina, kurią galėsiu surasti bazėje. Vėl pradėjo sukti telefoną. Šį kartą kalbėjo su viešbučiu - užsakė man kambarį ir liepė ramiai ilsėtis iki pirmadienio. Paklausė, ar turiu pinigų. Padėkojau ir iškeliavau į viešbutį. Taip ir baigėsi mūsų pirmas ir paskutinis pokalbis su nulėmusiu mano gyvenimą Užuro rajono tremtinių komendantu, kurio net pavardės neprisimenu. Nemaniau, kad kada gyvenime jos prireiks, paminėt geru žodžiu.

Po trijų savačių komendanto pavaduotojas, atvykęs į kolūkį tikrinti tremtinių, išsikvietė ir mane. Ilgai vartė pasą, klausinėjo, kodėl nedirbu ir kodėl nesiruošiu dirbti. Atsakiau, kad už 8 metus lyg ir turiu teisę paatostogauti. Jis sutiko, tačiau liepė paskubėti įsidarbinti. Pasą atidavė, bet apylinkės pirmininkė patarė: jei galvoju mokytis, paskubėti išvažiuoti, kol pasas neatsidūrė seife. Taip ir padariau.

O dabar laukiau pirmadienio ir kelionės į sibirietišką kolūkį, kuris buvo 60 km nuo rajono ir nebuvo jokio rimto kelio. Gal 10 km važiovome lygiais nepjautų kviečių laukais, brezentu dengto sunkvežimio kėbule. Nei medelio, nei krūmo. Šaltis virš 40 °C. Sniegas purus. Kviečių varpos stovėjo storai aplipę. Su manim dar kelios moterėlės. Vienos kailiniuotos, kitos - šimtasiulėm. Nors prie šalčio Urale buvau pripratęs, tačiau sušalau iki pamėlimo. Kėbule buvo patiستا šiaudų ir mes ant jų suviritome. Kai viena pasiūlė glaustis arčiau po kailiniais, pradžioje nedrįsau. Tik vėliau, kai prasidėjo pūga ir mes išklydome iš kelio, pasiūlymu mielai pasinaudojau.

"Salgono" kolūkį pasiekėme vėlų žiemos vakarą. Maniškiai jau miegojo, ir teko belstis. Susitikimas buvo jaudinantis. Sukilo brolio vaikai, kuriuos palikau visai mažus, o dabar jau buvo gerokai paaugę. Apsikabinęs tėvas nubraukė sūrią ašarą. Prisiminėme mamą, kuri tuo metu buvo dar kažkur Intos lageryje ir kurios likimas mus visus labiausiai jaudino. Apžiūrėjau trobą, pastatytą lietuvišku stiliumi ir uždengtą ne šiaudiniu,

bet nendrinio stogu. Didžiulė krosnis, ant kurios galima užlipti pasišildyti ir kuri buvo mėgstamiausia senelio ir anūkų vieta. Prie namų kelių arų darželis, aptvertas medine karčių tvora. Tvirtelis, kuriame laikė ožką ir paršiuką. Tą patį pirmąjį vakarą brolienė mane pavaišino riebiu ožkos pienu ir baltu pyragu.

Rytojaus dieną išėjau apžiūrėti kolūkio gyvenvietės - vienos ilgos gatvės. Iš abiejų pusių buvo namai, jeigu juos galima taip pavadinti, nes dauguma buvo be stogų, su greta prisiglaudusiais labai įvairaus stiliaus ūkiniais pastatais. Šiuose pastatėliuose tilpo visas kolūkiečio turtas. Daugumos namų stogus atstojo virš lubų supiltas storas žemių sluoksnis, storai apaugęs balandomis ir dilgėlėmis. Tik lietuvių statyti namai labai skyrėsi. Eidamas gatve ir nežinodamas, galėjai suprasti, kas kur gyvena. Lietuvių kolūkyje buvo keliolika šeimų. Į šį Dievo ir žmonių apleistą kraštą jie atvežė daug naujovių. Niekas iki tol nežinojo ir nebuvo matę, kaip daromos dešros, kad mėsą galima išrūkyti. Jie įsivaizdavo, kad dešras gamina fabrikas. Paršų iki bekono svorio vietiniai niekada neišaugindavo. Ar nesugebėjo, ar nesulaukdavo, sunku pasakyti. Jeigu vienas pjauna paršą, sueina visi kaimynai. Kiekvienas atneša po butelį naminės ir po tokių vaišių iš skerstuvų šeimininkui mažai kas lieka. Po kurio laiko eina pas kitą. Žodžiu, tikra lygybė. Kai neturi, neturi visi, ir tada minta aliejumi, bulvėmis, kopūstais ir duona. Didžiausia prabanga - jei dar turi svogūno. Tai pati geriausia užkanda prie stiklinės naminės. Jie lietuvius tiesiog kvailino, kad šie geria stikliukais. Po keletos metų ir mūsų išmokė taip gerti.

Artėjo šv.Kalėdos. Pas brolių buvo rengiamos krikštynos. Man teko pabūti krikštėviu. Krikšto apeigas atliko apylinkė, nes kunigo arti nebuvo. Išvakarėse mane įpareigojo sukviesti visus lietuvius. Pradėjau nuo gyvenvietės galo ir, kol pasiekiau namus, buvo jau visai vakaras. Nei viena šeima neišleido nepasodinus už stalo ir nepavaišinus. Tada man pasirodė, kad visi lietuviai gana pasiturinčiai gyvena. Tiesa, aš turtingumą tuo metu supratau vienu atžvilgiu - maistu, visa kita buvo antraeiliai dalykai.

NESVETINGAIS SIBIRO TAIGOS TAKAIS

Naujuosius 1955-uosius metus sutikau kelyje iš Krasnojarsko, važiuodamas pas Irkutsko krašte gyvenančius gimines. Apie mėnesį paviešėjęs

Užuro rajone "Salgono" kolūkyje, nesiruošdamas čia ilgiau apsistoti, kad "neuždarytų" į kolūkį, nutariau aplankyti tetą ir pusbrolius Jakavonius, išvežtus iš Antalieptės. Sibiro mastais matuojant, atstumas 1000 km nebuvo bauginantis. Svarbu, rublis kišenėje ir, kad esi sotus bei laisvas. Reikėjo važiuoti pro Krasnojarską iki Rešotų stoties, kuri buvo ant ribos tarp Irkutsko ir Krasnojarsko sričių. Rešotuose reikėjo persėsti į kitą traukinį, važiuojantį į taigą ir išlipti stotelėje "Kaliučij". Man rašė, kad šioje gyvenvietėje gyvena buvusi Antalieptės mokytoja Liepienė su šeima. Traukinio teko laukti labai ilgai. Jis pajudėjo iki vidurnakčio, t.y., Naujųjų metų, likus valandai. Šaltis ir sniegas manęs nebaugino. Baugino tai, kad važiuoju nežinia kur ir kelionėje teks sutikti Naujuosius metus, kuriuos taip norėjau sutikti pas savo gimines. Senieji metai skaičiavo paskutines minutes, ir jiems buvau dėkingas už padovanotą laisvę. Kokia ji bebuvo, o vis dėl to laisvė, nes niekas su šautuvu iš paskos jau neseikė. Vagonas čia visai nepanašus į tą, kokie važinėja maršrutu Maskva-Vladivostokas. Viduryje stovėjo geležinė krosnelė, vadinama "buržuika", pagaminta iš pusės metalinės statinės, ir krūvelė malkų. Kam šalta, tas krosnelę ir pakūrena. Langai storai apšarmoję. Suolai mediniai. Galima sėdėti, vaikščioti arba atsigulti. Čia ir publika visai kitokia - mažai tesiskirianti nuo lagerio brolių. Gal tik šimtasiūlės mažiau sakuotos - šventinės. Po trumpo valandėlės mūsų traukinys, kurį sudarė gal 4-5 vagonai, staiga ėmė kaukti ir sustojo. Pažvelgęs į laikrodį pamačiau, kad jis rodo 12 val. nakties. Sveiki, Naujieji metai! Prasidėjo šaudymas iš medžioklinių šautuvų ir raketomis. Visi išlipome iš vagonų ir tiesiog voliojomės sniege. Toks ten Naujųjų metų sutikimo paprotys. Po kelių minučių vėl švilpukas, ir traukinys pajudėjo gilyn į taigą.

Kaliučij stotyje traukinį sutiko kelios pagyvenę ir skaromis apsigobę moterėlės. Išlipo ne daugiau ir keleivių. Prie stotelės matėsi vos keli pastatai, todėl susirūpinęs ėmiau klausinėti, kur čia gyvenvietė. Man liepė eiti drauge su visais keliuku per Poimos upę į kitą krantą. Kai moteriškės paklausiau, kuriame name gyvena Liepai, ji nustebo ir pasakė:

- Tai gal lietuvis, kad Liepų klausai?
- Lietuvis ir atvažiavau iš labai toli, bet ne iš Lietuvos.
- O aš laukiu sūnaus, kuris mokosi Krasnojarske ir žadėjo prieš Naujuosius metus atvažiuoti, bet neatvažiavo, ir nežinau kodėl.

Pasirodo, kad kartais tremtinių vaikus sukalbamesni komendantai išleisdavo mokytis ir toliau už savo rajonų ribų, o lietuvis motinos ir čia laukia lygiai taip, kaip pokario Lietuvoje - o gal grįš? Gyvenvietė čia

nebuvo panaši į Turinske ar Užure matytą kolūkį: namai gražesni, su stogais, gražiau aptverti, ir gatvė ne viena, apšviesta. Svarbiausia, kuo negalėjau patikėti savo ausimis - gyvenvietė skambėjo nuo lietuviškų, tiksliau - partizaninių dainų. Moteriškė man parodė reikalingus namus, o pati nupėdino toliau. Atidariau vartelius ir, priėjęs prie durų, pasibeldžiau. Buvo tylu. Patraukiau, durys atsidarė. Prieangyje vėl suradau duris ir ėmiau belstis. Ir šios buvo neužrakintos. Viduje buvo tamsu. Paklausiau, ar yra kas gyvas? Kažkur ant pečiaus sukosėjo senukas Liepa. Prisistačiau, kas toks ir iš kur esu atvykęs. Uždegė šviesą. Apžiūrėjęs, kad esu jaunas, ir liepė eiti pas jaunimą: visas gyvenvietės lietuvių jaunimas yra susirinkęs vienoje vietoje. Vieta man jau buvo aiški - kur sklinda dainos. Nuėjau. Netikėjau savo akimis. Kur aš patekau? Nejaugi čia antroji - priverstinė - Lietuva. Tikra lietuviško kaimo seklyčia. Stalas, nukrautas gėrybėmis, kurių mano akys nesitikėjo pamatyti Sibire, apsėstas jaunimo. Muzika ir šokiai. Kai pravėriau duris ir pasveikinau su Naujaisiais metais, visi nutilo. Visų akys nukrypo į ateivį, tarsi iš mėnulio nukritusį ir, svarbiausia, kalbantį lietuviškai. Teko prisipažinti, kad esu ne iš kitos planetos, kad yra tekę lankyti Antalieptės mokyklą, kai jos direktoriumi buvo Pranskūnas (jis į Sibirą buvo ištremtas 1941 m.). Susipažinome. Pasodino už stalo ir privaišino tiek, kad užtektų trim dienom. Dainavome ir šokome iki paryčių. Akordeonas, armonika, bajanas. Pradžioje man pasirodė, kad jie - visai ne tremtiniai, kad jie gyvena žymiai geriau už likusius Lietuvoje. Tik vėliau, kai pamačiau jų kasdieninį gyvenimą, vergišką darbą, renkant sakus taigoje, kur milijonai kraugerių uodų ir mašalų, nuo kurių beveik neįmanoma apsiginti, nuomonė pasikeitė. Toks pats žodžiais neapsakomas Tėvynės ilgesys, tas pats laisvės troškimas, tokios pačios skausmo ir liūdesio, o ne džiaugsmo dainos. Speiguotą ir žvaigždėtą naktį akys krypsta į vakarus - kur dangaus skliaute žiba Vakarinė žvaigždė, kuri ta pati ir Lietuvai, ir tarsi nematoma gija riša su ta šventa žeme, kurioje prabėgo vaikystė, kur jaunystės džiaugsmus negailestingai sutrypė kruvini atėjūnų batai...

Tik vėliau sužinojau, kaip jie gyveno ir kūrėsi pirmaisiais tremties metais, kai Korėnos vardą gavusiame kaimelyje buvo tik vienas barakas ir medžiotojų pašiūrė. Nei kelio, nei takelio. Atgabeno Poimos upe apie 50 šeimų, davė kirvius ir pjūklus ir liepė kurtis, kaip kas išmano. "Čia jūsų "tėvynė", čia jūsų gyvenimas ir čia jūsų mirtis. Gyvenkit. Visa kita privalot užmiršti", - tokie buvo viršininkų žodžiai. Laimė, kad aplinkui buvo ne tundra su krūmokšniais ir kerpėmis, bet turtinga taiga. Net po

sniegu buvo galima rasti žiemos uogų, kaip toje vaikų pasakoje. Spanguolės daugiausia buvo renkamos pavasarį, kai nuo kupstų imdavo tirpti sniegas, nes rudenį nespėdavo prinokti. Didžiausia problema - iki žiemos suręsti pastogę, kur būtų galima pastatyti ir turėti šiltą krosnį. Tačiau pagrindinė užduotis - rinkti pušų sakus, labai reikalingus sugriuvusiai pokario pramonei. Už surinktus sakus gaudavo rublį ir galėjo nusipirkti duonos. Vyrai raižė medžius, o merginos ir moterys juos iš puodukų surinkdavo į kibirus ir pylė į medines statines. Kad būtų lengviau, namą statė dvi šeimos. Viename gale įsikūrė viena, o antrame - kita šeima. Taip greičiau ir sutaupoma viena siena, kuri buvo bendra ir šiltesnė. Tik vėliau stiprios šeimos pasistatė atskirus namus. Puikūs maumedžiai, pušys, kėniai ir kedrai augo čia pat, besikuriančioje gyvenvietėje. Reikėjo pasirinkti tinkamą ir nupjauti. Darbštus lietuvius neprarado vilties. Uoliai kibo į darbą, ir palei Poimos upę išaugo visa eilė lietuviškų kaimelių, priklausiusių vienam Poimos miško chemijos ūkiui (Poimenskij chimleschoz). Iškirstos taigos plotuose čia pat, tarp kelmų, buvo darželiai. Kiek kuri šeima pajėgė, tiek ir sodino daržovių bei bulvių. Niekas nedraudė. Žemė - nuostabiai gera. Birželio mėnesį pasodintas bulves kasdavo rugpjūtyje ir užaugdavo dviejų kumščių dydžio. Iškirstos taigos kirtavietėse ir retmėse žolė siekdavo virš metro. Ganėsi jau ne tik ožkos, bet ir karvės. Karvę turėjo ir mano teta. Bet, kai ji ėmė pasakoti, kaip jie dvi paras žiemą, rogutėmis, be kelio ir takelio, suvyniotą vatinėje iš kolūkio vežėsi už paskutinius iš Lietuvos atsigabentus daiktus įsigytą veršiuką, man per nugarą pagaugais vaikščiojo šaltis. Tai buvo viltis išsigelbėti nuo bado. Tvartą atstojo žeminė - duobė, uždengta rąstais ir apipilta žemėmis. Taip buvo šilčiau. Taip įsigijo ir paršiukus. Kas jau turėjo karvę, buvo turtuolis. O gyvulius paskutiniais metais turėjo jau visi. Ne veltui aš juos pavadinau vėl "buožėmis", tik nežinojau, kur ištremti. Gal į Lietuvą, kurios kaimas buvo toks nualintas ir gaudavo tik gramus už darbadienį. Pasirodo, kad kai kuriuos naujuosius "buožes", matydami, kad ir čia negali sunaikinti, vėl gabeno į Laptevų jūros pakrantę, kur buvo tik kerpės ir ledas, ir kur lietuvius negalėjo prasigyventi. Į ten daugiausia pateko 1941 m. tremtinių, o vėlesnių antrą kartą jau netrėmė. Jaunų vyrų - tremtinių į armiją tarnauti neėmė, todėl čia jaunimo radau daug. Viename Korėnos kaime lyje gyveno apie 50 gyventojų ir daugiausia lietuvių. Tik viena kita šeima buvo tremtinių ukrainiečių, kurie tuo metu jau laisvai kalbėjo lietuviškai.

Miško chemijos ūkio centras buvo Kaliučij gyvenvietėje, į kurią aš ir atvykau. Iki Korenos buvo apie 7 km. Toliau palei upę driekėsi kitas lie-

tuviškas kaimelis Jamna. Dar vienas miško chemijos ūkis buvo ant Birusos upės kranto ir buvo gavęs Birusninsko (Birusninskij chimlemschoz) pavadinimą. Ten irgi gyveno daug lietuvių tremtinių, tačiau arčiau bendrauti neteko.

Kai grįžome sutikę Naujuosius metus, mokytoja Liepienė jau buvo atsikėlusį ir pasakė naujieną, kad šiandien pas mano pusseserę krikštynos. Atsigulti jau nebuvo kada. Su vienu Liepų sūnų "pasibalnojome" lazda, ant jos pavėrėme mano "kraitį" ir leidomės į kelionę. Takelis buvo pramintas upe, todėl nuklysti į šoną negalėjome. Vos išsukęs iš takelio, įkrisdavai iki juosmens į purų sniego patalą. Šlaituose snaudė storos, sakų rinkėjų suraižytos pušys, pasidabinusios didžiulėmis sniego gniūžtėmis. Jų viršūnėse žaidė pirmieji patekėjusios saulės spinduliai. Buvo tylu tylu. Atrodė, kad taigoje nėra jokios gyvybės. Matyt, skraidančios voverės ir brundukai jau ilsėjosi po pusryčių. Šiems gyviams maisto čia užteko, o kitokių (išskyrus daugybę paukščių ir aviečiaujančių rudųjų meškų) man neteko matyti. Sniege nesimatė ir jų pėdsakų. Sibiro taiga atrodė didinga ir paslaptinga.

Dalijantis įspūdžiais kelionė neprailgo. Kai iš upės išsukome į krantą ir pakilome į kalnelį, čia pat - jo papėdėje - pasirodė kaimas. Rūko kaminai, snaudė apsnigtos apvalių rąstų bakūžės, pastatytos be vinių, darbščių lietuvių rankomis. Kai įėjome į vidų, teta įdėmiai pasižiūrėjo ir apsikabinė: "Juozas!". Pusseserė Marytė buvo ištekėjusi ir gyveno kitame name. Ten buvo išėję ir kiti. Kiek patrepsėję ir apšilę, nukeliavome ir mes. Neveltui yra sakoma, kad gyvenime įspūdingiausi yra susitikimai ir išsiskyrimai, kurių žodžiais apsaityti neįmanoma. Vieni kitus apžiūrėjome. Supratome, kiek pasikeitę, per prabėgusį dešimtmetį...

Vėl prie stalo. Vėl sibirietiškos vaišės. Gėrimų kaimelio parduotuvėse nebūdavo. Gamindavo ne alų, bet kažkokią "braškę". Naujasis svainis - Česlovas Žasaitis - taip užvaišino, kad ir atmintis išgaravo. Buvau nepratęs ir nežinojau, kad tas saldus gėrimėlis iš klumpių verčia. Aš greit ir užmigau, o jie atminčiai nufotografavo.

Dar sėdint už stalo, pusseserė Marytė atnešė ir padavė man laišką, kurį jiems buvau rašęs prieš porą metų iš Uralo. Tada apgailestavau, kad nedalyvavau vestuvėse ir pažadėjau krikštynose tikrai dalyvauti. Kartais ir svajonės išsipildo. Krikštynose buvo lietuvis kunigas Fabijanskas. Tą pačią dieną keletą porų apvesdino ir keletą vaikų pakrikštijo.

Po švenčių susirūpinau darbu. Duoną reikėjo pačiam užsidirbti. Be to, aš nepraradau vilties, kad rudenį būtinai dar mokysiuos.

Nuėjau pas Poimos miško chemijos ūkio direktorių. Pasisakiau, iš kur ir ko atvykęs, kad mano tikslas - užsidirbti pinigų kelionei į Lietuvą ir pradžia gyvenimo. Tikrojo savo tikslo nepasakiau. Man svarbiausia buvo prisiregistruoti ir į Lietuvą grįžti ne iš lagerio, bet iš darbovietės. Direktorius, sužinojęs, kad esu dirbęs traktorininku, labai apsidžiaugė. Priregistravimą pažadėjo sutvarkyti pats, o mane prašė kuo greičiau kibti į darbą. Turėjo tris KT-12 tipo traktorius, bet nė vienu iš jų nedirbo, ir lėptjūvė neturėjo ką pajauti. Aš jam tarsi iš dangaus nukritau. Traktoristai čia buvo atvažiuavę pagal sutartį. Dirbo tol, kol važiuo traktorius ir kol pragerė gautąsias pašalpas. O tada vėl ieškodavo laimės po pasaulį. Traktoriai buvo apynauji, tik be galo apleisti. Ūkis turėjo neblogas remonto dirbtuves, kurioms vadovavo tremtinys mechanikas, pagal tautybę graikas Ananis. Direktorius pasiūlė sudaryti sutartį, kad aš dirbsiu iki rugpjūčio mėn. Motyvuodamas tuo, kad be sutarties, jei jos nebūtų, mane gali neatleisti. Matyt, bijojo, kad aš anksčiau nepabėgčiau. Po to pakvietė mechaniką, supažindino ir pavedė jo žinion. Dar paklausė, kiek man reikia pagalbininkų, kad iš tų trijų traktorių vienas važiuotų iki vasario 1 d. Aš pasakiau, kad daugiau kaip dviejų nereikia, nes daug padėjėjų reikalo nepagreitins.

Išėję apžiūrėjome dirbtuves. Mane stebino vokiškos tekinimo, gręžimo, galandijimo staklės ir kiti įrankiai. Pasirodė, kad čia viskas buvo pargabenta iš Vokietijos kaip karo trofėjai. Viename kambarėlyje ant lentynų buvo išdėlioti įvairių įrankių komplektai. Į akis krito nuostabi - ne rusiška tvarka. Visa tai parodęs, manasis mechanikas pasakė:

- Štai viskas, ką turime. Imk, naudokis, kuo nori, tačiau viskas turi būti vėl padėta į vietą. Jeigu kas suluš, neslėpk, parodyk, kad sulūžo. Visi įrankiai turi būti švarūs. Dirbant turi būti ant stalo arba ant lentgalio ir jokių būdu ne ant žemės.

Pirmasis pokalbis pasirodė labai rimtas ir įspėjantis. Stebėjausi, kad šis sudžiūvęs senukas įvedęs tokią griežtą tvarką. Tik vėliau papasakojo, kaip jis čia pateko po italų-abisinų karo. Vėliau įsitikinau, kad jis patamsyje ant lentų surasdavo jam reikalingą įrankį ir labai supykdamas, jei tas įrankis padėtas nors kiek kitoje vietoje. Davė du pagalbininkus. Nurodė, kurio traktoriaus geras rėmas, variklis, o kurio - tiltas ir greičių dėžė. Tiltą teko parsigabenti arkliu rogėmis iš kito kaimo, vadinamo Šmelinka. Pats traktorius jau negalėjo parvažiuoti. Ėmėmės darbo.

Mėnesio pabaigoje traktorius išvažiuo iš dirbtuvių į kiemą. Nespėjome net išmėginti, o direktorius, išgirdęs traktoriaus burzgimą, jau buvo

čia. Pirmasis jo klausimas, ar jis jau gali atitempti nors vieną medį. Aš buvau matęs, kad ant lentų prie lentpjūvės guli du elektropjūklai ir krūvos kabelių, o čia pat - už 100 m stovi nuostabiai gražios pušys. Net negalvočiau, kad jas galima pjauti. Tikėjausi, kad bus pjaunama kur nors toliau. Pasiūliau ištiesti kabelius, kiek jie pasiekia ir ten pjauti. Tačiau direktorius liepė pjauti čia pat, iš eilės. Už pusvalandžio jau gulė pirmosios Irkutsko taigos gražuolės, pakirstos mano rankomis. Netrukus medžiai atsidadė lentpjūvėje. Direktorius nusivedė mane į kontorą. Užėjome pas kasininę, kuriai liepė man išmokėti tūkstanti rublių. Tai buvo premija, kurios pirmą kartą nusipelniau Sibiro taigoje.

ĮSIMINTINA KELIONĖ

Per keletą dienų į lentpjūvę pritraukė tiek medžių, kad pjovimui užteko visam mėnesiui. Dirbome dviese su tremtiniu ukrainiečiu, kuri visi vadino Ivanu. Traktorius buvo varomas dujomis. Jas gamino dujų generatorius, todėl didžiausias vargas buvo apsirūpinti beržinėmis kaladėmis. Jas džiovvykloje semdavome į maišus ir pildavome į bunkerį. Maišo pakakdavo kokiai valandai. Mano Ivanui tekdavo dažnai sportuoti: pilti ir vis pamaišyti su metaliniu strypu bunkerį, kad geriau degtų.

Metalinis "žirgas" tarnavo gerai. Medžių atsargos lentpjūvėje susikaupė didelės ir man pritrūko darbo. Kartą direktorius sugalvojo nugabenti lentų į kitą už 20 km esančią gyvenvietę, kuri vadinosi "Oktiabrskij učiasnok". Susipakavau keletą kubų lentų, net ant kabinos prisikroviau keletą maišų medinių kaladelių - kuro dujų generatoriui, ir gražią pavasario dieną leidausi į kelionę. Mano padėjėją kaip nereikalingą nusiuntė į kitą darbą, o aš išvažiavau vienas. Kadangi pavasarinės pūgos jau buvo praėjusios, buvo matyti arkliais pravažiuotas keliukas, todėl pasiklysti nebijojau.

Pradžioje kelionė sekėsi, nors krūvis buvo didelis ir traktorius sunkiai kapstėsi per gilų sniegą, nes lentų galai vilkosi sniegu. Galvojau, kad jis trauks antru bėgiu, ir jo greitis bus 4 km/val. Tokiu būdu tikėjausi pasiekti per 5 val. Maždaug tokiam laikui turėjau apsirūpinęs ir kuro. Vidurdienį taip užšildė saulė, kad sniegas sudrėko ir pasidarė lipnus. Patekęs ant traktoriaus žvaigždinių, virto ledu. Traktorius vos vilko pirmu greičiu, t.y. 2 km per valandą. Pasiimtos kuro atsargos tirpo. Tik dabar supratau, jog padariau didžiulę klaidą, neuždėjęs sniego valytuvų. Vietoj numatytų

5 val. kelionė pasidarė dvigubai ilgesnė. Laimė, kad turėjau kirvį. Pamatęs pakelėje koki sausuoį, sustodavau ir kapojau malkas. Jas kroviau į traktoriaus bunkerį, kiek maišydamas su dar turimomis specialiomis sausomis kaladėlėmis, pagamintomis iš nužievinto beržo. Trumpa Irkutsko diena taip staigiai ėmė artėti į vakarą, kad man pasidarė nejauku. Laimė, kad vakare vėl pradėjo šalti ir traktorius ropojo geriau. Labiausiai rūpestį kėlė kuras. Prieš tamsą dar kartą kirviu papildžiau jo atsargas, prisikroviau pilną bunkerį ir susidariau dar maišą atsargų. Atrodė, kad tie 20 km jau turėtų užsibaigti. Visiškai sutemo, o kaimo žiburių vis nematyti. Aplinkui vien nebyli ir nežinoma taiga. Kai išsibaigė geros malkos, traktoriaus variklis pradėjo visai nebetraukti. Jaučiau, kad ir toks kuras bunkeryje baigiasi. Ką daryti? Matyt, teks nakvoti taigoje, o praašus eiti ieškoti gyvenvietės, kurioje, sakė, bus kuro traktoriui. Pakelėje traktoriaus šviesos apšvietė krūvą kažkokių šakų. Sustojau. Atkrapsčiau sniegą. Susiradau kelmą. Ėmiau kapoti gabalėliais. Vėl užpildžiau bunkerį. Pats sau palinkėjau laimingos kelionės ir leidausi pirmyn. Dabar nutariau važiuoti tol, kol rasiu gyvenvietę arba pats traktorius sustos. Ir laikas, ir traktorius slinko lėtai. Pagaliau pro medžių kamienus sužibo pirmieji gyvenvietės žiburiai. Kol juos pasiekiau, dar praėjo pusvalandis. Daugumos pirkių šviesos užsižiebė tik tada, kai palangėse ėmė burgzti mano traktorius. Jokia mašina ten neatvažiuodavo, todėl visi stebėjosi. Pristatė ir žmogus - vadinamas meistrijos viršininkas. Jei neklystu, jo pavardė buvo Jakutis. Toks pat Lietuvos tremtinys. Pasirodo, jis žinojo, kad jam išvežiau lentas, ir nerimavo, kur dingau. Pavaišino karšta arbata. Dalijomės išpūdžiais. Mažai liko nakties poilsiui, o praašus laukė vėl kelionė atgal. Šį kartą jau buvau gudresnis ir kuro paėmiau tiek, kad pilnai pakaktų. Namus pasiekiau be nuotykių. Parvažiavus pirmoji užduotis buvo - užsidėti sniego valytuvus.

POIMOS TREMTINIŲ ŠIOKIADIENIAI

Į darbą kasdien teko vaikščioti apie 7 km. Iš Korenos į Kaliučį, kur buvo mokykla, eidavome visa kompanija. Tad nueidavome greitai. Tame kaimelyje, kur dirbau, buto neieškojau. Buvau tvirtai nusprendęs Sibirą apleisti prieš mokslo metų pradžią. Be to, pas tetą gyventi buvo kur kas maloniau. Jaučiausi tarsi namuose. Pusseserė Aldona manimi labai rūpinosi, labiau kaip broliu. Pusbrolis Rimtautas dirbo režėju, o ji - sakų

surinkėja. Žiemos metu darbo netrūko. Tiesa, rėžėjai pavasariop skusdavo medžių žievę. Ruošdavo medinius kuoliukus skardiniams indeliams kabinti. Prasidėjus sakų rinkimo sezonui, vyrai darydavo rėžius, o moterys kabindavo puodukus. Kas 3-5 dienos reikėdavo kiekvieną rėžį atnaujinti ir sakus surinkti. Kiekviena sakintojų pora turėjo sakų sklypą (plotą), kuriame buvo iškabinta po kelis ar kelias dešimtis tūkstančių indelių. Iš jų reikėjo surinkti sakus į kibirus ir nešti į medines statines. Jos buvo statomos netoli upės ar keliuko. Kai susikaupdavo keletas statinių, buvo ridenamos į upe ir plukdomos į reikalingą vietą. Planai buvo dideli, ir reikėjo juos įvykdyti. Toliau nuo upės esančias statines veždavo arkliu. Tokią misiją ir man teko ne kartą atlikti traktoriumi. Tie, kurių sakų sklypai buvo toli nuo gyvenvietės, į taigą išeidavo visai savaitei. Daugelis ten turėjo susirentę tokius namelius, panašius į lietuvišką pirtelę. Joje slėpdavosi nuo lietaus, nuo kraugerių uodų, o kartais praversdavo ir apsiginti nuo meškų. Jos prie tokių namelių dažnai apsilankydavo. Duris tekdavo daryti stiprias. Pajutę atsinešto maisto kvapą, meškos bandydavo įsilaužti ir į vidų, ypač tuo metu, kada nėra žmonių. Pabuvoti pas sakų rinkėjus ir nakvoti tokiuose nameliuose buvo savotiškai įdomu. Čia ir arbatos išsivirdavo, ir pailsėdavo ant kvepiančio šieno. Tačiau šis darbas kruopštus ir nepavydėtinas. Dieną ypač vargino kaitra ir mašalai, o vakarais ir naktį - uodai. Nepatyrus sunku įsivaizduoti, kiek jų ten buvo. Milijonai. Jeigu nuo uodų galima apsiginti tinkeliais, tai nuo mašalų - tik smirdančiais tepalais, kurių sunku buvo gauti, o veikimo laikas labai trumpas. Atviras vietas tepdavome net žibalu. Rankogalius ir kelnų galus užrišdavom gumomis. Ir visvien nugraudavo iki kraujo. Laimė, kad tas mašalų vajas buvo palyginti neilgas - 1-2 mėn. Prieš jas uodų įkyrumas nublankdavo, mat, nuo uodų įmanoma apsiginti ir žabų šluota. Sakydavo, kad pati baisiausia mirtis būtų išrengtą pririšti prie medžio. Turbūt per kelias valandas žmogaus liktų tik sausi kaulėliai.

Miško chemijos centre buvome trys žmonės, kurie turėjome pasus: direktorius, "technorukas" ir aš. Žinoma, aš negalėjau lygintis prie viršininkų, nes buvau 5 metams beteisis pilietis, tačiau man pasas buvo gana vertingas. "Plačiojoje tėvynėje" buvo griežtai kontroliuojama, kad įgaliojimas būtų išduodamas tik pasą turinčiam piliečiui. O be įgaliojimo niekur nieko negausi. Ūkis tiesiog neturėjo žmogaus, kuris vykdytų tiekėjo pareigas. Ką nors gauti reikėjo vykti pačiam direktoriui ar techniniam vadovui. Jie labai nenorėjo, nes tekdavo išvykti visai savaitei. Ūkis turėjo savo vagonus: cisterną kurui ir "teplušką". Šiame vagone stovėjo krosnelė

ir lova. Krosnelę pakūrenus, ir žiemos speigai nebaisūs. Kai tik aš pramokiau savo padėjėją dirbti traktoriumi, tiekėjo pareigas dažnai tekdavo perimti man. Iškviečia direktorius ir sako: "Važiuk į Rešotus, į Taišetą ar Kanską". O man kas, važiuoju. Turiu įgaliojimus ir - į kelionę. Daug laisvo laiko. Galiu ilsėtis ar skaityti knygas. O tvarkelė buvo visur tikrai rusiška. Kol mano vagoną prikabindavo Rešotose, tekdavo laukti dvi tris dienas. Niekam dėl tavęs galvos neskauda. Kai kreipiesi į stoties viršininką, visada atsako, - lauk. Tik kiek reikės laukti, niekada nepasako.

Kartą ėmiau ir surizikavau. Teta buvo sakiusi, kad Rešotose gyvena dar viena teta Gineitienė, išgabenta iš Tauragnų. Ryžausi palikti savo vagonus ir eiti paieškoti. Stotyje pasiklausinėjau, kur čia gyvena lietuviai. Man nurodė kitoje upės pusėje Poimos maždaug lietuviško rajono dydžio miestelį. Nuėjęs į kitą upės pusę, dairiausi, kur čia pamatysiu ką nors lietuviško. Ilgai eiti neteko. Viename kieme išgirdau kalbant lietuviškai. Užėjau ir paklausiau, ar nežino, kur gyvena Gineičiai. Pasirodo, čia pat, kaimynystėje. O savo tetai parvežiau sveikinimus.

Nuvykęs į Kanską, iš kur gaudavau naftos produktus, čia pat, naftos bazėje, paklausiau išdavėjos, ar nežino, kur gyvena lietuviai. Ji kurį laiką į mane žiūrėjo tiriančiu žvilgsniu ir pagaliau lietuviškai paklausė: "Gal lietuvis?" Kaip bebūtų keista, Sibire suradęs lietuvi, galėjai jaustis lyg namuose. Kuo turėjo, tuo vaišino. Kur galėjo, ten paguldė. Jei prispyrė bėda, ir pinigų galėjai gauti. Niekas neklausė, kas tu toks ir kada grąžinsi. Visi puikiai žinojo, kad visi nedori lietuviai pasiliko Lietuvoje. Čia pateko tik doriausi, darbščiausi ir sąžiningiausi. Miela būdavo susitikti. Iki paryčių negalėjai baigti kalbų, išsakyti visų bėdų ir išpūdžių. Kitą kartą buvai laukiamas svečias, tarsi dovanų atnešęs dalelę brangios, sapnuose išsapnuotos Lietuvos.

Dienos vis ilgėjo. Artėjo pavasaris. Kartą į parduotuvę atvežė variklio valčiai. Visi apžiūrėjome. Tarėmės, kokią naudą iš jo galėtume turėti. Juk dauguma gyvenviečių išsidėstę ant upės kranto. Patogiausias susisiektis buvo upe. Poimos upė savo dydžiu: buvo kiek panaši į Šventąją, tik seklumų beveik nebuvo. Plaukioti valtimi buvo tinkama. Iniciatyvos pasigaminti motorine valtį ėmėsi mano mechanikas. Jam mielai talkinau, nes Urale buvau gerai išmokęs atrinkti pušis, tinkamas laivų statybai. Mūsų sumanymams mielai pritarė ir direktorius. Variklį nupirko ūkis. Mes ruošėme medžiagą. Susiradome ir specialistų, kurie apsiėmė valtį pagaminti. Tai buvo tie patys meistrai (bondoriai), kurie gamino statines sakams. Pavasaris dar tik nešė Poimos ledus, o mūsų valtis, pavadinta

"Detal A", stovėjo paruošta bandymui. Tos dienos nekantriai laukėme. Mat, plaukimui upe pasroviui, buvo panaudojami surišti rąstai, bet prieš srovę reikėjo eiti pėstute be kelių, vos pramintais takais. Valtis tiesiog atstojo dabartinį automobilį. Buvo ne tik greita, patogi, bet ir maloni susisiekimo priemonė. Plaukiojimui skyrėme vos ne kiekvieną sekmadienį. Be to, ir mane po darbo į kaimelį, kuriame gyvenau, kas nors atplukdydavo.

Valtis buvo labai naudinga ir medžioklei. Man atvykus, pradžioje pasirodė keista, kad dauguma jaunų vyrų, nors tremtiniai, turėjo medžioklinius šautuvus. Tik šautuvai buvo prasti, daugumoje vienvamzdžiai, bet paukščių medžioklei labai tiko. Vienas kitas turėjo ir mažo kalibro šautuvėlius. Jie ypač tiko ančių, jerubių ir kurtinių medžioklei. Paukščiai čia buvo labai drąsūs, tiesiog kvaili. Ypač jaunikliai. Jerubių ir su lazda buvo galima primedžioti. O meškų čia su šautuvais niekas ir nemedžiojo. Meškos medžiojamos rudenį, kai jos sulenda į savo irštvas. Pasidaroma stipri medinė šakė. Iš rudens nužiūrima, kur meška įsirengia savo guolį, o vėliau einama jos žadinti ir nudobti. Eina keli medžiotojai su šakotinėmis ir šunimis. Prižadinta meška atsistoja ant dviejų kojų ir eina prie žmogaus. Medžiotojas įremia jai į krūtinę šakotinę ir rėžia peiliu per pilvą. Kai visai nusilpsta, medžiotojai ją pribagia. Medžioklėje dalyvauti neteko, bet meškienos, kuri labai panaši į jautieną, teko paragauti. Paukščius medžiodavome, iš karto nusprendę, kiek sumedžiosime. Nebuvo čia nustatyta nei medžiojimo laiko, nei taisyklių. Medžiojo visi tiek, kiek buvo reikalinga. Paukščių buvo daugybė, ir visiems pakako. Poima buvo turtinga ir žuvimi, tik ją kažkodėl mažai kas domėjosi. Gal neturėjo tinklų, o gal dėl to, kad žuvies buvo parduotuvėje.

Vasara bėgo labai greitai. Artėjo diena, kai baigėsi darbo sutartis. Per tą laiką susitaučiau ir pinigų kelionei. Teta, vos atvykusi, pasiuvo treniginį kostiumą. Vėliau, nuvykęs į didesnius miestus komandiruotėms, įsigijau ir tikrą kostiumą. Pasidariau nebepanašus į "zeką" ne tik apranga, bet ir kūnu. Tryškau energija. Tai nuopelnas Sibiro tremtinių, kurie mane tikrai gerai maitino. Atrodė, visko užteko, tačiau trūko mėlyno tėviškės dangaus, žalių laukų, griežlės ir lakštingalos. Tas ilgesys su kiekviena diena vis labiau skverbėsi į širdį. Gaila buvo palikti saviškius, jaunimą, draugus, bet nusistatymas grįžti, mokytis ir būti naudingu tėvynei, buvo virš visko. Mintimis jau vaikščiojau gimtinės takeliais. Vaizduotėje mačiau namų pamatus (žinojau, kad jų jau nebėra), kiekvieną berželį prie vieškelio, akmenį, ant kurio prisėdavome, eidami iš mokyklos, krūmą, po ku-

riuo sustodavome. Visa tai buvo miela ir brangu, ir už jokių turtų neiškeisčiau.

Artėjant rugpjūčio 1 d., nunešiau direktoriui pareiškimą, prašydamas atleisti iš darbo ir atsiskaityti. Direktorius pradžioje nenorėjo net girdėti. Tik po to, kai priminiau pasirašytą sutarį ir jo paties pasakytus žodžius, susimąstė:

- Ko tau trūksta? Dėl ko tu nori išvažiuoti? Gal toli į darbą? Butą galiu duoti čia - šioje gyvenvietėje.

- Aš esu pasiryžęs mokytis, o mokslų pradžia artėja. Dėl to ir noriu išvažiuoti. Kitų pretenzijų jums neturiu. Už viską esu dėkingas.

- Jei nori mokytis, aš tau suteiksiu puikias sąlygas, - pasakė ūkio direktorius. - Važiuok į elektromechanikų kursus. Mes tau mokėsime 1600 rublių (senais) mechaniko atlyginimą. Gausi nemokamai bendrabutį ir darbo drabužius. Kursai užtruks du metus ir, juos baigęs, gausi specvidurinio mokslo diplomą. Pagalvok, kur tu geriau gausi. Apsisprendimui duodu dvi dienas.

Išėjau. Tikrai nežinojau, ką daryti. Sąlygos buvo tikrai viliojančios. Lietuvoje manęs niekas nelaukė ir tokių sąlygų nebūtų žadėję. Buvo likusi tik sesuo, kuri pati vargingai gyveno, nors porą metų jau buvo ištekėjusi ir turėjo šokių tokių kampą Ukmergėje, kur pirmiausia buvau nusprendęs važiuoti. Namuose pasitarėm su teta ir pusbroliu. Jie priminė mamos žodžius, pasakytus čia - kai buvo atvažiavusi į svečius, važiuodama į tremtį pas tėvą, paleista iš Intos lagerio. "Vaikeli, nevažiuok į Lietuvą, nes ten tave pasodins į kalėjimą. Tokių, kaip mes, ten niekas nelaukia. Ir kaip tu ten pradėsi gyventi?" Šie žodžiai man daug reiškė. Žinojau, kokie sunkumai manęs laukia Lietuvoje, bet prieš tuos, kokius čia išgyvenau, visi jie buvo juokingi. Juk būdamas lageryje, galvojau, jeigu vasarą man leistų pėsčiomis eiti į Lietuvą, maitinantis tik miško ir laukų gėrybėmis, nedvejodamas sutikčiau. Eičiau galvodamas, kad kasdien yra arčiau manoji Lietuva, dėl kurios aš, mama ir brolisėjome kryžiaus kelius "Gulago" salynuose, tėvas ir brolis su savo mažais vaikais ir žmona leido metus Krasnojarsko tremtyje, o dar vienas brolis ryžosi mirti savo tėvų žemėje, bet nevergauti. Mus pasiekdavo žinios apie skurdą Lietuvos žmonių gyvenimą. Žinojome, kad į kolūkių suvartyti žmonės gauna po 200 g grūdų darbadieniui, kad miestuose, gaunant duoną, reikia į eilę stoti dar iš vakaro ir pakaitomis stovėti iki ryto. Visa tai mane baugino. Man siūlomos sąlygos buvo tikrai "karališkos". Tačiau sprendimas sutikti reiškia mažiausia dar ketveriems metams pasilikti Sibire. Viską apgalvojau, svarsčiau, ga-

liausiai nusprendžiau sutikti. Direktorius labai apsidžiaugė. Išmokėjo uždirbtus pinigus ir algą pirmyn už vieną mėnesį. Jaučiausi turtuoliu. Gavau komandiruotę, raštą į treštą. Iš Krasnojarsko gavau siuntimą į mokyklą Sonsko miestelyje. Reikėjo važiuoti iki Ačinsko ir sukti į pietus - Abakano kryptimi. Važiavau tuo pačiu keliu - pro Užurą, kur tremtyje mano tėvai ir brolis, tačiau nesustojau, nes bilietą turėjau iki Sonsko. Vietovė buvo nežinoma. Miestelį pasiekiau vidurnaktį. Iki aušros laukiau stotyje. Buvo pirmasis rugpjūčio sekmadienis - Geležinkelininkų diena (šventė). Praaušus išėjau apsidairyti. Prieš akis atsivėrė nuostabus reginys. Buvo nedidelis dubens formos miestelis, Išsidėstęs kalnų šlaituose. Vienintelis kelias, kuris jungė su išoriniu pasauliu, buvo geležinkelis. Jis išnirio iš po kalno, praėjo kalno šlaitu ir vėl dingo po kalnu. Dauguma namelių buvo mažyčiai, mediniai. Tik vienas kitas buvo mūrinis ir dviaukštis. Dviejų aukštų buvo ir Mechanizacijos mokykla. Kurį laiką žmonių nebuvo matyti. Gal dėl to, kad buvo sekmadienio rytas. Pakopiau aukštyną ant kalvos ir gėrėjausi nuostabių gamtos vaizdu. Aplinkui aukštumoje buvo vien granito uolos, o jų plyšiuose augo pavieniai skurdūs berželiai ir daugybė į raudonas aguonas ir kiek į tulpes panašių gėlių. Kai patekėjo sdaulė ir jų žiedai prasiskleidė, visa pašlaitė virto gėlynu. Tokio vaizdo niekada gyvenime neteko regėti.

Kiek žemiau buvo maži sklypeliai dirbamos žemės ir ganyklų. Ganėsi kelios karvės ir daug ožkų. Geriau praaušus, pamačiau ir pirmąjį šio miestelio gyventoją - moteriškę vedėsi karvę į ganyklą. Užkalbinau. Pasisakiau, kad esu atvykęs į mokyklą ir norėčiau išsinuomoti kambarį. Mat bendrabutyje, būdamas tokiu "turtuoliu", gyventi nenorėjau. Moteriškė atsakė, esą, jie gyvena tik du senukai, turi nuosavą namelį, bet pas ją gyvena vienas kursantas, kuris po savaitės išvažiuos. Jeigu aš sutinku tą savaitę su jais pagyventi, mielai priimtų. Iš kursanto už kambarį ir maistą, be to, ir skalbinius, gaunanti 400 rb. Man tai pasirodė labai mažai ir pažadėjau 500 rb., nes kitoms išlaidoms dar liko apie tūkstantį. Priėmome karvę ir kalbėdami patraukėme namų link. Namelis buvo nedidukas. Vienas jo galas buvo įlindęs į granitinę uolą, o antrasis - aukštai iškilęs ant akmeninių pastolių. Iš lauko pusės atrodė gar a keistai. Viduje buvo gana jauku. Mediniai suolai, stalas ir grindys buvo švariai išplautos. Sienos ir krosnis išbaltinti kalkėmis. Nežinau, ar lai prieš didžiąją šio miestelio gyventojų šventę, kurią jie vadino "sabantųj", ar visada. Jų įnamis - kursantas - dar miegojo, o senukas triūsė apie namus. Pasodino už stalo. Pavaišino blynais su varške. Tai priminė lietuvišką šienapjūtę, kai blynų

su varške įduodavo nunešti į lauką šienploviams. Išsikalbėjome. Prisi-
pažino, kad ir jie kilę iš tremtinių giminės. Tik gimę ir užaugę jau čia ir
apie tėvų giminę žino iš tėvo pasakojimų. Aš pasiteiravau, ar jiems nete-
ko susitikti šiame kampelyje lietuvių.

- O kaip gi. Teko, - pasakė šeimininkas, - ir dabar gyvena du senukai
barakuose prie geležinkelio stoties.

Įdienojus miestelyje prasidėjo didelis sujudimas. Visi rengėsi šventei.
Į pašlaičių aikšteles prekybininkai gabeno savo bufetus ir visą turtą. Maisto
produktų beveik nesimatė. Užtat gėrimo, o ypač "vodkos" buvo iki soties.
Šeimininkė pakvietė ir mane eiti pasižiūrėti jų šventės. Buvo įdomu. Vyko
šokiai ir "žaidimai". Tokių keistų šokių aš niekada nebuvau matęs. Šoko
pavieniui ir daugiausia merginos ir moterys. Paaugliai stebėjo iš šalies, o
vyrų visai nesimatė, arba tik invalidai. Gerokai išmaukusios šokėjos rėžė
častuškas, sijonus pakėlusios net virš galvų. Koks buvo chaosas, sunku
žodžiais išsakyti. Gaudė visas miestelio slėnis, nes kalnai, tas dainas
savotiškai atkartoję. Tokių išūlių moterų man dar neteko matyti. Tiesiog
neduoda praeiti pro šalį. Viena bruka stiklinę degtinės į rankas, o kita
jau traukia už skverno į savo kompaniją. Aš stipriau įsikabinau savo še-
imininkei už parankės ir prašiau, kad ji manęs nepaliktų. Nežinau, kuo
būtų baigęsis prisidėjimas prie tokios kompanijos. Galimas daiktas, kad
ir kelnes būtų numovę, kaip pasakojo vienas kalinys, dirbęs gaisrininku
moterų lageryje: viena prašiusi nors pačiupinėti, o kitos - nors pažiūrėti...
Jis bėgęs pas viršininkę ir prašęs duoti bet kokią, kad ir sunkiausią darbą.
Tuo momentu ir aš taip įsivaizdavau. Siūlė gerti ir sėstis į kompaniją
visur, kol išsiveržėme iš patrakusios žmonių minios. Nuvažiavęs pas trem-
tinius, blogą nuomonę apie moteris jau buvo jau buvo kiek pakeitęs. Da-
bar akyse vėl stovėjo tie vaizdai, kuriuos buvau matęs lagerio sąskrydyje,
kai į bendrą salę buvo suleisti ir vyrai, ir moterys - kai pusė salės žiūrovų
į tribūną, o antra pusė - į galiorką, kur vyko "cirkai be pinigų"...

Ištrūkus iš minios ir nieko net nenusipirkus, grįžome į namus. Pasitei-
ravau, kur yra mokykla ir nuėjau jos apžiūrėti, kad rytojaus dieną nereikėtų
klaidžioti. Gatvės siaurutės, pačios gamtos išgrįstos akmenimis. Mokykla
buvo palyginti graži. Stovėjo aikštelėje. Netoliese užtikau knygyną. Jis
buvo atidarytas. Įėjęs nustebau, nes jame buvo gana vertingų knygų. Nesu-
prantu, ar šiame krašte knygos nebuvo vertinamos, ar žmonės neturėjo
pinigų. Nusipirkau L.Tolstojaus "Aną Kareniną" ir užsirašiau vietovę ir
pirkimo datą: "Sonsk 1955 m. rugpjūčio 5 d." Dabar, ją pavartęs, prisime-
nu tas keistas jaunystės klajones tame gamtos grožiu apdovanotame krašte.

Rimantas Jakavonis ir Česlovas Žasaitis šienauja Sibiro taigos kirtavietėje

Pirmadienio rytą nuėjau į mokyklą, suradau kabinetą ir savo popierių įteikiau mokyklos direktoriui. Šis pavartė ir tarė labai liaudiškai:

- Ką, jie kvailiai, mokslas prasidėjo nuo gegužės pirmosios, o jie žmogų atsiunčia rugpjūčio mėnesį. Už poros dienų prasidės traktorininkų kursai, jei nori mokytis, priimsiu.

- Ačiū, traktorininko teises aš jau turiu ir tos smarvės pakankamai prisiragavau, - buvo mano atsakymas.

Staiga į galvą šovė mintis, kad dabar pats likimas išsprendė mano galvosūkį. Dabar jau buvau nusprendęs, kad manęs čia jau niekas nebeišlaikys. Paprašiau direktoriaus, kad išduotų pažymą, jog kursai tikrai prasidėjo nuo gegužės mėnesio ir manęs nebepriima, kaip pavėlavusio. Gavęs tokį popierių, nubėgau į stotį pažiūrėti, kada važiuoja traukinys į Užuro pusę. Dabar buvo geriausia proga aplankyti tėvus, atsisveikinti, ir pasiėmus komandiruotės pinigus, išvykti į išsvajotąjį kraštą. Jokia jėga pakeisti mano sprendimo jau negalėjo. Nusipirkęs bilietą, nubėgau pas šeimininkus ir pasakiau, kad manęs nepriėmė ir aš išvykstu. Nežinau, ar šeimininkei buvo gaila manęs, ar mano pažadėtų 500 rb. Atsisveikinome susijaudinę.

M. Barisienė po lagerių Korenoje
1955 m.

Susitikimas tremtyje. Barisų šeima.
Užuro r. Salgonas, 1955 m.

Rimantas Jakavonis ir jo draugas Ze-
nonas išeina savaitei į taigą rėžti pušų
ir rinkti sakų. Korena 1955 m.

Jakavonių šeimoje. Stovi Aldona Ja-
kavonytė, Juozas Barisa ir Rimantas
Jakavonis

1955 m. sutinkant Žasaičių šeimoje (autorius antras) švenčiant vestuves ir krikštynas. Antras dešinėje kun.Fabijanskas

Jaunasis Žasaitis

Marytė ir Česlovas Žasaičiai kaupia bulves. Korena 1955 m.

Lietuviškos vestuvės Sibiro taigoje

Autoriaus (sėdi antras) išleistuvės į Lietuvą. Korena 1955 m

R. Gineitis ir autorius, susitikę Rešotuose 1955 m.

Valė Najulytė ant Poimos upės kranto. Irkutsko sr. Janinos k. 1955 m.

Poimos upe 1955 m. (autorius ketvirtas)

VĖL UŽURE

Miestas jau buvo pažįstamas, nors dabar viskas atrodė kitaip. Baltą purvino sniego patalą buvo pakeitusi žaluma. Nors medžių buvo nedaug, tačiau įvairių krūmų matėsi gausiai. Nuo stoties į miestą keliavau pėsčias. Buvo po stipraus lietaus. Visur telkšojo balos. Susiradau paštą. Norėjau pasiskambinti į kolūkį ir sužinoti, ar yra mašina, atvykusi į rajoną. Pasakė, kad jokios mašinos nėra ir nebus rytojaus dieną, nes dėl stipraus lietaus negali važiuoti laukais. Mat, kai traktoriai aria arba sėja, visus kelius suaria ir pasėja kviečius. O paskiau, kur kam reikia, pasidaro keliukus. Kaip patarlėje - "ne tėvo kviečiai ir ne sūnūs važinėja". Čia viskas valdiška - žemė, kviečiai, technika ir net žmonės. Be pirmininko leidimo net iki rajono žmogus nuvažiuoti negali. Tremtiniai turėjo nors pažymą (spravką), kad jam leidžiama gyventi šiame rajone, o kolūkiečiai - nieko. Tokia tarybinės liaudies dalia. Užtai merginos ir gaudydavo kokį buvusį kalinį, mokėdavo gražius pinigus už vestuves (ir iš karto - už skyrybas), kad tik išvežtų į miestą. Ir tokių atsirasdavo. Juk ne Dievas šeimą suriša, o apylinkės pirmininkas. Jo ryšiai kainuoja tik rublius, o visa kita - niekai...

Išėjęs iš pašto, supratau, kad pas tėvus galiu nukaustyti tik pėstute. Sibiro platybėse 60 km, ir dar vasarą, nieko nereikia. Einu gatve, ieškodamas kelio į tą pusę, kuris veda į Salgono kolūkį. Žiūriu, priešais ateina žmogus. Jis ar ne jis? Įdėmiai žiūriu į akis. Jis mane nužvelgia ir eina pro šalį.

- Tai ką, nenori pažinti? - pasakiau lietuviškai, kai jau baigė praeiti pro šalį.

- Nejaugi tu!

Apsikabinom. Su broliu nebuvo matęsis nuo 1945 m. birželio, kai Panevėžio geležinkelio saugumas suėmė jį ir mane. Tada mano "kurortai" saugumo rūsyje baigėsi po mėnesio, o jo - Vorkutoje po 10 metų. Jis irgi gavo nukreipimą apsigyventi Užuro komendanto žinioje. Dabar tik ką buvo atvažiavęs ir nežinojo, į kurią pusę patraukti. Aš čia jau buvau "senas vilkas", ir žinodamas, kad niekas mūsų nenuveš, iškart nusprendėme žingsniuoti. Turtų neturėjome: gal tik brolio vaikams po kokį saldainį ir mamai su broliene po skarytę. Nešti nebuvo sunku. Didžiausią svorį sudarė "Ana Karenina", tačiau aš su ja skirtis nenorėjau. Lygiai taip pat niekur nesiskyriau su "Forsaitų saga", kurią dar Uralo lageryje su autografu buvo padovanojęs mano gelbėtojas nuo bado kunigas Petras Rau-

da. Šias knygas, išvežiojęs po Sibirą, ir parsigabenau į Lietuvą, atidaviau Utenos muziejui.

Eiti buvo slidu. Kojos aplipo moliu. Kelias vedė per begalinius kviečių plotus. Kaitino saulė, ir džiaugėmės, kai ji minutėlei pasislėpdavo už balz-gano debesėlio. Dalijomės išpūdžiais, kurių buvo begalės, ir dėl to kelias darėsi trumpesnis. Įsinorėjome gerti. Net balos niekur nesimatė. Nebu-vo nei medžio, nei krūmo, tik begaliniai banguojančių kviečių laukai. Pagaliau toluoje pasirodė kažkokie pastatai. Nuotaika pasitaisė, ir ko-jos ėmė sparčiau žengti. Užtikome tipiską Krasnojarsko stepių kolūkį: viena gatvė ir iš abiejų pusių namai, o prie jų ūkiniai pastatėliai. Stebė-jausi, kad dauguma šio kolūkio namų su stogais ir tuo skyrėsi nuo to, kur gyvena mano tėvas. Vos tik įėjome į gyvenvietę, viename kieme išgir-dome moteris kalbant lietuviškai.

Gavome atsigerti, ir net pavaišino šviežiu pyragu su pienu. Pasirodo, kad mes kiek nuklydome į šalį. Vasaros metu kelias eina per šį kolūkį, o žiemą - per laukus tiesiog. Todėl aš stebėjau, iš kur pakelėje atsirado ši gyvenvietė. Kai važiovome, žiemą jos nebuvo. Išsipasakoti savo nuoskau-das nebuvo kada, nes saulutė jau leidosi vakarop, o mums dar buvo apie 20 km. Skubėjome, kad nesutemtų, nes tada galime kaimo visai nerasti, ir tektų nakvoti kviečiuose. Pasistiprinus ir kelias buvo lengvesnis ir trumpesnis. Saulė jau visai geso, kai išvydome virš kviečių laukų susikup-rojusius namus. Apaugę piktžolėmis namai atrodė tarsi kupranugarių vilkstinė.

Kaimas man buvo pažįstamas, ir klausti, į kurią pusę sukti, nereikėjo. Brolio trobelė skyrėsi iš kitų. Radome besiruošiančius sėstis prie stalo vakarienei. Ir štai nelaukti svečiai! Dėdes apipuolė vaikai. Dalijosi lauk-tuvėmis. Prie stalo susirinko visa šeima - tėvai, mes, trys broliai, brolienė ir keturi jų vaikai. Tai buvo susitikimas po dešimties metų, tik gaila, kad svetimoje Sibiro padangėje. Jautėmės laimingi, kad po tiek metų kla-jonių dar esame gyvi ir sveiki, nors mamos išvaizda buvo labai liūdna. Galima buvo suskaičiuoti visus kaulelius, aptemptus oda. Iš kur ta gyvy-bė ruseno, nesuprantu. Ji tada tesvėrė vos 40 kg.

- Ką jūs, aš dabar pasitaisiau, kai pradėjau gerti ožkos pieną, - sakė ji, prakalbėjęs apie sveikatą. Prisipažino, kad Irkutsko krašte žiemą gal-vojusi, kad nenueis. O vis tik atėjo, ir, pasisvečiavusi porą savaitių, išvažiavo pas tėvą. Užteko jėgų, surado, atkeliavo. Dabar, sako, paskutinė svajonė - sugrįžti į Lietuvą ir pamatyti savo mamą...

Nakvynei su broliu ir didžiausiais vaikai įsitaisėme namelio pastogėje,

kur buvo priklotas kvepiančio šieno.

Ilgai viešėti pas tėvus negalėjau, nes reikėjo prisistatyti į savo darbovietę ir pranešti galutini sprendimą - išvažiuoju į Lietuvą.

Kitą dieną jau buvo pradžiūvę laukai ir automašina mane pavežė iki geležinkelio. Kartu išvyko ir brolis pas Užuro komendantą, kuris leido apsigyventi Užure. Brolis turėjo buhalterio specialybę, todėl lengvai įsidarbino Užuro mėsos kombinate. Po Vorkutos šachtų šis darbas jam atrodė pasakiškas. Kai susirado butą, iš Lietuvos išsikvietė savo šeimą ir Sibire dar pragyveno apie 3 metus.

Atėjo laikas atsisveikinti su levais. Širdyje buvo linksma ir graudu. Kodėl aš, išrinktasis, jau išvažiuoju į Lietuvą, o juos visus palieku. Palieku ir nežinau, bus lemta susitikti, ar jau ne? Šio žodžio garsiai ištarti nedrįsau. Linkėjau greito susitikimo Lietuvoje... Aš buvau tarsi pirmoji pavasario kregždė, lekianti pažiūrėti į gimtinę, ar ten jau pavasaris?

GREIČIAU, GREIČIAU Į LIETUVĄ!

Pirmoji mintis, šovusi į galvą, kai mokyklos direktorius Sonske pasakė, kad mokslas prasidėjo nuo gegužės mėnesio, buvo - dabar važiuoju į Lietuvą. Tikėjau, kad lai man lėmė pats likimas. Grįžęs į Poimą, direktoriui ant stalo padėjau mokyklos raštelį ir pasakiau savo sprendimą. Jis dar bandė atkalbinėti, bet matė, kad jo kalbos bevaisės. Atsiskaičiau su chemijos ūkiu, pasiėmiau knygėlę ir ėmiau ruošti kelionei. Korenos jaunimas surengė išleistuves - išlydėjo iki geležinkelio stoties. Sudiev, nesvetingoji Sibiro taiga, savo paunksmėje amžiams priglaudusi daugybę Lietuvos vaikų. Buvo linksma, kad aš jau išvažiuoju, ir liūdna, kad čia palieku man brangius žmones, kad čia pasilieka dalelė mūsų Lietuvos ir dalelė mano jaunystės. Visa, kas išliko atmintyje apie šių Sibiro kaimelių gyventojus, tai gražūs ir malonūs prisiminimai. Po Stalino mirties aš jau neradau vargano jų gyvenimo. Materialiai jie ten gyveno net geriau, negu tuo metu Lietuvoje. Tik tas begalinis tėvynės ilgesys, prisiminimai, svajonės visą laiką sukosi apie tėviškę, net sapnuose sapnavosi. Man šis sapnas jau pildėsi. Įsitaisiau vagono kupė ant viršutinės lentynos ir klausiausi, kaip stuksena vagono ratai. Atrodė, kad jie vis kartoja: "greičiau, greičiau, greičiau"... Pro langą mačiau begalinius krūmokšniais apaugusius, beveik negyvenamus žemės plotus ir tik retkarčiais - mažus, palei geležinkelį išsidėsčiusius namelius. Traukinys nesustodavo ištisus šimtus kilometrų.

Atrodė, kad tas kraštas negyvas. Tačiau jis buvo apgyvendintas milijonais tremtinių ir nusėtas daugybe lagerių, kuriems garsusis Solženicynas davė labai prigijusį "Gulago salyno" vardą.

Iki Maskvos važiovome apie savaitę. Laikrodį teko atsukti keliomis valandomis. Keliavome drauge su vienu lietuviu iš Vilniaus, kuris buvo atvažiavęs aplankyti savo tremtinių. Maskvoje reikėjo persėsti į kitą traukinį, važiuojantį į Vilnių. Susitvarkę bilietus, turėjome labai daug laisvo laiko. Nutarėm aplankyti Liaudies ūkio pasiekimų parodą. Pirmiausia susiradome Lietuvos paviljoną. Čia lietuvaitės sėdėjo su tautiniais drabužiais. Užkalbinome, prašėme pavaišinti lietuviškais obuoliais, arba patys žadėjome pasivogti. Mes jau nebuvo panašūs į lagerininkus, nes šimtašiūles palikome tremtiniam. Viskas čia stebino. Staiga - tokia prabanga. Buvo gražus rugpjūčio vakaras. Temstant, kai išžiebė "Tautų draugystės" fontano ugnys, kai tapo apšviestas kiekvienas krūmelis, grožio nebuvo galima apsakyti žodžiais. Nors tai buvo dirbtinas grožis, kurį kūrė (kaip man tada sakė) 15000 vokiečių belaisvių, jį pamatyti buvo labai įdomu. Jį sulyginau su 1947 m. tokį patį rugpjūčio vakarą iš saugumo rūsio matytą Lietuvos gamtos grožį, kuriuo gėrėjomės visą vakarą, kol tamsa apglėbė Viešės upelio šlaitus. Kokia graži tada buvo brangaus gimtinės kampelio vieta, nematyta 9 mėnesius. Norėjosi kuo greičiau eiti, bėgti į sapnuose išsapnuotą gimtinės kampelį, kur buvo ištartas pirmas žodis "mama", kur buvo žengtas pirmas žingsnis, laukuose skambėjo ir aidą atkartoją lietuviška daina. Norėjosi kuo greičiau pajusti šventos žemės alsavimą, pamatyti dulkėtą vieškelį, kuriuo prieš 9 metus paskutinį kartą išėjau iš namų, nešinas krepšeliu knygų. Pamatyti kalnelį, apaugusį vyšnių sodu, užžėlusius buvusių gimtųjų namų pamatus, takelius, mamos rankomis sodintus gėlynus ir čia pat parimusį ažuolinį kryžių...

Visą vakarą vaikščiojau po parodas, skverus, o širdis ir visos mintys jau klaidžiojo tėviškės laukais. Norėjosi greičiau...

Baltarusijos stotyje buvo tiek keleivių, kad visos grindys ir suolai nugulti ir nebuvo kur net prisėsti. Tada pasukome į netoliese esantį skverelį. Radome neužimtą suolą. Po galva pasidėjome lagaminus ir kiek prisnūdome. Girdim, kažkas mus kelia. Žiūrim, milicijos pareigūnas. Jis pasakė, kad miegančius mus apvogs. Ko jau ko, o apvogimo, pagyvenus tarp "čionajų koška" organizacijos dalyvių, tikrai nebijojau. Jam pasišalinus, mes vėl užvertėme kojas ir prisnūdome, pajutome lyjant lietų. Pašokome. Žiūrime, kad tą lietų pila atvažiavusi mašina. Teko nešdintis. Jau brėško rytas. Nuo ketvirtos valandos pradėjo veikti "Metro". Nusileidome į po-

žemius ir apžiūrėjome visas apvaliojo žiedo stotis. Kitų atšakų tuo metu dar nebuvo. Stebino stočių puošnumas. Kiekviena buvo kitokia. Kiek daug čia įdėta žmonių triūso. Kažin, ar ir čia nedirbo pigi - kalinių - darbo jėga?

Juo arčiau prie Lietuvos, juo nekančiau plakė širdis. Trumpa vasaros naktis praėjo nepastebimai, nesumerkus akių. Norėjosi pamatyti, kada pervažiuosiu Lietuvos sieną. Važiuojant Baltarusijos žeme, matėm pjautuvais pjaunant rugius. Moterys traukė karučius, prikrautus šieno. Šieno kūgiai sukrauti prie varganų trobelių. Besiganančios ožkos. Krūmokšniai. Maži darželiai, aptverti tvoromis. Nepastebėjau jokio riboženklio, tačiau jau patys laukai, namai ir besiganančios karvės pasakė, kad jau Lietuva. Pro atdarą vagono langą plūdo lietuviškos žemės kvapai. Pamačiau obelis, pasipuošusias obuoliais, kurių net kvapą buvau pamiršęs. Raudonuojančias vyšnias. Norėjosi pulti pro langą, apkabinti visą žemę, išbučiuoti kiekvieną besišypsantį žiedelį. Prabėgo tiek metų. Kiek ašarų ir kraujo sugėrė ši mūsų žemė. Kiek kančių patyrė jos vaikai ten - Sibiro platybėse ir čia - pavergtoje Tėvynėje. Kas suskaičiuos netektį, kas supras skausmo ir džiaugsmo vertę?

Kai traukinys sustojo, pamačiau užrašą "Švenčionėliai". Dabar jau tikrai įsitikinau, kad čia - po kojomis - sava tėviškės žemė. Išbėgau iš vagono, pasisėmiau saują žemės ir priglaudžiau prie lūpų. Sveika, Lietuva. Tu sulaukei savo sūnaus. Tu dabar man atstosi viską: motiną, kuri liko toli, maitintoją, nes pats turėjau užsidirbti sau duoną, židinį, nes turėsi mane ir priglausti, ir sušildyti. O žemė kvepėjo... Netikėtai užliejo seni prisiminimai, kai 1947 m. panašų rugpjūčio mėnesio vakarą, išsodino mus, kelis šimtus kalinių, atvežtų iš Utenos kalėjimo, iš siaurojo geležinkelio vagonų. Tada buvo vakaras ir laukė klaiki nežinia. O dabar - rytas, vėl parvedęs į gimtąją žemę.

Pajudėjo traukinys Vilniaus link, o širdis negalėjo būti rami, akys klaidžiojo gražiais tėviškės vaizdais...

VĖL TĖVŲ ŽEMĖJE

Žinojau, kad Totorių gatvėje gyvena mamos brolis, gydytojas Vladas Kviklys, kažkokiu būdu, turbūt vienintelis iš mūsų didelės giminės, išvengęs lagerio ar tremties. Nuo stoties leidausi žemyn: pilnos gatvės buvo žmonių, kurių dauguma kalbėjo rusiškai ir lenkiškai, ir aš jų nedrįsau

klausti, kur yra tokia gatvė. Kai išgirdau kalbančius lietuviškai, paklausiau. Susiradau kiemą ir skambutį prie durų. Duris atidarė dėdienė ir tuoj pat pažino. Sako, šiąnakt aš tave sapnavau.

Pirmi susitikimai. Pirmi įspūdžiai Lietuvoje. Nejaugi šį kartą ne sapnas? Paviešėjęs porą dienų, leidausi vėl į kelionę - pas seserį, kuri gyveno Ukmergėje. Autobusai važiavo retai. Keleivius vežiojo sunkvežimiai. Mano susistabdytasis pažadėjo pavežti iki Širvintų. Įsėdau drauge su keliais kolūkiečiais. Kelias buvo duobėtas. Tuos 50 km važiovome porą valandų. Buvo jau prietema, kai mane paleido netoli Širvintų, nes sunkvežimis pasuko Giedraičių pusėn. Iki miestelio buvo dar koks kilometras, o pats miestelis - dar apie tris. Ėjau vienintele miestelio gatve. Iš abiejų pusių stovėjo seni, sudubę namai, o gatvėje - iširę šaligatviai. Kol pasiekiau stotelę, buvo jau visai tamsu. Sužinojau, kad joks autobusas į Ukmergę jau nevažiuoja. Reikėjo ieškoti nakvynės. Nurodė pirkia, kurioje buvo neva Širvintų viešbutis. Nakvynei priėmė. Didelių patogumų man nereikėjo. Svarbu lova. Suvalgiau dėdienės įdėtą sumuštinį ir į lovą.

Kitą dieną pasiekiau Ukmergę. Svainis (kurio nepažinojau) dirbo savanorių Gaisrininkų draugijoje. Sesuo - linų Paruošų kontoroje. Susiradau tas organizacijas, tik jų nė vieno neradau. Bendradarbiai liepė palaukti. Po kurio laiko atsirado svainis. Teko susipažinti. Sutiko labai maloniai, nors jaučiau, kad aš jiems tapau našta. Niūriame kieme jie turėjo vieną kambarį ir virtuvėlę. Kambarį pertverėme spinta, už kurios buvo jų miegamasis, o čia pat stovėjo mano sofa. Duonai kortelių nebuvo, bet jos duodavo šeimai po kepaliuką. Į eilę reikėjo stoti iš vakaro. Vidurnaktį pasikeisti. Tada galėjai būti užtikrintas, kad duonos gausi. Jokių santaupų neturėjome. Laimė, kad duonos parduotuvėje dirbo sesers draugė, kuri mano atvykimo garbei užslėpdavo duonos kepalėlį. Taip vertėmės. Su maistu čia, ypač mieste, buvo žymiai sunkiau, negu pas Sibiro tremtinius. Parsivežti pinigėliai tirpo. Reikėjo galvoti, kur įsidarbinti, reikėjo prisiregistruoti. Kreipiausi į pasų skyrių. Ilgai žiūrėjo į mano pasą ir paprašė "spravkos". Aš jos parodyti negalėjau. Sakiau, kad paėmė išduodant pasą. Registruoti atsisakė. Išeidamas pasakiau, kad tai jų valia. Daugiau aš Lietuvoje neturiu nieko, kur galėčiau prisiglausti ir gyvenu čia prie pat Pasų skyriaus. Kai registruosit, prašau pranešti. Po poros savaitių pakvietė. Maniau, kad priregistruos. Deja, liepė rašyti į buvusią įkalinimo vietą, kad atsiųstų "spravkos" dublikatą. Parašiau. Vėl ilgos nežinios, laukimo dienos.

Vieną rytą nuėjau į sesers darbovietę - Linų paruošų kontorą. Direkto-

riumi dirbo Ipolitas Vaičaitis. Susipažinome, Pasirodė malonus, mėgėjas išgerti, KP partijos narys. Visa, ką jis man tuo metu galėjo padėti - įdarbinti laikinu darbininku sėmenų valymo sandėlyje. Čia stovėjo tarybinė technika: iš kažkurio ūkininko atvežtas fuktelis ir arpas, kurių sukimui buvo reikalinga darbo jėga. Artėjo linų sėmenų supirkimo metas. Sulaukus pirmojo derliaus, gavau ir bendradarbį - pagyvenusį, šiek tiek gamtos ir Dievo nuskriaustą Antanėlį. Truputį susikūprinęs, sunkiai pakeldavo maišą sėmenų. Užtai gerai išmanė, kaip tuos sėmenis reikia išvalyti, kad laboratorija įvertintų nors patenkinamai ir gautume atlyginimą už darbą. Gavęs pažymą, kad dirbu, nuskubėjau į Vakarinę darbo jaunimo mokyklą, nes pirmoji rugsėjo buvo jau čia pat. Direktorius, išklausinęs, kokius mokslus esu baigęs ir sužinojęs, kad neturiu jokio pažymėjimo pasiūlė eiti į septintą klasę. Tai manęs nepatenkino, nes aš į Sibirą išvažiavau iš 6-os klasės (iki reformos). Aš paprašiau leisti man lankyti vienuoliktą klasę laisvu klausytoju ir po to laikyti abituriento egzaminus. Pagalvojęs direktorius sutiko, bet liepė pasiklausti kiekvieno mokytojo, kad nebūtų nemalonumų. Prieš kiekvieną naujo mokytojo pamoką aš laukiau koridoriuje prie durų. Visi mielai sutiko, išskyras vieną - lietuvių kalbos ir literatūros mokytoją.

- Ką čia, tamsta, man trukdysi vesti pamokas, - pareiškė jis.

Nežinau, kaip jis jautėsi, kai aš per jo pamoką laiką leisdavau koridoriuje. Jis tai matė, bet nei karto nepasakė nei "labas vakaras", nei pakvietė į klasę. Tai buvo vienas, o dauguma stengėsi man padėti. Gerai prisimenu, koks "žalias" buvau chemijoje. Nesiorientavau Mendelejevo lentelėje. Mokytoja Vilkončienė, paaukėjo vieną vakarą, išaiškino, kol supratau, kaip ja naudotis, ir tapau geru chemijos mokiniu. Klasėje atidžiai klausydavau mokytojų aiškinimo ir kaip kiti atsakinėja, ir užteko, kad išmokčiau. Mokiausi tik visų dalykų formules ir vokiečių kalbos žodžius. Formulės buvo surašytos užrašų knygutėje, su kuria niekur nesiskyriau. Viena ranka sukau fuktelį, o antroje - knygutė su formulėmis. Taip mane kartą ir užtiko sandėlyje bedirbantį ir besimokantį: iš Tresto atvykusi kažkokia didelė viršininkė rasė. Direktorius prastai kalbėjo rusiškai, o aš - puikiai. Todėl mes ir pasikalbėjome. Pasakiau, kad mokausi vienuoliktoje klasėje ir kad duoną reikia užsidirbti visokiais būdais. Čia pat ji apibarė direktorių, kodėl šis neduoda man geresnio darbo. Įdomu, ką ji būtų sakiusi, jeigu būtų sužinojusi, kad aš ką tik grįžau iš tolimų "kurortų". O vis dėlto tas jos pokalbis nebuvo veltui. Po kelių mėnesių direktorius man pasiūlė važiuoti perimti Širvintų linų paruošų punkto sandėlį, kuriame visai

prasigėrė to punkto vedėjas. Tuo metu išgertuvės buvo taip paplitusios, kad buvo "laistoma" kiekviena šventė ar bet kokia proga. Po šventinio parado "Spalinių" ar "Gegužės 1-osios" susirinkdavome į kontorą. Visi gaudavome po komandiruotę. Buhalteriai čia pat apskaičiuodavo kiek rublių priklausomai, kasininkė išmokėdavo, o tiekėjas jau keliavo su portfelio į parduotuvę. Tikras sovietinis konvejeris. Šventė kaip kam buvo iki "žemės graibstymo"...

Sandėlininku radau dirbantį Praną Žilėną, kuris buvo man dar ir giminė, nors tolimai. Blaivus būdavo retai. Jis mane pašefuodavo. Užrašydavo ir nedirbtų darbų. O kartais ištraukdavo iš kišenės gniūžtę pinigų ir neskaičiavęs įkišdavo man. Gaila, kad taip jis "vadovavo" neilgai. Įkliuvo ir buvo nuteistas keleriems metams. Aš tuo laiku jau dirbau Širvintose.

Gal po mėnesio iškviatė į Pasų skyrių. Pasirodo, per tą laiką buvo gavę mano "spravkos" nuorašą. Mano laimei prierašo, kad "pasirinkau" gyvenamąją vietą Krasnojarske, nebuvo.

1956 m. kovo mėnesi direktorius parašė įsakymą perimti Širvintų linų paruošimų punktą. Sudarė komisiją. Nuvažiavome. Porą dienų svėrėme sėmenis ir linus. Apsinakvojome pas tuo metu jau buvusį punktą vedėją. Jis mus vaišino pusryčiais ir vakariene. Tik pietų ėjome valgyti į netoliese esančią užkandinę. Sandėlio raktų prašyti neišdrįsau. Neįsivaizdavau, kad lietuviai lietuvį gali apgauti. Sibire buvau susidaręs labai gerą nuomonę. Deja, kad jis mane apgavo, sužinojau tik vėliau, kai atkroviau visus linus į fabriką ir pritrūkiau kelių tonų. Tik po metų darbininkai man prasitarė, kad jiems buvęs vedėjas naktį liepė svertus linus atgal perkrauti ir kitą dieną juos svėrėme antrą kartą. Šaukštai jau po pietų. Vedėjas už valstybinio turto iššvaistymą - jau sėdėjo už grotų, o man reikėjo suktis. Dalį linų nupirkau iš atvežusių kolūkiečių už puslitrį naminės. Dalį tie patys darbininkai numesdavo į sandėlį, neuždėję ant svarstyklių. Paskutinį trūkumą teko atlyginti, nuvažiavus į Panemunėlio linų fabriką su pilnu sunkvežimiu naminės, kad sandėlininkas užrašytų tiek, kiek man reikia. Išsisukau.

Ieškodamas buto, perėjau visą Širvintų miestelį. Priėmė Usavičių šeima. Gavau kambarėlį. Nusipirkau sofą, stalą ir porą kėdžių. Baldų parduotuvėje buvo visokių, tik reikėjo turėti pinigų. Pagrindinė mano alga buvo 900 rublių (senais) ir gaudavau 100 rublių mėnesiui už sandėlio apsaugą. Jai gavau ir vienvamzdį šautuvą. Pagal įsakymą buvau paskirtas laikinai, todėl ir priregistravau laikinai - 3 mėnesiams, neišsiregistravęs

iš Ukmergės. Kliūčių jokių nebuvo. Matyt, nespėjo susigaudyti, kas aš toks. Praėjo tie trys mėnesiai, trestas (ministerija) nuolatiniam darbui manęs netvirtino. Kartą iš kino parėjusi šeimininkė pasakojo, kaip ją salėje viešai, daugelio žmonių akivaizdoje, puolęs saugumo viršininkas Balčiūnas, kam ji priėmusi ir laikanti tą "banditą". "Aš, - sako, - atsakiau, kad, jeigu valdžia jam patikėjo milijoninius turtus, aš patikėjau kambarį. Jis ne vagis, man užmoka, ir aš nebijau, kad mane apvogt". Daugiau ji man neaiškino. Supratau iš ašarų, kad pokalbis buvo nemalonus. Paklausiau, gal man jau ieškoti buto? Ji atsakė, kad dar ne...

Persikraustęs į Širvintas, vėl tęsiau savo mokslus. Lankiau vakarinę mokyklą, ruošiausi abiturijos egzaminams. Kadangi aš buvau laisvas klausytojas, egzaminus reikėjo laikyti eksterno teisėmis, ne vakarinėje, bet dieninėje mokykloje. Susipažinau su mokyklos mokymo dalies vedėju Radvila. Pasirodė puikus ir žmogus, ir lietuvis. Man reikėjo laikyti egzaminus visų dalykų, kurie įėjo į brandos atestatą.

- Tu tik išlaikyk bendrus, kuriuos laiko visi abiturientai, o kitus kaip nors sukursime, - pasakė jis. Su paaugliais egzaminus laikyti man, beveik trisdešimtmečiui, buvo kiek keistoka. Bet ką darysi. Prasimušti į gyvenimą norėjosi. Kai kurių dalykų ir žinios buvo skirtingos. Už egzaminus sumokėjau 600 rb. Labiausiai bijojau matematikos, su kuria susidoroti padėjo Algis Usavičius. Kitiems dalykams pagalbos daug nereikėjo. Atšventus abiturientų išleistuves, tęsiau egzaminus, kol gavau brandos atestatą.

Visą vasarą tarnybos darbų neturėjau. Buvo tikros atostogos. Laukiau, kol užaugs naujas linų derlius. Prie miestelio tvenkinio stovėjo Širvintų pirtis. Ji šeštadieniais veikdavo nuo 15 val. Kaip taisyklė, šią valandą į pirtį ateidavome: milicijos viršininkas, klebonas ir aš. Aš nugarą mitrindavau ir vienam, ir kitam. Kartą, trinant nugarą milicijos viršininkui, jis mane užklausė, kodėl Balčiūnas (saugumo viršininkas) taip "kreivai" į mane žiūri? Klausimas buvo man netikėtas. Nieko daug negalvodamas, atsakiau:

- Aš turėčiau į jį kreivai žiūrėti, nes jis 1947 m. jis Utenos saugume buvo vertėju ir man kailį lupė, nors nesu jam nieko blogo padaręs.

- Suprantu, - pasakė viršininkas, ir mūsų pokalbis nukrypo kita linkme. (Milicijos viršininku buvo Vaitkevičius).

Pasibaigus laikino priregistravimo laikui (3 mėn.), pas šeimininkus apsilankė pasų skyriaus darbuotojas. Pažadėjo uždėti baudą, kad laiko neregistruotą žmogų. Vėl reikėjo registruotis. Iš Ukmergės išsiregistruo-

ti nenorėjau, nes įsakymo, kad dirbu pastoviai nesulaukiau. Parašiau pareiškimą laikinai priregistruoti 6 mėnesiams. Pasų stalo viršininku dirbo buvęs stribas. Liepė gauti milicijos viršininko leidimą. Vaitkevičius, su kuriuo pirtyje buvo tas trumpas pokalbis, nedvejodamas uždėjo rezoliuciją - priregistruoti. Kai grįžau su rezoliucija, pasų stalo viršininkas ėmė įrodinėti, kad priregistruoti negali, kol aš neišsiregistravęs iš Ukmergės. Aš vėl nuėjau pas milicijos viršininką ir pasakiau, kad ir su jo rezoliucija manęs neregistruoja. Šis liepė perduoti, kad priregistruotą arba užseitą pas jį. Pasų skyriaus viršininkas grįžo labai piktas, bet savo darbuotojai liepė priregistruoti. "Mūšis" buvo laimėtas. Po kurio laiko iš pareigų buvo atleistas ir saugumo viršininkas Balčiūnas. Jo žmona, užtikusi savo vyrą pas meilužę, iškėlė viešumon visus jo griekelius. Teko atsisakyti blizgančių antpečių ir iš Širvintų išsidanginti.

Gavęs brandos atestatą, ryžausi stoti į Lietuvos žemės ūkio akademiją neakivaizdinį skyrių studijuoti miškininkystės. Praktikos turėjau, nes Sibiro taigai buvau paaukojęs gražiausius savo jaunystės metus. Reikėjo gauti pažymą, kad užskaitytų darbo stažą ir turėčiau šiokią tokią pirmenybę. Parašiau į Uralą, kad man tokią pažymą atsiųstų. Gavau atsakymą, kad pagal esančią medžiagą aš turėčiau būti reabilituotas. Jei tokius popierius turiu, prašo atsiųsti nuorašą, o jei nereabilituotas - kreiptis į TSRS Generalinį Prokurorą.

Pas tą pačią šeiminingę už sienos gyveno advokatas Kavarskis. Aš jam parodžiau šiuos popierius, ir jis tuoj pat parašė pareiškimą į Maskvą. Kartu įdėjome ir atsiųstąjį raštelį. Po kurio laiko gavau atsakymą, kad mano pareiškimas persiųstas Pabaltijo karinės Apygardos Kariniam Tribunalui.

Atėjo stojamųjų egzaminų metas. Pateikiau dokumentus be pažymos apie darbo stažą. Kaune susiradau giminių. Apsistojau pas gerbiamus senokus Dalinkevičius. Pirmieji egzaminai sekėsi gerai: lietuvių kalbos, rusų kalbos, fizikos ir chemijos gavau penketus. Liko išlaikyti paskutinį egzaminą - matematiką. Atrodė, kad viena koja jau akademijoje. Bet neveltui sakoma, kad neperšokęs per griovį, nesakyk "op". Taip įvyko ir man. Pataikiau į vidurį - gavau dvejetą. Kitą dieną išlaikiusius kvietė į mandatinę komisiją. Manęs nekvietė. Nustebau, kai toks Strazdas, kuris buvo išlaikęs visus egzaminus, išėjo ir pasakė, kad nepriima dėl to, kad grįžęs iš Sibiro. Į mandatinę komisiją aš įsibroviau paskutinis. Vartė mano egzaminų lapuką ir stebėjosi, kaip aš fizikos ir chemijos gavau penketus, jeigu nemoku matematikos. Aš aiškinausi, kad tą naktį visai nebu-

vau prigulęs ir ištraukiau tai, ko labiausiai nemoku - rodyklines lygtis. Komisija pasitarė ir nusprendė leisti matematiką perlaikyti. Taip ir užrašė ant egzaminų lapo. Mat, buvo numatyta į miškininkystės specialybę priimti 25, o po egzaminų ir mandatų komisijos liko tik 22 studentai. Vien matematikos egzamino gavę 17 dvejų. Pakartotinis matematikos egzaminas buvo numatytas, likus dviem dienom iki sesijos.

Į egzaminą susirinkome net 12 žmonių, t.y. keturi į vieną vietą. Susirinko didelė komisija. Išskirstė po vieną. Davė po tris uždavinius ir pusę valandos laiko. Ant stalų liepė padėti savo pasus. Padėjau ir aš savo pasą, kuriame buvo įrašyta "položeniye po pasportach" ir 5 metai be teisių. Tai tas pat, kaip sakydavo, "šunio bilietas". Priėjo toks, atrodo, žydų tautybės pilietis, paėmė mano pasą, ilgai žiūrėjo ir į pasą, ir į mane. Man darėsi net nejauku. Du uždavinius išsprendžiau lengvai, o trečiojo nebaigiau, nes nežinojau kaip baigti. Surinko mūsų darbus ir liepė traukti bilietus. Bilieto klausimai pasirodė gerai žinomi. Truputį pagalvojęs, pirmasėjau atsakinėti. Tada gavau klausimą, kodėl neužbaigiau trečiojo uždavinio. Pasakiau, kad nespėjau. Liepė čia pat sėstis ir baigti. Neturėjau ką daryti. Ėmiau garsiai galvoti... Vienas komisijos narių "užvedė ant kelio" - skaitiklyje liepė rašyti vieneta, ir užduotis išėjo. Po to liepė važiuoti namo ir laukti rezultatų. Mėginau aiškintis. Man atsakė:

- Mums reikia trijų, ir mes išsirinksime geriausius.

Užrašė telefono numerį, kuriuo kitą dieną liepė teirautis. Aš tuo nebuvau patenkintas. Man liepė eiti į koridorių. Tuo metu prie manęs priėjo tas, kuris įdėmiai žiūrėjo mano pasą, ir paprašė užrūkyti. Esą, jį į komisiją pakvietė trumpam, o čia reikės užtrukti net kelias valandas.

-Aš nerūkantis, bet jums galiu atnešti, - pasakiau, nes kioskelis, kuriame pardavinėjamos cigaretės, buvo netoli akademijos. Išėjau atnešti. Eidamas galvojau, - jeigu mane užkalbino, pamatęs mano dokumentus, geresnės progos nebus, - reikia pasikalbėti. Atnešęs cigaretes, pravėriau duris, ir mano pašnekovas išėjo į koridorių. Vadinau dėstytoju, teiravausi apie galimybę būti priimtam studijuoti miškininkystę. Labai nustebau, supratęs, kad pašnekovui mano autobiografija gerai žinoma.

- Matai, tave priėmus, reikia nepriimti kitų, kurie šiandien dirba girininkais, - sakė jis.

-Bet juk aš aštuonerius metus dirbau miškininku, t.y. miško darbuose. Argi to maža?

Gal pokalbis būtų užtrukęs dar ilgiau, bet koridoriuje prie mūsų artėjo žmogus. Matyt, nenorėjo, kad mus išgirstų, todėl trumpai užbaigė, saky-

damas:

- Gerai, kiek galėsiu, padėsiu.

Šiuos žodžius taręs, dingo už auditorijos durų. Aš stebėjausi, kad šis - pirmą kartą sutiktas, svetimas žmogus, pažadėjo man padėti. Tuo tarpu gerbiamas ir nusipelnęs miškininkas Labanauskas, kuriam aš buvau atvežęs rekomendacinį laišką nuo profesoriaus Minkevičiaus, iš tolo kratėsi, sakydamas, kad jis man nieko padėti negali...

Laukdamas egzaminų pabaigos, nuėjau į parduotuvę, nupirkau kilogramą gerų saldinių. Kai egzaminų komisija baigė darbą ir dokumentus nunešė į neakivaizdinį skyrių, aš užėjau, norėdamas sužinoti rezultatus. Moteris pavaišinau saldainiais, ir jos sutiko pažiūrėti, kas parašyta. Pažymių nebuvo. Tik ant egzaminų lapukų kampe buvo parašyta eilės tvarka. Man buvo užrašytas eilės numeris 3. Su viltimi palikau Kauną. Galutinius rezultatus turėjau sužinoti kitą dieną. Matyt, labai nerimavau, kad paskambinau per anksti. Man atsakė, kad dokumentus išnešė neakivaizdinio skyriaus dekanas Gulbinskas, ir dar niekas nežinoma. Liepė paskambinti po pietų. Slinko sunkios nežinomybės valandos. Nuo jų priklausė tolesnė mano gyvenimo ateitis. Sprendėsi likimas - ar visam gyvenimui liksiu be specialybės - darbininkų luomo atstovas, ar prasimušiu. Rankų darbu uždirbamos duonos skonį gerai žinojau. Todėl rezultatų laukiau su didžiausiu nekantrumu. Po antro skambučio paklausė pavardės ir liepė palaukti. Tos sekundės virto valandomis. Išgirdau:

- Jūs nelaukit iškvietimo, jį pasiimsit, bet rytoj 9 val. būkite Kaune sesijoje.

Už šiuos žodžius, jei būčiau galėjęs pasiekti, būčiau išbučiavęs. Net šeimininkė tą dieną su manimi negalėjo susikalbėti. Kuo greičiau kroviaus lagaminą. Net miegas tą naktį neėmė, o pabudęs galvojau, ar tai ne sapnas? Taip, tapau studentu.

Į pirmąją sesiją susirinkom 27. Pasirodo, papildomai priėmė ne tris, o penkis. Braižybą dėstė Mažeika, visų studentų "siaubas". Atnešė įvairių geometrinių figūrų, išdalino ir liepė atvaizduoti visose projekcijose. Aš apie projekcijas neturėjau "žalio" supratimo - nežinojau, nuo ko pradėti. Atsistoju ir išdrįsau dėstytojo paprašyti paaiškinti, kas tai yra projekcija ir kiek jų yra. Jis išplėtė akis ir pasakė:

- Kaigi tamsta baigei vidurinę, jeigu nežinai, kas tai yra projekcija?

- Aš vidurinę baigiau eksternu, ir jokios braižybos mokytis neteko.

Nelaimingas buvau, šiuos žodžius pasakęs. Liepė užsirašyti papildomai tris kontrolinius darbus, pradedant linijomis ir baigiant įvairaus nu-

merio šriftais. Vargau, daug kartų perrašydamas po lapą šrifto. Pagaliau papildomus darbus užskaitė, ir ėmiausi pagrindinių kontrolinių darbų. Jau avansu dėstytojas Mažeika įspėjo, kad prie brėžinių turi būti pridėtas išsamus paaiškinamasis raštas. Išsiunčiau brėžinius, išsiunčiau ir paaiškinamuosius raštus. Gal savaitė prieš sesiją gaunu pranešimą, kad mano darbai netikrinami, nes nėra paaiškinamųjų raštų. Kartu grįžo ir brėžiniai, aplamdyti ir pakartotiniam pateikimui netinkami. Be to, dar ir išmarginti raudonu pieštuku. Reikėjo ruošti egzaminams ir vėl daryti brėžinius. Atėjo vargo dienos ir naktys, kurias būtų galima pavadinti savotiška katorga, jeigu nebūtų tekę paragauti tikrosios. Užbaigiau paskutiniąją naktį prieš sesiją ir ryte išvykau į Kauną. Užėjęs į neakivaizdinį skyrių, pasiteiravau, kur dingo mano paaiškinamieji raštai prie braižybos kontrolinių darbų. Sekretorė, pasijaukusi po stalčių, ištraukė ir padavė man. Galite įsivaizduoti, kaip knietėjo duoti šmaikštų antausį, tačiau negalėjau pasirodyti tokiu nekultūringu sovietiniu studentu. Pagniaučiau kumščius ir išėjau pasakęs: "Ką jūs padarėte?"

Einu Laisvės alėja inžinerijos rūmų link. Žiūriu, ateina dėstytojas Mažeika. Aš - prie jo su pretenzijomis ir įrodymais, kad paaiškinimai buvo atsiųsti kartu su brėžiniais. Jis pakvietė užėiti į katedrą. Paėmė mano darbus, ištiesė ant stalo ir ėmė baksnoti pirštu, klausdamas:

- Iš kur gavai šią liniją? Iš kur gavai šį tašką?

Atsakiau nedvejodamas, nes tuos brėžinius buvau daręs mažiausiai tris kartus. Dėstytojas skleidė kitą brėžinį, ir taip baksnodamas pirštu, kol pervertė visus.

-Taigi, tamsta, nieko nemokėjai...

- Jeigu būčiau mokėjęs, nebūtų reikėję ir mokytis, - pasakiau aš ir parodyčiau pajuodusį braižomosios geometrijos vadovėlį.

- Duok knygelę, pasirašysiu ir įskaitą (egzamino nebuvo). Įsitikinau, kad šiuos brėžinius padarei pats.

Mano nelaimei, su savimi neturėjau studijų knygelės ir parašo negavau.

Įskaitų dieną Mažeika pagal žurnalo sąrašą kvietė kiekvieną ir klausė, ar pasiruošęs laikyti įskaitą. Kurie sakė, kad pasiruošę, sodino, nurodydamas vietą, o kurie nepasiruošę - liepė išeiti. Iš 27 įskaitų laikė 10. Jo žodžiais tariant, išlaikė trys su puse. Manęs nekvietė. Kai visiems buvo duotos užduotys, aš priėjau su studijų knygele. Jis man pasirašė. Visi kurso draugai stebėjosi, koku būdu aš radau bendrą kalbą su Mažeika. Jie nenorėjo tikėti, kad jis, mane tiek iškankinęs, taip lengvai pasirašė.

Neakivaizdinio sk. miškininkams sesijos vykdavo patį gražiausią - gegužės mėnesį. Egzaminą reikėjo laikyti ryte, o pavakaryje - konsultacija kitam. Ir taip 8-10 dienų. Egzaminai taip išvargindavo, kad kito kurso paskaitos ir laboratoriniai darbai, nors už juos reikėjo gauti įskaitas, buvo tik juokai. Vėliau išigudrinau ir egzaminui atvykdavau, padaręs kontrolinius darbus ir pasiruošęs vieną discipliną. Tada per eilinius sesijos egzaminus jau atsirasdavo laisvų dienų, ir galėjau ruoštis kitam. Pirmieji du kursai, kol ėjom bendrus dalykus, buvo sunkūs. Ypač baugino aukštoji matematika, fizika ir organinė chemija. Už antrą kursą reikėjo laikyti fizikos egzaminą, kurio visi labai bijojome. Nutarėme eiti prašyti dekaną, kad šį egzaminą atidėtų vėlesniam laikui. Nutarėme visi, o pas dekaną eiti nebuvo kam. Kurso seniūnu buvo Valdemaras Mockevičius. Drąsos turėjau ir pasisiūliau jam padėti. Aš kalbėjau, o jis tylėjo. Dekanas pasakė, kad mes tada nelankysim paskaitų, o ruošimės egzaminui. Ėmiau įrodinėti, kad egzaminų tvarka labai bloga, o kas nori mokytis, tas paskaitas lankys visada.

-Tamsta, iš viso pas mus patekai per klaidą, o dabar dar keli nepagrįstas pretenzijas, - pradėjo šaukti dekanas.

Pasirodo, jie tik dabar apsižiūrėjo, kad aš esu "ledo vaikas". Dekanas Gulbinskas buvo tikras "tarybinis patriotas" ir į tokius kaip aš, matyt, negalėjo žiūrėti. Gailėjausi, kad jam į akis pasirodžiau. Be to, man buvo keista, kad jis mane pažino, neklausęs pavardės. Juk mes anksčiau niekada nebuvom kalbėjęsi.

Egzaminą atidėjo, bet nuotaiką jo įniršis sugadino. Grįžęs po sesijos į Širvintas, iš šeimininkės sužinojau, kad per tą mėnesį net du kartus lankėsi milicijos darbuotojas, ieškodamas manęs. Liepė perduoti, kad grįžęs atvykčiau. Iš pradžių buvo lyg ir nejauku. Galvojau, ką tai galėtų reikšti? Gal vėl kokie nesklandumai dėl ryšių su dėde Amerikoje. Prieš metus siunčiau jam įvairių paminklų nuotraukas, kurių jis prašė savo leidiniams "Lietuvos bažnyčios" ir "Mūsų Lietuva", patekau į sąrašą Nr. 1. Joks mano laiškas į užsienį ir manęs iš užsienio pradėjo nepasiekti. Dingo ir mano išsiųstos nuotraukos. Taip tęsėsi daugiau kaip dešimt metų, nors seniai jau buvau išvažiavęs iš Širvintų. Naujai prasikaltęs saugumui nesijaučiau. Nors malonumo nejaučiau, nueiti reikėjo.

Pirmas klausimas buvo, ar aš rašiau skundą. Vyresnysis leitenantas kalbėjo rusiškai. Atsakiau, kad jokio skundo nerašiau. Tada jis kitaip paklausė: "Ar aš nerašiau, kad nuimtų teistumą?" Tik dabar supratau, kad kalbama apie tą pareiškimą, kurį rašiau TSRS Generaliniam Pro-

kurorui ir kuris buvo pasiūstas Pabaltijo karinės apygardos kariniam tribunolui. Buvo praėję jau du metai, ir apie jį visai pamiršau.

- Tai štai, yra atsakymas. Tokį atsakymą reikėtų aplaistyti, - pasakė vyr. leitenantas ir pirštu spragtelėjo į ištemptą kaklą.

- Kas be ko, galime ir aplaistyti, jei tik yra noro.

Didesnio kvietimo nereikėjo. Pareigūnas pakilo, užrakino kabinetą, ir išėjome į gatvę. Priešais milicijos pastatą - antroje gatvės pusėje - buvo užkandinė, kurią liaudiškai vadino "zabegalovka". Joje buvo ir atskiras kambarėlis, į kurį patekdavo tik valdžios pareigūnai. Bufete dirbo pažįstama, gera šokėja Verutė, kurią kartais kultūros namuose pašokindavau. Aš jai pašnibždėjau, ir ji suprato, kad jam atneštų stiklinę degtinės, o man - vandens. Kitokio gėrimo formos užkandinėse tais 1958 m. jau nebuvo, tik šimtgraminėmis stiklinėmis. Po trečios taurelės mano viršininkas pasakė: "Užteks", ir abu grįžome į skyrių. Paklausė, ar moku skaityti rusiškai, ir padavė visą pluoštą popierių. Žiūriu, - viršuje užrašyta: "Soveršenno sekretno". Skaitau ir netikiu savo akimis. Nejaugi Sąjungos prokuratūroje kažkam grįžo protas, nes buvo parašyta: "Kaip jūs galėjote atimti pilietines teises 5 metams, jeigu jis tada buvo nepilnametis ir tų pilietinių teisių dar neturėjo? Priteisėte turto konfiskaciją. Įdomu, kokį turtą galėjo turėti nepilnametis moksleivis ir ką iš jo konfiskavot? Gal knygas? Įpareigoju bylą peržiūrėti ir padaryti "spravedlivoje rešenije" (teisingą sprendimą)". Tai buvo maždaug tokio turinio generalinio prokuroro įstaigos raštas Pabaltijo karinės apygardos kariniam tribunolui. Karinio tribunolo sprendimu, man grąžinamos pilietinės teisės, turi būti sugrąžinta arba per 6 mėn. apmokėta už konfiskuotą turtą. Antrasis Karinio tribunolo sprendimas pripažįstamas neteisėtu, o pirmasis, pagal kurį buvau nuteistas 5 metams pagal straipsnį 58-12, paliekamas galioti, o teistumas nuimamas pagal TSRS Aukščiausiosios Tarybos 1954 m. Įsaką dėl amnestijos. Man davė mažą lapuką - išrašą, kuriame apie turto grąžinimą nebuvo jokių kalbų. Aš ėmiau kalbinti vyr. leitenantą, kad jis man duotų nuorašą. Girtam ir jūra iki kelių - yra toks posakis.

- Gerai, tuoj padarysiu, - pasakė ir liepė man palaukti, o pats išėjo.

Nejaukiai sėdėjau kabinete, bet jis netrukus sugrįžo, dar raudonesnis negu išėjo:

- Matai, parašyta "visiškai slaptai". Aš tau daviau paskaityti, o tu nori ir nuorašą padaryti.

Teko sutikti. Po kiek laiko sužinojau, kad išrašas dėl turto grąžinimo buvo nusiųstas Utenos finansų skyriui. Kreipiausi į advokatą. Surinkom

reikiamus dokumentus ir per liaudies teismą pradėjom ieškoti man priklausiusios tėvų turto dalies. Norėjau, kad man duotų nors kambarėlį tėvų namuose, kurie buvo pervežti iš kaimo į Uteną, kad turėčiau kur prisiglausti.

Liaudies teismas bylą nagrinėti atsisakė, nors teismo išlaidoms buvau įmokėjęs 600 rb. Persiuntė LTSR Vidaus reikalų ministerijai. Ši - Ministrų Tarybai. Ministrų Taryba vėl persiuntė Kariniam tribunolui. Šis vėl grąžino Vidaus reikalų ministerijai. Galiausiai buvo persiustas Valstybės saugumo komitetui, kuris tuoj pat sugebėjo su manimi susitvarkyti: leido pasirinkti - arba neieškoti turto, arba išvykstu į Krasnojarską. Aišku, pasirinkau pirmąjį variantą...

Jau kitą dieną nuėjau pas notarą, padariau gautos pažymos apie teistumo nuėmimą nuorašą, sėdau ant motociklo (jį man kaip studentui, brolis buvo atsiuntęs dovanų, iš Krasnojarsko) ir į Kauną. Dekaną Gulbinską radau savo kabinete. Padėjau pažymą ir neiškenčiau nepasakęs:

- Be reikalo jūs mane taip smerkiate. Nebuvau aš kažkokiu nusikaltėliu.

Man pasirodė, kad jis su keistu įtarumu žiūri į mano popierius. Pagaliau pasakė:

-Tamsta, matyt, po laiminga žvaigžde gimęs. Ketvirtadienį (prisime nu kaip šiandien) būtų įvykęs tarybos posėdis, ir mes tave būtume išbraukę iš sąrašų.

- Būtumėte išbraukę, būtumėte ir vėl įrašę, - neiškentęs pasakiau.

Tuo metu vėl buvo užėjusi banga šalinti iš aukštųjų mokyklų studentus, kurie buvo nepageidaujami. Matyt, ir aš buvau tarp jų. O kad po laiminga žvaigžde gimęs, įsitikinau ne kartą gyvenime.

1958 m. Širvintose miškų ūkis įsikūrė buvusiose MTS patalpose - Širvintų dvare. Tame pastate buvo ir Sėklų kokybės tyrimo laboratorija, į kurią dažnai nuvedavo tarnybos reikalai. Sužinojau, kad miškų ūkyje dirba buvęs mano klasės draugas Bronius Motiejūnas. Susitikome. Paaiškėjo, kad jis vyriausiasis miškininkas. Akademija reikalavo, kad, baigę 2-ą kursą, visi neakivaizdininkai dirbtų pagal specialybę. Bronius man ir pasiūlė miškų ūkyje dirbti miško ruošos meistru. Pasiūlymas buvo priimtinas, bet reikėjo perduoti kam nors savo pareigas. Iš dalies buvo gaila, nes čia uždirbdavau dar ir antrą atlyginimą, pakraudamas ir iškraudamas automašinas. Tuo metu buvau gavęs puikų kambarį, o mano šeimininkas J.Gurskas dirbo mano sandėlyje. Uždarbį rašydavau jo vardu, o jis iš manęs neimdavo už butą ir maistą. Darbo dažnai nebūdavo, todėl jis privačiai

užsiimdavo fotografija. Dažnai nubyrėdavo rubliai ir nuo kolūkių. Už sėmenų pristatymą apmokėdavau grynais pinigais. Jeigu veždavo arkliais, mokėdavau dvigubai daugiau, nei automašina. Mane prašydavo, kad užrašyčiau "arkliais", užtai ir man dešimtinę numesdavo. O argi gaila valdiškų pinigų? Ir pinigai, ir mes patys - valdiški.

"Linų pluošto" direktorius I.Vaičiulaitis irgi negailėdavo valdiškų pinigų. Mylėjau aš jį ne vien už tai, kad jis kovojo už mane ir iškovojo paskyrimą dirbti pastoriai, bet ir už jo atvirumą. Niekada neužmiršiu savo pirmojo atlyginimo, kuri gavau, pradėjęs dirbti Širvintų Linų Paruošų punkto vedėju. Atlyginimą reikėdavo pasiimti Ukmergėje. Dar nespėjau pasiimti iš kasos pinigų, o direktorius jau mirktelėjo, kad užeičiau pas jį.

-Tai ką, pirmoji alga. Pirmoji alga visada "aplaistoma", - pajuokavo direktorius.

- Aplaistoma, tai aplaistoma. Tradicijų negalima lengvai atsisakyti, tiksliai kur?

Išėjom į gatvę. Čia susitikome dar porą man nepažįstamų "veikėjų", kurie be žodžių suprato mūsų tikslą ir prisijungė prie mūsų kompanijos - pasukome į paupio gatvelę, kurioje buvo miesto pirtis ir joje įsikūręs barelis. Mums įėjus, šeimininkės tuojau nurodė atskirą "kabiną". Supratau, kad šie svečiai yra dažni ir geri pažįstami. Pagal direktoriaus užsakymą ant stalo "dygo" buteliai ir užkandžiai. "Piras" prasidėjo. Buteliai tuštėjo, jas pakeitė kitos. Kalbos darėsi linksmesnės ir garsesnės. Stengiausi kuo daugiau simuliuoti, degtinę praskiesdamas limonadu. Laimė, kad mano kompanija į tai mažai kreipė dėmesį. Svarbiausia buvo, kad taurės būtų pilnos ir išgeriama iki dugno. Kai prasidėjo glebėsčiavimasis ir bučiniai, buvo aišku, kad pasisotiname užtektinai. Pagaliau išsiruošėme skirstytis, ir direktorius liepė man eiti apmokėti sąskaitą. Laimė, kad su savimi turėjau dar ir valdiškų pinigų, paimtų iš kasos transporto išlaidų apmokėjimui. Atlyginimo nebūtų užtekę.

Buvo jau tamsu, ir darbo diena seniai pasibaigusi. Išėję į gatvę, šiaip taip atsisveikinome su anais "draugais" ir pasukome ne namų, bet kontoros link. Direktorius surado už langinės paslėptą kontoros raktą, ir įėjome į vidų. Buchalterijos stalčiuje susirado komandiruočių blankų ir paklausė, kiek aš sumokėjau už "vaišes". Aš pasakiau. Pagalvojo ir parašė komandiruočių po rajono ūkių 20 dienų. Daug turėjau vargo, kol surinkau atžymas, bet pragerti pinigai sugrįžo.

Daug rūpesčių turėjau, kol gavau įsakymą, patvirtinantį mane punkto vedėju. Saugumo darbuotojai ir šį kartą rūpinosi, kad aš nedirbčiau. Ju-

ridiškai, bandomasis aikotarpis galėjo būti skirtas mėnesiui arba dviem. Kaip visi to meto įstatymai, taip ir šis ne visiems galiojo. Praėjo pusmetis. Vieną rytą užsuko direktorius ir pasakė, kad yra kviečiamas į Vilnių mano reikalais. "Jei turi pinigų - duok, nes gali praversti", - pasakė jis. Kiek turėjau, tiek ir atidaviau...

Diena slinko neramiai ir buvo negailestingai ilga. Pagaliau direktorius padėjo ant stalo įsakymą, kad šiam darbui esu skiriamas nuolatinai. Tada supratau, kad jis man nuoširdžiai padeda įsitvirtinti Lietuvos žemėje. Pasi-darėme net geri draugai. Atvažiuoja, būdavo, apžiūri mano valdas, o, pakvietus užėiti į svečius, tiesiai paklausia: "Ar turi pusę litro?" Jei ne-turi, tai nėra ko ir užėiti. Tokia buvo sovietinio gyvenimo tikrovė.

Susipažinau su kolūkių pirmininkais. Vieni jų buvo tikri gaspadoriai, kiti - apsukrūs spekuliantai. Už linų sėmenis kolūkiai gaudavo didelius kiekius kviečių ir cukraus, ypač už pristatytą viršplaninį kiekį. Biznio rei- kalai suvedė su pirmininku Aleksandravičiumi. Pirmą kartą jis, užsivedęs į parduotuvę, man nupirko žieminę kepurę, nors kepurės aš niekada nenešiojau. Kitą kartą susitikom baldų parduotuvėje - rado apžiūrinėjant spintą drabužiams. Savo vairuotojui įsakė gabenti į mašiną, o man liepė eiti pirkti konjako magaryčioms. Tuomet aš nesupratau, dėl ko jis toks dosnus. Tik kai baigė tuštinti butelį, pasakė, kad jis turi tokių paplėkusių sėmenų ir nori, kad aš jas priimčiau. Sutikau, nes spinta jau buvo atvežta ir magaryčios išgertos. Kitą dieną jau pradėjo vežti "truputėlį paplėku-sius", o tiksliau - visai sušutusius sėmenis. Aš išsigandau, o mašinos važiuo viena po kitos. Atvežė apie 20 tonų. Užpylėm pusę sandėlio. Darbavausi, kas dieną maišydamas, kad nesudegtų ir kiek nors pradžiūtų. Išliko klausi-mas kur juos dėti. Gerus sėmenis mes valėm vietoje ir atrinkdavom sėklą, o blogesnius vežėm į Vilnių - į muilo fabriką "Raudonoji žvaigždė". Kiek išdžiovinau, kiek sumaišiau su geresniais. Pasikrovęs pirmąją mašiną, leidausi į kelionę. Blogiausius sukroviau apačioje. Ant viršaus uždėjau geresnių, kad blogų nepaimtų pavyzdžio laborantės. Sakvojažą prisidė-jau butelių naminės. Nuvažiavęs ėmiau kalbinti sandėlininką, aiškindamas, į kokią keblią padėti esu pakliuvęs. Paragavęs geros ruginės, mielai suti-ko priimti, bet tik tą dieną, kai sėmenys bus pilami ne į sandėlį, bet tiesiog gamybon - į bunkerį. Netrukus gavau pranešimą, kurią dieną pristatyti. Vėl vežiau pilną sakvojažą, pirkau saldinių dėžes laborantėms, fundinau darbininkams - iškrovėjams, kad tylėtų. Lyg akmuo nusirito nuo kupros. Magaryčių iš pirmininko gavau dar ir cukraus maišą. Tuo pačiu apturė-jau tokią pamoką, kuri ilgam išliko atmintyje. Muilo fabrike, kur gamino

ir aliejų, visi priėmėjai taip ir laukdavo, ką atvežei. Jei atvežei buteli, užrašys tiek, kiek tau reikia. Jei nieko - sverdami nusuks. Tokia buvo gyvenimo tikrovė, ir ji tęsėsi visus tris mano darbo metus.

Širvintų miestelis buvo ilgas, vieni kitus žinojom. Jaunimas savaitgaliais rinkdavosi į kultūros namus, kurie stovėjo pabalyje - prie Širvintos upelio užtvankos. Vasaros metu, kai suvažiuodavo studentija, jaunimo susirinkdavo daug. Tada atsirasdavo daugiau kalbančių lietuviškai, bet daugelis kalbėjo lenkiškai. Keletas iš mūsų - ateivių - lenkiškai nemokėjo. Todėl susidarėm atskira grupelė, į kurią įėjo dirbęs Plano komisijoje Gediminas Morkūnas ir komjaunimo sekretorius Vladimiras Beriozovas, rimtas, santūrus, draugiškas. Nemanau, kad jis nežinojo, jog aš ką tik grįžęs iš "plačiosios tėvynės" su "šunišku" įrašu pase. Jis visada sveikindavosi, dalijomės išpuodžiais, šokdinom tas pačias merginas.

1959 m. vasario 6 d. pradėjau dirbti miškų ūkyje. Turėjom vieną miškavežę mašiną. Vyko ūkio kontoros statybos. Reikėjo privežti statyboms rąstų. Didžiausia problema, kaip pakrauti rąstus? Čia aš ir parodžiau savo sibirietišką sugebėjimą. Įrodžiau, kad nereikia nei 8 krovėjų, nei virvių, kad visa tai galima atlikti primityvia technika - "bagrais ir koškėmis" (lietuviško pavadinimo, matyt, nėra). Vyrai stebėjosi, stebėjosi ir ministras A.Matulionis. Miškų ūkio ministerijoje turėjau du šefus planavimo skyriaus viršininką Feliksą Janulionį ir ministrą A.Matulionį. Vienas jų siūlė aukštinti pareigose, o antras - tvirtino. Daugelis tremtinių susilaukė šių žmonių paramos. Matulionis per atestaciją paskyrė aukščiausią kategoriją su didžiausiu atlyginimu. Baigus akademiją, paskyrė inžinierių ekonomistu - pavedė pervesti Ukmergės miškų ūkį į vadinamą naują planavimo sistemą. Jis vertino ne pagal bilietus, bet pagal darbą. Kartą, svarstant miško ruošos klausimus, prasitariau, kad pats ekonomiškiausias prietaisas rąstų sutraukimui į rietuves nedideliu atstumu yra sibirietiška "valakuša". Jis neįsivaizdavo, kas tai per prietaisas. Vieną žiemos rytą (buvo Grabnyčių diena), ūkio kieme pasirodė ministras. Pasisveikino ir sako:

-Tu mane nuvesk ir parodyk, kas tai yra ta "valakuša" ir kaip ja dirba.

Išvykom į Gelvonų girininkiją. Girininko neradom. Pasiūliau užvalgyti valgykloje.

- Kas caro - carui, kas pilvo - pilvui, - pasakė A.Matulionis.

Deja, ant valgyklos durų kabėjo spyna. Tada nuvažiuom į biržę, kur dirbo tas prietaisas: dvi lenktos ienos, į kurias įkinkomas arklys ir gale vielomis priištą skersinį. Ant skersinio pritvirtintas gabalas grandinės

su kabliuku gale. Rąsto galą užmeti ant skersinio ir apsuki grandine. Arklys labai lengvai traukia ir užveža ant padėklų. Tokiu būdu per dieną lengvai suštabeliuojama 100 m³ medienos.

Radom rasenantį vakarykštį laužą, valkstį ir rąstų rietuves. Darbininkai šventė Grabnyčias - vasario 2 d. Man liepė pakurti laužą, o savo vairuotojui - atnešti iš mašinos pietus. Mes buvom drauge su vyr. miškininku B.Motiejūnu.

- Jūs mane "pavaišint", dabar aš jus pavaišinsiu.

Atlaužė ir mums po gabalą keptos vištos. Nors buvo labai nepatogu, vaišinomės, tikėdamiesi pavaišinti namuose, bet jis išvažiavo tiesiai į Vilnių.

Po įvykusios "revoliucijos" Širvintų miškų ūkyje mane perkėlė dirbti į Žaliosios miškų ūkį. Apsigyvenau nuostabiai gražiam gamtos kampelyje - ant Lėvens upės kranto Žaliosios girininkijoje. Čia pat nuostabiai graži (tada dar buvo neiškirsta) Žaliosios giria. Ošia pušys, kvepia sakais. Buvo sekmadienis. Mokiausi jau paskutiniame kurse. Guliu ant pievos su knyga rankose. Žiūriu - ateina ministras. Nusistebėjau netikėtu svečiu. "Paimk, - sako - rankšluostį ir muilo ir vesk, kur geriausia vieta nusimaudyti". Aš greit nubėgau vykdyti įsakymo, o jis pradėjo apžiūrinėti sodelį, inspektus, kuriuose jau buvo šviežių agurkų. Turėjau įsigijęs ir bičių šeimą, ir pažadėjau pavaišinti šviežiu medumi. Turėjom jau įsigiję ir karvę. Kai parėjome išsimaudę ir pasiūlėme pietus, jis pareiškė savo pageidavimą: "Kad taip bulvių su pasukom, tai būtų puiku".

- To gero tikrai turim, - pasakė žmona ir puolė raudinti.

- O mes per tą laiką, paimk kirvuką, ir einam į girią, atrėšim sklypelį tūrio ugdymui.

Tūrio ugdymo kirtimai buvo ministro A.Matulionio hobi. Jis tikėjosi tokiu būdu išsaugoti nors dalį nesunaikintų miškų. Principas buvo toks - kirsti blogesnę medį, o geresnę palikti. Bet "tėvynė" reikalavo vis daugiau ir geresnės medienos. Pradėjom kirsti ne blogesnius, bet geresnius medžius. Iš geros idėjos liko šnipštas. Metai iš metų didėjo kirtimų apimtys, nyko miškai, o mūsų mokslininkai vis įrodinėjo, kad iškertame vis mažiau negu priauga.

Pasivaikščiojus gamtoje, ir apetitas būna geras. Kai grįžom, jau buvo paruoštas stalas - kaimiškas sviestas, pasukos, garavo šviežios bulvės ir prie jų - kažkas mėsishko. Sklido šviežių agurkų ir gintarinio medaus kvapas. Aš atnešiau ir butelį konjako bei butelį midaus. Iš pradžių ministras mane apibarė:

Trečialaukyje, prie namų pamatų

Tėviškėje po daugelio metų. Trečialaukis, 1963 m.

Vaičiaičių šeima

Tėvams iš Sibiro sugrįžus. 1958 m.

Mamą sulaukus Ukmergėje

- Ką, mane girtuokliu laikai?
- Ne jūs, nei aš nesame girtuokliai ir niekada nebūsime, jei gersim taip, kaip gėrė mūsų tėvai, - pasakiau aš. Butelių atkimšti man neleido.
- Tai matai, mes tave iš Širvintų ištrėmėm, o tu ir čia įsitaisi.
- Lietuviai, ištrėmė į Sibirą, ir ten įsikabino į žemę ir vėl tapo buožėm.
- O kaip Trinkūnas paliko tave ramybėje? Likusiems širvintiškiams miškininkams jis neduoda ramybės - rašo įvairias kliauzas, - paklausė Matulionis. Šis klausimas buvo netikėtas. Truputį suglumau. Buvo keista, kad prisiminė konfliktą tarp ūkio direktoriaus ir kitų darbuotojų, kurio nugalėtojais tapome mes.
- Dar nepamiršo. Vardo dienos proga gavau sveikinimą, kurį pasidėjau atminčiai. Gėda ir pačiam žiūrėti, ir kitam parodyti.
- Šioje vietoje įsikišo žmona:
- Parodyk, - jeigu užmuš kur nors girioje, bus aišku kas...
- Raudonu pieštuku buvo išpaišytas ilgas liežuvis ir peilis. Apačioje prie rašas: "Tas ilgas liežuvis bus nupjautas".
- Ministras pažiūrėjo, palingavo galva ir pasakė:
- Na ir akademikai... Įpilk stiklėlį konjako!
- Prieš pat A.Matulionio mirtį jo aplankyti buvo nuėjęs F.Janulionis. Jo paskutiniai žodžiai buvo:
- Tai štai, šios žemės velnyne aš jau baigiau...
- Gaila, kad tokių tarybinių ministrų tuo laiku buvo mažai.

SUSITIKIMAS SU SIBIRO DRAUGAIS

Pirmasis į laisvę išėjo kunigas Petras Rauda. Jis grįžo į Lietuvą ir apsisistojė Biržuose. Po to išleidau ir antrąjį geriausią savo draugą, su kuriuo dalijomės viskuo, ką turėjau ir valgėm drauge, tai Vladas Ilčiukas. Jis irgi parvažiavo į Lietuvą, kur Kryželių kaime (netoli Utenos) savo namuose dar gyveno jo mama. Aš dar visus metus klaidžiojau po platųjį Sibirą. Grįžęs ir aplankiau Vladą su jo mama, norėdamas padėkoti, kad ir aš daugelį metų vaišinausi jos atsiųstomis gėrybėmis. Sužinojau, kad kun.P.Rauda dar Biržuose. Parašiau jam laišką. Pranešiau, kad ir aš jau Lietuvoje. Netrukus gavau atsakymą su kvietimu atsilankyti pas jį. Jau ruošiausi važiuoti, bet staiga gaunu antrą laišką, su prašymu nevažiuoti. Nors aiškiai nieko neparašė, supratau, kad kažkas negerai. Susitikimą paskyrė nedideliame Biliakiemio bažnytkaimyje. Iš vakaro atvažiavau į

Uteną, atėjau pas Vladą į Kryželių, pernaktvojau, o sekmadienį drauge nuėjome į bažnytelę. Diena buvo šilta, saulėta, todėl atsistojome šventoriuje medžių pavėsyje. Buvo Žolinės atlydai, todėl žmonių buvo daug. Žiūriu, mano mielas ir brangus Petras ateina per šventorių rinkdamas pinigus. Kai priėjo arčiau, aš užsiglaudžiau už Valdo ir kišu vieną rublį. Vietoj to, kad jį padėjęs į lėkštę suspaudžiau visą saują pinigų. Kun. Petras griebė mano ranką už riešo ir žiūri, koks gi čia "vagis". Pamatęs "nusikaltėlį", ant žemės padeda lėkštę su pinigais ir apsikabina. Visų aplinkinių žvilgsniai nukrypo į mus. Žmonės negalėjo suprasti, kas čia darosi...

Po pamaldų susitikome. Sužinojau, kodėl jis nenorėjo, kad atvažiuočiau... Netrukus po susitikimo saugumas kun.P.Raudą vėl suėmė. Bažnyčioje už altoriaus rado jo rašytus prisiminimus apie Uralo lagerius. Išdavė zakristijonas. Be to, apie mūsų buvusius lagerius pranešė Vatikano radijas. Taip kun.P.Rauda vėl buvo nuteistas 8 metams ir atsidūrė Mordovijos lageriuose. Iš ten jis ryžosi parašyti prašymą Justui Paleckiui, su kuriuo buvo asmeniškai pažįstamas. Po kurio laiko paleido. Grįžęs apsistojo Svėdasuose, buvo pastoviai sekamas. Jo globėja buvo seselė Nijolė Sadūnaitė. Bendravome iki jo mirties. Saugumas ramybės nedavė net ir po mirties: neleido užsakyti gedulingų pietų Utenos restorane, buvo uždrausta išnuomoti katafalką. Mat Vatikano radijas laidotuvių dieną transliavo specialią programą, skirtą velioniui kun.Petrui Raudai. Tik vėliau, kai vyskupas kreipėsi į įgaliotinių religijos reikalams, buvo duota žalia šviesa. Utena mūsų 112 automašinių kortežą sutiko su baltomis pirštinėmis dėvinčiais milicininkais visose sankryžose.

Velionis Petras buvo nepaprastas žmogus ir lageriuose, ir laisvėje. Lageryje labai dažnai gaudavo siuntinius. Gavęs juos išdalydavo, sakydamas: "Kai jūs gausit, duosit man". Svėdasuose dažnai aplankydavau. Visada per Petrines užsukdavau pasveikinti su vardadieniu. Prieš pat mirtį dar panoru aplankyti mano šeimą Rokiškyje. Nors p.Sadūnaitė labai prieštarravo, išpildžiau paskutinį jo norą ir dėl to buvo labai patenkintas. Dažnokai duodavo ir "Bažnyčios kroniką" pasiskaityti.

Kasmet per Vėlines aplankau jo kapą. Kad likau gyvas ir sveikas, turiu būti dėkingas ir jam.

Maliniškis buvo gražus vienkiemis pora kilometrų į rytus nuo Kuktiškių miestelio. Čia gyveno labai darbšti Čėčergių šeima. Čėčergis mirė jaunas, palikęs žmoną su dviem mažais vaikais ir sena močiute Vadišiene. Vanda Čėčergienė - vargo bitė - rūpinosi ne tik savo vaikais, bet ir daugeliu vargšų. Čia užuovėją ir šilumą ne kartą rado pokario laikų partizanai.

Kunigo Petro Raudos 50 metų kunigystės jubiliejus

Jakavonių šeima

Maliniškyje Čečergių šeimoje

Bronius Jakavonis

Tarp jų ir mano brolis Mindaugas-Rimtautas. Įkūrus Lietuvoje kolūkius, gyvenimas pasidarė sunkus visiems. Norint kam nors padėti, skanesnį kąsnį teko atiduoti nuo savęs ir savo vaikų. Tačiau šios mielos moterys daugelį metų nepamiršo ir mūsų esančių toli - Sibiro taigų lageriuose. Mudu su Vladu Ilčiuku, nors nebuvo artimi giminaičiai, kiekvienais metais šv.Kalėdų ir šv. Velykų progomis gaudavome siuntinėlių, kuris buvo neįkainuojamai brangus ir mums padėjo išlaikyti jėgas, gyventi viltimi, kad išgyvensime, kad dar yra, kas mumis rūpinasi. Jaudinantis buvo susitikimas pargrįžus. Šiuose namuose visada buvom laukiami, mielai sutinkami ir palydimi. Jaučiuosi likęs visam gyvenimui ne tik dėkingas, bet ir skolingas, nes nieko, išskyrus ačiū, nesu padaręs. Nebent tai, kad šias kilnias moteris palydėjau į paskutinę šios žemės kelionę - į Kuktiškių miestelio kapinių kalnelį.

Lai būna Joms lengva Lietuvos žemelė ir lai jų vardai ilgam išlieka šios knygos puslapiuose.

Prie Antalieptės miestelio ant kalno, šalia buvusios pieninės, buvo Beržinės vienkiemis, kuriame gyveno gausi Jakavonių šeima. Simonas Jakavonis ir Teklė Kviklytė išaugino 5 vaikus: Bronių, Aldoną, Antaną, Marytę ir Rimantą. Bronius, baigęs Utenos "Saulės" gimnaziją ir Ukmergės Mokytojų seminariją, baigiantis karui mokytojavo - buvo Antalieptės progimnazijos direktorius. Vedė tos pačios mokyklos mokytoją Verutę Vitaitę. Užėjus sovietams Bronius netrukus buvo suimtas ir nugabentas į Zarasus. Po tardymų Zarasų sribai Bronių išvežė į Uteną. Utenos saugumas, neturėdamas kaltės įrodymų ir negalėdamas sudaryti bylos, Bronių Jakavonį grąžino į Zarasus. Zarasų sribai iš Utenos areštuotąjį vežėsi arklais, tačiau į Zarasus neatvežė. Pakelėje, netoli Degučių, neva bandžiusį pabėgti, nušovė. Kalbama, kad ten pat ir užkasė, tačiau vietos surasti nepavyko...

Antanas bijodamas užtraukti šeimai nelaime, išėjo tarnauti į sovietų armiją. Tarnavo Baltijos laivyne povandeniniame laive. O šeimą, drauge su Broniaus žmona, 1949 m. pavasarį išvežė į Sibirą. Tik Simonas Jakavonis jau buvo miręs. Su visais Jakavoniais susitikome 1955 m. Irkutsko krašte, ant Poimos upės kranto, lietuviškame kaimelyje, pavadintame Korena, ir kurį laiką jie mane globojo. Į Lietuvą išvykau pirmasis 1955 m. vasarą. Aldona, Marytė ir Verutė parvažiavo į Lietuvą ir apsigyveno kituose rajonuose, o Jakavonių į Antalieptę nepriėmė. Rimantui su mama teko apsistoti Daugpilyje. Tik po kurio laiko (apie 1964 m.) man pavyko juos parsigabenti į Žaliosios miškų ūkį, (prie Panevėžio), kuriame tuo

metu dirbau ir prisiregistravau. Tik Antanui po armijos pavyko pasilikti Antalieptėje, įsitaisyti hidroelektrinėje, kur sėkmingai darbuojasi.

Po kelių metų į Anapilį iškeliauvo ir šalia Simono atgulė Teklė Jakavonienė. Abiejų sūnų neteko Aldona Pasiliauskienė. Vienas jų buvo nužudytas tarnaujant sovietinėje armijoje. 1997 m. pavasarį į amžinybę palaidėjome ir Marytės vyrą - Česlovą Žasaitį. Taip ir retėja mūsų gretos, iškeliaudamos į užmarštį.

JEI PRABILTŲ ŠI BAKŪŽĖ

*Prie apleisto seno namo ošia mėlyna giria.
Čia kadais ugnis kūrenos, kilo dūmas vakare...*

Ši sena trobelė, baigianti paskutiniąsias savo gyvenimo dienas, randasi buvusio didelio Bajorų kaimo (Svėdasų vls.) pamiškėje. Čia pat Jaros upelis ir didžiulė partizanų žygiais išgarsėjusi Šimonių giria. Šioje girioje daugelį metų bazavosi Algimanto apygardos štabas, vadovaujamas Algimanto Slučkos-Šarūno, štabo viršininko Albino Pajarsko-Bebo, vėliau jų vietą užėmusių kitų vadų. Šioje girioje rado prieglobstį ir šimtai Jatkonių, Kunigiškių, Vaitkūnų, Vikonių, Bajorų ir daugelio kitų kaimų vyrų, nepanorusių tarnauti okupantams ir pasiryžusiems geriau žūti negu vergauti. Buvo sudaryti net keli partizanų būriai. Vienam jų vadovavo Rimkus iš Vikonių kaimo, antram - Augustas Baltuška iš Kunigiškių. Jau 1944 m. rudenį Svėdasų apylinkių partizanus organizavo leitenantas Jurgis Guzas ir Albertas Nakutis. Į partizanus išėjo ir Svėdasų mokyklos mokytojai Romas Bagdonas ir Jonas Matulis. Daug kartų girią drebinio kulkosvaidžių ir automatų salvės, granatų sprogimai. Prieš partizanus buvo panaudoti ne tik minosvaidžiai, bet ir patrankos. Ypač atkakliai kautynės vyko 1949 m. lapkričio 1-3 d. Daug krito partizanų, bet daug ir priešų...

1946-1949 m. į Šimonių girią susirinkdavo pasitarti Vytauto ir Algimanto apygardų vadai. Daug partizanų nelygioje kovoje (daugiausia išduoti) krito 1945-1946 m. Prie Svėdasų koplytėlės pušynėlyje, prasidėjus Atgimimui, 1989 m. buvo pastatytas paminklas 1946 m. žuvusiems ir čia palaidotiems: J.Budreikiai, J.Matuliui, C.Rimkui ir S.Repšiui. Daugelio kapai visai nežinomi.

Jeį prakalbėtų ta sena trobelė, kuri priklausė Lietuvos kariuomenės puskarininkiui Juozui Martinoniui. Čia kelis metus prieglobstį rasdavo

Martinonių šeima

Juozas Martinonis

J. Martinonio sodyba Bajorų k.

Prie ąžuolo Trečialaukyje

Balys Balaišis Barisų šeimoje viešint
Lietuvoje

Autoriaus šeima

Šimonių girios partizanai. Buvo dalijamasi ne tik pastogės šiluma, kartais paskutiniu nuo vaikų atitrauktu duonos kąsniu, bet ir pasiaukojimu bei baime. Tik likimo dėka ne kartą buvo išvengta susidūrimų. Daug kartų Svėdasų sribai terorizavo Martinonių šeimą. Reikalavo pasakyti, kas užaina, kiek jų, kaip ginkluoti. Kartą J.Martinonį išsivarė į Svėdasų sribyną, daužė šautuvų buožėmis, visam amžiui apkurto. Nors išlaikė kelias dienas, senasis Martinonis atlaikė: neprisipažino, neišdavė.

Šiandien sunku įsivaizduoti, kad šioje mažoje gryčiutėje išaugo šešios Martinonių šeimos atžalos, kad iš tos mažos pūkutės po šią žemę pasklido toks didelis būrys žentų, marčių, anūkų ir proanūkių.

Sugrįžęs į savo vaikystę prisimenu, kaip trys meistrai 1938 m. statę klotį mano tėviškėje vakarais labai gražiai dainuodavo: "Iš Palangos žirgelį aš pirkiau, iš Bajorų mergelę vesiu"... Tada negalėjau pagalvoti, kad ši daina nuaidėdavusi miškais, pranašauja mano lemtį. Su vienu tų meistrų - Jonu Kraujeliu, tapusiu partizanų, gyvenimas suvedė 1947 m. Utenos kalėjime. O į Bajorų kaimo gryčią likimas atvedė tik po ilgų klajonių nesvetingomis Sibiro taigomis - 1959 m. Nors tuo metu ant kalnelio jau stovėjo naujai pastatytas namas, kuriame mes su Eugenija šventėme savo vestuves, ta pirkutė liko labai brangi ir norisi ją įamžinti savo prisiminimuose.

Juozas Martinonis, atitarnavęs Lietuvos kariuomenėje puskarininkiu, vedė iš netolimo Vaitkūnų kaimo didelės Balaišių šeimos darbščią merginą Onutę. Balaišių šeimoje išaugo keturi sūnus ir keturios dukros. Tėvas spėjo numirti Lietuvoje, o senutę motiną su sūnumi Vincu ir jo žmona išvežė į Sibirą. Jonas Balaišis irgi praėjo stalinistinius kalėjimus ir lagerius. Grįžęs apsigyveno Panevėžyje. Kai apsigyvenom Žaliosios girininkijoje, dėdė Jonas vasarą dažnai dar prieš pusryčius ateidavo jau iš girios su pilnu krepšiu baravykų. Visada buvo linksmas ir geros nuotaikos. Vincas su žmona iš Sibiro grįžo, o jų mama amžinam poilsiui pasiliko ten. Jauniausias brolis Balys buvo radistas. Gyveno Kaune. 1941 m. dalyvavo sukilime. Užėmė ir gynė Kauno radiofoną. Vokiečių okupacijos metais įsigijo radijo siųstuvą, užmezgė ir palaikė ryšius su Švedija. Vokiečių gestapas susekė. Su grupe bendražygių atsidūrė koncentracijos stovykloje Štuthofe. Iš mirties stovyklos, išvadavo amerikiečiai. Įsikūrė Kanadoje, bet niekad nepamiršo Lietuvos. Atsiradus galimybei, atvyko aplankyti tėviškės, bet sovietų valdžia atvažiuoti į Svėdasus neleido. Tik prasidėjus Atgimimui aplankė Vaitkumis ir tėvo kapą Svėdasų kapinėse. Tėvų atminimui pastatė paminklą, ant kurio užrašė ir savo vardą. Nors dabar

sveikata atvykti jau neleidžia, yra pasiryžęs amžinam poilsiui sugrįžti į tėviškę pelenais...

Juozas Martinonis į Anapilį iškeliavo 1994 m. pabaigoje, o Ona Martinonienė - 1997 m. Abu ilsisi Svėdasų kapinėse.

VĖL GIMTINĖJE

*O Tėviške, širdies kampeli mielas,
Lyg ašara išblėsusio rudens...
Aš sugrįžau be pergalės, be laisvės
Vėl pasėdėt ant tavojo akmens...*

Atrodė, kad mes - kalti ir nekalti - kančių taurę jau buvome išgėrę iki dugno. Liko džiaugtis, kad vėl "laisvi" vaikštome tėviškės laukais. Tėviškės, tačiau ne tokios, apie kokią svajojome. Ji mus sutiko ne kaip motina, bet kaip pamotė. Daugeliui mes buvome nereikalingi. Įvairūs pareigūnai į mus žiūrėjo, tarsi klausdami: "O kas jums leido grįžti?" Juk buvo pasakyta ir ne kartą, kad ten, kur mus vežė, yra mūsų "tėviškė", mūsų gyvenimas ir mūsų kapai...

Vieni bijojo, kad nepradėtume ieškoti teisybės, kiti - turto, dar kiti jautėsi kalti dėl mūsų likimo. Tik gimtinės laukai buvo tokie patys mieli. Juose išsibarsčiusios kaimų bakūžės atrodė dar labiau sulinkusios po nepakeliama kolūkio našta, tačiau išsaugojusios brangius prisiminimus. Jose išgyvenę kaimo žmonės buvo tokie patys paprasti ir užjaučiantys, nepraradę vilties. Tai mane džiugino, nes čia buvo gyva Lietuvos praeitis ir ateitis, buvo gyva Lietuvos dvasia.

Tėviškė traukė tarsi magnetas. Truputį sustojęs Ukmergėje pas seserį, važiauvau į Uteną - į brangiausią šios žemės kampelį, kur prabėgo mano vaikystė ir skleidėsi jaunystės sparnai, kuriuos taip negailestingai apkarpė žiaurus gyvenimas.

Buvo praėję devyneri metai nuo tos dienos, kai paskutinį kartą iš tėvų namų išėjau, nešinas knygomis. Negalvojau, kad likimas gali būti toks žiaurus. Buvo akimirkų, kai jau nesitikėjau kada nors vėl praeiti savo vaikystės takais - sugrįžti į gimtinę. Iš Utenos išėjau pėsčias, prieš tai apžiūrėjęs buvusią savo gimnaziją, pastovėjęs po klasės langu. Buvo mokslivių atostogos, mokykla uždaryta. Niekas nepaklausė, dėl ko aš čia vaikštau. Nuėjau prie buvusių gimtųjų namų, kurie iš Trečialaukio kaimo buvo

pervežti į miestą. Juose buvo įsikūrę Vaikų namai. Pro praviras duris sklido nerūpestingas vaikų kryžstavimas. Man suspaudė širdį, ir į vidų įeiti neišdrįsau. Namas tik iš langų ir durų buvo panašus į mano gimtinę. Viduje viskas buvo kitaip. Kitaip atrodė ir išorė, nes šiaudinio stogo jau nebuvo. Viskas čia atrodė šalta ir svetima. Kur kas mielesnis pasirodė vieškelis, vedantis Kuktiškių pusėn, nors ir jis buvo stipriai pasikeitęs, išplatėjęs, panaikinti šalikelėse buvę takeliai, kuriais būdavo taip malonu važiuoti dviračiu. Suradau ir gluosnį, po kuriuo tą dieną stovėjo ta keista čekistų mašina. Gluosnis buvo dar labiau išpuvęs, sustorėjęs ir palinkęs. Sustojau. Paglosčiau jo nusvirusias garbanas. Dabar jos buvo žalios, kvepiančios lietuviškos žemės prakaitu. Sveikas, drauguži. Mes paskutiniai išsiskyrėme, o šiandien pirmieji susitinkame. Malonu, kad tu išlikai tarsi gyvas liudininkas tos paskutinės mano laisvės dienos ir buvai ištikimas, nebojai audrų ir vėjų, atlaikei visus išmėginimus. Norėjau pasukti tuo pačiu takeliu, vedančiu pro krūmus ir pro Šabaldauskų kaimą, kuris kelią sutrumpindavo visu kilometru. Deja, to takelio jau neradau. Jis buvo suartas kolūkio traktorių. Teko eiti vieškeliu pro Kavinę ir Pačkėnus. Pačkėnuose užsukau pas mano brolienės mamą Žulienę. Nustebau, kad ta guvi, sulinkusi senutė buvo tokia pati, bet manęs nepažino. Kai prisipažinau ir ėmiau pasakoti apie Krasnojarsko krašte pasilikusią jos dukrą ir krūvą anūkų, kalboms galo nebuvo. Pagaliau prisiminė, kad mane reikia pavaišinti. Prikepė kiaušinienei ir atnešė butelį seno vyno, kurį laikiusi pargrįžiantiems. Truputėlį išgėrėme ir palikome kitiems, atsirasiantiems tėvų pastogėje. Stebėjausi, kad ši vieniša senutė buvo judri ir tokia optimistė. Ji šventai tikėjo, kad sulauksianti dienos, kai šioje bakūžėje susirinks visi jos vaikai. Praėjo dar keli metai, ir jos svajonės išsipildė.

Iki mano tėviškės buvo likę du kilometrai. Vedė tas pats, lik dabar labai apleistas ir traktorių išniokotas vieškelėlis. Pakelėje augo dar tie patys, gerokai pastorėję beržai.

Užlipus ant kalno, pasirodė sodas, seni beržai, iš kurių kiekvieną pavasarį varvindavome sulą, stipriai praretėjęs uosynas. Kojos pačios paspartino žingsnį - norėjosi greičiau, greičiau apglėbti išsvajotąją gimtinę. Eglių gyvatvorė, kurią su broliu kadaise sodinom ir kuri kartą jam išgelbėjo gyvybę pridengdama nuo stribų, buvo stipriai paaugusi ir išretėjusi. Sodas, kuriame augo kelios dešimtys obelių ir daugybė vyšnių - nuskuręs, apleistas. Vyšnios išlankstytos ir aplaužytos. Dar nespėję prinokti žieminiai obuoliai jau buvo iškrėsti. Jazminų ir alyvų krūmai, kuriuos labai brangino mama, buvo iškeroję. Nustebau, darželyje pamatęs pražydusį vienin-

lelį rožės žiedą. Tada pasirodė, kad tėviškė mane sutinka su žiedais, nors tokia liūdna. Dar buvo nespėję apželti namų pamatai, likę laiptai į verandą. Prie jų liūdnas stovėjo kiek pasviręs ažuolinis kryžius. Nuo jo į mane žvelgė Kristaus kančia, tarsi ramindama, kad jo kančios kelias buvo dar sunkesnis už manąjį.

Ilgai sėdėjau ant laiptų, žiūrėjau į molinio tvarto likusias sienas, kurios dabar priminė apleistą Trakų pilį. Prisiminiau, kad 1946 m. viename sienos plyšyje slėpiau brangią knygą "Lietuvos archyvas", kurioje buvo visos nuotraukos žmonių, čekistų nukankintų Rainių miškelyje, Pravieniškėse, Panevėžyje ir kitur. Nuėjau. Suradau plyšį. Dar buvo pakulos, kuriomis plyšys užkištas, tačiau knygos jau nebuvo. Ilgokai pasėdėjau ir ant prieklėčio akmenų.

Prabėgo vėl visa eilė prisiminimų. Klėtyje vasarą miegodavau. Į klėties duris retkarčiais pasibelsdavo ir miško broliai, nenorėdami žadinti tėvų. Vieną rytą aušros sulaukėme su Pakštu-Diemedžiu-Vaidotu, su kurio broliu Baliu Pakštu mokėmės vienoje klasėje. Pradėjo stipriai loti aplinkinių kaimų šunys. Buvo aišku, kad apylinkėje pasirodė neprašyti svečiai. Vos spėjau nuvesti jį į slėptuvę, užmaskuoti įėjimą ir sprukti į klėtį, kai kiemą užtvindė kareiviai ir sribai. Šunys ne visada pranešdavo apie kareivių siautėjimą, nes buvo tuoj nutildomi, tačiau mes turėjome didžiulį jautį. Jį brolis Mindaugas, būdamas agronomu, visai mažą buvo atvežęs karo metu iš Vokietijos. Mes jį išauginome. Net vaikai nuvesdavome pagirdyti, perrišti, nors buvo labai didelis ir baisus. Nosyje buvo labai didelė grandis, už kurios buvo pririšta grandinė. Ateidavo brolis, miškiniai - jis buvo ramus ir jokio triukšmo nekeldavo. Tačiau skrebų ir kareivių nekontentė labiausiai, jausdavo už kilometro, imdavo mauroti ir kojomis kasdavo žemę. Buvo aišku, kad jau yra "svečių". Per jautį čekistai negalėjo išstatyti pasalų miškiniams. Vieną dieną ar jautis pats nutrūko, ar jį specialiai paleido, iš nosies buvo išplėšta grandis. Tada jis kruvinas parodė ką gali. Kareiviai nerado vietos nei kluone, nei sode. Kai kurie sulipo net į medžius. Pagaliau ėmė ir nušovė. Taip baigėsi vieno "liaudies priešo" likimas...

Kepino saulė. Pašlaitėje čiurleno Viešės upelis, kuriame vaikystėje tiek praleista valandų. Vasarą jis labai nusekdavo. Vietomis vos tekėdavo per nuzulintus akmenėlius. Šlaitai buvo aukšti, apaugę krūmais. Vanduo nuplūkdė ne vien žemes, kurias į vandenį mesdavo miškiniai, kasdami slėptuves, bet ir jų pralietą kraują, motinų ašaras. Suradęs gilesnę vietelę, nusimaudžiau, tarsi nuploviau visą dešimtmetį nešiotus kalėjimų, la-

gerių ir Sibiro tremties purvus. Aš buvau vienas iš tų laimingųjų, kuriems tenka vaikščioti šio, tiek daug paslapčių slėpusio, upelio šlaitais. O kiek tokių, kurių kojos 1944-1948 m. čia mynė takus, buvo užmigę amžinu miegu, kurių kūnai išniekinti gulėjo turgaviečių aikštėse, kurių kaulai ilsisi be žemės kauburėlio.

Sunkiai įkopiau į šlaitą, ant kurio tebeaugo storas beržas. Jis buvo liudininkas to 1945 m. birželio 24 d. ryto, kai šiuose šlaituose buvo pralietas pirmas nekaltų lietuvių kraujas. Tada mane, prikėlę iš šilto patalo, čekistai atvedė čia. Įvairiais būdais reikalavo, kad parodyčiau "banditų" bunkerius. Nieko neišgavę, pastatė prie beržo ir liepė pasirinkti: parodau bunkerį arba nušauna...

Nuėjau ir į kitoje sodo pusėje esantį nedidelį miškelį. Pakraštyje, jaunulyne susiradau stambią ir šakotą eglę, kur 1948 m. birželio 29 d. žuvo brolis Mindaugas, aplaistęs kamieną ir šaknis savo krauju. Čia pat netoliese žuvo ir buvęs kaimynas ir klasės draugas Vytautas Lesnikovas. Jo motinos dūminė pirkia buvo vienintelė visoje mūsų apylinkėje. Gyveno visų vargingiausiai. Turėjo vos 3 ha žemės. Vyresnysis jo brolis Alfonsas tarnavo milicijoje. Lai pasidomi istorikai, bandantys įrodinėti, kad į miškus pokario metais ėjo tik hitlerininkų pakalikai ir buožių sūneliai. Ką tada galvojo neturėjęs savo žemės kumetis Lesnikovų svainis Vladas Armelis, pas kurį prieglobstį rasdavo miškiniai, kuris bandė žvyrduobėje užkastus jų kūnus iškasti ir palaidoti kapinėse. Jis aukojosi, tačiau jo kapo niekas nežino, nes mirė Sibiro platybėse. Šiame miškelyje žuvo ir du broliai Domas ir Aleksas Jakštoniai...

Apėjęs visas man brangias vietas, užėjau pas kaimynystėje gyvenusią tetą Rimonienę. Nesitikėję mane matyti. Susitikimas buvo slogus, nes prieš keletą metų buvo palaidojusi savo vyrą, ir visas mūsų pokalbis sukosi apie tuos skaudžius išgyvenimus. Su juo mums teko 1945 m. "pasi-svečiuoti" Panevėžio geležinkelio saugumo rūsyje. Jį paleido po savaitės. Tačiau neįsivaizduoju, kaip senukas išgyveno tose siaubingose sąlygose savaitę. Mane išlaikė mėnesį. Kai grįžau, per mėnesį priaugau 16 kg. Dabar vėl teko viską prisiminti, besivaišinant kaimiška duona, pienu ir sūriu. Tos vargšės lietuviško kaimo močiutės, linkdamos po sunkia gyvenimo naštą, laikė karves, kurios buvo jų maitintojos. Jos maitino ir į miestus pasitraukusius savo vaikus, o retkarčiais - ir miško brolius. Visiems tada buvo sunkūs laikai. Reikėjo išgyventi ir dar kitus pamaitinti iš savo 60 arų ūkelio, nes iš kolūkio arba nieko negaudavo, arba gavo tik gramus. Kaime buvo likę tik seneliai ir vaikai. Jaunimas iškeliavo. Vieni - į

Sibirą, kiti - į miestus, o dar kili atgulė žvyrdubėse ir šuliniuose - ten, kur nereikėjo kasti duobės, nes skrebams tai buvo per didelis darbas.

Pirmasis mano tikslas buvo sužinoti, kur užkastas brolis ir su juo kartu žuvę draugai. Žinojau, kad Utenoje, prie Dauniškio ežerėlio. Susiradau Utenoje giminaitę Ireną Jurgelėnaitę, kuri pasakė tiksliai žinanti tą vietą ir ją parodė. Aš turėjau fotoaparatėli "Liubitel", kurį man padovanėjo Krasnojarsko krašte gyvenanti kauniškė tremtinė Bulotienė. Apsidairęs, ar niekas mūsų nestebi, nufotografavau. Ilgus metus ta nuotrauka pas mane išgulėjo, o širdyje ruseno viltis, kad kada nors jiems pastatysiu paminklą.

Bėgo dešimtmečiai. Velėna apžėlė žinomų ir bevardžių karių kapai. Ant jų nedegdavo žvakutės Vėlinių naktį. Bijojome padėti gėlių, ilgiau sustoti prie įdubos, kur guli jų palaikai...

Bet pradėjo busti letargo miegu užmigdyta lietuvių sąmonė. Kūrėsi Sąjūdis. Lietuvą sudrebino galinga Atgimimo banga. Vis daugiau žmonių išdrįso viešai prabilti - paskelbti siaubingus komunizmo nusikaltimus mūsų tautai. Grįžo trispalvė ir himnas. Buvo reabilituoti tremtiniai. Pagaliau išdrįsome ir miškinius pavadinti tikruoju - laisvės kovotojų vardu. Iš pabalių pradėjome rinkti jų kaulus ir garbingai palaidoti kapinėse. Mes laimingi, kad sulaukėme tokios dienos, kad galime ištesėti jų paskutinį pageidavimą.

1989 m. rugsėjo 10 d. ant jų kapo "išaugo" galingas, kelių šimtų metų ąžuolas-kryžius, kurio paskirtis - priminti mums, mūsų vaikams ir anūkams, kad čia ilsisi Lietuvos didvyriai. Lai būna jiems lengva Lietuvos žemė, kurios laisvei jie paaukojo savo jaunystę ir brangiausią turtą - gyvybę. ąžuole iškalti jų vardai ir data, kada ant Lietuvos laisvės aukuro buvo išlietas jų kraujas.

Prisimenu jų dainuotos dainos žodžius:

*Sudiev, močiute mano brangi,
Sudiev, močiute, amžinai.
Gal aš daugiau jau nebegrįšiu, -
Nei aš, nei tu to nežinai.*

*Ir kai gulėsiu aš ant gatvės
Bus daugel daugel pajuokos...
Žinok, kad kraujas bus pralietas
Už brangią laisvę Lietuvos.*

Kvikliai ir Rašiniai pas autorių Žalioj, 1964 m.

Broniaus Kviklio šeima (JAV)

Senelis ir anūkė paminklo partizanų žūties vietoje

Su miškininkais (autorius stovi ketvirtas iš dešinės)

*O gal gulėsiu prie upelio.
Tai bangos man dainas dainuos...
Ir beržas, ošdamas kas rytą,
Paguodos man žodžius kartos...*

1996 m. savo tėviškėje, buvusiam Trečialaukio kaime, Vytauto apygardos štabo adjutanto Mindaugo Barisos-Rimtauto, Kovo būrio vado Alekso Jakštonio-Šamo ir eilinių Domo Jakštonio-Voverio ir Vytauto Lesnikovo-Putino žuvimo vietoje pastačiau koplytstulpį.

Didelė laimė žmogų aplanko retai. Vieni laime laiko gerai pavalgyti, gražiai apsirengti, turėti savo kampą, įsigyti trokštamą daiktą. Tai natūralūs - žemiški norai. Juose nėra nieko kilnaus. To trokšta kiekvienas žmogus. Aš savo laime matavau kitaip. Pirmą kartą pasijutau labai laimingas, kai pasiėmiau lietuviškos žemės saują ir atsisėdau ant savo tėviškos pamatų akmens. Apie tai svajoju daugelį metų. Vardan to galėjau viską paaukoti, eiti pėsčiomis ir maitintis juoda duona ir vandeniu arba žolėmis.

Antrą kartą - kai eksterno teisėmis baigiau vidurinę mokyklą ir įstojau į Lietuvos žemės ūkio akademiją. Svajonė tapti miškininku buvo tokia stipri, kad mokslui nepagailėjau likusių jaunystės metų. Jeigu visus gražiausius jaunystės metus praleidau kirsdamas Uralo miškus, tai likusius - knygoms ir kontroliniams. Į gyvenimąėjau per kovą už kovą - kovą už savo ir savo šeimos ateitį.

Trečią kartą - kai savo rankomis prie laisvės paminklo Rokiškyje kėliau trispalvę, o minia giedojo : "Lietuva, Tėvyne mūsų, tu didvyrių žeme". Nepajutau kaip didelės džiaugsmo ašaros riedėjo skruostais.

Buvau labai laimingas, kai iš įvairių plačiojo Sibiro kampelių į vieną menką kambarėlį susirinko visa šeima. Likimo taip buvo lemta, o gal tai maldų dėka, numirti visi sugrįžome į gimtinę. Prisimenu mamos žodžius, pasakytus Irkutsko krašte, kai mes susitikom po 8 metų:

- Numirti aš dar neturiu teisės. Aš privalau parvažiuoti į Lietuvą, pamatyti savo mamą, viską išpasakoti ir tada galėsiu ramiai ilsėtis Gimtinės smėlio kalnelyje.

Dievas jai buvo gailestingas - išsipildė jos svajonė: parvažiavo, pasimatė su savo mama, bet išpasakoti visko nespėjo... Pasidėjusi ranką po skruostu, kaip buvo įpratusi lageryje, atsigulė pietų pogulio ir užmigo amžinu miegu... Už sunkų gyvenimą Dievas ją apdovanojo lengva mirtimi. Išsipildė paskutinė jos svajonė - ilsisi Gimtinės smėlio kalnelyje,

Daugilių kapinėse...

Atmintyje pasiliko ir jos žodžiai, kad gyvenimo prasmė tai yra auka Dievui ir Tėvynei. Visa tai, kokių kančių iš mūsų pareikalavo gyvenimas, yra Dievo valia... Kas išugdė tą mūsų Motinų stiprybę?

Dar vieną didelę laimę turėjau, kai ant brolio ir jo bendražygių kapo pastačiau paminklą, atlikęs šventą pareigą, jiems ir Tėvynei.

Liko paskutinė pareiga - pamatyti laisvą, nepriklausomą ir laimingą Lietuvą. Jos laisvei ir garbei paaugota jaunystė, tiek kančių ir pažeminimų. Buvom nužmoginti, užguiti, marinti bado, šalčiu ir neapykanta. Buvo daroma viskas, kad iš mūsų širdžių būtų išrauta Tėvynės meilė, kurią mums įdiegė mūsų Motinos ir mokytojai. Apie juos aš su savim visą gyvenimą nešiuosi gražiausius prisiminimus. Tik jų dėka buvau gyvas ne duona, o viltimi, kad kartą baigsis šėtoniškojo melo gadynė. Vienų vardus dar prisimenu - Pranskūnas, išvežtas 1941 m., Žvirblis, klasės auklėtojas J.Žiurlys. Iš jo klasės aš ir daug kitų išėjome nežinios keliais.

1942 m. Švietimo Valdybos Statistikos žinios

1940-1941 m. buvo areštuota ir išvežta Lietuvos mokytojų

	išvežta į Sibirą žuvo per karą		išlaisvino karas iš kalėjimo
Pradžios mokyklų mokytojų	775	32	45
gimnazijos ir progimnazijos mokytojų	99	17	22
Mokytojų seminarijos, spec. mokytojų ir aukštųjų mokyklų mokytojų	50	10	17

Išvežtų mokytojų šeimos narių skaičius (be jų) sudarė 1434.

Kiek mokytojų buvo išvežta pokario metais ir žuvo savo žemėje, nepanorė būti gulago vergais, vargu ar kas suskaičiuos. Į šį skaičių įeina ir mano dėdė (mamos brolis), buvęs švietimo departamento direktorius Mečislovas Kviklys, išvežtas su šeima ir atskirtas nuo jos, mirė iš bado 1942 m.

Budeliai žinojo, kad tautą galima sunaikinti, sunaikinus jos žiedus - žmones, kurie Tėvynės meilės dvasia auklėjo jaunąją kartą. Jiems teko pirmasis smūgis. Mes norėjome būti jų verti, už tai ir mes keliavome jų ir senelių knygnešių pramintais Sibiro keliais. Laimingi, kurie grįžome ir

išlaikėm gyvą jų idealų meilę, brangių dainų žodžius:

*Nebelaukit jūs mūsų, sesutės,
Nebegrįšim linksmais sakalais...
Nebepinsim gražių sutartinių
Kvapios švienapiūtės tyliais vakarais.*

*Jums, mergaitės, rūtelių darželiai,
Jums lelijos ir pievų žiedai,
O mums, vargdieniams, tėvynės sūneliams -
Tik amžinas miegas ir tylūs kapai.*

*Praeis keli metai, ir jūs mus pamiršit.
Gal kaliais minėsit tikrai dainose...
O motinų sielvartą, skausmo dejones
Tildys vyturėliai, pragydę rytais.*

Taip būtų buvę, jei ne Sąjūdis, kuriam tauta privalo atiduoti savo pagarbą. Pabudo tautos sąmonė. Žmonės peržengė baimės slenkstį. Istorinius įvykius pavadino tikraisiais vardais. Iš pabalių, žvyrduobių ir šulinių pradėjome rinkti savo brolių kaulus, pilti kauburėlius, statyti kryžius. Tai mūsų šventa pareiga. "Tauta, kuri negerbia savo mirusiųjų, neverta laisvės" - sako išmintis.

Mano karta - nueinanti karta: naikinta, kankinta ir marinta, patyrusi turbūt visus galimus žemiškus baisumus, liko ištikima laisvės idealams. Už laisvės troškimą sumokėjo aukščiausia kainą. Išgyveno tie, kurie tikėjo Dievu ir viltimi, kurie neprarado įgimtų vertybių.

Mes, miškininkai, sakome: "Pasodinai medį - palikai palikimą savo vaikams". Gal tai iš tikrųjų geriausias palikimas? Šiandien, kai įžengiau į paskutinę savo gyvenimo pakopą, ryžausi išauginti po vieną medį (krūmą) kiekvienam Lietuvos tremtiniui, kaliniui, žuvusiam partizanui, eiliniam žmogui, kuriems buvo brangi Lietuvos laisvė. Lai ošia jiems amžinos šlovės giesmę mano rankomis sodinti medžiai.

Norėčiau kreiptis į Lietuvos jaunimą - į tokius, kokiais anais laikais buvome mes:

Jums perduodame savo krauju rašytą istorijos lapą ir teisę nešti Lietuvai Laisvės vainiką. Jūsų pareiga padaryti tai, ko mes neįstengėme - atkurti jauną, laisvą ir nepriklausomą Lietuvą, kuri mūsų širdyje niekada

nebuvo mirusi. Mirėm mes, o Lietuva liko gyva. Būkite verti savo tėvų ir senelių. Būkite verti tų, kurie kovojo ir žuvo už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Nesmerkite mūsų už tai, kad padarėme tiek mažai, o darėme, atrodo, beveik viską, ką galėjome. Kitokiais būti negalėjome...

***Pats Dievas liepė man ištrot kovoti
Prieš apgavystę, melą ir klastas,
Prieš tą pūluojančią pasaulio votį,
Išniekinusią žmogų ir tautas.***

(Antanas Miškinis)

ALEKSANDRĄ ŽEMAITĮ PRISIMENANT

Utenoje, prie Dauniškio ežero, nuo senų laikų buvo rusų kapinės. Greta jų atsirado sovietinių karių kapai, o šalia, buvusiam smėlio karjere buvo užkasami gatvėse išniekintų partizanų kūnai. Kiek čia jų guli - vargu ar kas suskaičiuos. Vėliau miškininkai kalnelį apsodino pušaitėmis. Prasidėjus Atgimimui 1989 m. Utenoje įvyko pirmasis Utenos krašto tremtinių suvažiavimas. Jame dalyvauti, kaip buvęs uteniškis, buvau pakviestas ir aš. Kalbėjau kaip Rokiškio atstovas. Suvažiavime dalyvavo visa tuometinė Utenos valdžios grietinė. Tada išdrįsau pasiūlyti baigti kovą nors su mirusiais - aptverti partizanų kapus. Salė audringai pritarė. Utenos valdžia reagavo žaibiškai. Iki Vėlinių kapinės buvo aptvertos ir atsirado mediniai kryžiai. Nors pirmasis kryžius buvo išrautas ir įmestas į ežerą, jų skaičius kalnelyje augo. Mano broliui ir jo bendražygiams jau buvo šeštasis kryžius. Man jų užkasimo vietą 1955 m. parodė Irena Jurgelėnaitė. Kryžiai statėsi vienas už kitą gražesni, meniškesni. Reikalai ypač pagerėjo, kai 1990 m. Lietuvoje apsilankė Marija ir Aleksandras Žemaičiai, atvykę iš JAV. Aleksandras surado savo brolio Jono Žemaičio-Maumedžio kapą. Pastatė nuostabiai gražų kryžių ir nutarė, nesigailėdami jėgų ir pinigų, kalnelyje pastatyti visos Aukštaitijos partizanų atminimui koplyčią. Ją pavadino Marijos Kankinių Karalienės vardu. Statybos organizavimo darbų ėmėsi Utenos dekanas kun. Petras Adomonis, "Carito" organizatorė Angelė Vilčiauskienė, miesto meras Nerijus Žiedas. Projektą sukūrė Algimantas Kuras. Finansavo Marija ir Aleksandras Žemaičiai.

1992 m. gegužės 14 d. iškilmingai buvo pašventintas koplyčios kerti-

nis akmuo. Į indą buvo įdėtas ir įmūrytas testamentas. Jame buvo šie žodžiai:

*Atmink Tėvyne, visus tuos. kurie krauju aplaistė
Tavo dirvonų, pievų žiedus ir miškus.
Jų kraujas tarsi spindinčios aušros pašvaistė
Mums tebešviečia laisvės ir tiesos kelius.*

*Ateikit čia visi,
Kurių kapai užžėlę.
Kurių kauleliai dūli pakelėse,
Žvyrynuose ar ežero dugne.*

*Ateikite - Tėvyne prisikėlė!
Jinai gyva Jūs meilės ir kovos dvasia.
Ateikite, kad mūsų žemė nevergautų,
Kad širdyse išblėstų melas, neapykanta, klasta...*

*Ateikite - Tėvyne prisikėlė!
Jums lenkiasi
Kančia ir Kryžiaus paženklinta
Tėvyne Lietuva.*

1993 m. Kančių kalnelyje išaugusi balta lyg gulbė koplytėlė tapo ir Aleksandro Žemaičio amžinojo poilsio vieta. 1993 m. rugpjūčio 22 d. šventinant partizanų kapus jo gimtajame Katlėrių kaime, Aleksandro širdis neatlaikė susijaudinimo. Su ažuolo garbės vainiku žengė vos kelis žingsnius ir sukniubo.

Marija ir Aleksandras Žemaičiai Utenos kraštui ir visai Lietuvai paliko neįkainuojamą turtą. Marmuro lentose įrašyti Utenos, Anykščių, Zarasų, Rokiškio, Kupiškio, Molėtų ir Ignalinos rajonuose veikusių partizanų vardų vardai. Jie ilgam išliks ateities kartoms.

"Priimk mūsų kančių ir meilės dovaną Lietuva Tėvyne, - rašė Aleksandras Žemaitis savo kalboje, kurios jau nepasakė. - Mes buvom su Tavim, Lietuva, kai tave trėmė, šaldė ir marino, kai tave žudė ir guldė miestelių aikštėse, kai plėšė iš tavo širdies meilę, pasiaukojimą, didvyriškumą ir tikėjimą. Mes buvom su tavim, Lietuva, nes tu buvai mumyse. O ką gi tau. Tėvyne, padovanoti? Kuo tave nudžiuginti? Kaip išgydyti dar tebekraujuojančias žaizdas?

Aleksandras Žemaitis, Utenos kančių kalnelio koplyčios partizanų namams statytojas, paskutinę savo gyvenimo valandą

Ši į dangų kylanti baltutė koplytėlė tegu bus paminklas kritusiems. Ne tik antkapis mano broliui. Ne tik kovų memorialas. Ši koplytėlė tegu būna amžinas dėkojimas. Dėkojimas Lietuvai, kad ji nepalūžo, kad išliko, kad prisikėlė. Dėkojimas laisvę mylėjusiems ir ją apgynusiems. Dėkojimas didelį rūpestį ir darbą įdėjusiems, gėlių žiedais ir malda prisminusiems. Dėkojimas ir išsaugos šį mažą žemės lopinėlį prie Baltijos."

Šias galias ir prasmingas A.Žemaičio mintis mes išgirdome jo laidotuvių dieną - 1993 m. rugpjūčio 24 d., kai amžinam poilsiui paguldėme toje pačioje koplyčioje, kurią jis pastatė ir broliui, ir Lietuvai, ir sau.

PARTIZANO KELIAS

*Laisvę per kovas vyrai skynė,
Šviesų kelią ateitin.
Sušukę: kelk, gyvuok, Tėvyne!
Arba visi mes žūsime ugny.*

*Kova laukuos mirtimi kvepia
Po darganom ir lietumi.
Arimuose, miške ir apkasuose
Gyvenam vien tik viltimi.*

*Neverki tu, tėvų šalele,
Nesvarbu, ką mums teks patirt...
Lietuvis žino vieną kelią -
Laisvam gyvent, laisvam ir mirt.*

*Ir priešų plienas sutrupėjo
Į partizanų krūtinės.
Mūs kraujas rožėm sužydėjo
Po tėviškės laisvos žemės.*

*Anais laikais nedaug jų buvo
Skurdžioj nuniokotoj šaly,
Bet laisvė kėlės ir vėl žuvo...
Mes dar gyvi tautos širdy.*

*Audringi debesys padangėj
Kas dieną eina vis tamsyn.
Ryžtingai esam nusiteikę
Ir žengiam kaskart tik pirmyn.*

*Neverki tu, tėvų šalele,
Vis viena ką tau teks patirt...
Lietuvis žino vieną kelią -
Laisvam gyveni, laisvam ir mirt.*

*Šarūno rinktinė
1947 m.*

TAU TĖVYNĖ

*Daug dainų tau, Tėvyne, dainuoja,
Bet manos negirdėjai dar Tu.
Ją supyniau toli čia Urale
Vakarais ilgesingų dienų.*

*Įrašiau Tavo vardą dainoje
Lietuva, mano žeme - svaja...
Jį speiguos mano lūpos kartoja
Jį nešuos su savim širdyje.*

*Jūs laimingi už laisvę gimtinėj numirę,
O aš čia vergauju Uralo taigoj...
Kas žino, gal lemta bus galvą padėti
Toli nuo Tėvynės šaly svetimoj.*

*Ir pakėlęs akis į žydrynę.
Aš maldoje kartoju žodžius,
O nebūk toks žiaurus man likime,
Leisk sugrįžt į gimtinės laukus.*

*Leisk numirti po šnarančiam liepom.
Po beržais prie Šventosios krantų.
Kur motulė liūliavo lopšinę,
Kur vaikystėje buvo smagu.*

*Tau, Tėvyne, brangiausia šiuos posmus sudėjau,
Kai širdį man draskė skriauda...
Norėčiau parnešti, prie kojų padėti,
Kai kelsis laisva Lietuva.*

Uralas, 1948 m.

IŠGIRSK PASAULI

*Tyliai skamba manoji dainelė
Lyg dvelkimas gimtųjų laukų.
Jos aidą čia pagrobs Uralas.
Neišgirsi tu aimanų manų.*

*Išgirsk pasauli maldą mūsų.
Ji skrieja iš jaunų širdžių.
Ištiesk, viltie, pagalbos ranką,
Suprask, kad čia kentėt sunku.*

*Melsvas akis užpils Uralo smiltys.
Tu nematysi spindint jų daugiau...
Gal tik dainos paklydę žodžiai,
Sugrįš tėvynėn atgalios.*

*O gal nelemta bus man žūti?
Galbūt jaunystė dar skrajos?
Ir dainą ilgesio supintą
Laisva krūtinė uždainuos.*

*Drąsiau skambėk, mano dainele.
Vėjeli, nešk į mylimus laukus.
Nesulaikys gal jos Uralas.
Ir tu išgirsi mano žodžius.*

Uralas, 1951 m.

TAU NEIŠPLĖŠT LIETUVAI ŠIRDĮ

*Tau neišplėšt Lietuvai širdį!
Nors tvirtas rankas tu turi...
Jinai gyva. gyventi nori.
Nes žemė prakaitu sūri.*

*Neveltui žemę vilgo kraujas,
Upeliai ašarų pilni...
Kapaiš paženklinti lakeliai.
Kuriais lietuvi tu eini.*

*Speigai sukausto juodą žemę.
Jums nesukaustyt mūs tautos!
Lietuvis laisvę pamylėjęs
Jos neparduos jis niekados.*

*Galit surišt rankas, išvežti.
Paslėpti šachtose, miškuos...
Širdis, kur laisvę taip mylėjo
Ji bus gyva ir čia alsuos.*

*Tau neišplėšt Lietuvai širdį!
Ne tu gyventi jai davei...
Ne tu puošei jos slėnius rūtom,
Ne tu ir skinti privalai.*

Uralas, 1952 m.

MAČIAU...

*Mačiau aš tautą žengiant drąsiai,
Gyvent ar mirt neklausė ji.
Kupini meilės idealai
Duoda jėgų šiame kely.*

*Mačiau, kaip trykšta brolių kraujas,
Kaip laisto žolę jo rasa.
Kaip ašara stuksena juodą žemę
Gyva, gyventi mirštančia dvasia.*

*Mačiau gegužį gaivų auštant,
Kai puošias miškas žaluma.
Už laisvę mirštančio lietuvio
Galvą nusvyrant ant pečių.*

*Mačiau, kaip sesės puošia kapą,
Supiltą rankom jo draugų,
Kaip raudonieji ryto metą
Sutrypia žiedus ant kapų.*

*Mačiau birželį siaubui draskant
Ir dėmes kraujo kankinių.
Ir ešalonus brolių, sesių,
Riedant vaikelių tremtinių.*

*Mačiau, kaip kalinys suklupęs
Papėdėję Sibiro taigų.
Kaip kantriai šnabžda jojo lūpos,
Laukiant aušros - laisvės laikų.*

*Tauta gyvent ar mirti eina?
To ji neklausė niekada.
Eina pirmyn, atgal nežvelgia
Jai šventas vardas Lietuva.*

Uralas, 1953 m.

NERYMOKI, MERGAITE

*Nerymoki, mergaitė, prie vartų,
Neateisiu laukų takeliu...
Man jaunystėj vien žvangantis plienas.
Aš užgrotų gyventi turiu.*

*Čia pavasaris niekad negrįžta.
Čia vis kaukia žiaurioji žiema,
O širdyje negęstanti meilė,
Pinas žodžiai žiedais Lietuva.*

*Čia aš rymau lyg beržas svyruoklis.
Žvilgsnis lekia ir dingsta toli,
O Tėvynė lyg tolyje blėsta,
Tik jos meilė palieka širdy.*

*Aš nuklystu į mielą takelį
Išsiūlgęs jaunystės dienu,
O jos lekia lyg medžių lapeliai,
Krinta žemėn pakąsti šalną.*

*Tu, mergaitė, neverki suklupus.
Glamonėki daržely žiedus.
Mūsų žemėj lai žydi gegužis,
Man kentėti skaudu taip nebus.*

*Nerymoki, mergaitė, prie vartų,
Pagailėk tų tylių vakarų -
Uždainuok mano ilgesio dainą,
Kuri skrieja toli iš Rytų.*

Uralas, 1953 m.

TREMTINIO GODOS

*Kas mane tremtinį liūdintį paguos
Svetimaj šalelėj - bekrasčiuos miškuos.
Kas supras kaip blaškos ilgesy širdis,
Tartum plieno dūžiai iš gelmių skrieja vis.*

*Lyg mažas paukštelis, sužeistas narve,
Tiktai mintys laisvos skrieja lyg sapne.
Vyturėlis pilkas tėviškėj plazdens,
O mintys tremtinio suklups prie akmens.*

*Kapas čia supiltas knygnešių senų.
Ir eilė rikiuojas vėl naujų kapų.
Sėdęs ant kelmelio dalelę buriu,
O sesuo eglaitė šliejas prie pečių.*

*Ir girdžiu lopšinę tylių lyg sapne.
Jos žodžius kanoja patyliom taiga.
Jaunystė vis plaukia, žaidžia bangose,
Viltina svajonė kviečia žaisti drauge.*

*Ir girdžiu lopšinę tylių lyg sapne.
Jos žodžius kartoja patyliom taiga.
Jaunystė vis plaukia, žaidžia bangose
Viltina svajonė kviečia žaist drauge.*

*Nors sunki dalužė, - kalinio dalia,
Vaikų išilgus laukia Lietuva.
Ji žodžius kartoja - laisvė jau arti
Kelkitės, artojai, nes jūs jos verti,*

Uralas, 1953 m.

TĖVYNĖS ILGESYS

*Ilgesy paskęsta mintys mano
Tėviškėlę aš sapne regiu...
O jaunystė upeliu čiurlena
Ir už tai šiandieną taip ilgu.*

*Už taigų Tėvynės ten mėlynė
Žaidžia žemė meilės ugnimi.
Meile jos liepsnoja man krūtinė,
Jos laukuos klajoju mintimi.*

*Vakaraš lakštingalos ten suokia,
Ilgesy gaili tautos rauda...
Medžių lapais tyliai šnara vėjas,
Tartum sako: ak, sunki dalia.*

*Ten mergaitė vakaraš vis rymo.
Šypsos akys lino žiedeliu.
Laukia ji, laukia, gal pargrįšiu -
Gal pareisiu lauko keleliu.*

*Vakarai gegužio jau praėjo,
Sutemoj neateisiu pas tave,
Aplankys tave vien rytų vėjas.
Jis paguos lyg tremtinį malda.*

*Vakare pasklis virš pievų rūkas
Ir žiedus bučiuos skaidri rasa.
Prisiminus tėviškėlę brangią
Nusiris per skruostus ašara tyra.*

Lietuvos Respublika
Politinii Kaliniu ir Fremtiniu
sajunga

APDOVENOJIMO AKTAS

Už nuopelnus Lietuvai
Pasipriešinimo dalyvio kryžiumi
apdovanojamas

Juozas Barysa

J. Gajaus

Sjungos Prezidentas

A. Adomaitis

Sjungos Tarybos Pirmininkas

V. Cepurnis

Prezidiumo Pirmininkas

Kaunas, 1996m. 08.25 d.

*O siela prie knygnešių šaltinio
Atsigers jų tyrojo vandens,
O širdy vėl meilė begalinė
Lyg ugnis krosny karšta rusens.*

Uralas, 1953 m.

Eugenija Barisienė

LIETUVAI

*Lietuva - gintarėli tyriausias
Aš žuvėdrų klyksmu Tavo balsą girdžiu
Kai sunku, kai skaudu
Aš jūros ošime
Tavo vardą šaukiu.*

*Ilgesys mūsų širdis kankino
Ten toli už Uralo kalnų
Lietuva - juo kiekvieną maitino
Viltimi ir ramybe gimtųjų namų.*

*Laisvės šauklį motulė išaudė
Ant drobulės bakūžėj senoj
Išsipildė, taip laukta svajonė
Lietuva - Tu esi įrašyta skambiausioj dainoj.*

ŠVENTINANT PAMINKLĄ PARTIZANŲ ŽŪTIES VIETOJE

*Garbingas senas ažuole,
Atėjome Tau nusilenkti,
Ir tiems, kurie čia laisvę gynė
Atėjome paklausti Jūsų
Juk Tu didžiausias liudininkas mūsų.
Sakykite ažuole, kaip čia nutiko,*

*Kad pelenai iš tėviškės tik pasiliko?
Nebylus qžuolas prabilo -
O buvo taip:
Graži sodyba buvo čia
Užaugo keturi sūnai ir viena dukra
Kvėpėjo duona rugine motulės iškepta.
Rytas žvangėjo tėvo dalgis
Skambėjo šienpionių daina
Lakštingalos palydima
Staiga baisusis slibinas atslinko.
Pritemdė tėviškės laukus
Paguldė keturis sūnus.
O motinos, kiek daug Jūs iškentėję
Iš sielvarto Jūs laužėte rankas,
Ir šaukėt - brangūs mūsų vaikeliai
Už ką, už Jums širdį perverė kulka?
Už tai, kad mes tėvynę gynėm
Ir Lietuvai vainiką laisvės pynėm
Stovėkit šimtamečiai čia qžuolai
Ir perduoskit jaunoms kartoms kas buvo tai...*

TURINYS

ISTORIJA	3
ŽUVUSIEMS DRAUGAMS	4
GIMINĖS ŠAKNYS	9
PIRMOJI UŽDUOTIS	22
LLA PARTIZANŲ BERŽO BŪRIO ĮSIKŪRIMAS IR ŽŪTIS	25
SAUGUMO RŪSYJE (TRISDEŠIMT SIAUBO NAKTŲ)	28
PARTIZANŲ MŪŠIS GUDĖNIŠKIŲ KAIME	33
SUSITIKIMAS SU MIRTIMI	34
TAPAU TIKRU PARTIZANŲ RYŠININKU	37
IŠ PARTIZANŲ GYVENIMO	42
KIMĖNŲ MIŠKELIO TRAGEDIJA	47
AREŠTAS	58
KALĖJIMO KAMERA	63
IŠBANDYMAS	68
MANO ODISĖJA	75
ĮKURTUVĖS ANAPUS URALO	86
LAGERIŲ ŠOKIADIENIAI	89
NEŽINOMAS SIUNTINYS	100
LAISVĖ	108
KOMENDANTAS	113
NESVETINGAIS SIBIRO TAIGOS TAKAIS	117
ĮSIMINTINA KELIONĖ	123
POIMOS TREMTINIŲ ŠOKIADIENIAI	124
VĖL UŽURE	136
GREIČIAU, GREIČIAU (LIETUVĄ!)	138
VĖL TĖVŲ ŽEMĖJE	140
SUSITIKIMAS SU SIBIRO DRAUGAIS	158
JEI PRABILTŲ ŠI BAKŪŽĖ	163
VĖL GIMTINĖJE	167
ALEKSANDRĄ ŽEMAITĮ PRISIMENANT	177
EILĖRAŠČIAI	180

Juozas Barisa
Gyvenome vien lik viltimi

Redaktorius
K. Kasparas

Korektorė ***A. Kaminskienė***
Rinko ***M. Baublytė***
Maketavo ***V. Vitkutė***

Autoriaus užsakymu ir lėšomis išleido Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1998. □ SL 290. □ Spaudė: SPAB "Aušra", Vytauto pr. 23, 3000 Kaunas.
□ Užsakymo Nr. 3812 □ Tiražas 1000 egz.